

**ZRÍNYI MIKLÓS
NEMZETVÉDELMI EGYETEM
HADTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA**

Babos Tibor alezredes

AZ EURÓPAI BIZTONSÁG ÖT KÖZPONTI PILLÉRE

című doktori értekezés

Témavezető:

Dr. Kőszegvári Tibor nyá. vezérőrnagy, Professor Emeritus, DSc

Budapest, 2004

*Két útja van annak, hogy világosságot teremtsünk:
gyűjtsunk gyertyát, vagy fogjunk tükröt,
amely visszaveri a fényt.*
Wharton

Bevezetés

*Fogd kézen a változásokat,
mielőtt azok ragadnának torkon téged.*
Churchill

i. A tézis

Átlépvén a harmadik évezred küszöbét nagy iramú változásoknak vagyunk tanúi a világban. A nyolcvanas évek végén a kommunista világrendszer totális összeomlásával véget ért a hidegháború, megszűnt a bipolaritás, s új gazdasági és politikai erővonalak mentén kezdtek átrendeződni a világ erőcentrumai. Az új stratégiai környezet mind Európa világpolitikai szerepében, mind pedig az európai rendben gyökeres változásokat eredményezett.¹

Európa és a kapcsolódó régiók mai geostratégiai jellemzője a kölcsönös függőségeken és alárendeltségeken alapuló komplexitás. Ehhez kapcsolódik a biztonsági kihívások dinamikus és sokrétű feltörése, amely kiteljesíti a kiszámíthatatlanságot, s egyben multiplikálja az európai biztonság evolúciós alternatíváit. Az a tény, hogy az Európai Unió és az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének tagállamai, tágabb értelemben pedig minden európai és észak-amerikai, valamint az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezeten és a Partnerség a Békéért Programon keresztül az összes volt szovjet utódállam is bekapcsolódik az európai biztonsággal kapcsolatos vitákba, együttvéve inkább a további bonyolultság, semmint a rend felé hajtja a történéseket.

E rendkívüli dinamikájú és komplex folyamatok közepette a biztonságpolitika egyik alapvető feladata, hogy leegyszerűsítse, rendszerezze és meghatározza azokat a legfontosabb tényezőket, amelyek minimálisan, viszont elégségesen szükségesek az európai biztonság jelenlegi folyamatainak megértéséhez. Ennek megfelelően az értekezés három kérdésre ad választ:

1. Melyek az európai biztonsági architektúra mai központi pillérei?
2. Mennyi az európai biztonság megértéséhez minimálisan, viszont okvetlenül szükséges központi összefüggések száma?
3. Mi azok tartalma?

¹ BABOS Tibor, Linda ROYER, The Role of the Partnership for Peace Programme and the State Partnership Program in the Process of NATO Enlargement. The Case of Hungarian-Ohio Cooperation, Thesis, Naval Postgraduate School, Monterey, California, USA, 2003, p. 3, Online: http://www.ngb-ia.org/public/library_file_proxy.cfm/lid/118 (2004. március 15.)

Az értekezés tézise, hogy az európai biztonság megértéséhez legalább öt központi tényezőt, körülményt, folyamatot és azok korrelációját kell figyelembe venni, s amellet érvel, hogy a mai európai biztonság az alábbi központi pilléreken nyugszik:

1. az európai **hatalmak érdekérvényesítésének** történelmi **jellemzőin**, tradicionális örökségén és aktuális interakcióin;
2. a globális és az európai **biztonsági kihívások** kontinuitásán, **változásán** és azok új trendjein;
3. az európai **védelmi képességek evolúcióján**;
4. a **transz-atlanti kapcsolat dialektikáján**, valamint
5. az **európai integráció törvényszerűségein**.

ii. A kutatómunka igazolása

A kutatómunka **aktualitása** és **fontossága** abban rejlik, hogy a mai rendkívüli iramú és összetett nemzetközi folyamatok közepette a biztonságpolitika alapvető igénye, hogy leegyszerűsítse, rendszerezze és meghatározza azokat a legfontosabb tényezőket, amelyek szükségesek az európai biztonság jelenlegi folyamatainak megértéséhez.

A kutatás **tárgyát** Európa biztonsági, nemzetközi, politikai, gazdasági és katonai törvényszerűségei, struktúrái és folyamatai képezik elsődlegesen. A téma komplexitásánál fogva azonban az elemzés számos más területet is érint, mint például a kontinens történelmi, kulturális, vagy szociális relevanciáit.

Az értekezés **célja**, hogy tanulmányozza az európai biztonság és a nemzetközi kapcsolatok törvényszerűségeit, rendszerét, folyamatait, valamint a tudományosság, a racionalitás és az objektivitás igényével olyan szempontrendszer felállítására tegyen javaslatot, amellyel egyszerűbben érthető meg az európai biztonság komplexitása

A kutatás **térben kiterjed** a földrajzi Európára és az ahhoz geostratégiaailag kapcsolódó geostratégiaailag kapcsolódó régiókra, így elsősorban az atlanti térségre, Észak-Amerikára, a Mediterráneumra, Észak-, Északnyugat- és Közép-Ázsiára, valamint a Közel-Keletre. Indirekt módon pedig – azokban az esetekben, amikor az a tézis kifejtése szempontjából indokolt –, globális vonatkozásokra is.

A kutatás alapvetően a poszthidegháború nemzetközi kapcsolataira koncentrálna, azonban elfogadja a nemzetközi kapcsolatok azon iskolájának tanait, miszerint a mai körülmények jellemvonásai legmesszebb a vesztfáliai békék után kialakult európai rendre vezethetők vissza, amikor az államok először rendelkeztek a biztonság komplex kezeléséhez szükséges eszközökkel és struktúrákkal. Az értekezés **időbeni korlátja** ezért egyfelől 1648, másfelől pedig a jelen kor.

A vizsgálat figyelemközpontjában a nemzetközi kapcsolatok **”állami”** és **”nemzetközi intézményi”** szintjei, szereplői állnak. Az értekezés egyrészt vizsgálja az egyes államok közötti összefüggéseket, másrészt a nemzetközi intézmények horizontális kapcsolatrendszerének alakulását. Analizálja továbbá a két dimenzió vertikális relációját is, vagyis azt, hogy az állami szereplők kapcsolatai miképpen jelennek meg a nemzetközi intézmények szintjén, illetve a nemzetközi intézmények állásfoglalásai hogyan hatnak az államokra.

A kutatási cél elérése érdekében az értekezés az optimális és szükséges egyensúly megtartása igényével dolgozza fel az európai biztonság releváns **elméleti és gyakorlati** elemeit. Az értekezés **módszertani alapelve**, hogy az elméleti következtetések, prognosztikák mindenképpen a gyakorlati elemekre, tényekre épüljenek elsősorban. Központi metodikai törvényszerűségként jelenik meg ezért a komparatív elemzések és azon alapuló konzekvenciaalkotás.

A kutatómunka **megalapozottságát** a szakmai tapasztalatok és a felhasznált források minőségi indexei igazolják. Az értekezés nagyban támaszkodik a tudományos igényességgel feldolgozott személyes **szakmai tapasztalatokra**. Hasznosítva az EU, a NATO, a PfP, a Nyugat-európai Unió bizottságaiban, az Egyesült Államok és Kanada egyetemén, posztgraduális (tan)intézeteiben, valamint a több mint száz biztonságpolitikai kurzuson, szemináriumon, konferencián szerzett közvetlen ismereteket, az értekezés szakmaiságának alapját az e szervezetekben folytatott tevékenység, munkamódszerek és személyes eszmecserék tapasztalatai képezik.

A kutatómunka **hitelessége**, mélysége és objektivitása szempontjából meghatározó körülményt képeztek a feldolgozott **források** minőségi és mennyiségi jellemzői. Annak ellenére, hogy a hazai források sok esetben komoly korlátokat mutattak, a nemzetközi szakirodalom és dokumentumok könyvtárakon és Interneten keresztül elért könyvei, tanulmányai, disszertációi, kimutatásai analizálásával és szintetizálásával a témafeldolgozás nem ütközött akadályba. Ezt bizonyítja az értekezésben feltüntetett 410 hivatkozás, valamint az irodalomjegyzékben felsorolt 144 tétel.

Az értekezés **összességében** a globális és európai folyamatok részeként az európai biztonság átfogó, multidiszciplináris, viszont megbízható megragadására törekszik úgy, hogy közben maximálisan támaszkodik a történelmi fejlődésre és a jelenkor nemzetközi kapcsolatainak törvényszerűségére. Az öt központi pillér és azok tartalmának kifejtésével az értekezés egyfelől meghatározza az európai biztonság legfontosabb összefüggéseit, másfelől egy új szempontrendszer szerint tanulmányozza az európai biztonságot.

iii. Az értekezés felépítése

A fentiek tükrében **az értekezés az alábbi öt fejezetre épül:**

1. Az európai erőcentrumok érdekérvényesítése és kapcsolatai;
2. A globális biztonság átalakulása és az európai biztonság új irányai;
3. Az európai biztonságpolitika és katonai képességek fejlődése;
4. A transz-alantizmus;
5. *"Eufunkció"*^{*}: az európai integráció súlypontjai.

^{*}**eufunkció** *lat el., szoc* társadalmi cselekvések v. intézmények jótékony hatása mások működésére.²

Az **első fejezet** tézise, hogy az európai biztonságpolitika formálódásában a mindenkori hatalmi centrumok érdekérvényesítése – a történelem folyamán éppúgy, mint ma – meghatározó és önálló faktor. Ennek megfelelően az európai biztonság mai domináns szereplői: Németország, az Egyesült Királyság, Franciaország, az Amerikai Egyesült Államok és Oroszország. Ezen országok mindegyike ma is vezető világhatalom: Németország

² BAKOS Ferenc: Idegen szavak és kifejezések kéziszótára, Akadémiai Kiadó, Budapest 1999, p. 228.

kivételével mind állandó alapító tagja az Egyesült Nemzetek Szervezete Biztonsági Tanácsának és atom hatalom, mindegyik részt vesz a világ legfejlettebb államait tömörítő G8, a NATO, az OSCE és más kisebb-nagyobb regionális biztonsági intézmény tevékenységében. Tekintélyes politikai, gazdasági és katonai potenciáljuknál fogva döntő befolyással bírnak regionálisan és a nemzetközi szervezetekre is, így direkt, vagy indirekt formában a nemzetközi folyamatok alakulásának teljes egészére. A tézist kifejtendő e fejezet először az európai hatalmi érdekérvényesítés kronológiai sarokpontjait, majd a fent említett öt impérium főbb hatalmi jellemzőit és külpolitikáját vizsgálja. Az egyes hatalmak részletes elemzése és értékelése a történelmi-politikai örökség; az abból kialakult tradicionálisan kódolt ismertetőjegyek; a kilencvenes években, a 2001. szeptember 11-e, az Irak kapcsán tanúsított bel- és külpolitikai magatartás, valamint a nemzetközi szervezetekhez és a többi hatalomhoz fűződő viszony, szempontok szerint történik.

A **második fejezet** célja, hogy a teljesség igénye nélkül, mégis a prioritásokra való törekvéssel rámutasson és tanulmányozza azokat a globális biztonsági kihívásokat és nemzetközi folyamatokat, amelyek meghatározzák, jellemzik, vagy befolyásolják az európai biztonság jelenét és jövőjét. E fejezet tézise, hogy mivel maguk a biztonsági kihívások, rizikófaktorok, illetve azok mutációi alapvetően befolyásolják a biztonság mindenkori értékét, e folyamatokat önálló pilléreként kell kezelni az európai biztonság vizsgálatakor. Kifejtendő a veszélytényezők átalakulását, a két részfejezet "az általánostól a szűkebb felé" elvet követve a biztonság "globális" és "európai" dimenzióinak vizsgálatát, valamint azok összehasonlítását végzi el.

A **harmadik fejezet** amellett érvel, hogy az európai integráció és az azt oltalmazni hivatott katonai képességek fejlődésének minőségi és mennyiségi mutatói nem csupán az európai biztonság átrendeződését vonják maguk után, hanem jelentősen befolyásolják az EU-USA, EU-NATO, EU-Oroszország kapcsolatokat, s egyben módosítják az Európai Unió fajsúlyát is a globális politikában. E fejezet tézise, hogy a mind tömörebbé váló európai gazdasági, pénzügyi, kulturális központhoz társuló katonai erő elemi hatással van az európai biztonságra. Tekintettel arra, hogy az Európai Biztonság- és Védelempolitika, s az annak részét képező védelmi kvalitások az Európai Unióról szóló szerződés Közös Kül- és Biztonságpolitikájába integrálódniuk be, a katonai erő elsősorban az Unió hangsúlyosabb globális külpolitikai és biztonságpolitikai szerepvállalását és ezáltal globális távlatait biztosítja. A részfejezetek az CFSP és az ESDP kibontakozása, kronológiája, fejlődési szakaszai és kilátásai, valamint a keletkezett rezonanciák figyelemmel kísérése révén azt kívánják bizonyítani, hogy az európai védelmi képességek – kezdeti időszakuk ellenére – már ma is mind számottevőbb globális tekintélyt, befolyást és további expanziós távlatokat kölcsönöznek az Uniónak.

A **negyedik fejezet** a transz-atlanti kapcsolatok legjellemzőbb törvényszerűségeire és ellentmondásaira mutat rá, s amellett érvel, hogy az Atlanti-óceán két partja közötti kapcsolatok minősége nem csupán Európa és Amerika, hanem az egész világ biztonságára is domináns hatással van. E fejezet tézise, hogy az európai integrációból mindinkább kiteljesedő európai hatalmi erőkoncentráció egyfelől módosítja a korábbi *status quot*, másfelől eltérő értelmezést kap az Egyesült Államokban és Európában. Az EU kiteljesedését, a Közös Európai Biztonság- és Védelempolitika építkezését, valamint az Amerikai Egyesült Államok külpolitikáját ezért továbbra is számos tisztázatlan kérdés, nehezen kiszámítható fejlődési alternatívák, s mind több ellentmondás kíséri. A tézist kifejtendő e fejezet kimondja, hogy a transz-atlanti biztonság dialektikája magára az ESDP-progresszióra és az általa keltett

örvényeire; az Egyesült Államok kül- és azon belül Európa-politikájára, valamint az ESDP és a NATO közötti disszonanciákra épül.

Az **ötödik fejezet** az európai integráció súlypontjait és törvényszerűségeit veszi számba. E fejezet tézise, hogy az európai biztonság legmeghatározóbb folyamata az integráció, amelynek két központi integrációs szervezete az EU és a NATO. Az integráció jellemvonásainak vizsgálata során megállapítja, hogy Európa jelenlegi történelmi korszakát a Szovjetunió, a Varsói Szerződés, a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának felbomlása és a német újraegyesítést követő demokratizálódási folyamat, valamint a mindezzel együtt meginduló dinamikus dezintegrációs, majd integrációs erők konszolidációja jellemzi. Míg a kilencvenes évek első felében a dezintegrációs törekvések messze intenzívebben és katartikusabban jelentkeztek, addig az évtized második felében a dezintegráció integrációba csapott át, s az mind Kelet-, mind Nyugat-Európában, valamint az Egyesült Államokban is sarkalatos kérdéssé nőtte ki magát. Azzal, hogy vizsgálja az Unió bővítésének hullámait, az integráció hatásmechanizmusát, tagjai és aspiránsai érdekeit, valamint az integrációban rejlő kényszerhelyzeteket, igazolja, hogy az integráció sokkal inkább egy folyamat, semmint végleges stádium. E progresszió két központi erőforrásból, egyfelől az EU és a NATO integrációs stratégiáiból, másfelől az aspiráns országok érdekeinek dialektikájából gerjesztődik, ahol összességében az eufunkció elemi fontossággal esik latba.

A **befejezés** a kutatómunka eredményeit, következtetéseit és ajánlásait foglalja össze.

1. fejezet

Az európai erőcentrumok érdekérvényesítése és kapcsolatai

...a terjeszkedési ösztön minden hatalomnak természetében fekszik...
Kossuth

A hatalmi erőcentrumok keletkezése, a nemzeti érdekérvényesítési metódusok és a külpolitikai interakciók a történelemben kialakult komplex szabályzó rendszerében intézményesültek Európában. Az egyes európai nemzetek mindenkor attitűdjei, a hatalmi szövetségek változásai mindig is komplexszé tették az európai biztonságpolitika evolúciós alternatíváit. A történelmi, tradicionális és egyéb nemzeti sajátosságok miatt ezért az egyes eseményeket is más-más módon értékelik a különböző nemzetek, aminek következtében reakcióik is eltérők. Az európai szintéren megjelenő európai – és nem csak európai – nemzeti erőforrások politikái napjainkban tehát hol jobban, hol kevésbé különböznek egymástól, sok esetben együttműködnek, máskor nem, valamint a kooperáció is olykor hosszabb, máskor rövidebb ideig tart. Ezt tovább bonyolította, hogy más-más érdekeket képviselnek az EU-tagok, a NATO-tagok, a nem EU-tag szövetségesek, a nem NATO-tag EU-országok, az EU-aspiráns szövetségesek, a NATO-tagjelöltek, a nagy országok, a kicsik; szintén eltérő az érdekérvényesítés metodikája a nyugat-, közép-, észak-, dél és kelet-európai országoknak.

A történelmi precedensek éppúgy bizonyítják, mint a jelen kor nemzetközi kapcsolatai, hogy az egyes államok együttműködési indíttatása továbbra is inkább eseti, semmint formális, vagy előre kiszámítható faktorok alapján történik. A hidegháború utáni időszak is bővelkedik olyan eseményekben, amelyek a nemzetközi kapcsolatok élénk átcsoportosulását eredményezték. Ilyen például a CFSP/ESDP fejlődése, amely – mint a mai Európai Unió komplett második pillére – eredetileg Mitterand-Kohl ajánlás volt 1990-ben, majd a franciák 1998-ban – kihagyva a németeket – már a britekkel kötöttek érdekszövetséget. A saint malo-i tárgyalás eredményeképpen Chirac és Blair együtt tettek javaslatot a CFSP védelmi-katonai dimenziója, az ESDP bevezetésére. A másik példát a 2003-ban eszkalálódó második öbölháború szolgáltatta, ahol már ismét francia-német koalíció mutatkozott, az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság külpolitikája ellen. Az Európán és az atlanti régió kívüli iraki konfliktus azonban nem csak azt bizonyította, hogy a nemzeti érdekérvényesítés, de leginkább annak változási mutatói döntő tényezők a biztonságpolitikában, hanem azt is, hogy egy geostratégiai, kulturális és vallási szempontból is távolálló, totalitárius diktátor, akár újradefiniálhatja, mi több, meg is oszthatja a szövetségeseket; rövid idő alatt gyökeres változásokat eredményezve a nemzetközi kapcsolatokban éppúgy, mind a szövetségi formációkban.

E fejezet mellett érvel, hogy az európai biztonságpolitika formálódásában a mindenkor hatalmi centrumok érdekérvényesítése – a történelem folyamán éppúgy, mint ma – meghatározó és önálló faktor. Az európai biztonság mai domináns szereplői: az Amerikai Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Franciaország, Németország és Oroszország. Ezek az országok mindegyike ma is vezető világhatalom: Németország kivételével mind állandó alapító tagja az ENSZ Biztonsági Tanácsának és atomhatalom, mind tagja a világ legfejlettebb államait tömörítő G8-nak, vezetők a NATO, az EU, az EBESZ és más kisebb-nagyobb regionális biztonsági intézmények tevékenységében. Tekintélyes politikai, gazdasági és katonai potenciáljuknál fogva döntő befolyással bírnak regionálisan, a nemzetközi szervezetekre, ezért direkt, vagy indirekt formában a nemzetközi folyamatok alakulásának

teljes egészére. Korunk konfliktusai, Irak, Afganisztán, Csecsenföld, Koszovó, Észak-Írország kezelésének politikája, vagy a nemzetközi szervezetek bővítése például, ezen hatalmak politikai, gazdasági, vagy katonai döntéseinek függvénye. Belpolitikai, gazdasági, vagy netán katonai konfliktusai ugyanakkor szintén kihatnak a környező régiókra, esetleg az egész világra: az 1929-es new yorki tőzsdekrach, a hitleri hadigépezet, a Szovjetunió összeomlása, vagy korunkban a német újraegyesítés és az Egyesült Államok elleni terrortámadások nem csupán belpolitikai jelentőséggel bírtak, hanem markánsan változtatták meg egyúttal az egész világot is.

A tézist kifejtendő, e fejezet először az európai hatalmi érdekérvényesítés kronológiai sarokpontjait, majd a fent említett öt impérium főbb hatalmi jellemzőjét és külpolitikáját vizsgálja. Az egyes hatalmak elemzésének és értékelésének főbb szempontjai az alábbi logikát követik: a történelmi-politikai hozomány; az abból kialakult tradicionálisan kódolt ismertetőjegyek; a bel- és külpolitikai jellemrajz; majd a kilencvenes években, 2001. szeptember 11-én, és az Irak-politika kapcsán tanúsított magatartás, valamint a nemzetközi szervezetekhez és a többi hatalomhoz fűződő viszony.

1.1. Az európai hatalmi érdekérvényesítés kronológiai sarokpontjai

A harmincéves háborút lezáró 1648-as vesztfáliai béke a nemzetállami szuverenitás és területiség elismerésével új alapokra helyezte a nemzetközi kapcsolatokat.³ A XVII. század második felétől fokozatosan kialakult a nemzetállamok rendszere, amelyek saját (vallási, politikai, gazdasági) kritériumok alapján alakították kapcsolataikat más államokkal. Az ipari forradalom, az imperializmus korában kialakuló tömegetársadalmak versengése gazdasági harccá fokozódott, és előtérbe kerültek a nemzeti érdekek, amelyek az óriási ütemben fejlődő, bővülő társadalmi igények kielégítésének manifesztálódása volt. Az önálló európai államok együttműködését a bilaterális és az azon alapuló multi-bilaterális kapcsolatok minősége határozta meg. Az adott állam aktuális helyét, szerepét és befolyását egyre inkább gazdasági és katonai ereje szabta meg. Tekintettel arra, hogy ekkorra már lezajlott a gyarmatosítás, a nyugati koloniális hatalmak (Anglia, a Francia Köztársaság, a Spanyol Királyság és a Portugál Királyság), valamint az Orosz Birodalom elsősorban az európai hatalmi egyensúly fenntartásában és a béke megőrzésében, míg a gyarmatokkal nem rendelkező erőközpontok (Porosz Királyság, Habsburg Monarchia) a koloniális hatalmak oldalán jelentkező erőfölény kiegyenlítésében voltak érdekeltek.⁴

Napoleon veresége után nemcsak Európa térképét rajzolták újra, hanem az 1815-ben elfogadott Bécsi Egyezmény egyben új alapokra is helyezte az európai kapcsolatokat. A Szentszövetség által létrehozott úgynevezett "európai koncert" nem jelentett mást, minthogy az Orosz Birodalom, az Egyesült Királyság, Franciaország, az Osztrák-Magyar Monarchia és Poroszország a kollektív felelősség elvén kísérelték meg felépíteni a korabeli európai biztonságot és szavatolni a békét. A Metternich által indítványozottak szerint mind az öt résztvevő európai hatalom 60-60 ezer fős haderőt volt köteles biztosítani arra az esetre, ha bárki megsérti a szerződést. A vezető európai hatalmak ugyanakkor továbbra is erősen eltérő

³ KUN Tibor, *A nemzetközi szervezetek története*, Klio, 2002/1, 11. évf., Online: <http://www.c3.hu/~klio/klio021/klio011.html> (2003. december 9.)

⁴ Historical atlas of Europe, The development of Europe's modern states 1648-2001, Online: <http://home.wanadoo.nl/gerard.vonhebel/1803.htm> (2003. december 13.)

képesség és törekvésekkel rendelkeztek, aminek következtében a koncert hamarosan megingott.⁵

Az Orosz Birodalom, mint a kor legerősebb hatalma, területét, lakosságát és haderejét tekintve is a legszámottevőbb volt. Nem függött szövetségesektől, megszilárdította pozícióját a Kaukázusban, Perzsiában, Közép-Ázsiában, a Távol-Keleten és Észak-Amerikában, valamint további hódításokat tervezett a Balkánon és Észak-Európában. A legnagyobb gyarmatbirodalom, Nagy-Britannia uralta a világtengereket, az első számú ipari, kereskedelmi és pénzügyi hatalom volt. Nem függött szövetségesektől, a második legnagyobb haderőt tudhatta magáénak, miközben folyamatosan erősítette pozícióját a világban. Napóleon veresége után Franciaország területét ugyan a forradalom előttihez igazították, valamint a mediterrán és észak-afrikai érdekeltségeit is erősen visszametsztették, egyéb gyarmatainak erőforrásai, jelentős hadereje és a szövetségektől való viszonylagos önállósága miatt mégis tekintélyes hatalom maradt. Az Osztrák-Magyar Monarchia területileg, a népesség és az erőforrások szempontjából is komoly erőt képviselt, ellenben számos fogyatékkal is küszködött. Kevés gyarmata miatt korlátozott volt Európán kívüli befolyása, a sok nemzetet tömörítő birodalom különböző népeit, nemzeteit nem volt képes megnyugtatóan kordában tartani, határai és szomszédjai (elsősorban az Ottomán Birodalom) jókora fenyegetettséget jelentett számára, ami miatt szövetségeseket keresett kelet-európai és balkáni ambíciói megvalósításához. A kolóniákkal nem rendelkező, gyenge határokkal és korlátozott erőforrásokkal küszködő Poroszország viszont jelentékeny politikai és katonai erőt testesített meg, s balti és kelet-európai terjeszkedési tervei eléréséhez szintén koalíciós partnereket keresett.⁶

Az európai koncertet az 1848-49-es európai forradalmak gyengítették, majd a krími háború oszlatta fel végleg. Franciaország 1856-ban kivívott győzelmét követően az Orosz Birodalom kiszorult a Kelet-Balkánról, elvesztette Besszarábia déli részét, és neutralizálnia kellett a Fekete-tengert is.⁷ Franciaország tehát ismét erőre kapott, az Orosz Birodalom ideiglenesen meggyengült, a két közép-európai hatalom továbbra is szövetségeseket keresett, s a Brit Korona lett Európa vezető impériuma. Az orosz-török háborúból győztesen kikerülő cár ugyanakkor 1878-ban tulajdonképpen visszaszerezte az akkor mintegy húsz esztendeje elvesztett területeket, s nagyban erősítette jelenlétét a Balkánon is.⁸

A XIX. század utolsó évtizedeit a koalícióalkotás jellemezte. Az Orosz Birodalom ellen 1879-ben szövetségre lépett az Osztrák-Magyar Monarchia és Németország,⁹ amelyhez hamarosan csatlakozott Olaszország is, s így létrejött a Hármas Szövetség. Ugyan 1881-ben az Osztrák-Magyar Monarchia, a Német és az Orosz Birodalmak aláírták a Háromhatalmi Ligáról szóló szerződést,¹⁰ a Hármas Szövetséget kiegyensúlyozandó létrejön a francia-orosz katonai együttműködés 1892-ben.¹¹

⁵ Henry KISSINGER, *Diplomacy*, (A Touchstone Book, New York, 1994), p. 85.

⁶ BABOS Tibor, *Did the Vienna Settlement Rest on Balance of Power? – as P. W. Schroeder states?*, presentation at Naval Postgraduate School, Monterey, California, USA, April 8, 2002.

⁷ *The Encyclopedia of World History*, (Boston: Houghton Mifflin Company, 2001), Online: <http://www.bartleby.com/67/1259.html#c5p02069> (2003. december 13.)

⁸ *Ibid.*, <http://www.bartleby.com/67/1260.html> (2003. december 13.)

⁹ *The Dual Alliance Between Austria-Hungary and Germany - October 7, 1879*, The Avalon Project at Yale Law, Online: <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/dualalli.htm> (2003. december 14.)

¹⁰ *The Three Emperors League - June 18, 1881*, The Avalon Project at Yale Law, Online: <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/empleagu.htm> (2003. december 11.)

¹¹ *The Franco-Russian Alliance Military Convention - August 18, 1892*, The Avalon Project at Yale Law, Online: <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/frumil.htm> (2003. december 12.)

Mindezzel egyidőben az amerikai kontinensen új hatalom volt születendőben, amely rövidesen meghatározó európai tényezővé avanszált. Az amerikai-mexikói háborút megnyervén 1848-ban Washington kezébe került Texas és Kalifornia. A spanyol-amerikai háborúból 1898-ban győztesen kikerülő Egyesült Államok már nem csak Közép-Amerika, a Karib-tenger, a Panama-csatorna és a Fülöp-szigetek felett gyakorolhatott ellenőrzést, hanem immáron a világ legerősebb haditengerészetét is magáénak tudhatta.

Mínthogy továbbra sem tudtak jelentős területi expanzióra szert tenni, a központi tengely célja a világ újrafelosztása volt. Noha az európai hatalmak élénk diplomáciával próbálták támogatni nemzeti imperiális erőfeszítéseiket, az első világháború szövetségi kötelékei a XIX. század végén, XX. század elején kialakult trendek szerint kristályosodtak tovább a kilencszázas évek első évtizedeiben. Bár a versaillesi békeszerződések eredményeképpen 1919-ben megalakult a Nemzetek Ligája, mégsem létezett a huszas években olyan nemzetközi, vagy nemzetek feletti szervezet, amely valós tekintélyénél fogva maximalizálhatta, és nemzetközi törvényerőre emelhetne volna az objektív és igazságos judíciumokat. Biztosan látszódott ezért, hogy a háború utáni rendet a győztes hatalmak békediktátumaiban testet öltő érdekei determinálták.¹² Maga a háború és az azt lezáró Versailles-i szerződések radikális változásokat eredményeztek a kontinens geostratégiai atlaszán. A vesztes hatalmak területileg, politikailag, etnikailag, gazdaságilag és pénzügyileg is számottevő veszteségeket szenvedtek. Így egyebek között megszűnt az Osztrák-Magyar Monarchia, amelynek bázisán számos kisebb nemzet és szövetségi állam jött létre, köztük Jugoszlávia. Míg a központi hatalmak a gyalázatosnak vélt békediktátumok utáni revánsion ügyködtek, Európa legerősebb állama összeomlott, s Szovjetunió néven egy olyan új államforma jött létre, amelynek hatalmi érdekérvényesítése semmilyen korábbi példához nem volt fogható, s a cári elvektől eltérően, teljesen más külpolitikai gyakorlatba kezdett.

A versaillesi békét követően a győztes hatalmak erősítették pozícióikat Európában és a kontinensen kívüli, korábban megszerzett gyarmataikon: a Brit Nemzetközösség 1926-ban megtartotta Birodalmi Konferenciáját, ahol Kanada, Ausztrália, Új-Zéland és Dél-Afrika a korona szolgálatában már mint egyenlő tagok vehettek részt; a Szovjetunióban rohamosan hódított teret a kommunista szellem; Franciaország Észak-Afrikában és Indokínában növelte befolyását, az Egyesült Államok pedig sikeresen lett vezető hatalma a Pán-Amerikai Uniónak.¹³ Alig egy évtizeddel Versailles után mind biztosabban mutatkozott, hogy az első világháborúban veszteséget szenvedett államok nem nyugszanak bele sem a rájuk kényszerített diktátumokba, sem pedig abba, hogy kimaradtak a gyarmatosításból. Hozzájuk rövidesen csatlakozott Japán és Olaszország, amelyek további területi expanziós terveket dédelgettek.

A harmincas években Japán Mandzsúriát (1931-32), Olaszország Etiópiát (1935), Németország pedig a Rajna-medencét (1936) foglalta el, amely egyértelmű jele volt egyfelől a nemzetközi kapcsolatok sikertelenségének és a Nemzetek Ligája kudarcának, másfelől a politikai-gazdasági ambíciók katonai eszközökkel történő elérésének. A háborús készülődés árnyékában Európa ismét több részre szakadt: Németország, Olaszország és Japán 1940-ben

¹² The Encyclopedia of World History, (Boston: Houghton Mifflin Company, 2001), Online: <http://www.bartleby.com/67/1698.html> (2003. december 14.)

¹³ Ibid., Online: <http://www.bartleby.com/67/1699.html> (2003. december 14.)

alírta a tengelyhatalmi együttműködésről szóló megállapodást,¹⁴ az Egyesült Királyság, Franciaország, az Egyesült Államok és Kína létrehozta a Szövetséges Koalíciót.

Mindezzel egyidőben két meghatározó, egymással látszólag ellentétben álló, eszközeit tekintve azonban hasonló ideológiai irányzat erősödött a kontinensen. A Szovjetunióban 1917-ben gyökeret vert és erőre kapó kommunizmust alig néhány esztendővel később a nácizmus egyensúlyozta Németországban. Tekintettel arra, hogy Hitler kétfrontos háborút indított 1939-ben, a Nyugat-Európában továbbra is idegen sztálini vezetést – a közös ellenség fenyegetése árnyékában – szövetségesül fogadták. A XX. század európai kapcsolatai ezzel nem csupán kiegészültek a totalitárius rezsimekkel, hanem egyben hosszú időn keresztül mély nyomot is hagytak az európai történelemben.

Noha az 1943-ban megtartott teheráni konferencián Churchill, Rooseveltt és Sztálin még egyenrangú felekként és szövetségeseikként tárgyaltak egymással, a két esztendővel később sorra kerülő potsdami konferencián ugyanezen három állam vezetői már egymás elleni hatalmi ambíciójukról tettek tanúbizonyságot.¹⁵ A náci ideológia bukását követően a sztálini kommunizmus tovább erősödött, míg a nyugati ellenpóluson markánsan megjelent az Egyesült Államok által hangoztatott demokratikus értékrend. A második világháborút követően a romjaiból újraéledő Európa újabb ideológiai megosztottság elébe nézett: mindinkább mutatkozott a Moszkva- és Washington-központú ideológiai antagonizmus. A polarizációt igazából a lenini kommunista és a wilsoni kapitalista világnézet közötti ellentét idézte elő, amelynek következtében a politikai, gazdasági és társadalmi modell egymással ellentétes előjelű normarendszer alapján építkezett. Természetét tekintve az egyetlen hasonlóság a saját ideológiai modell védelmét garantáló katonai erő növelése volt. A külpolitikát tekintve Sztálin megerősítette dominanciáját a balti térségben és kommunista-barát kormányokat segített hatalomra Kelet-Európában. Ezalatt az Egyesült Államok európai jelenlétével és a Marshall-terv meghirdetésével növelte befolyását Nyugat-Európában. Sztálin németországi és koreai politikája következtében világossá vált, hogy a világháború után olyannyira várt béke és nagyhatalmi kooperáció nem valósulhat meg.

A kelet-nyugati szembenállást konstatálva Churchill fultoni beszédében 1946-ban bejelentette: „a vasfüggöny leereszkedett”. Az érzelmi indíttatású ideológiai polarizáció rendkívüli sebességgel szakította el Közép- és Kelet-Európát a Nyugattól, s vetette Németország keleti részét, Lengyelországot, Csehszlovákiát, Magyarországot, Romániát és Bulgáriát a függöny mögé.¹⁶ Az 1948-ban bekövetkezett berlini válság Németország és Európa kettészakadásához vezetett, amelynek záróakkordjaként megalakuló NATO és Varsói Szerződés 1955-re kikristályosította a két erőmag közötti globális antagonizmust. A hidegháború tehát összességében teljesen megváltoztatta Európa tradicionális egyensúlyát: egyfelől két nem kifejezetten európai hatalom kezébe került a kezdeményezés, másfelől a

¹⁴ Three-Power Pact Between Germany, Italy, and Japan, Signed at Berlin, September 27, 1940, The Avalon Project, at Yale Law School, 1997, Online: <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/wwii/triparti.htm> (2004. február 14.)

¹⁵ Potsdam Conference, The Berlin (Potsdam) Conference, July 17-August 2, 1945 (a) Protocol of the Proceedings, August 1, 1945, The Avalon Project at Yale Law, Online: <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/decade/decade17.htm> (2003. december 14.)

¹⁶ The Rise of a New Opponent, Peace Becomes Cold War, 1945-1950, American Military History, Army Historical Series, Office of the Chief of Military History, United States Army, Online: <http://www.army.mil/cmh-pg/books/AMH/AMH-24.htm> (2003. december 25.)

korábbi tradicionális hatalmak másodlagos szerepre kényszerültek, amivel egyidőben elvesztették gyarmataik jelentős hányadát.¹⁷

A hidegháború időszakában mind a keleti, mind a nyugati blokkot jelentős politikai-gazdasági rengések rázták meg. Jóllehet az európai nemzetek politikai érdekérvényesítése *de facto* nem létezhetett, a két Moszkva- és Washington-központú táborot mégis jelentős belső problémák gyengítették: a magyar forradalom 1956-ban, a NATO integrált katonai struktúrájából való francia kihátrálás és a külföldi csapatok kiutasítása 1967-ben, a csehszlovák forrongások 1968-ban, vagy az 1982-es lengyelországi események. Nem volt egység mindazonáltal a két blokk belügyeiben sem: Jugoszlávia és Albánia nem hódolt be Moszkvának, a mai európai integrációs folyamat hajnalán az európai közösségekből az Egyesült Királyság egészen 1973-ig kirekesztődött, stb.

Az 1962-es kubai rakétaválság rádöbbsentette az Egyesült Államokat és a Szovjetuniót arra, hogy a félreértések sorozata révén akár nukleáris háborúvá is eszkalálódhatott volna a politikai-titkosszolgálati-katonai konfrontáció.¹⁸ Ennek elkerülésének szándéka vezetett ahhoz, hogy számos bizalomerősítő mechanizmust léptettek érvénybe a hetvenes és nyolcvanas években. Gorbacsov 1985 márciusában történt főtítkárrá választása, s az általa alig hat hónappal később kezdeményezett amerikai-orosz csúcstalálkozó eredményei nem csupán melegfrontként hatottak a hidegháborúban, hanem egyben olyan sebességre lendítették a kelet-európai demokratizálódási folyamatot, amely rövidesen az egész világot megrázta. A totalitárius szovjet vezetés összeomlása révén keletkezett hatalmi vákuum keleten dezintegrációt, nyugaton pedig integrációt eredményezett a kilencvenes évek legelején.

A hidegháború végére Európa politikai atlasza és a hatalmi érdekérvényesítés újradefiniálódott. Az Egyesült Államok mellett nyugaton Németország, az Egyesült Királyság és Franciaország személyében ismét megjelent a három nemzethatalom, míg keleten, a Szovjetunió összeroppanása nyomán számos nemzetállam jött létre, köztük a világ legnagyobb területű, nukleáris képességekkel is rendelkező állama: Oroszország. Mindennek tükrében megállapítható, hogy ma az alábbi öt nemzeti erőforrás generálja az európai biztonság interakcióit: az Amerikai Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Franciaország, Németország és Oroszország. Ezen országok nemzeti érdekérvényesítése, külpolitikai ambíciói azonban továbbra is – éppúgy, mint a történelemben mindig is – jelentősen különböznek, s radikálisan változnak.

1.2. Németország

Németország a Bismarck által 1871-ben megalapított Német Birodalom óta folyamatosan központi tényező Európában. A XX. század két vesztes háborúja, s az amerikai, brit, francia és orosz megszállás 1945-ben, majd az ország kettészakadása erősen rányomta bélyegét az ország mai külpolitikájára. Az újraegyesítés után Németország nem csak Európa legnépesebb állama, hanem magáénak tudhatja a kontinens legerősebb és legfejlettebb gazdaságát és iparát, s politikai-katonai szempontból is domináns szereplő.¹⁹ Tagja az EU-

¹⁷ Changing Structures of Global Power, The Encyclopedia of World History, Bartleby.com, Great Books Online: <http://www.bartleby.com/67/2636.html> (2003. december 29.)

¹⁸ Peter KORNBLUH, Laurence CHANG, The Cuban Missile Crisis, (The New Press, New York, 1998), Online: http://www.gwu.edu/~nsarchiv/nsa/cuba_mis_cri/declass.htm (2003. december 16.)

¹⁹ Background, Introduction, Germany, The World Fact Book, Central Intelligence Agency of the United States, Online: <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/gm.html> (2004. január 7.)

nak, a G8-nak és a NATO-nak, viszont biztonságpolitikájában sajátosan és állhatatosan a nemzetközi közösség elsőbbsége mellett áll ki. Noha éppúgy mint annak idején a német politika ma is világosan körülírható jegyekkel bír, a bismarcki és a mai német külpolitikának azonban csak egyetlen közös eleme van: a német egység erősítése.

A XIX. század utolsó harmada bismarcki külpolitikájának két legfontosabb eleme: elszigetelni Franciaországot, mint a legjelentősebb történelmi agresszort és vetélytársat, valamint egyensúlyban tartani a többi jelentős hatalmat annak érdekében, hogy azok se politikailag, se katonailag ne legyenek képesek szétzilálni az újonnan létrejött német egységet. A német birodalmi külpolitika azonban Bismarck és II. Vilmos császár idején is nagyban eltért a többi európai hatalom politikájától. Ennek két legfőbb oka, hogy az ország állandóan fenyegetve érezte magát a koloniális hatalmaktól, valamint földrajzi elhelyezkedése miatt mind nyugatról, mind pedig keletről sebezhető volt, s beszorítva érezte magát. Németország a XX. század elején meghívás nélkül lépett be a vezető európai hatalmak klubjába, s a katonai erő hatványozásában látta imperiális pozíciójának további erősítését.²⁰

Az ipari forradalom és a kereskedelmi kilátások kitágulása a koloniális hatalmak szintjére emelték Németországot. A politikai ambíciókhoz társuló szellemi és munkaerő-tőke, valamint militarizmus rövidesen komoly kihívást jelentett a gyarmatmonopóliumokkal rendelkező Franciaország és Egyesült Királyság számára. Az óriási haditengerészeti fejlesztések a brit tengeri fölényt, az 1870-71-es háborúban már demonstrált német szárazföldi potenciál pedig Franciaországot provokálták. Az 1863-ban elkezdődött és 1870-ben befejeződött német egyesítési háborúk után pedig világossá vált: Franciaország nem az első számú hatalom Európában többé.²¹ A XX. század első éveiben gyűrűző fegyverkezési verseny az új politikai szövetségek kikristályosodásában új dinamikát kapott: Németország, Ausztria és Olaszország részvételével 1882-ben megalakult a Hármasszövetség; a másik oldalon pedig Franciaország és az Egyesült Királyság szövetségével 1904-ben létrejött az Entente Cordiale²², amely kiegészülve Oroszországgal, Szövetséges Hatalmakká változott.²³

Az első világháború elvesztése ugyan jelentős gazdasági és területi érvágást jelentett Németországnak, politikai ambíciói azonban mit sem változtak, s a német vereségérzést hamarosan a náci ideológia karolta fel. Annak ellenére, hogy a Versailles-i békediktátumok a kétmillió haderőt kevesebb, mint 10%-ra redukálták, a német imperializmus elevenen élt a parázs alatt. Az 1918-33 között fennálló weimari köztársaság politikája és a haderő felett gyakorolt civil kontroll a szövetséges hatalmak megaláztatására folyt, a gyenge és szakszerűtlen kormányzatot azonban a háborús vezérkar már kezdettől fogva félrevezette. 1925 után, Hindenburg köztársasági elnökké választását követően a vezérkar a régi elvek és az új német ambíciók mentén szerveződött újjá. Hitler 1933-as hatalomra kerülésével mindez

²⁰ Major Foreign Policy Goals and Strategies, Early Developments, Germany, Country Study & Guide, ALLREFER, Online: <http://reference.allrefer.com/country-guide-study/germany/germany143.html> (2003. december 20.)

²¹ European Diplomacy and Wars, 1648-1795, The Encyclopedia of World History, Bartleby.com, Great Books, Online: <http://www.bartleby.com/67/1100.html> (2003. december 29.)

²² Entente Cordiale – The Centenary, Online: <http://www.entente-cordiale.org/en/1a.html> (2004. február 14.)

²³ World War I: The First Three Years, American Military History, Army Historical Series, Office of the Chief of Military History, United States Army, Online: <http://www.army.mil/cmh-pg/books/AMH/AMH-17.htm> (2003. december 28.)

radikális politikai erővel és ideológiával torzult tovább, s a német imperializmus, náciizmus néven készen állt a megtorlásra.²⁴

1933-ban az első világháborúban győztes hatalmak által megrendezett leszerelési és fegyverzetellenőrzési tárgyalásokon Hitler már egyenlő státust követelt. Minthogy azt nem kapta meg, kivonult a tárgyalásokról, s felrúgva a nemzetközi közösség szabályait, ismét bevezette a hadkötelezettséget, s bejelentette: 36 hadosztályra növeli a német haderő szervezetét.²⁵ Válaszul erre újraindították a háború előtti szövetségek, s a brit-francia-orosz oldalon is megindult a fegyverkezés. 1936-ban a német-olasz, és német-japán tengely-megállapodással a náci gépezet elég erőt érzett a franciák és a szovjetek elleni retorzióhoz. Mindezt az Etiópiában és a Közép- és Kelet-Európában mutatkozó náci erőszakosság eskalálta tovább, amely gyorsan, de mégis fokozatosan vezetett az újabb világháború kirobbanásához. Az 1938-ban, Münchenben megrendezett nemzetközi megállapodás alkalmával Hitler számára bizonyóságot nyert: az Antant hatalmai nem állíthatják meg őt.²⁶

A Harmadik Birodalom bukása után az ország csaknem totálisan elpusztult, s amerikai, szovjet, brit és francia megszállás alá került. Noha a győztes felek nem tervezték az ország megosztását, a nyugati hatalmak és a Szovjetunió által megszállt területek rehabilitációja egyfelől más tempóban folyt, másfelől Németország hamarosan az ideológiai polarizáció keresztútjába került. Mindennek eredményeképpen az ország 1949-ben kettészakadt, s az elkövetkező évtizedekben a Német Szövetségi Köztársaság a nyugati, a Német Demokratikus Köztársaság pedig a keleti blokkba integrálódott.²⁷ Jóllehet a hidegháború elején a két Németország külpolitikája nem igen mutatott önálló jegyeket, egyértelműen közös vonásként mutatkozott a bűntudat, a totális erőszaktól való elhatárolódás és a politikai egyéniség keresés. Számottevő különbség volt mindazonáltal, hogy az NSZK demokratikus értékrend mentén kezdte meg kiépíteni társadalmát, így a mindenkori kormány erős nemzeti tömegbázissal rendelkezett, míg az NDK politikai rendszerére mindez nem volt jellemző. Ahogy láthatóvá vált a két állam közötti eltérő léptékű gazdasági-társadalmi fejlődés, a kelet-németeket eltiltották nyugati honfitársaiktól és ezt az állapotot erőszakkal tartották fenn.

Önálló külpolitikai koncepcióként jelent meg az NSZK-ban a hatvanas évek végén az *ostpolitik*, amelynek két alapvető célkitűzése a Kelet-Európa népei elleni náci atrocitásokért vállalt német felelősségtudat és kompenzáció-készség, másrészt, a kommunista blokkal kialakított lehetséges együttműködési mechanizmus és szerződések rendszerének kialakítási szándéka volt. Az *ostpolitik* szerint a kelet-európai országokkal való kapcsolatok megindítása és a párbeszéd kialakítása hozzásegítette volna a szovjet megszállás alatt élő népeket a demokratikus értékek és emberi jogok egzakt megismeréséhez. A Brandt-vezette kancellária, közvetve pedig azt a célt kívánta elérni, hogy csökkentsék a német nép megosztottságából fakadó társadalmi terheket.²⁸

²⁴ German Military in Two World Wars, German Culture, Online:

http://www.germanculture.com.ua/library/facts/bl_germany_world_wars.htm (2003. december 28.)

²⁵ European Diplomacy and the Depression, 1919-39, The Encyclopedia of World History, Bartleby.com, Great Books, Online: <http://www.bartleby.com/67/1832.html#c6p01129> (2004. január 8.)

²⁶ Ibid., Online: <http://www.bartleby.com/67/1835.html> (2003. december 31.)

²⁷ Historical Setting: 1945-1990, Germany, Country Study & Guide, ALLREFER, Online:

<http://reference.allrefer.com/country-guide-study/germany/germany35.html> (2003. december 20.)

²⁸ Ostpolitik, German Culture, Online: http://www.germanculture.com.ua/library/history/bl_ostpolitik.htm (2003. december 21.)

A nyolcvanas évek végén mindinkább mutakozó kelet-európai válság arra készítette Kohl kancellárt, hogy a berlini fal lebontása után alig három héttel, 1989. november 28-án bejelentse a két német állam konföderációjának perspektivikus lehetőségét. A gyenge előkészítés miatt azonban mind a két német államban, mind pedig az egész kontinensen negatív visszhangra talált. E külpolitikai és kommunikációs mulasztás politikai lehetőséget jelentett a Honecker-vezette Német Szocialista Egységpártnak, s jelentősen visszavetette és megnehezítette az egyesítés folyamatát.

Az 1990. október 3-án bekövetkezett német újraegyesítés újradefiniálta Németország helyét és szerepét Európában, illetve Európa jövője előtt is új perspektívákat nyitott. A német külpolitika legfőbb célkitűzése az egyesített Németország mielőbbi nemzetközi legitimálása az Európai Közösségekben, a NATO-ban, a WEU-ban, a CSCE-ben és a többi biztonsági szervezetben, valamint az egyesülés kapcsán mutakozó aggályok csillapítása volt. Az új német koncepció alapvető eleme továbbra is a "felelősségteljes politika" lett, amely elutasította a katonai eszközöket, valamint ezzel egyidőben a humanitárius, környezeti és gazdasági elemek elsődlegességét hangsúlyozta. Ez rejtett az éppen akkor kirobbant jugoszláv polgárháború kapcsán folytatott német külpolitikai álláspont mögött is. Azzal, hogy a többi hatalomtól eltérően Bonn 1991 decemberében elismerte Horvátország és Szlovénia függetlenségét, nem csak arról tett tanúbizonyságot, hogy elutasítja a milosevicsi rezsim kegyetlenkedéseit, és a totalitárius rezsimeket általában, hanem egyértelműen jelezte: Németország immáron független és akár a koalíciós partnerei jóváhagyása nélkül is hajlandó önálló külpolitikai álláspont megfogalmazására.²⁹

A Kohl-kabinetet ezt követően egyfelől a megfontolt külpolitika, másfelől a széthulló Szovjetunió, Jugoszlávia és Csehszlovákia utódállamainak konzekvens elismerése és az európai integrációs folyamat támogatása jellemezte. A mindjobban elmérgesedő Balkán-válság oda vezetett, hogy a Szövetségi Alkotmánybíróság 1994-ben lehetővé tette, hogy német alakulatok részt vehessenek az ENSZ azon békeműveleteiben, amelyet a Bundestag eseti alapon jóváhagy.³⁰ Az 1998-ban hatalomra került Schröder-kabinet külpolitikája méginkább békepartii jegyeket mutakozott, s a korábbinál is erősebben állt ki az európai integráció és a békeműveletekben való aktív katonai szerepvállalás mellett. Az integrációból kiteljesedő európai védelmi dimenzió és a megoldatlan koszovói válság tanulságai haderőreformra készítették az új vezetést, amely azonban a belpolitikai nehézségek miatt nehezen indult be.

2001. szeptember 11-e után Schröder kancellár ugyan úgy fogalmazott, hogy Németország "korlátlan szolidaritást" vállal az amerikai néppel,³¹ belpolitikai nyilatkozataiban azonban az is elhangzott, hogy az ország a továbbiakban már nem játszhatja a humanitárius, logisztikai és pénzügyi segélyező másodhegedűs szerepet, s a háború utáni német politika e fejezete mára a múlté lett.³² Ez utóbbi, ambiciózusabb hangvétel hajthatatlansággal párosulva az iraki válság idején mutakozott meg rövidesen, amikor is

²⁹ Postunification Developments, Germany, Country Study & Guide, ALLREFER, Online: <http://reference.allrefer.com/country-guide-study/germany/germany145.html> (2003. december 20.)

³⁰ Karen DONFRED, German Foreign Policy: Kosovo, American Institute for Contemporary Studies, Washington D.C., Online: <http://www.aicgs.org/research/germany2000/donfried.shtml> (2003. december 20.)

³¹ Wolfgang SCHAUBLE, Continuity and Change – the Future of German Foreign Policy, (Konrad Adenauer Stiftung, 14. Marz 2003), Online: http://www.kas.de/publikationen/2003/1609_dokument.html (2003. december 25.)

³² Manuela GLAAB, German Foreign Policy, (Internationale Politik, Transatlantic Edition, December 18, 2003), Online: <http://www.dgap.org/english/tip/tip0301/book1.htm> (2003. december 21.)

Berlin arról tett tanúbizonyságot, hogy saját igaza védelme érdekében nem csupán az Egyesült Államok-vezette szövetségesekkel szemben hajlandó konfrontálódni, hanem koalícióra léphet Franciaországgal, Moszkvával, vagy akár Pekinggel is. Az ugyan tény, hogy a német-francia kapcsolatokat az EU közös ügye, a német-orosz relációt pedig a kilencvenes évek eleje óta folyó nagyarányú oroszországi német befektetések motiválják, e viszonylag gyors és kiszámíthatatlan láncreakciók mindenképpen arra figyelmeztetnek, hogy az egyes hatalmak attitűdje, koalíciós szándékai rendkívüli horderejűek is lehetnek, szövetségeket rázhatnak meg, vagy teremthetnek újjá. A többi hatalomhoz való német viszonyt tehát mindenképpen a liberális, multinacionális együttműködésen alapuló meggyőződés determinálja. Németország – úgy tűnik – hajlandó minden olyan erővel kart ölteni, amely vagy egyetért e nézettel, vagy az adott agressziót ellenzi; még akkor is, ha azokat az államokat mögöttes szándékok vezérlik. Az elmúlt néhány év gyakorlata mindenképpen azt vetíti előre, hogy a berlini külpolitika ugyan némiképp konzekvens saját meggyőződését illetően, e következtetés az azonban kétséges eredményeket szülhet egy olyan nemzetközi kapcsolatrendszerben, ahol a nemzeti szereplők álláspontjai gyorsan változnak.

Az EU 2004-es bővítésének legnagyobb nyertese egyértelműen Németország. Az unióba bekerülő tíz állam közül nyolc, a baltiak, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország és Szlovénia gazdasági kapcsolatai Németországgal a legerősebbek. Geostratégiai elhelyezkedéséből fakadóan és a *neostpolitik*-nak köszönhetően az Unió hatalmak közül ezért Németországnak adatik meg, hogy a legnagyobb gazdasági és politikai profitot söpörje be a küszöbön álló bővítésből.

A belpolitikát tekintve a 82 milliós ország még mindig a GDP 5-6%-át költi az újraegyesítés következményeinek szubvencionálására, ami főleg az ország nyugati részén kitermelt jövedelem keleten történő felhasználását jelenti.³³ A Schröder által 2003 decemberében az "Agenda 2010" keretében bejelentett gazdaságélénkítő csomag a 16 német tartományban meglehetősen vegyes érzelmeket keltett és egyértelműen azt tükrözi, hogy a kancellár adócsökkentő és egyéb jóléti intézkedései ellenére is kisebbségből kormányoz.³⁴ Kérdéses tehát, hogy egy esetleges belpolitikai átrendeződés, egy Schröder nélküli új kormány folytatná-e a mai liberál-pacifista irányvonalat, s ha nem, miképpen alakítaná kapcsolatait Franciaországgal, az Egyesült Államokkal és Oroszországgal.

A német biztonságpolitikai koncepció az ország körülményeit tekintve kimondja, hogy Németország geostratégiaiilag nem a "frontvonalban" helyezkedik el, baráti és szövetséges országokkal határos, nem fenyegeti az ország területi integritását és szuverenitását külső hatalom, az ország a nyugati intézményrendszer biztos tagja, és osztja a többi állam által képviselt európai értékeket. Kockázati tényezőnek értékeli azonban a konzervatív orosz körök hegemon megnyilvánulásait, amelyek belpolitikai szimpátiával párosulva direkt veszélyeztethetik a kelet-európai német befektetéseket. A kor kihívásainak megfelelően a német biztonságpolitika ezért az Unió, a NATO szövetségében és a többi európai és globális biztonsági intézmény kötelékének erősítésében és a közösségvállalásban látja a stabilitás megőrzését.³⁵

³³ Klaus NAUMANN, *The Transformation of NATO and the Shaping of European Security*, Center for Strategic Decision Research (CSDR), Online: <http://www.csdrr.org/95Book/Naumann.htm> (2003. december 21.)

³⁴ *Crucial Talks Will Decide Fate of German Reforms*, (Deutsche Welle, 10.12. 2003), Online: http://www.dw-world.de/english/0,3367,1432_A_1057647_00.html (2003. december 22.)

³⁵ Klaus NAUMANN, *The Transformation of NATO and the Shaping of European Security*, Center for Strategic Decision Research (CSDR), Online: <http://www.csdrr.org/95Book/Naumann.htm> (2003. december 21.)

Az újraegyesítés, a katonai értelemben létrejött új territoriális állam közigazgatási, társadalmi különbségei, s nem utolsósorban a 495 ezres Bundeswehr és a 170 ezres NDK hadseregének fúziója jelentős dilemmát jelentett az országnak. Az egyesített német haderőt mindazonáltal 370 ezer főre redukálták 1995-re, s a három haderőnemre épülő Bundeswehr létszáma 2003-ban tovább csökkent, s mára megközelítőleg 284 ezer fő.³⁶ Az új védelmi reform a haderő szövetségi és nemzeti védelemért felelős komponensei erősítését és multifunkcionalitását irányozza elő, hogy a Bundeswehr széles eszköztár alkalmazásával legyen képes a politikai, gazdasági, katonai válságok rugalmas kezelésére éppúgy, mint a terrorizmus elleni harcra.³⁷ Szeptember 11-e után a német védelempolitika új elemekkel bővült: ugyan az ESDP erősítését továbbra is kulcsfontosságú feladatnak tartják, a NATO kohéziójának fokozását gyakorlati kérdésnek tekintik. Külön feladatként határozzák meg a védelmi alapelvek és haditechnika, Egyesült Államokkal való kompatibilitásának kérdését. A többi európai hatalomtól eltérően azonban a Bundeswehr csakis multinacionális műveletekben és világos nemzetközi mandátummal mozgósítható. E műveleteket szem előtt tartva a német hadvezetés ezért különös hangsúlyt fektet a szövetségi közösségvállalásra, azon belül a különleges műveletekre, a feladat-specializációra és az erőforrások közös bázison történő létrehozására.³⁸ Azt követően, hogy 1994-től lehetővé vált a német katonák külföldi szolgálatteljesítése, az Egyesült Államok után Németország bocsátotta a legtöbb katonát rendelkezésre a NATO-vezette nemzetközi békemissziók támogatására. 2002-ben mintegy kilencezer német katona vett részt a KFOR, SFOR, macedóniai, afganisztáni és egyéb nemzetközi missziókban.³⁹

A negatív történelmi példák következtében a német fegyveres erők társadalmi és nemzetközi presztízsének és arculatának menedzsmentje, valamint a civil-katonai kapcsolatok központi helyet foglalnak el a mai német nemzetbiztonsági koncepciókban.⁴⁰ Ami a védelmi költségvetést illeti, a Bundeswehr a GDP 1.38%-át kitevő 38.8 millió dolláros büdzséjével (2002) messze a franciák és britek mögött marad a jövőben is.⁴¹ További sajátosság, hogy – pontosan a fegyveres erők fölötti demokratikus kontroll megbízhatóbb gyakorlása érdekében – a sorozáson alapuló haderő nem alakul át professzionálissá.⁴²

Összességében megállapítható, hogy a két világháború idején folytatott politikája, a világháborúk elvesztése, s különösen a náciizmus pusztításai erősen rányomták bélyegüket a mai német külpolitikára. A hidegháború utáni német diplomácia konzekvensen liberális és

³⁶ Bundeswehr, Science Daily, Online: <http://www.sciencedaily.com/encyclopedia/Bundeswehr/> (2003. december 21.)

³⁷ Klaus NAUMANN, The Transformation of NATO and the Shaping of European Security, Center for Strategic Decision Research (CSDR), Online: <http://www.csdrr.org/95Book/Naumann.htm> (2003. december 21.)

³⁸ Stephen F. SZABO, Transforming German Defense: The New Defense Policy Guidelines. A Revolution in Defense Planning, American Institute for Contemporary German Studies. Washington, D.C., Online: <http://www.aicgs.org/research/911/szabo911.shtml> (2003. december 21.)

³⁹ Rudiger LEMP, German Foreign Policy and Nepal-German Ties, (The People's Review, August 22-28. 2002), Online: <http://www.yomary.com/p-review/2002/08/22082002/comment1.html> (2003. december 21.)

⁴⁰ National Security in Germany, German Culture, Online: http://www.germanculture.com.ua/library/facts/bl_ntl_security.htm (2003. december 21.)

⁴¹ Military, Germany, CIA Fact Book, Online: <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/gm.html#Military> (2003. december 21.)

⁴² Stephen F. SZABO, Transforming German Defense: The New Defense Policy Guidelines. A Revolution in Defense Planning, American Institute for Contemporary German Studies. Washington, D.C., Online: <http://www.aicgs.org/research/911/szabo911.shtml> (2003. december 21.)

békepárti, a katonai erő alkalmazását egyértelműen elutasítja.⁴³ Ezt bizonyítja az újraegyesítés, a jugoszláviai, koszovói, afganisztáni és iraki válság idején gyakorolt diplomácia, amikor is Berlin állhatatosan a pacifista megoldási alternatívák mellett tört pálcát. A német egység erősítésének prioritása mellett Berlin mai külpolitikája a globalizáció és az EU adta gazdasági lehetőségek kiaknázása és megragadása, valamint a nemzetközi szervezetek legitimitációjának megszilárdítása és azok elsődlegessége mellett száll síkra.

További jelentős körülmény, hogy Németország az öt európai hatalom közül az egyetlen, amely nem rendelkezik atomfegyverrel. Tekintettel arra, hogy nukleáris csapásmérő kapacitás hiányában katonailag nem jelent számottevő ellenfelet egyik hatalom számára sem, a német biztonságpolitika a gazdaság erősítése terén hozza be a hátrányt – nem kevés sikerrel. Minthogy Franciaországtól és az Egyesült Királyságtól eltérően nem kell költenie nukleáris fegyverek fenntartására, Németország újra befektetheti bevételeit a gazdaságba, s relatíve többet költhet a haderő *high tech* átalakítására.

Az újraegyesítésre vonatkozó kohli bejelentés 1989-ben, a CFSP-re vonatkozó Kohl-Mitterand kezdeményezés 1990-ben, a délszláv államok következetes elismerése a kilencvenes évek elején, a Bundeswehr békeműveletekben való aktív megjelenése 1994 után, az EU politikai-társadalmi felépítése kapcsán a franciákkal konfrontálódó nézetrendszer, valamint az iraki háborúban elfoglalt német álláspont egyértelműen rámutatnak: Berlin külpolitikai profilja meglehetősen egyéni és jelentős kihatással van a nemzetközi kapcsolatokra.⁴⁴ A mind hangsúlyosabban megjelenő német érdekérvényesítés azonban egyre többször mutat bel- és külpolitikai konfrontációs jegyeket. Mindennek tükrében nyitott, hogy a nyomatékosabb, kezdeményezőbb német külpolitika mögött milyen összetételű Bundestag és Bundeswehr sorakozik fel?

1.3. Az Egyesült Királyság

Az Egyesült Királyság a nagy felfedezések kora óta domináns hatalma Európának. A XIX. században az első számú gazdasági, ipari, pénzügyi és tengeri hatalom volt a világon, amely kolóniáival együtt a föld negyedét uralta. A XX. században – főleg a két világháború miatt – fokozatosan elvesztette birodalmi jellegét, s mára modern tőkés értékeket követő, rendkívül fejlett állammá vált. Atomhatalom, állandó tagja az ENSZ Biztonsági Tanácsának, alapítója a NATO-nak és a G8-nak, viszont továbbra is sajátosan viszonyul az EU-hoz.⁴⁵ Külpolitikájában szimultán koncentrálna az Egyesült Államokkal való kapcsolatokra és az EU-részvételre, így a transz-atlantizmus elkötelezett pártolója.

Anglia központosított monarchiáját és modern közigazgatását a Tudor Ház végére nyerte el. Az 1642-46 közötti első, majd az 1648-as második polgárháború után Anglia ismét

⁴³ Khatya CHHOR, Western Press Review: Germany's No-Confidence Vote, Tensions Within Northern Alliance, Radio Free Europe, Online: <http://www.rferl.org/nca/features/2001/11/16112001090129.asp> (2003. december 22.)

⁴⁴ Achim LIDSBA, Germany Will Play Its Role - in EU and NATO, European Affairs, The European Institute, Washington, DC, 2001 Winter, Online: https://europeanaffairs.org/archive/2001_winter/2001_winter_58.php4 (2004. március 7.)

⁴⁵ Background, Introduction, United Kingdom The World Fact Book, Central Intelligence Agency of the United States, Online: <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/uk.html#Military> (2004. január 7.)

nagyobb figyelmet szentelhetett a gyarmatbirodalom építésére.⁴⁶ Az 1648-as wesztfáliai béke után a vallásközpontú diplomácia sokkal inkább gazdasági, kereskedelmi és katonai eszközöket kezdett alkalmazni, ami nagyban kedvezett Anglia virágzásának. Geostratégiai elhelyezkedését maximálisan kihasználva, folytatta koloniális birodalmának erősítését, miközben gyakran konfrontálódott más európai hatalmakkal: az angol-holland (1652-54, 1665-67, 1672-74), angol-spanyol (1656-59, 1739-48), és angol-francia (1776-83) háborúk formájában.

Az imperialista expanziós távlatokból, az ipari forradalomból, illetve a modern közigazgatás elterjesztéséből a Szigetország profitált a legjobban a XIX. században. A napóleoni háborúk utáni európai koncert konszolidálta Anglia számára az európai hadszínteret és ismét globális gyarmatbirodalmára összpontosíthatta politikáját: Kanada, Ausztrália és Új-Zéland helye stabilizálódott a brit korona fennhatósága alatt; elvesztette ugyan az Egyesült Államokat, viszont továbbra is Anglia ellenőrizte az Ottomán Birodalmat, Egyiptomot, Iránt, Kínát, Afrikát, Indiát, Dél-Afrikát, és az Indiai-óceánt.⁴⁷ Anglia rendelkezett a világ legerősebb flottájával, amely nem csak garantálta a világ legnagyobb gyarmatbirodalma kereskedelmének biztonságát, hanem további hódítások eszközéül is szolgált egyben.

A koncert felbomlása és az európai ügyek ismételt kulminálódása nem kedvezett Angliának, így egyfelől apellált a La Manche-ra, ami leválasztotta az egyre komolyabban mutatkozó kontinentális rivalizálástól, másfelől az Orosz Birodalommal kísérelt meg szövetkezni, mint a XIX. század másik legerősebb hatalmával. Diplomáciáját leszámítva London tehát nem igen jelent meg direkt módon a XIX. század második felének Európájában, s továbbra is impériumát próbálta fenntartani, immáron mind kevesebb sikerrel. Egyre több alkalommal konfrontálódott ugyanakkor az európai hatalmakkal Európán kívül: Kelet-Afrikát illetően Németországgal, vagy Suez kapcsán Oroszországgal és Franciaországgal. Az 1878-as angol-afgán háború aztán angol-orosz viszályá eskalálódott 1886-ban, ami az 1882-ben létrejött Hármasszövetség árnyékában igazából egyik országnak sem kedvezett.⁴⁸ A franciákkal és oroszokkal továbbra is fennálló villongások miatt az 1895-ben kormányt alakító Salisbury-kabinet ezért a németek-vezette Hármasszövetséggel paktált.⁴⁹

Az 1904-ben létrejött angol-francia *entente*-nak az orosz-japán háború szolgáltatott apropót. Azzal, hogy minden területi disputát sikerült megnyugtatóan rendezni a kolóniák kapcsán, e szerződéssel a két hatalom hosszú távú szövetséget kötött.⁵⁰ Miután az angol-orosz szövetség keretében sikerült rendezni a Perzsia és Afganisztán miatti érdekkülönbséget 1907-ben, London végül maga mellett tudhatta az Orosz Birodalmat és Franciaországot.⁵¹ Tekintettel arra, hogy a német és osztrák területi expanzió továbbra is konfrontálódott a franciák és a cár érdekeivel, a brit-orosz-francia együttműködés nemcsak hogy érvényben maradt a világháború kirobbanásakor, hanem közvetlenül azt megelőzően katonai-tengerészeti együttműködés formájában védelmi dimenziót is öltött. Egy nappal azt követően, hogy Németország megtámadta Franciaországot, Anglia hadat üzent Berlinnek.

⁴⁶ England, Scotland and Ireland, Early Modern Europe, 1479-1815, The Encyclopedia of World History, Bartleby.com, Great Books, Online: <http://www.bartleby.com/67/593.html> (2004. január 7.)

⁴⁷ European Global Domination, 1800-1914, The Encyclopedia of World History, Bartleby.com, Great Books, Online: <http://www.bartleby.com/67/953.html> (2004. január 1.)

⁴⁸ Ibid., Online: <http://www.bartleby.com/67/1111.html> (2004. január 4.)

⁴⁹ Ibid., Online: <http://www.bartleby.com/67/1120.html> (2004. január 5.)

⁵⁰ Ibid., Online: <http://www.bartleby.com/67/1128.html> (2004. január 5.)

⁵¹ Ibid., Online: <http://www.bartleby.com/67/1131.html> (2004. január 5.)

Az első világháborút lezáró Versailles-i békék során London a német militarizmus, különösképpen a haditengerészet letörésében, a kontinentális Európa hatalmi erőviszonyainak megosztásában, valamint – ezáltal – a saját gyarmatbirodalma irányába való figyelemkoncentráció lehetőségének ismételt megteremtésében volt érdekelt. Az 1920 és 1930-as években Anglia és Franciaország politikai-katonai kapcsolatai tovább mélyültek, amelyhez csatlakozott az Egyesült Államok is.⁵² A Chamberlain-Hitler találkozók kudarcai, majd az 1938-ban megrendezett müncheni konferencia egyértelműen bizonyította Anglia számára, hogy a náci Németország feltartóztathatatlanul sodorja Európát egy újabb háborúba. Anglia, Franciaország és a Szovjetunió 1939-ben aláírta a Békefront-megállapodást, amely a náci expanzió megállításának célzatával újjáélesztette a három hatalom korábbi szövetségét. Közvetlenül azt követően, hogy Hitler megtámadta Lengyelországot, Franciaországgal közösen, Anglia hadat üzent Németországnak.

A háborúból győztesen kikerülő, s egyben a legkevesebb, 460 ezer fős áldozatot és anyagi veszteséget elszenvedő Egyesült Királyság egyfajta speciális helyzetbe került: figyelmét meg kellett osztania saját maga újjáépítése, Európa és a kolóniai között. Az ország belpolitikai rehabilitációja felgyorsítása végett az Egyesült Államokhoz és Kanadához fordult anyagi támogatásért és állami kölcsönökért.⁵³ A viszonylag gyors gazdasági konszolidáció egyértelmű jele volt, hogy már 1952-ben, Amerika és a Szovjetunió után harmadikként vált atomhatalommá, s 1957-ben sikeres kísérleteket hajtottak végre a hidrogénbombával is. Azzal, hogy az elmélyülő hidegháború idején amerikai katonai bázisok létesítését engedte meg az országban, s azonnal Washington mellé állt a koreai háború idején is, vitathatatlanul élharcosa lett az atlantizmusnak. A második világháború alatt rendkívül szorossá vált amerikai-brit kapcsolatok a hidegháború éveiben tovább mélyültek, s Anglia elsősorú külpolitikai partnere az Egyesült Államok lett.

Európa-politikáját illetően, mint a négy megszálló hatalom egyikeként a Szigetország különös gondot fordított Németország kontrollálására, viszont nem aktivizálta magát kellőképpen a nyugat-európai hatalmi törekvések közepette. A brit izolációs politika következtében egészen a hidegháború közepéig kimaradt a Nyugat-Európában időközben megindult gazdasági integrációs folyamatból: a Közös Piacba 1962 óta folyamatosan jelentkező britek törekvéseit, túlzott Amerika-barát magatartásuk miatt, Franciaország egészen 1973-ig vétőzta.

Ugyan a háború után London azonnal hozzálátott a gyarmatbirodalom ismételt összefogásához, a nemzetközi kapcsolatokat jellemző globalizáció és nacionalizmus paradox erői közepette a brit korona már nem volt képes hatalmát rákényszeríteni a kolóniákra. Az ötvenes évektől a hatvanas évek közepéig a brit korona elvesztette Indiát, Ciprust, a Szezi-csatornát, Kenyát, Szingapúrt, Borneót és Malajziát, amely a gyarmatbirodalom végleges felbomlását jelentette.⁵⁴ A koloniális örökségből származó komplikációk azonban később is meg-megrázták az Egyesült Királyság egységét, amelynek legutóbbi felszínre törését a Londonban belügynek tekintett észak-ír forrongások aktualizálták ismét a hatvanas évek végén. A folyamatosan eszkalálódó megmozdulások fegyveres harccá fajultak, amit 1974-ben végül katonai invázió követett.⁵⁵ Noha 1985-ben aláírták a Hillsborough Egyezményt, amely

⁵² The Era of Great Depression, The Encyclopedia of World History, Bartleby.com, Great Books, Online: <http://www.bartleby.com/67/1719.html> (2004. január 8.)

⁵³ Britain, Western Europe, 1945-2000, The Encyclopedia of World History, Bartleby.com, Great Books, Online: <http://www.bartleby.com/67/2758.html> (2004. január 9.)

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid., Online: <http://www.bartleby.com/67/2787.html> (2004. január 9.)

népszavazást irányzott elő Észak-Írország hovatartozását illetően, s 1998-as megválasztása óta Blair közvetlen kapcsolatot tart fenn a Sinn Fein-el, s a terrorakciók intenzitása ugyan alábbhagyott, a végleges erőszaktól még ma sem mentesült az ország. A legutóbbi konfliktus pedig 1982-ben történt, amikor is a Thacher-kormány katonai erővel védte meg a Falkland-szigetek brit fennhatóságát.

A hidegháború utáni nemzetközi kapcsolatokban az Egyesült Királyság továbbra is jelentős hatalomnak tekinthető. Biztonságpolitikai érdekei továbbra sem kizárólag Európa-központúak: központi elemként jelenik meg az amerikai kapcsolat, az atlantizmus, valamint az EU. A munkáspárti Tony Blair – jobbról megelőzve a korábbi konzervatív külpolitikát – olyan szoros amerikai-brit együttműködést épített ki 1998 óta, amilyen talán még sosem volt azelőtt. Az is tény mindazonáltal, hogy szakítva a korábbi izolációs brit hagyományokkal, Blair szemben fordított közeledést mutatott Európa és főleg a franciák irányába is. A maastrichti szerződés óta az 1998-as saint malo-i megállapodás jelezte először, hogy London nem csupán aktivizálta magát a Kontinensen, hanem új lendületet kívánt adni az amerikai-európai kooperációnak. Ahogy azonban a franciák számára ez világossá vált, a korábbi német kapcsolatot melegítették újra, s ezzel ismételt kiiktatták a Szigetországot az európai politikából.

Noha közvetlenül 2001. szeptember 11-e után némi közeledés mutatkozott a franciák-vezette és az angolszász politikai irányvonal között, az afganisztáni feszültség és az éleződő iraki konfliktus, illetve leginkább azok megítélése hamarosan még a korábinál is távolabbra taszította a két felet egymástól. London nem csupán politikailag szállt síkra az Egyesült Államok mellett 2003-ban, hanem a közös katonai műveletek indításával az angolszász kohézió megbonthatatlansága mellett is kiállt.⁵⁶ London EU-kapcsolataiban ez nem jelentett mást, minthogy a francia-német tengelyen alapuló Unió ügyekben London továbbra is harmadlagossá vált Franciaország mögött, viszont mindenképpen maga mellé állította Spanyolországot, Lengyelországot és a közép- és kelet-európai államok nagy többségét. Leszögezhető, hogy az EU és a Szövetség megosztottsága nem a brit, hanem sokkal inkább a francia-német külpolitikai attitűd következtében mélyült el méginkább.

Az Egyesült Királyság ugyanakkor nagy vehemenciával támogatja az ESDP fejlesztését, viszont azt kifejezetten a Szövetséggel összhangban, felesleges duplikációktól mentesen képzelel el. Szeptember 11-e után a NATO és EU védelmi struktúráit nem egymás kizárásával, hanem az egymásra építés logikájával kell együttesen racionalizálni. Tekintettel arra, hogy e szemléletével erősen konfrontálódik Franciaországgal, London egyfelől erősítette diplomáciáját a többi EU-tag szövetségessel, valamint nagy reményeket ápol az EU-bővítés kapcsán is, bízva abban, hogy az újonnan csatlakozók proatlanti szemlélete ellensúlyozza a német-francia tengely túlzott európai politikáját. Ennek megfelelően brit diplomáciai sikernek tudható be az iraki válság kapcsán megszületett "nyolcak levele", amely szembehelyezkedett a francia-német véleménnyel, s egy markáns atlanti egységet mutatott fel Európában.

A brit védelempolitika alapvetően két feladatot határoz meg a haderő számára: (1) megvédeni az Egyesült Királyságot, a hozzá tartozó tengerentúli területeket, illetve lakosságát; valamint (2) mint a "jó" ereje, erősíteni a nemzetközi stabilitást és békét.⁵⁷ Habár a gyarmatbirodalom mindig is megkövetelte gyorsreagálású alakulatok rendszerben tartását, a

⁵⁶ US and UK, A transatlantic Love Story? BBC News Uk Edition, 17 November, 2003, Online: http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk_politics/3264169.stm#graph (2004. január 11.)

⁵⁷ UK Defence Policy, British Defence Staff, Washington, Online: <http://www.bdswh.org/> (2004. január 10.)

falklandi válság, valamint a szeptember 11-i események méginkább ösztönözték a brit védelem reagáló képességeinek fokozását. A terrortámadások után elkészült védelmi koncepció egy komplett új fejezettel bővült, amely az aszimmetrikus hadviselés, a honi védelmi hivatalok és az antiterrorizmusért felelős szervezetek feladatait írja le.⁵⁸ Mint ahogy azt Blair kormányfő többször hangsúlyozta, maximálisan együttműködve az Egyesült Államokkal London élharcosa lesz a terrorizmus elleni harcnak.

A hidegháború óta folyamatosan csökkenő brit védelmi költségvetés a 36,8 milliárd dolláros összegével, s 2.7%-os GDP-rátájával (2001-es adat) – a franciák mögött – a második legmagasabb Európában.⁵⁹ A haderő létszáma 212 ezer fő, Európában Oroszország, Ukrajna, Franciaország, Olaszország és Németország mögött a hatodik legnagyobb.⁶⁰ A haderő technikai állapota, kiképzettsége, harckészültsége rendkívül magas, amit a stratégiai nukleáris csapásmérő-képességek különösen nyomatékosítanak. Az afganisztáni és iraki műveletek mindazonáltal egyértelműen bizonyították, hogy az európai szövetségesek közül egyedül a Brit Királyi Haderő képes erőkitetésre és az amerikai műveletek támogatására.

A Blair által 1998-ban szorgalmazott haderőreform szerkezeti átalakításai után a brit kormányfő legújabb és legmerészebb projektje a haderő privatizációja. A kiszolgáló elemek folyamatos magánkézbe adásával a védelmi tárca egyfelől minimalizálni kívánja a védelmi tárca fenntartási, kiépítési és a szolgáltatási költségeit, másfelől pedig a gazdálkodási egységekké történő átalakítástól azt várja, hogy akár profitot is termelhetnek e szervek. Minthogy egyre több szolgáltatást, ingatlant, és eszközt bérel a Királyi Haderő, csak arra az időre fizeti a költségeket, amikor azt használja, azt követően nem kell őrzés-védelemre, fenntartásra, raktározásra költenie. A Védelmi Tárca által közölt adatok szerint ezen intézkedések eredményeképpen az éves megtakarítás 560 millió dollár.⁶¹

Összességében megállapítható, hogy a Blair-kabinet külpolitikája jóval nagyobb aktivitást mutat a korábbi kormányokénál. Mialatt erősítette az amerikai kapcsolatot, nyíltan jelenik meg Európában is, alternatívát mutatva a francia-német irányvonal mellett. Blair úgy tűnik nem adja fel és nem is játssza ki sem az amerikai relációt, sem pedig az EU-t egymás ellen, s ezzel hídszerepre vállalkozik. E szemlélet népszerűsítését mind a bilaterális, mind pedig az EU és NATO-csatornákon intenzíven végzi. A racionális proaktivitás másik jele London északír-politikája, amelyben fokozatosan egyre nagyobb toleranciakészséget gyakorol. Az Egyesült Királyság a mai "Európa küldötte Amerikában és Amerika követe Európában" külpolitikai attitűdje tehát mindenképpen lehetőséget jelent mind a NATO-nak mind az EU-nak arra, hogy a szigetország révén ismét rendezze a transz-atlanti disputa aktuálisan jelentkező elemeit. Ellenkező esetben mindenképpen arra lehet számítani, hogy a britek mögé felzárkózó lengyel és más kelet-európai országok érdekei még sokáig megosztják az Uniót. Abban az esetben viszont, ha az amerikai unilateralizmus nyer teret, az is biztos,

⁵⁸ Robert FOX, A grounded defence policy: Britain's Strategic Defence Review, once hailed as a miracle, is outmoded and based on bluff. (Defence), New Statesman, Look Smart, July 8, 2002, Online: http://www.findarticles.com/cf_dls/m0FQP/4595_131/89858441/p1/article.jhtml (2004. január 10.)

⁵⁹ Privatized British Military More Efficient, Daily Policy Digest, National Center for Policy Analysis, Washington D.C., Friday, March 29, 2002, Online: <http://www.ncpa.org/iss/pri/2002/pd032902a.html> (2004. január 10.)

⁶⁰ Map & Graph: Military: Top 23 Armed forces personnel, nationmaster.com, Online: http://www.nationmaster.com/red/graph-T/mil_arm_for_per&int=23 (2004. január 10.)

⁶¹ Wess MITCHELL, Privatizing Defense: Britain Leads the Way, Daily Policy Digest, National Center for Policy Analysis, Washington D.C., Friday, March 29, 2002, Online: <http://www.ncpa.org/pub/ba/ba391/> (2004. január 10.)

hogy még Blair sem lesz annyira rugalmas, hogy a távolodó amerikai és európai kontinens között ne válasszon, vagy szét ne szakadjon.⁶²

1.4. Franciaország

Franciaország Észak-Amerika, Észak- és Nyugat-Afrika, a Karib-tenger, Polinézia és Indokína gyarmatosításával, a Bourbon dinasztia politizálásával, a népi mozgalmakkal, a napóleoni hódításokkal és a két világháborúban játszott szerepével örökre beírta magát az európai hatalmi almanachba.⁶³ Annak ellenére, hogy végül is győztesen került ki az első és második világháborúból – mint nemzetállam – elvesztette gyarmatait, így jelentős csorbát szenvedett nemzetközi tekintélye és ereje. A de gaullei éra óta gazdaságilag és katonailag ismét megerősödött, nukleáris hatalom lett, ellenben sajátosan politizál. Állandó tagja az ENSZ Biztonsági Tanácsának, s alapítója az EU-nak, a G8-nak és a NATO-nak is, ez utóbbi katonai szervezetéből azonban kilépett. A Németországgal történt megbékélés óta politikai-ideológiai generátora az európai ügynek.⁶⁴

Franciaország a százéves háború után vált először hatalmi tényezővé Európában, majd a Bourbon Ház 1589-ben történt hatalomra kerülése óta növelte szisztematikusan világpolitikai befolyását, konfrontálódva folyamatosan a németekkel, angolokkal, spanyolokkal és oroszokkal. A harmincéves háborúból győztesen kikerülő Franciaország tényleges hatalomgyakorlója Richelieu bíboros volt, akinek nevéhez nem csak az erős, központosított monarchia létrehozása fűződik, hanem a weszfáliai béke aláírásának értelmében a svédek, németek, hollandok és olaszok feletti katonai és politikai dominancia megszerzése is.⁶⁵

XIV. Lajos tovább erősítette a Monarchia európai erejét, s az általa fogantatott külpolitikai fogalom- és gyakorlat-rendszer, később mint az európai diplomácia alapelvei, honosodott meg a kontinensen. A XVII. század második felében és a XVIII. században Franciaország több háborút is viselt a hollandok (1672-78, 1701-14), a spanyolok (1676) és a britek (1688-97, 1701-14, 1763, 1776-83) ellen.⁶⁶ A francia forradalom leverése után Bonaparte Napóleon került hatalomra 1799-ben, aki rövidesen teljesen felborította Európa hatalmi egyensúlyát. A napóleoni hódító háborúkat lezáró bécsi szerződés 1815-ben ugyan visszaállította Franciaország forradalom előtti határait, s jelentős korlátozásokat léptetett érvénybe vele szemben, viszont egyben európai hatalmi pozíciót is ajánlott az országnak.

Az európai koncertnek a szentföld feletti ellenőrzés apropóján kirobbant krími háború vetett véget 1853-56-ban. A győztesen kikerülő franciák újból visszanyerték domináns európai szerepüket, viszont tekintettel arra, hogy a brit és orosz külpolitikai figyelemkoncentráció ezidőtájt inkább a gyarmatokra és hódításokra, semmint Európára

⁶² Andrew RAWNSLEY, [America or Europe: Tony, the choice is yours](#), The Observer, Guardian Unlimited, January 21, 2001, Online:

http://www.findarticles.com/cf_dls/m0FQP/4595_131/89858441/p1/article.jhtml (2004. január 10.)

⁶³ France Information, History, World Info Zone, Online:

<http://www.worldinfozone.com/country.php?country=France&page=2> (2003. december 20.)

⁶⁴ Background, Introduction, France, The World Fact Book, Central Intelligence Agency of the United States, Online: <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/fr.html> (2004. január 7.)

⁶⁵ French Participation in the Thirty Years' War, The Encyclopedia of World History, Bartleby.com, Great Books ú, Online <http://www.bartleby.com/67/600.html> (2003. december 29.)

⁶⁶ France, Early Modern Europe, 1478-1815, The Encyclopedia of World History, Bartleby.com, Great Books, Online: <http://www.bartleby.com/67/707.html> (2003. december 29.)

szegeződött, a mindinkább erősödő német egység rövidesen jelentős riválist kezdett jelenteni Párizsnak, amit először a königgrázi ütközet 1866-ban, majd az 1870-71-es francia-porosz háború porosz győzelme végérvényesen be is bizonyított.⁶⁷ Ekkorra mindazonáltal Franciaország még mindig uralta a Mediterráneumot, a Közel-Keletet, Észak-, Nyugat- és Közép-Afrikát, Madagaszkárt és Indokínát.⁶⁸

A XIX. század végét, XX. század elejét a német hatalmi ambíciók erőteljes térnyerése az aktív német külpolitika és az annak nyomán újonnan kialakuló szövetségek jellemezték. A két elvesztett háború és a német fenyegetés kivédése célzatával Franciaország Oroszországgal és az Egyesült Királysággal próbált meg együttműködni, azonban a szuezi csatorna kapcsán mind többet konfrontálódott a britekkel. Az 1894-ben kirobban Dreyfus-ügyben Franciaország egyfelől könyörtelen igazságot szolgáltatott a németek javára történt hazaárulás perében, másfelől bebizonyosodott: az antiszemitizmus ekkor Franciaországban volt a legerősebb Európában.⁶⁹

A német hatalmi törekvések leginkább a francia érdekeket sértették mind a kontinentális Európában, mind pedig Nyugat- és Közép-Afrikában. Tekintettel arra, hogy a franciák nem voltak képesek egymaguk megállítani a német terjeszkedést, erősítették diplomáciájukat a cárral és Angliával. Az 1904-ben létrejött angol-francia *ententé* és a századforduló óta mind szorosabbá váló francia-orosz kapcsolatok egyre nyilvánvalóbban tudatták a Hármasszövetséggel: ellenpontként angol-francia-orosz egység körvonalazódik. A Ferenc Ferdinánd ellen elkövetett orvgyilkosság 1914-ben új dinamikát kölcsönzött az osztrák-német diplomáciának, amit aztán Németország Oroszország és Franciaország elleni hadüzenete lendített át a háború dimenziójába.

A központi hatalmak által történt lerohanást Franciaország könyörtelenül torolta meg a Versailles-i békediktátumokban: Németországot gazdaságilag, politikailag és katonailag szankcionálták, Ausztriát és Magyarországot pedig területileg darabolták szét.⁷⁰ A versaillesi szerződés értelmében Közép-, és Délkelet-Európában végzett határmódosítások azonban nem csak az alig két évtizeden belül kirobbanó második háborúnak szolgáltattak alapot, hanem előidézték a 70 évvel később kirobbant délszláv válságot is.

A harmincas évek végén eszkalálódó német-csehszlovák és német-lengyel konfrontáció apropójaként Franciaország erősítette diplomáciáját Londonnal és 1939 szeptemberében hadat üzent Németországnak. Németország nyolc hónap alatt teljes egészében megszállta Franciaországot, aminek következtében 1940. június 22-én Párizs kapitulált. A Vichy-féle nácibarát kormány egészen az amerikai-brit szövetségesek normandiai partraszállásig maradt posztton. De Gaulle 1944. augusztus 25-én vonult be a már felszabadított fővárosba, s helyezte vissza Algírból Párizsba az ideiglenes francia kormányt.⁷¹

⁶⁷ Crimean War, European Diplomacy, 1848-1914, The Encyclopedia of World History, Bartleby.com, Great Books, Online: <http://www.bartleby.com/67/1100.html> (2003. december 29.)

⁶⁸ Developments in Major Empires, The Encyclopedia of World History, Bartleby.com, Great Books Online, Online: <http://www.bartleby.com/67/953.html> (2003. december 29.)

⁶⁹ The Encyclopedia of World History, Bartleby.com, Great Books, Online: <http://www.bartleby.com/67/1195.html#c5p01655> (2003. december 19.)

⁷⁰ The Post-World War I. Era, The Encyclopedia of World History, Bartleby.com, Great Books, Online: <http://www.bartleby.com/67/1784.html> (2003. december 19.)

⁷¹ France, Europe, 1919-45, The Encyclopedia of World History, Bartleby.com, Great Books, Online: <http://www.bartleby.com/67/1916.html> (2003. december 19.)

A második világháború után a francia külpolitika – a bipolaritás ellenére – meglehetősen egyéni arculatot öltött. Tekintettel arra, hogy a második világháború után Franciaország már nem volt képes a korábbi évszázadok fényében tündökölni, s az amerikai szenátusra gyakorolt befolyása is a britek mögé szorult, de Gaulle elnök Európa-központú filozófiai és történelmi alapú politizálásába kezdett.⁷² A náci uralom alól történt felszabadítás után de Gaulle nem csak Németországgal, hanem a felszabadítókkal, így az Egyesült Államokkal és az Egyesült Királysággal is szembehelyezkedett: 1967-ben kihátrált a NATO integrált katonai szervezetéből és egészen 1973-ig blokkolta a britek Európai Gazdasági Közösségbe történő felvételét. Mindemellett Párizs már a hidegháború időszakában élharcosa lett a mai értelemben vett európai integrációs folyamatnak, amelyet egy, az Egyesült Államokat kizáró, viszont francia dominanciával létrehozandó államok feletti szerveződésként képzelt el. E törekvésében mindinkább a Német Szövetségi Köztársaság támogatására apellált: 1963-ban aláírták az Elysée Szerződést, amely csúcstalálkozókat tett lehetővé éves rendszerességgel, a hetvenes években Giscard d'Estaing és Schmidt közösen tettek javaslatot az Európai Pénzügyi Rendszer továbbfejlesztésére, 1986-ban Mitterand és Kohl kezdeményezték az európai szabadpiac létrehozását (Single European Act), majd 1990-ben ugyanők indítványozták a Közös Kül- és Biztonságpolitika elfogadását.⁷³ Mindennek következtében a francia-német együttműködés a nyolcvanas-kilencvenes évekre mintegy központi tengelye lett az európai integrációnak is.

A hidegháború francia külpolitikája a vasfüggöny lebontásával új lendületet kapott, s az európai integrációs politikában öltött testet. Annak ellenére, hogy a német egyesítéssel világosan látszott Franciaország gazdasági dominanciájának további csorbulása, politikailag minden lehetőséget képes volt kiaknázni. Megragadva a kilencvenes évek bizonytalanságát, Párizs egyfelől hatványozott erővel kezdett bele az EU szervezésébe, biztonságot és perspektívát ajánlva az európai nemzeteknek, másfelől, a bipoláris világrend felbomlásával nem ismerte el tovább az amerikai dominanciát Európa felett.⁷⁴ Mindezt a de gaullei és adenaueri filozófiát szem előtt tartva koordinálta, amely szerint Európa nem építhető fel Franciaország és Németország együttműködése nélkül.⁷⁵ A kilencvenes években felvállalt koordinációs politika mára egyfajta vezető szerepre emelte az országot. Noha a kilencvenes évek második felében próbálkoztak London megnyerésével is, a konzervatív brit kormány azonban egészen 1998-ig nem szimpatizált a francia külpolitikával. Az újonnan megválasztott Blair azonban 1998-ban mégis találkozott Chiraccal, s mutatott hajlandóságot a kooperációra. A saint maloi csúcstalálkozó ugyan számos ponton adott lökést az akkor dinamikáját veszített európai folyamatoknak, viszont – mivel a németek teljes kizárásával történt – ismét rávilágított arra, hogy Franciaország esetenként hajlamos az inkonzekvens külpolitizálásra, s nem az ügyet, hanem saját érdekeit szem előtt tartani. Tekintettel arra, hogy Blair nem volt hajlandó hátat fordítani az atlantizmusnak, sőt, annak elfogadásáért kívánt közbenjárni Franciaországban, Chirac ismét Németország, pontosabban az akkor újonnan kinevezett kancellár, Schröder felé fordult. A két ország közötti, akkor körvonalazódó legjelentősebb ellentmondás, hogy a Berlin által preferált föderalista modellel szemben Párizs a kormányközi együttműködést támogatja.

⁷² Henry KISSINGER, *Diplomacy*, (A Touchstone Book, New York, 1994), p. 602.

⁷³ *France and the Building of Europe*, France in the World, French Foreign Policy, Online: <http://www.france.diplomatie.fr/france/gb/politiq/02.html> (2003. december 19.)

⁷⁴ James PETRAS, *Notes toward an understanding of revolutionary politics today*, (Petras essays in English, Periódico Electrónico de Información Alternativa, May 16 2001), Online: <http://www.rebellion.org/petras/english/anderson170102.htm#> (2003. december 18.)

⁷⁵ *Franco-German Tandem*, France in the World, Online: http://www.france.diplomatie.fr/france/gb/politiq/03_2.html (2003. december 17.)

A francia külpolitikai gyakorlatot 2001. szeptember 11-e és a 2003-as iraki válság ismét próbára tette. A new yorki és Washingtoni terrortámadások után a francia elnök retorikailag ugyan kiállt az Egyesült Államok mellett, viszont azt már nem fogadta el, hogy Washington Párizs kihagyásával, önállóan készült a katonai műveletekre ott, ahol Franciaországnak is jelentős érdekeltségei voltak. Franciaország külpolitikai teljesítményét dicséri, hogy alig egy évvel a terrortámadások után – megosztván a NATO-t és az EU-t is – életre hívta a Párizs-Berlin-Moszkva-Peking tengelyt, amely jelentős ellenerőt képviselt a Washington-vezette koalícióval szemben.⁷⁶ A három európai főváros hatalmi egységének megszilárdítása és az amerikaiak Európa-jelenlétének ellehetetlenítése továbbra is kulcseleme a párizsi diplomáciának. E mögött minden bizonnyal az rejlik, hogy az innovatív, állandóan aktív külpolitikával Párizs megpróbálja magánál tartani a kezdeményező-koordináló szerepet a kontinensen. Felismerve továbbá, hogy az amerikai érdekek mellett Párizs csakis mellékszereplő lehet Európában, minden eszközt megragad Washington kiszorítására.⁷⁷ Az amerikaiak ellenpólusát tehát úgy kívánja létrehozni, hogy a francia külpolitikai érdekeket EU szinten és támogatással kívánja érvényre juttatni.

A francia érdekérvényesítés másik dimenziója a Mediterrán térség és Észak-Afrika, ahová tradicionálisan erős politikai, gazdasági és kulturális szálak kötik. Franciaország politikai állásfoglalása ezért soha nem indifferens az olyan kérdésekben, mint az iszlám-terrorizmus, a közel-keleti békefolyamat, a Barcelona-folyamat, vagy a Mediterrán Dialógus. Ez ugyanakkor fordítva is igaz: az iszlám bevándorlók jelenős pozíciókat építettek ki az országban, ami mindenképpen kihat és magyarázza a párizsi külpolitika akár az Egyesült Államokkal, akár Izraellel szembeni megnyilvánulásait.

A nemzetközi szervezetekben Franciaország szintén sajátosan politizál, ami egyfelől a francia atompotenciálnak, másfelől az ENSZ Biztonsági Tanácsban elnyert állandó tagságnak köszönhető. Az ország mindemellett negyedik legnagyobb nettó befizetője az ENSZ-nek, s vezető támogatója az UNESCO-nak is.⁷⁸ Az európai illetőségű biztonsági szervezetekben Franciaország egyértelműen a vezető-koordináló szerepkör megszerzésére, illetve megtartására törekszik. Ennek megfelelően Párizs figyelemkoncentrációja félreérthetetlenül azokra a szervezetekre irányul, amelyekben képes e cél elérésére: EU, WEU, OSCE; míg az Egyesült Államok által dominált NATO nem jelent prioritást számára. E logika által vezérelve tapasztalható a franciáknak a NATO-kohézió erősítésével szembeni antipátiája, valamint az ESDP – akár a NATO-kohézió rovására történő – favorizálása.

A 60 milliós Franciaország 2000-ben 46,5 milliárd dollárt, GDP-je 2,57%-át költötte a 356 ezer főt számláló hadserege fenntartására, amellyel Oroszországot követően a második-harmadik legnagyobb katonai potenciált működteti Európában.⁷⁹ Az 1959-ben kiadott elnöki utasítás szerint Franciaország védelmi koncepciója három pilléren nyugszik: (1) az 1958-ban kiadott alkotmánynak megfelelően biztosítani kell az ország területi szuverenitását, demokratikus rendjét és vitális érdekeit; (2) tovább kell fejleszteni az európai stabilitásért felelős nemzetközi szervezeteket; valamint (3) meg kell valósítani azt az átfogó védelmi

⁷⁶ Chua Lee HOONG, France's 'ethical' resistance a matter of self interest, (The Straits Times, March 19, 2003), Online: <http://www.straitstimes.asia1.com.sg/columnist/0,1886,16-177906-00.html> (2003. December 19.)

⁷⁷ Charles KRAUTHAMMER, France's game, (CNN.com/Inside Politics, March 17, 2003), Online: <http://www.cnn.com/2003/ALLPOLITICS/03/17/timep.france.tm/> (2003. december 17.)

⁷⁸ French Participation in the UN Action, France in the World, Online: <http://www.france.diplomatie.fr/france/gb/politiq/04.html> (2003. december 19.)

⁷⁹ France, World Fact Book, Central Intelligence Agency, Online: <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/fr.html> (2003. december.18.)

koncepciót, amely nem korlátozódik csupán a katonai dimenzióra.⁸⁰ Franciaország mindemellett alig egy éve van túl a több mint hat esztendő felölelő haderőreformon, amely számos változást eredményezett mind a hagyományos, mind pedig a nukleáris haderő kvalitásában: majd 150 ezer fővel csökkentették az összhaderő létszámát, jelentős strukturális átszervezéseket hajtottak végre, növelték a műveleti elemek arányát és modernizálták a stratégiai elrettentő kapacitásokat is. Ez utóbbiak kapcsán 1996 óta két központi megvalósítási projekt van folyamatban: a Triomphant elnevezésű újgenerációs nukleáris ballisztikus tengeralattjáró-család és az ASMP közép-hatótávolságú levegő-föld rakétarendszer fejlesztése.⁸¹ Elemezve és értékelve a francia katonai potenciált egyértelműen megállapítható, hogy a védelmi képességek meglehetősen mobilak, és az elrettentő kapacitások alkalmasak a francia érdekek világviszonylatban történő támogatására.

Németországgal szemben jelentős komparatív hátrányt jelent a nukleáris kapacitások fenntartása és szubvencionálása. A nukleáris kapacitások csak áttételesen és távolról képeznek garanciát korunk biztonsági kihívásaival szemben, fenntartásuk viszont jelentős terhet ró az államháztartásra. Párizs ESDP-politikájának egyik közvetített célja, hogy valamiképpen megoldják a francia nukleáris kapacitások EU által történő közös finanszírozását. Tekintettel arra, hogy csakis a költségeket kívánják megosztani az Unió többi országával, a felhasználás feletti kontrollt már nem, az európai államok jelentős többsége elutasítja a közreműködést. Párizsnak tehát vagy további forrásokat kell találnia, vagy ki kell termelnie az atomarzenál fenntartáshoz szükséges összeget. Ellenkező esetben az államháztartás belső deficitje nem csökkenthető, s kérdésessé válik, hogy a francia világpolitikai ambíciókhoz rendszerben tartott atomtűzterő fenntartása megtérül-e Európában?

Belpolitikáját tekintve Franciaország számos nehézséggel küzd: a gazdasági növekedés dinamikája megtorpant, a jóléti rendszer szükséges reformjai folyamatosan meghiúsulnak, a jelentős mértékű migrációt, s a munkanélküliséget kezelni képtelen adminisztráció 2002-ben már nem volt képes megfelelni az EMU-elvárásoknak. A kormánzatnak mindemellett nem csak korunk új biztonsági kihívásai kapcsán kell kommunikálnia a nukleáris képességeket, hanem azok finanszírozását is elő kell teremtenie. A nukleáris eszközök fenntartása ezért nem csak a szociális dimenzióban, hanem a külpolitikai konkurenciaharcban is jelentős deficitforrást jelent Párizsnak.

Összességében megállapítható, hogy Franciaország elsődlegesen politikai-gazdasági szempontból, valamint politikai magatartásjegyei miatt érdemel különös figyelmet Európában. Továbbra sem tisztázott, hogy miképpen kívánja realizálni az európai politikai vezető szerep megragadására, az európai hatalmi egyensúly menedzselésére és az Egyesült Államok kizárására tett erőfeszítéseit úgy, hogy azt elfogadja minden szereplő, valamint hogy az ne menjen az európai stabilitás rovására. Kérdéses az is, hogy Németország meddig lesz hajlandó gazdaságilag finanszírozni a francia politikai érdekeket, és mi történik akkor, ha a Párizsban és Berlinben megfogalmazott "európai érdek" már nem konvergál egymással?⁸² A sok esetben spekulatív, egocentrikus politika következtében Franciaország ezért továbbra is

⁸⁰ Defence Policy, France in the World, Online: <http://www.france.diplomatie.fr/france/gb/politiq/02.html> (2003. december 19.)

⁸¹ France and the Building of Europe, Online: http://www.france.diplomatie.fr/france/gb/politiq/10_1.html (2003. december 19.)

⁸² Stanley HOFFMAN, Classic Diplomacy in the Information Age, Foreign Affairs, July/August 2000, p. 4., Online: <http://www.foreignaffairs.org/20010701fareviewessay5001/stanley-hoffmann/classic-diplomacy-in-the-information-age.html> (2003. december 20.)

csak abban az értelemben tekinthető konzekvens szereplőnek a kontinensen, hogy álláspontja az aktuális érdekeknek megfelelően akár gyorsan és gyökeresen is változhat.

1.5. Az Amerikai Egyesült Államok

A brit gyarmatbirodalommal való szakítás után az 1783-as párizsi szerződés értelmében uniót alkotó 13 állam elnevezte magát Amerikai Egyesült Államoknak, amelyhez a XIX. és XX. században további 38 állam csatlakozott. A nemzetállami expanziót az amerikai érdekövezet folyamatos kiterjesztése kísérte. Az első és a második világháborúban, illetve a hidegháborúban aratott fölényes győzelmek után ma az Egyesült Államok a föld legerősebb gazdasági, politikai és katonai nemzetállama.⁸³ Nukleáris szuperhatalom, alapító tagja az ENSZ-nek, a NATO-nak és a G8-nak, számos nemzetközi szerződés és kezdeményezés megalkotója. Külpolitikája globális, Európa-kapcsolatai mind több disszonanciát mutatnak.

Az Amerikai Egyesült Államok a köldökszinóron kívül eddig folyamatosan több szállal is kapcsolódott Európához. Minthogy a spanyol, brit, francia, ír, holland és más telepesek európai civilizációt teremtettek az észak-amerikai kontinensen, a kialakuló amerikai társadalom európai módon kezdett el politizálni. A XIX. század végén, XX. század elején, miután az ország felocsúdott a polgárháború pusztításai alól, erőteljes külpolitikába kezdett, s megkezdte gazdasági-politikai befolyásának kiterjesztését a világban. Miután elfogadták a mahani doktrínát, s jóváhagyták az amerikai haditengerészet fejlesztési terveit, az amerikai flotta már a XIX. század végére dominánssá vált a Csendes-óceánon.⁸⁴ 1896-ban bekebelezték Hawaiit, a spanyol-amerikai háborúban aratott győzelemmel nem csak Kuba került amerikai befolyás alá a XX. század első évtizedében, hanem az egész karibi térség is.⁸⁵ A spanyol-amerikai és az amerikai-fülöp-szigeteki háború hőse, Theodore Roosevelt alezredes alig egy esztendőn belül, az addigi legfiatalabb amerikai elnök lett, aki immáron a Csendes-óceánt és a Karib-tengert uraló amerikai érdekeknek megfelelően alakította külpolitikáját. A Kínával, Japánnal, Fülöp-szigetekkel, Indonéziával és a karibi államokkal folytatott amerikai kereskedelmi kapcsolatok biztosítása érdekében egyedülálló fejlesztési költségeket hagyott jóvá a haditengerészetnél, aminek következtében az a világ első számú flottáját tudhatta magáénak. A Panama-csatorna megszerzése, s az atlanti és csendes-óceáni flotta egyesítésével pedig az Amerikai Egyesült Államok uralta a teljes nyugati féltekét 1903-ra.⁸⁶

A latin-amerikai és csendes-óceáni ambíciók elterelték Washington figyelmét az 1914-re beállt európai tömbösödésről, így az első világháború felkészületlenül érte. Jóllehet az amerikaiak többsége nem kívánt belebonyolódni a mindinkább eszkalálódó európai háborúba, s az amerikai gazdasági és kereskedelmi érdekek sem indokolták a bekapcsolódást, Wilson amerikai elnök úgy érvelt, hogy Amerikának nem csak koncepcionálisan, hanem tetteit

⁸³ Background, Introduction, France, The World Fact Book, Central Intelligence Agency of the United States, Online: <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/fr.html> (2004. január 7.)

⁸⁴ Expansion in the Pacific, The Age of Imperialism, An On-line History of the United States, Small Planet Communications, Online: <http://www.smplanet.com/imperialism/letter.html> (2003. december 28.)

⁸⁵ A Splendid Little War, The Spanish-American War, An On-line History of the United States, Small Planet Communications, Online: <http://www.smplanet.com/imperialism/splendid.html> (2003. december 28.)

⁸⁶ Teddy's Legacy, U.S. Invention in Latin America, An On-line History of the United States, Small Planet Communications, Online: <http://www.smplanet.com/imperialism/teddy.html> (2003. december 28.)

illetően is imperialistának kell lennie.⁸⁷ A németek által elsüllyesztett kereskedelmi hajók apropóján az Egyesült Államok a szövetségesek oldalán hadba lépett a tengelyhatalmak ellen.

Wilson elnök 1918 januárjában ismertetett 14 pontjában az európai hatalmi egyensúly kollektív biztonság útján történő visszaállításának kísérlete köszönt vissza, amelyről rövidesen bebizonyosodott, hogy az internacionalista gondolat ugyan kiváló volt, azonban hibás súlypontokra épült.⁸⁸ Az amerikai külpolitika meghatározását tovább bonyolította a Törvényhozás és az Elnök között akkor kialakult elvi egyet nem értés. Míg ugyanis az elnöki adminisztráció az internacionalista külpolitika részeként aktív Európa-politikát folytatott, a Törvényhozás konzervatív lobbija erősen kritizálta a belpolitikai problémáktól elforduló kormánypolitikát. Annak ellenére ugyanis, hogy úgy hatott: Amerika relatíve a legkisebb veszteséggel került ki a háborúból, a gazdaság számottevő gondokkal küszködött. Az 1929-es tőzsdekrach alapjaiban rengette meg az országot, amelyből aztán Franklin D. Roosevelttel New Deal programja és a közelgő újabb háború militarizmusa emelte ki az országot.

A második világháború kitörése után – a honvédelem fokozása célzatával – 1941 márciusában elfogadták a Lend-Lease Törvényt, amellyel az Egyesült Államok csatlakozott a náci Németország elleni koalícióhoz, s gazdasági segítségnyújtásra, hadianyag-utánpótlásra kötelezte magát.⁸⁹ A japán légierő 1941 decemberében Pearl Harbour elleni támadása apropóján Washington több fronton is belépett a háborúba. A csendes-óceáni frontot lezáró atomtámadás nem csupán új fejezetet nyitott a hadviselés kronológiájában, hanem demonstrálta az első szuperhatalom létrejöttét és a nukleáris korszak beköszöntét is. A világháborúból ismét győztesen kikerülő ország immáron a világ termelésének harmadát produkálva nem csupán Európában és Ázsiában, hanem az egész világon központi szereplővé avanszált, s mindmáig behozhatatlan haditechnológiai förra tett szert.⁹⁰

A wilsoni internacionalista elveket követve a második világháború utáni amerikai külpolitika egy olyan világszervezet létrehozását tűzte ki elsődleges célul, amely a kollektív biztonság révén biztosítja a hatalmi egyensúly fenntartását, a békét, valamint ezáltal enged teret az amerikai befolyás politikai kiteljesedéséhez. Az Atlanti Charta, majd a washingtoni, moszkvai, teheráni, és jaltai konferenciák jogcímén folytatott aktív amerikai promócióval 1945-ben aláírták a san franciscoi nyilatkozatot, amellyel megalakult az Egyesült Nemzetek Szervezete, mint a mai globális rendet is rendszerbe foglaló nemzetközi intézmény.⁹¹

A világháború után kialakuló hatalmi erőviszonyok, különösen a tért hódító szovjet kommunizmus nagyban sértette az amerikai érdekeket. Kelet-Európa szovjet megszállása, a Marshall-terv kategorikus elutasítása, a kapitalista értékrenddel dacoló kommunista ideológia, valamint a hamarosan megjelenő szovjet atomműtőerő félreérthetetlen fenyegetést jelentett

⁸⁷ World War I: The First Three Years, American Military History, Army Historical Series, Office of the Chief of Military History, United States Army, Online: <http://www.army.mil/cmh-pg/books/AMH/AMH-17.htm> (2003. december 28.)

⁸⁸ President Woodrow Wilson's Fourteen Points, The World War I Documents, Online: <http://www.lib.byu.edu/~rdh/wwi/1918/14points.html> (2003. december 28.)

⁸⁹ Lend Lease Act, 11 March 1941, Public Laws. Part 1 of United States Statutes at Large Containing the Laws and Concurrent Resolutions Enacted During the First Session of the Seventy-Seventh Congress of the United States of America, 1941-1942, and Treaties, International Agreements Other than Treaties, and Proclamations. Vol. 55 (Washington: Government Printing Office, 1942), pp. 31-33, Online: <http://www.history.navy.mil/faqs/faq59-23.htm> (2003. december 28.)

⁹⁰ Henry KISSINGER, Diplomacy, (A Touchstone Book, New York, 1994), p. 602.

⁹¹ A Selective Chronology, Milestones in the United Nations History, Online: <http://www.un.org/Overview/milesto4.htm> (2003. december 25)

Amerika számára. A Szovjetunió ötvenes évekbeli németországi és koreai megmozdulásai tükrében mind jobban látszott, hogy a nagyhatalmi egységre vonatkozó amerikai tervek utópisztikusak maradnak.⁹² A két hatalom közötti nézeteltérések számos helyi háború kirobbanásában és politikai válságban öltöttek testet. 1950-ben Korea, 1960-ban a kubai Disznó-öböl, 1961-ben a kubai rakétaválság, 1965-ben Vietnám, 1989-ben pedig az Öböl-háború képezte a két hatalom hadakozásának közvetett színterét. Mindeközben jelentős belpolitikai gondokkal is szembesülnie kellett az országnak: 1963-ban orvul lelőtték Kennedy elnököt, majd öt évvel később fivérét, miután megnyerte a kaliforniai választásokat, valamint az 1969-ben beiktatott Nixon elnököt a Watergate-botrány 1974-ben bíróság elé kényszerítette.

Tekintettel arra, hogy a Moszkvából diktált kommunista ideológia agresszív expanziós stratégiának hatott nyugaton, a nemzetközi rendszer demokratikus elvek szerinti kiépítése mellett Amerika meghirdette a feltartóztatás doktrínáját. A legnagyobb szorongást Washingtonnak igazából az jelentette, hogy a marxizmus-leninizmus nem ismert határokat és közvetlen fenyegetést jelentett számára. Amerika Európa-politikájának kronológiája a hidegháború ideje alatt meglehetősen ellentmondásosan alakult. Ugyan a Marshall-terv nagyban hozzájárult a nyugat-európai államok talpra állásához, és a Washingtoni Szerződés aláírása is erősítette a Nyugat-Európával való közösségvállalás látszatát, az ötvenes évek amerikai védelempolitikai terveiben lehetségesnek tartott korlátozott európai atomháború eshetősége a nyugati blokkot erősen megosztotta. A NATO integrált katonai szervezetéből való francia kilépés és az amerikai-francia kapcsolatok elhidegülése pedig közvetve mozdította elő az európai integráció, Amerika mellőzése alternatíváinak épülését. Noha az Egyesült Államok győzelmet könyvelhetett el a hidegháborúban is, az azt követő európai politikából azonban azóta is kirekesztődik.

Mindennek ellenére az amerikai Európa-politika kellőképpen aktív maradt. A nyolcvanas években meghirdetett Állami Partnerségi Program keretében szinte minden kelet-európai állam részesült amerikai segélyben, vagy támogatásban a kilencvenes évek legelején. Az SPP analógiájára 1994-ben Clinton elnök bejelentette a Békepartnerségi Program megindítását, amely immáron NATO-kezdeményezésként nyújtott segítséget az új demokráciák megerősödéséhez.⁹³ Amerika tehát ott volt minden jelentősebb kelet-európai eseménynél, Nyugat-Európához azonban továbbra sem került közelebb. Ebben – érdekes módon – a délszláv válság kapcsán nyújtott szerepvállalás sem segített. Noha Jugoszlávia széthullása és a milosevici rezsim közvetlenül provokálta az újonnan létrejött EU-t, s az amerikai szerepvállalás nélkül az Unió önállóan nem lett volna képes kezelni, vagy megoldani a konfliktust, az EU továbbra sem tolerálta sem a direkt, sem pedig a NATO-csatornákon át közvetve jelentkező amerikai érdekeket. Az erősödő Unió katonai dimenziója az ESDI, s a NATO mellőzésével építkezik; a transz-atlanti együttműködést egyre több vihar tépázza, s a nemzetközi politika kapcsán is egyre több nézeteltérés mutatkozik. Az amerikai-európai partnerség fakulását a századforduló nemzetközi történései méginkább felgyorsították.

Talán nem túlzás úgy fogalmazni, hogy a 2001. szeptember 11-i terrortámadások nagyobb hatással voltak az amerikai külpolitikára, mint az 1989. novemberi események,

⁹² The Rise of a New Opponent, Peace Becomes Cold War, 1945-1950, American Military History, Army Historical Series, Office of the Chief of Military History, United States Army, Online: <http://www.army.mil/cmh-pg/books/AMH/AMH-24.htm> (2003. december 25.)

⁹³ BABOS Tibor, ROYER Linda, The Role of the Partnership for Peace Programme and the State Partnership Program in the Process of NATO Enlargement. The Case of Hungarian-Ohio Cooperation, Thesis, Naval Postgraduate School, Monterey, California, USA, 2003, p. 71.

köztük: a berlini fal lebontása, vagy a hidegháború vége. A világ- és hidegháborúban technológiai fölényre szert tevő szuperhatalom ma azzal szembesült, hogy a világ legerősebb katonai gépezet fenntartására épülő biztonságpolitikája ellenére rendkívül sebezhető. A 2001. szeptember 11-i terrortámadások után kidolgozott amerikai stratégia egyfelől globális háborút indított a terrorizmus ellen, másfelől ezt összekapcsolta a tömegpusztító fegyverek egységes ellenőrzésének megszigorításával és minimalizálásával.⁹⁴ E törekvésében a haderő továbbra is kulcsfontosságú szereplő.

Tekintettel arra, hogy a diplomácia hagyományos eszközei e körülmények közepette hatástalannak bizonyultak, a Bush adminisztráció fegyveres eszközökkel is fellép. Az aktív amerikai cselekmények azonban nem csak nemzetközi, hanem az amerikai közvéleményt is megosztották. Annak ellenére, hogy a vádak elsődlegesen az unilateralitást, a katonai elemek elsődlegességét, s a nemzetközi kooperáció mellőzését említik, Bush az alábbiakkal érvel: még az érzékeny embereknek is meg kell érteniük, ha olyan fenyegetés jelentkezik, amely nem retten el a rendelkezésére álló eszközöktől, szembe kell vele nézni. Nem érdemes várni, míg az lecsap, s nem ajánlatos alkalmat adni egy újabb támadásnak, mielőtt mi cselekszünk. Mindennek tükrében a megelőző csapás csakis azokkal szemben valósul meg, akik nem rettennek el az erőszakos cselekedetektől, s közvetlenül fenyegetik az Egyesült Államok biztonságát.⁹⁵

Wolfgang Schauble szerint a terrortámadásokra adandó amerikai reakciók meglehetősen tipikusak voltak: bízva anyagi hátterükben, technológiai képességeikben és jóhiszeműségükben, alakítják ki terveiket és oldják meg problémáikat. Mint ahogy azt Tocqueville 175 évvel ezelőtt kifejtette: Az Amerikai Egyesült Államok polgára születésétől kezdve tudja, hogy az ördöggel, vagy az élet nehézségeivel szembeni küzdelemben csakis magára számíthat és semmi sem állíthatja meg az embert, ha képes hasznosítani az egyének egyesített erejét.⁹⁶ Nos ez akkor, és azóta is az amerikai unilateralizmusnak nevezett attitűd egyik sarokköve, azaz a gonosz elleni küzdelem akkor sem torpanhat meg, ha nem számíthatnak másra és csakis egyedül kell harcolniuk. Másként fogalmazva: biztosra vehető, hogy saját biztonsága és önvédelme kérdésében Amerika nem igen lesz hajlandó engedelményeket tenni sem a terroristáknak, sem pedig a nemzetközi közösségnek. Az amerikaiak már 1916 óta bizonyítják folyamatosan, hogy éppen úgy, mint a mexikói Pancho Villa, Osama Bin Laden és Saddam Husseint is képesek fél kontinensen, vagy az egész világon át üldözni és igazságot szolgáltatni.⁹⁷ Noha Európából kissé teátrálisnak tűnik, a gonosz elpusztításába, ezzel szemben pedig a szabadságba vetett amerikai hit megtántoríthatatlan és végérvényes.⁹⁸

⁹⁴ The National Security Strategy of the United States of America, Online: <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html> (2003. december 29.)

⁹⁵ Colin L. POWELL, A strategy of Partnerships, (Foreign Affairs, January/February 2004), Online: <http://www.foreignaffairs.org/20040101faessay83104/colin-l-powell/a-strategy-of-partnerships.html> (2003. december 29.)

⁹⁶ Wolfgang SCHAUBLE, Continuity and Change – the Future of German Foreign Policy, (Konrad Adenauer Stiftung, 14. März 2003), Online: http://www.kas.de/publikationen/2003/1609_dokument.html (2003. december 25.)

⁹⁷ Transition and Change, 1902-1917, American Military History, Army Historical Series, Office of the Chief of Military History, United States Army, Online: <http://www.army.mil/cmh-pg/books/amh/AMH-16.htm> (2003. december 28.)

⁹⁸ Victor Davis HANSON, The American Way of War, (Look Smart, National Review, April 21 2003), Online: http://www.findarticles.com/cf_dls/m1282/7_55/99623994/p1/article.jhtml (2003. december 30.)

A 2002 szeptemberében kiadott 40 oldalas Nemzeti Biztonsági Stratégia kilenc fejezetbe integrálja Amerika világról alkotott képét, biztonsági kockázati tényezőit, s az azok kivédésére mozgósított erőket, eszközöket, metodikákat és forrásokat.⁹⁹ A Stratégiai Koncepció tulajdonképpen nem más, mint egyfelől hadüzenet, másfelől felkérés nemzetközi koalíció verbuválására a terrorizmussal szemben.¹⁰⁰ A harmadik fejezetben kategorikusan kinyilvánítja: az Egyesült Államok nem tárgyal, nem egyezkedik a terroristákkal, hanem lecsap rájuk. A dokumentum legvitatottabb eleme egyfelől, hogy a nemzetközi közösség döntése ellenében is gyakorolják önvédelmüket, másfelől a megelőző műveletek kilátásba helyezése.¹⁰¹ Fontos megemlíteni mindazonáltal, hogy a vietnámi háború óta szinte minden alkalommal bebizonyosodott, hogy a katonai műveletekben ugyan győzedelmeskednek, azonban a konfliktusok utáni társadalomépítés komplex feladatrendszerében a nemzetközi támogatás nélkül komoly nehézségekkel kellett szembenézniük. Mint ahogy azt az észak-koreai, vagy iráni nukleáris program esete példázza, Washington jelentős diplomáciai erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy összekovácsolja a nemzetközi közösséget a világ konfliktusai megoldása érdekében. Egyebek között ennek praktikus magyarázata az a felismerés, hogy: nemzetközi összefogás nélkül semmiképpen nem garantálható a politikai, gazdasági, pénzügyi rendszerek terrorizmus elleni mozgósítása, valamint, amennyiben Amerika a nemzetközi közösség ellenében cselekszik, mindenképpen arra kell számítani, hogy a társadalmi konszolidációs tennivalókat is önállóan kell viselnie, ami nem csak a költségvetésben eredményezhet jelentős deficitet, hanem az amerikai lakosság támogatásában is.

Noha a terrorizmus ellen vívott harc mesze szélesebb a pusztán katonai dimenziójánál, a katonai stratégia is e szellemet követi. A Pentagon költségvetése 2002-ben 378,5 milliárd dollár volt,¹⁰² amely összegből az alábbi négy feladatot kellett biztosítani: (1) megvédeni az ország területi biztonságát; (2) háborút viselni és biztos győzelmet elérni több hadszíntéren folytatott, szimultán háborúkban; (3) rendfenntartó tevékenységet folytatni a kritikus övezetekben; valamint (4) forradalmian átalakítani a hadsereget. Ennek érdekében fenn kívánják tartani a nukleáris dominanciát; erősíteni a személyi állományt, 1,4-ről 1,6 millióra növelni a haderő létszámát; átcsoportosítani az amerikai csapatokat a XXI. század kihívásainak megfelelően a Balkánról Délkelet- és Kelet-Ázsiába; szelektív modernizációt végrehajtani; továbbfejleszteni és telepíteni a globális rakétavédelmi rendszert; kontroll alatt tartani az űr- és robot-hadviselésben mutatkozó fejlődést; előkészíteni a hadügyi és haditechnikai forradalmat, valamint 3.5-3.8%-kal növelni a védelmi költségvetést évente.¹⁰³

A nemzetközi szervezetekkel való amerikai kapcsolatokban paradoxonként hat, hogy a második világháború amerikai dominanciával létrehozott nemzetközi szervezetekben Washington sorra veszíti el kisebb-nagyobb csatáit a diplomácia frontján. Ennek legfőbb oka, hogy a nemzetközi szervezetekben és azokon keresztül az Egyesült Államok egyre kevésbé tudja érvényesíteni érdekeit. Szeptember 11-e óta e probléma tovább romlott: konzervatív amerikai körök szerint a nemzetközi közösség ugyanis általában inkább az anarchiát, semmint a törvények betartatását szolgálja, s azok renoméja az utóbbi időben folyamatosan

⁹⁹ The National Security Strategy of the United States of America, Online: <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html> (2003. december 29.)

¹⁰⁰ Ibid., Online: <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss4.html> (2003. december 29.)

¹⁰¹ Ibid., Online: <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss3.html> (2003. december 29.)

¹⁰² Gary SCHMITT, *Memorandum to Opinion Leaders on Defense Budget*, (December 16, 2002), Online: <http://www.newamericancentury.org/defense-20021216.htm> (2003. december 29.)

¹⁰³ *Rebuilding America's Defenses, Strategy, Forces and Resources for a New Century*, A Report of the Project for the New American Century, September 2000, p. iv, Online: <http://www.newamericancentury.org/RebuildingAmericasDefenses.pdf> (2003. december 29.)

erodálódik.¹⁰⁴ Tekintettel arra, hogy például az ENSZ döntéseiben bürokratikus, képtelen a kompromisszumra, s összességében – saját eszközrendszer hiányában – alkalmatlan a konfliktusok megelőzésére és kezelésére, továbbra sem örvend nemzetközi tiszteletnek, s nem csak Washington, hanem tulajdonképpen minden nemzetközi szereplő számára másodlagossá vált a bilaterális csatornák adta érdekérvényesítés mögött.¹⁰⁵

Ugyanez igaz az amerikai-NATO kapcsolatokra. Minthogy az iraki konfliktus idején nem valósult meg az "egy mindenkiért, mindenki egyért" elv, a belső, dinamikus átrendeződés mindenképpen a NATO-kohézió további lohadását eredményezte. Az Egyesült Államok és a nemzetközi intézmények kapcsolatrendszerében ezáltal felvetődik, hogy milyen politikát választ Washington akkor, ha mint az ENSZ és a NATO legnagyobb nettó befizetője és katonai bázisa, huzamosabb időn át sem lesz képes érvényesíteni nemzetbiztonsági érdekeiket e szervezetek által. Amennyiben ugyanis Washington úgy dönt, hogy csökkenti ENSZ- és/vagy NATO-dotációját, a két szervezet minden bizonnyal rövidesen csődbe megy. Ami a NATO-t illeti az biztosra vehető, hogy a messze kimagasló amerikai katonai és pénzügyi hozzájárulás hiányában a Szövetség képtelen lesz a védelmi garanciák szavatolására Európában. Az egyetlen racionális megoldás tehát mindenképpen a két szervezet mai körülményeknek megfelelő átalakítása lehet. Az új struktúrák olyan mechanizmusok alapján kell, hogy működjenek, ahol minden résztvevő motivált, s a döntéshozatal a hozzájárulás mértékéhez igazodik, miközben a nemzetközi jogi és etikai normák elsődlegességet élveznek.

Az európai védelmi dimenzió kapcsán az USA azt várta, hogy az EU által bejelentett nagyobb fokú európai tehervállalás eredményeképpen a saját terhei csökkenjenek, erősítse globális céljainak megfelelően máshol alkalmazhassa, s hogy olyan képességekkel rendelkező Európa alakuljon ki, amely a mainál hatékonyabb stratégiai támaszt jelent majd a világ más tájain megjelenő konfliktusok kezelésében. Ennek konkrét megvalósítását úgy képzelte, hogy a NATO maradjon az európai biztonságpolitika centrumában s az önállósuló Európa ne veszélyeztesse eddigi pozícióit. Albright volt amerikai külügyminiszter a "három D tagadása" címmel 1998 végén megfogalmazott álláspontja szerint az európai biztonsági pillér építése során okvetlenül kerülendő az indokolatlan intézményi, strukturális és hatásköri átfedések előidézése (*no duplication*), a két döntéshozatali folyamat nem okozhatja a NATO vezetési mechanizmusának szklerózisát (*no de-coupling*), valamint az nem diszkriminálhatja a nem EU-tag NATO-államokat, sem pedig a semleges EU-országokat (*no discrimination*). A 3D mögött lényegében az az aggodalom húzódott meg, hogy a látványos, viszont rugalmas gazdasági leválást Európa a védelempolitikában is "eljátssza", azaz most, hogy már létezik az ESDP, az EU azt a NATO "emlőin felneveli", majd kinövi azt, elhagyja a NATO-kereteket, végül pedig önállósul, esetleg szembe fordul Washingtonnal.

Az Egyesült Államok stratégiai partnereivel való kapcsolata 2001. szeptember 11-e után közvetlenül és 2003 elejét megelőző időszakban jelentősen változott. Míg a terrorakciók után minden európai szövetséges az Egyesült Államok mellé állt, addig az iraki háború megindítását megelőzően közvetlenül Franciaország és Németország Oroszországgal karöltve ellenblokkot alkotott. Ezzel egyidőben ugyanakkor az Egyesült Királyság vezetésével a többi európai szövetséges Spanyolországtól Lengyelországon át Romániáig, Washington párti maradt. A 2004. szeptember 11-i madridi robbanások, majd az új spanyol kormány radikális külpolitikai fordulata e kohézióban jelentős törést eredményezett.

¹⁰⁴ Justin RAPHAEL, U.N. Blocks Legitimacy to Help in Iraq, The Daily Pennsilvanian, April 28, 2004.

¹⁰⁵ Seth G. JONES, The U.N.s Strengths and Weaknesses in Iraq, Rand commentary, San Diego Tribune, February 18, 2004

A francia-amerikai kapcsolatok mind bilaterálisan, mind pedig a nemzetközi szervezetek dimenziójában komoly diszharmóniát mutatnak. A kétoldalú relációk Párizs arab világhoz fűződő érdekei, míg a NATO-kohézió a franciák által preferált ESDP miatt gyengélkednek. Ellenlépésként Washington kilátásba helyezte, hogy kihagyja Franciaországot a NATO katonai konzultációiból, valamint gazdasági szankciókat vezet be ellene, s kirekeszti az iraki rendezési tervből.¹⁰⁶

A francia külpolitikai trendhez betársuló Németország további kihívás elé állította az amerikai külpolitikát. Az ötvenes évek óta mindig is szoros amerikai-német kapcsolatokat úgy tűnik ma a Schröder-kabinet pacifista, néhol Amerika-ellenes retorikája gyengíti. Nem tett jót például, hogy Berlin az ország nem csakhogy csatlakozott a Párizs-vezette Washington ellenes koalícióhoz, mitöbb: a német igazságügy-miniszter Hitleréhez hasonlította Bush külpolitikáját.¹⁰⁷ Mindkét oldalon elismerik, a két ország kapcsolata nem csak lehűlt, hanem politikai nézetkülönbség által mérgeződött.¹⁰⁸

Oroszország kezdetben iraki érdekeltségei miatt, valamint a saját maga számára kiírt stratégiai szerep sikerei reményében támogatta a franciák által létesített ellenblokkot. Az amerikai csapatok sikerei azonban arra készítették Putyint, hogy ismét stratégiai partnerként viszonyuljon Bushhoz, s ne engedje e nexust politikai allűrök által erodálni.¹⁰⁹ 2003 decemberében mindazonáltal jelentős pozitív fejlemények következtek be a Washington, Párizs, Bonn és Moszkva relációban. Tekintettel arra, hogy Washingtonnak sikerült gazdasági alapokra terelnie az együttműködési lehetőségeket, Irak rekonstrukciós programjában és az iraki adósságok rendezésében összmunka esélye körvonalazódik Párizs, Bonn, Moszkva és az amerikai főváros között.¹¹⁰

Összességében a globális biztonság jelenlegi körülményei közepette bizton prognosztizálható, hogy az amerikai külpolitika nem tér el jelentősen jelenlegi arculatától a közeljövőben sem, viszont hangsúlyeltolódásokra mindenképpen számítani lehet. Az ugyan biztos, hogy sem technológiai előnyeit, sem pedig katonai cselekvési szabadságát nem adja fel, viszont – mint ahogy azt Colin Powell állítja –, a washingtoni külpolitika a korábbiaktól eltérően nagyobb nyomatókat kíván adni a nemzetközi közösség összekovácsolásának és a partnerség gyakorlati elemei kiépítésének.¹¹¹

1.6. Oroszország

A Romanov Dinasztia XVII. században történt hatalomra kerülésével Oroszország fokozatosan erősítette pozícióját Kelet-Európában. A XIX. századra a cár birodalma magába

¹⁰⁶ Paul REYNOLDS, Q&A: US-French relations on ice, (BBC News, 23 April, 2003), Online: <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/americas/2969329.stm> (2004. január 2.)

¹⁰⁷ John HOOPER, US-German relations strained over Iraq, The Guardian, September 22, 2002, Online: <http://www.guardian.co.uk/elsewhere/journalist/story/0,7792,798291,00.html> (2004. január 2.)

¹⁰⁸ Ivo H. DAALDER, U.S.-German Relations After the Elections, American Institute for Contemporary German Studies, John Hopkins University, Online: <http://www.aicgs.org/research/focus2002/daalder.shtml> (2004. január 2.)

¹⁰⁹ Lisa MCADAMS, Russian-US Relations, (Iraq Crisis Bulletin, March 20, 2003), Online: http://www.iraqcrisisbulletin.com/archives/032003/html/russian-us_relations.html (2004. január 2.)

¹¹⁰ US-French relations thaw during Baker visit, (Times Online, December 16, 2003), Online: <http://www.timesonline.co.uk/article/0,,1-934401,00.html> (2004. január 2.)

¹¹¹ Colin L. POWELL, A strategy of Partnerships, (Foreign Affairs, January/February 2004), Online: <http://www.foreignaffairs.org/20040101faessay83104/colin-l-powell/a-strategy-of-partnerships.html> (2003. december 29.)

foglalta Kaliforniát, Alaszkát, Észak- és Közép-Ázsiát, valamint Kelet-Európát. Az első világháborúban elszenvedett orosz veszteségek és a gyorsan betörő iparosodás következtében 1917-ben megbukott a feudális cári birodalom, s Lenin, majd Sztálin vezetésével megalakult a kommunista Szovjetunió. A második világháborúból győztesen kikerülő ország ugyan egy ideig még sikeresen építette a kommunista világrendszert, 1989-91-ben azonban gazdaságilag és társadalmilag összeomlott. Azóta a 15 utódállam a centralizált gazdaságpolitikát és totalitárius államrendet a piacgazdasággal és demokratikus politikai gyakorlattal igyekszik felváltani.¹¹² Köztük a legnagyobb Oroszország, egyben a világ legterjedelmesebb és természeti kincsekben leggazdagabb országa, az ENSZ Biztonsági Tanácsának és a G8 állandó tagja, az EU, a NATO és az USA stratégiai partnere, nukleáris nagyhatalom, ma is meghatározó tényezője az európai biztonságoknak.

Oroszország a XIX. században vált igazán jelentős európai szereplővé. Ugyan továbbra is feudális rend uralkodott, lakossága 36 millióról 135 millióra növekedett, mezőgazdasága megerősödött, katonai ereje pedig a cári ambícióknak megfelelően fokozatosan nőtt. Az 1804-13-as orosz-perzsa háborúban aratott győzelem után az Orosz Birodalomhoz csatolták Grúziát, Dagesztánt és Semakát, amellyel a Kaukázus túlnyomó része orosz domínium lett, az ezzel szimultán vívott orosz-ottomán (1806-12) és az orosz-svéd háború (1808-9) után pedig annektálták Besszarábiát és Finnországot. Ugyanebben az időben orosz felfedezők, majd telepések jelentek meg Északnyugat-Amerikában, Alaszkától egészen a mai Kalifornia vidékéig.¹¹³

A napóleoni háborúkat lezáró bécsi tárgyalásokon I. Sándor orosz cár már mint nagyhatalom vezetője képviselte Oroszországot, elfoglalva az európai hatalmi egyensúly keleti hatalmának pozícióját. 1815 mindazonáltal nem csak katonailag, hanem kulturálisan és vallásilag is Európához csatolta Oroszországot. Az I. Ferenc osztrák és III. Vilmos porosz császárral aláírt Szent Szövetség a katonai együttműködésen túl azt mondta ki, hogy a három hatalom a kereszténység szellemiségében irányítja Európa népeinek sorsát.¹¹⁴ Hatalmi pozíciói megszilárdulása után az Orosz Birodalom újabb háborút indított a perzsák (1826-28) és a törökök (1828-29) ellen, amelynek sikerei Örményország bekebelezéséhez, valamint a teljes Kaszpi- és a Fekete-tenger nyugati felének ellenőrzéséhez juttatta a cárt. A távol-keleten 1847-re a birodalom fennhatósága alá került Türkmenisztán és Szibéria teljes egésze.¹¹⁵

Az 1853-56 közötti krími háború ugyan felborította az Európai Koncertet, s a Franciaország által ráért vereség következtében Oroszország kiszorult a Balkánról és a Fekete-tengerről, a Távol-Keleten jelentős sikereket tudhatott magáénak: a Kínával aláírt aiguni és a pekingi egyezmény a Birodalom ellenőrzése alá helyezte az Amurtól északra eső területeket és az ussuri régiót, s ezzel 1860-ban megalapították Vlagyivosztojk városát. Közép-Ázsiában 1854-ben Kazahsztánt, 1859-ben Dagesztánt, 1876-ban Üzbegisztánt hódították meg. Mindeközben azonban az Orosz Birodalom telepesei folyamatosan kiszorultak Kaliforniából, s a cár – nem tulajdonítva stratégiai jelentőséget Alaszkának – eladta azt az Egyesült Államoknak 1867-ben.¹¹⁶

¹¹² Background, Introduction, Russia, The World Fact Book, Central Intelligence Agency of the United States, Online: <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/rs.html> (2004. március 6.)

¹¹³ Russia, Eastern Europe and the Balkans, 1762-1914, The Encyclopedia of World History, Bartleby.com, Great Books Online, Online: <http://www.bartleby.com/67/1256.html> (2003. december 29.)

¹¹⁴ Ibid., Online: <http://www.bartleby.com/67/1033.html#c5p00485> (2003. december 29.)

¹¹⁵ Ibid., Online: <http://www.bartleby.com/67/1258.html> (2003. december 29.)

¹¹⁶ Ibid., Online: <http://www.bartleby.com/67/955.html#c5p00010> (2003. december 29.)

A törökök ellen megnyert újabb háború 1878-ban visszajuttatta orosz kézre Besszarábiát és Fekete-tengeri ellenőrzést. Az Orosz Birodalomnak kedvező nemzetközi helyzetet kihasználva a cár 1898-ban meghívta a nagyhatalmakat Hágába, hogy az aktuálisan meglévő nézeteltéréseket békés úton rendezzék. Azon túl, hogy a hadijog kapcsán több nemzetközi szerződés született a hágai békekonferencián, az eredeti cél nem valósult meg. Az európai hatalmak a korábbi nemzeti sajátosságok alapján folytatták külpolitikájukat, s a cár kezdeményezése kudarcba fulladt.¹¹⁷

Az Oroszországba is betörő ipari forradalom nagyban erősítette az ország produktivitását a XIX. század végén: megerősödött a nehézipar, valamint a központi és katonai megrendelések évi 8%-os növekedést eredményeztek a Birodalomban.¹¹⁸ Az ipari munkások megjelenése, s a széles társadalmi különbségek táptalajul szolgáltak az akkor reneszánszát élő marxi ideológiának: 1898-ban megalakult a Szociáldemokrata Párt, majd 1901-ben a Szocialista Forradalmi Párt.

Az 1904-05-ös orosz-japán háború egyenes következménye volt a cár távol-keleti hadjáratainak, így Észak-Mandzsúria elfoglalásának, valamint a Korea irányába indított hadjáratoknak. A háború elvesztése egyfelől roncsolta a cár belpolitikai tekintélyét, másfelől a katonai kudarcok nyílt kritizálása óriási népszerűséget hozott a népi mozgalmaknak. Állandóvá váltak az engedetlenségi megmozdulások és a sztrájkok, valamint a cár elleni nyílt atrocitások, amelyek aztán fegyveres összeütközésekbe torkollottak, ezúttal már közvetlenül fenyegetve a cári birodalmat.¹¹⁹

Az európai hatalmi torzszalkodás, s a központi hatalmi tengely megszilárdulása arra készítette az Egyesült Királyságot és Franciaországot, hogy szövetségest keressen keleten. Az angol-orosz *entente* keretében Oroszország 1907-ben koalícióra lépett a két nyugat-európai hatalommal, s ezzel évtizedekre eldöntötte helyét, szerepét az európai politikában. 1914 augusztusában, amikor Németország hadat üzent Oroszországnak, a cári Orosz Birodalom volt a világ legnagyobb és legerősebb hatalma. A háború során ismét elszenvedett katonai vereségek, valamint a belpolitikai feszültségek folyamatosan növelték a Szociáldemokrata Párt radikálisaiából megerősödött bolsevikok erejét. 1917. november 7-én, karöltve a katonai forradalmi erőkkel elfoglalták a központi cári létesítményeket és vezető közigazgatási hivatalokat, ezzel megfosztva hatalmától a 300 éve uralkodó Romanov Dinasztiát. November 9-én Lenin vezetése mellett Sztálin, mint a kisebbségi ügyek, és Trockij, mint a külügyek népbiztosa részvételével megalakult az új kormány, amely rövidesen feloszlatta a cári haderőt és Trockij vezetésével létrehozta a Vörös Hadsereget.¹²⁰

Az 1918-20-es Nagy Polgárháborúban a bolsevik kormány egyfelől brutálisan leszámolt minden más politikai ellenpólussal, másfelől gondoskodott arról, hogy kommunista vezetés kerüljön a volt orosz birodalmi kolóniák élére. A húszas évek Szovjetuniója azonban súlyos gazdasági, politikai és társadalmi válsággal küzdött. A lenini oktatási, szociális és egyéb reformokat az 1927-ben hatalomra kerülő Sztálin konszolidálta és helyezte új alapokra. A harmincas években kollektivizálták a földeket és üzemeket, 1500-nál is több gyárat építettek, s az ország ipari termelésnövekedése meghaladta az évi 14%-ot. Nem úgy, mint az

¹¹⁷ Intensifications of Global International and Economic Relations, The Encyclopedia of World History, Bartleby.com, Great Books, Online: <http://www.bartleby.com/67/970.html#c5p00087> (2003. december 29.)

¹¹⁸ Ibid., Online: <http://www.bartleby.com/67/1261.html> (2003. december 29.)

¹¹⁹ Ibid., Online: <http://www.bartleby.com/67/1262.html> (2004. január 4.)

¹²⁰ Ibid., Online: <http://www.bartleby.com/67/2064.html> (2004. január 4.)

első világháború idején, a Sztálin vezette Szovjetunió a harmincas évek végére készen állt hatalmi szerepének betöltésére: 1939-ben aláírta a Molotov-Ribbentrop paktumot, amely szerint Lengyelországot Németország és a Szovjetunió megosztotta egymás között. Ezt követően szovjet csapatok vonultak be Lengyelországba, majd megtörtént a balti államok bekebelezése, s végül Sztálin hadat üzent Finnországnak.¹²¹ Az imperialista sztálini vezetés nem számított a bejelentés nélküli német támadásra 1941. június 22-én.

A második világháború után egyre világosabban látszott az antagonistista ideológiák további polarizációja kelet és nyugat között. A politikai nézeteltérések rohamos ütemben eszkalálódtak, aminek domináns generátora valójában a sztálini globális ambíciók voltak. A Szovjetunió ugyan visszaverte a náci támadást, mintegy 20 milliós embervesztésével egyértelműen a legnagyobb áldozatot szenvedte el a második világháborúban. Mindennek ellenére "a kommunizmus fasizmus felett aratott dicső győzelme" jelszóval a Szovjetunió gyors fejlődésnek indult: 1945-ben Sztálin átalakította a kormánystruktúrát, s méginkább centralizálta és kultikusá tette a saját maga vezette adminisztrációt. 1946-ban meghirdette a negyedik ötéves tervet, amelynek követelményeit 50%-kal megemelte a háború előtti elvárásokkal szemben. A második világháborúban felszabadított országokat további megszállás alatt tartotta, Moszkva-barát diktatúrákat segített hatalomra, s ezzel együtt a Szovjetunió és a megszállt közép- és kelet-európai államok nevében visszautasította az amerikai Marshall-segélyt.¹²²

Extrémizálva a marxi és lenini ideológiát Sztálin immáron katonai potenciált mozgósított a kommunizmus kapitalizmus feletti globális győzelemének elérése érdekében. A berlini válság idején mutatott hadműveletekkel, s Németország kettészakításával pedig egyértelműen bizonyította: nem kíván együttműködni a nyugati hatalmakkal.¹²³ A Nyugattól való sztálini elszigetelődés politikája rövidesen még több félreértésre adott okot, aminek következtében mindkét oldal a katonai potenciál erősítésében látta a biztonsági garanciák abszolút értékhez való közelítésének lehetőségét. A félreértések katonai eszközökkel történő kivédése fegyverkezési versenyhez vezetett, aminek következtében még távolabb került a nagyhatalmi együttműködés lehetősége. A nyugati ellenlépéseket az a következtetés táplálta, hogy a kommunizmus expanziója nem csak üres szólam, hanem gyakorlatban is bizonyította: el kívánja pusztítani a kapitalista és a Moszkvának be nem hódoló társadalmakat.¹²⁴ Ezt kétségtelenül igazolták az 1956-os magyarországi, 1968-as csehszlovákiai és 1981-82-es lengyelországi események. Lengyelország kapcsán fontos megemlíteni ugyanakkor, hogy ott azért nem ismétlődött meg a magyarországi és csehszlovákiai példa, mert a Jaruzelsky által bevezetett rendkívüli állapot, a VSZ invázióját "sikeresen" megelőzte.

A katonai erővel összekényszerített torz szovjet gazdaság- és társadalompolitika előbb említett kisebb-nagyobb rengéseit azonban egyfajta állandó erózió is jellemezte. Az érdekeltségi rendszer hiánya, illetve a katonai, titkosszolgálati, rendőri funkciók túlfinanszírozása következtében a Szovjetunió Kommunista Pártja óriási belső deficitet halmozott fel. A nyolcvanas évek első felében újabb krízisjelek mutatkoztak a Kremlben: Brezsnyev, majd Andropov és Csernyenkó főtitkárok hirtelen halála, vezetési válságot

¹²¹ *Ibid.*, Online: <http://www.bartleby.com/67/2079.html> (2004. január 4.)

¹²² *Ibid.*, Online: <http://www.bartleby.com/67/s7.2.9.24> (2004. január 4.)

¹²³ *The Rise of a New Opponent*, Peace Becomes Cold War, 1945-1950, American Military History, Army Historical Series, Office of the Chief of Military History, United States Army, Online: <http://www.army.mil/cmh-pg/books/AMH/AMH-24.htm> (2003. december 25.)

¹²⁴ *The Rise of a New Opponent*, Peace Becomes Cold War, 1945-1950, American Military History, Army Historical Series, Office of the Chief of Military History, United States Army, Online: <http://www.army.mil/cmh-pg/books/AMH/AMH-24.htm> (2003. december 25.)

eredményezett a Szovjetunióban. A kultusz totális összeomlása elkerülésének célzatával az öreg kommunista nomenklatúra az akkor 56 esztendőes Gorbacsov személyében egy fiatal és dinamikus személyt jelölt a főtitkári posztra 1985-ben.¹²⁵

A nyolcvanas években mind jobban mutatózó gazdasági hiányt Gorbacsov egyebek között a külpolitikai nyitással és a fegyverzetkorlátozási tárgyalások gyakorlati elemeinek megvalósításával kívánta kompenzálni.¹²⁶ A *glásznosztj* és a *peresztrojka* meghirdetésével az új szovjet vezetés rá kívánt világítani a kommunizmus történelmi problémáira, mutatózó ellentmondásaira, s a hibák szembesülése utáni megtisztulással egyfajta összkommunista összefogást hirdetett.¹²⁷ A nemzetközi enyhülés és a kommunista blokkot mindinkább feszítő belső gazdasági, politikai, társadalmi, kulturális disszonanciák következtében, azonban mind nagyobb tömegbázisra tettek szert a demokratikus irányzatok elsősorban a közép-európai kommunista államokban. A nyolcvanas években olyan lendületet vett a *glásznosztj*, a *peresztrojka* és a demokratizáció, hogy annak kontrollja kicsúszott Gorbacsov kezéből. A közép-, majd a délkelet-európai, végül pedig a szovjet tagköztársaságok Moszkva ellen fordulásával, a VSZ-ből és a KGST-ből való kilépésével és nemzeti önrendelkezésének kivívásával 1991 decemberében végérvényesen megbukott az 1917 óta uralkodó kommunista eszmerendszer, s azzal együtt véget ért a bipolaritás.

A Szovjetunió felbomlása után közvetlenül ismét létrejövő Oroszország külpolitikáját a súlyos káosz és háborodottság uralta. Az intenzív társadalmi és gazdasági válság ideológiai skizofréniával, politikai traumával és identitászavarral párosult. Az országnak mintegy fél évtizedre volt szüksége ahhoz, hogy restrukturálja társadalmát, konszolidálja belpolitikai körülményeit. A kilencvenes évek közepén már tetten érhető volt az orosz külpolitikát mindig is jellemző vonulat: restaurálni helyét és szerepét először a volt Szovjetunió területén, majd Európában és a világban.¹²⁸ Miután sikerült megalakítania a Független Államok Közösségét (FÁK), s stratégiai partnerséget aláírnia az Egyesült Államokkal, a NATO-val az EU-val és sok más vezető európai hatalommal, a kilencvenes évek második felében Oroszország külpolitikáját az elvesztett globális hatalmi pozíció visszanyerésére való törekvés jellemezte. Ma Moszkva legfontosabb – a még mindig belügynek tekintett – külpolitikai célja a FÁK feletti vezető szerep megtartása, erősítése, amely mögött a politikai ambíciókon túl az orosz határokon kívül rekedt többmillió orosz kisebbség védelme áll. Ugyanakkor a több tucat népet, nemzetet, etnikumot magába foglaló Oroszország területi integritásának jövője szintúgy neuralgikus pontja a kreml-i politikaalkotóknak.

Tíz évvel a szovjet összeomlás után a Putyin-vezette kabinet relatív belpolitikai konszolidációt hozott, s e stabilitás az orosz külpolitikai aktivitás dinamikájában is változásokat eredményezett. Erre alapozva az utóbbi években látszólag mérsékeltebbé és

¹²⁵ [The Collapse of the Soviet Union, www.HistoryOrb.com](http://www.historyorb.com/russia/intro.shtml) Online: <http://www.historyorb.com/russia/intro.shtml> (2004. január 3.)

¹²⁶ [The Estimates and the End of the Cold War, At Cold War's End: US Intelligence on the Soviet Union and Eastern Europe, 1989-1991](http://www.cia.gov/csi/books/19335/art-1.html#rtoc8), (History Staff, Center for the Study of Intelligence, Central Intelligence Agency, 1999), Online: <http://www.cia.gov/csi/books/19335/art-1.html#rtoc8> (2003. december 29.)

¹²⁷ [The Collapse of the Soviet Union, www.HistoryOrb.com](http://www.historyorb.com/russia/intro.shtml) Online: <http://www.historyorb.com/russia/intro.shtml> (2004. január 3.)

¹²⁸ Tatyana PARKHALINA, [Impacts of Domestic and Regional Factors on Russia's Foreign and Security Policy](http://www.fsk.ethz.ch/documents/studies/volume_1/Parkhalina.htm#Impacts%20of%20Domestic%20and%20Regional%20Factors%20on%20Russia's%20Foreign%20and%20Security%20Policy), Kurt R. SPILLMANN, Andreas WENGER (eds.) with the assistance of Derek MÜLLER and Jeronim PEROVIC, Volume 1: Russia's Place in Europe: A Security Debate, (Bern, 1999) Online: http://www.fsk.ethz.ch/documents/studies/volume_1/Parkhalina.htm#Impacts%20of%20Domestic%20and%20Regional%20Factors%20on%20Russia's%20Foreign%20and%20Security%20Policy (2003. december 29.)

mértéktartóbbá vált Moszkva diplomáciai gyakorlata, amelynek jegyében erősítette pozícióját az orosz-francia, orosz-német és orosz-brit kapcsolatok útján. Az ESDP-NATO és EU-USA konfrontációk azonban mindenképpen kapóra jönnek a moszkvai érdekérvényesítés számára. A tradicionálisnak mondható orosz-amerikai és orosz-NATO ellentétek következtében a felgyülemlett orosz lemaradást Moszkva az Európa-politika favorizálásával próbálja ledolgozni. Az orosz diplomácia ezért – kihasználva az ESDP által a transz-atlantizmusban keltett hullámokat – a NATO európai ellentáborát és az európai köröket célozta meg. Moszkva Európa-politikája a belpolitikai gondok alábbhagyásával egyenes arányban vált mind ambiciózusabbá.

Oroszország mai kül- és ezen belül Európa-politikája két pilléren nyugszik: egyfelől a hatalmi státus – vagy inkább imázs – megtartására való konkrét törekvés, másrészt az annak megvalósítása érdekében történő manőverező diplomácia folytatása.¹²⁹ Annak ellenére, hogy a NATO-bővítés, vagy az USA iraki inváziója összességében növelte az ország biztonsági indexét, a Kreml csakis taktikai okokból protestált. Az ellenzés mind nemzetközileg, mind pedig belpolitikailag több hasznot hozott a Kremlnek, hogy fitogtatta erejét, s ezáltal helyet követelt a nemzetközi folyamatokban, összességében pedig legitimálta magát kül- és belpolitikailag egyaránt.¹³⁰

A mai orosz-amerikai, orosz-NATO és orosz-EU kapcsolatok mögött továbbra is a manőver-elemek állnak. Moszkva elsődleges célja nem a kooperáció, vagy esetleges integráció, hanem az egyenrangú partneri státus kivívása, a korábbi hatalmi státus intézményesítése és a saját nemzeti érdekeinek megfelelő cselekvési szabadság fenntartása. Közvetlenül az amerikai invázió megindítása előtt Putyin figyelmeztette az Egyesült Államokat, hogy annak komoly következményei lehetnek a Közel-Kelet és az egész világ biztonságára. Tény, hogy a putyini külpolitikai lépések mögött mindig is jelentős megtérülési számítások húzódnak. Legyenek azok az orosz-amerikai, vagy orosz-NATO kapcsolatok, Oroszország alaposan mérlegeli, mennyit nyer, vagy veszít a Nyugattal történő retorikai viaskodás kapcsán.¹³¹ Az alaptörekvés azonban mindenképpen a Nyugat kohéziójának gyengítése, s annak bizonyítása, hogy Oroszország még mindig stratégiai tényező.

Moszkva Európa-politikájában jelenleg az Unió tengelyére, a francia-német együttműködésre koncentrál. Mivel az orosz politika tisztában van azzal, hogy az ESDP jövője éppúgy, mint az Unió prosperitása a francia politikai törekvéseken és az azokat finanszírozni hajlandó német gazdaságpolitikán múlik, a Putyin-kabinet egyfelől felélénkítette a hagyományosnak nevezhető Moszkva-Párizs tengelyt, másfelől Berlin irányába is hitelképes és respektáló politikát gyakorol, ami leginkább az orosz államadósság lefaragása kapcsán felajánlott kedvező energetikai befektetési lehetőségekben nyilvánul meg.

A Szövetség tagadása még ma is szembetűnően mutatkozik az orosz biztonságpolitikában. Bár politikailag a NATO-orosz nagykövetségi szintű kapcsolatokon

¹²⁹ Kurt R. SPILLMANN, Andreas WENGER (eds.) with the assistance of Derek MÜLLER and Jeronim PEROVIC, General Introduction, Volume 1: Russia's Place in Europe: A Security Debate, (Bern, 1999) Online: http://www.fsk.ethz.ch/documents/studies/volume_1/Parkhalina.htm#Impacts%20of%20Domestic%20and%20Regional%20Factors%20on%20Russia's%20Foreign%20and%20Security%20Policy (2003. december 29.)

¹³⁰ Mark A. SMITH, The Axis of Evil: The Russian Approach, (Conflict Studies Research Center, F83, July 2003), p. 2., Online: http://da.mod.uk/CSRC/Home/Russian_Foreign_Policy/F83 (2004. január 6.)

¹³¹ Lisa MCADAMS, Russian-US Relations, (Iraq Crisis Bulletin, March 20, 2003), Online: http://www.iraqcrisisbulletin.com/archives/032003/html/russian-us_relations.html (2004. január 2.)

keresztül együttműködik a Szövetséggel, az érdemi gyakorlati kooperációt, amit például a NATO Békepartnerségi Programja ajánl, elutasítja. A koszovói beavatkozás nyomán ismét lehűlt kapcsolatok újraélesztését és normalizálását szorgalmazó Robertson 2000 februárjára időzített moszkvai látogatása nyomán beigért szakértői konzultációk biztosításával csak részben tartott lépést az orosz adminisztráció. A Rómában 2002 májusában megrendezett NATO-orosz csúcstalálkozó jelentős lépésnek tekinthető a Szövetség és Oroszország kapcsolatában. Noha a létrehozott NATO-orosz Bizottság nagy protokolláris vehemenciával kezdte meg tevékenységét, s politikai szinten újfent megindultak a véleménycserék a korábban befagyasztott témákról, a moszkvai vezetés továbbra is betokosodott hozzáállást gyakorol a NATO Stratégiai Koncepciójával és a NATO-bővítéssel szemben. Moszkva tehát a politikai retorikában a NATO-val szemben, s az ESDP oldalán balanszíroz, ugyanakkor minden lehetőséget megragad arra is, hogy kritizálja az Unió fogyatékoságait és kirekesztő jellegét.

Figyelmet érdemel, hogy Putyin hatalomra kerülése óta az orosz diplomácia általában azokat az üzeneteket és politikai ígéreteket juttatja el a partnerekhez, amelyeket azok hallani szeretnének. Tény ugyanakkor, hogy ezek az üzenetek általában megmaradnak a politikai retorika szintjén és csak elenyésző hányaduk töltődik fel realizálható tartalommal. E politika ugyanakkor nem csak szimpátiát kelt a belpolitikában, hanem ma már világosan látható, hogy a 2004-es választásokat megelőzően a putyini dacoló külpolitika szinte teljes egészében a belpolitikának szólt. A választások pedig egyértelműen bizonyították annak sikereit.

Ezzel átellenben a Nyugat részéről az igazi problémát legfőképp az következtlen belső reformok és az erősen hektikus gazdaság állapota jelenti. Ez annál is inkább aggasztó, mivel a helyzet rendezésére irányuló belső, orosz erőfeszítések és a nyugati segítség is mindeddig sikertelennek bizonyultak, Moszkva viszont továbbra is mesterkedik és manőverező taktikát folytat a Nyugattal szemben. Mindez a birodalom elvesztésének traumájával párosulva, nagyon komoly lélektani probléma az orosz kormány és a társadalom számára, ami az euro-atlanti integrációt nagyban determinálja. Brüsszelnek mindazonáltal azzal is szembesülnie kell, hogy mind a NATO-, mind pedig az EU-bővítéssel együttjáró stratégiai előnyök, s az ország nyugati határai biztosításának garanciái még jóideig negatív visszhangra találnak Moszkvában.

Az említett orosz taktikai diplomácia azonban mindenképpen csak rövidtávon kamatozik. Azzal, hogy a 2004-es iraki invázió ideén Oroszország az ENSZ mellett szónokolt, igazából nem bizonyított mást, mint hogy sem egyedül, sem a francia-német koalícióval együtt nem volt képes megakadályozni az amerikai erő alkalmazását. Másik oldalról viszont, ha együttműködött volna az USA-val, méginkább láthatóvá vált volna az amerikai és az orosz katonai-gazdasági potenciál közötti óriási szakadék, amit Putyin inkább nem kívánt láthatóvá tenni. Ennek tükrében paradoxonként hat, hogy Moszkva egyfelől retorikájában a nemzetközi intézményrendszer erejének fejlesztését sürgeti, másfelől pedig a valóságban nem képes valós képességeket prezentálni e cél elérése érdekében. Éppen úgy, mint az 1999-es koszovói amerikai akciók utáni helyzet is mutatta, jóllehet Oroszország jelentős mértékben képes aktivizálni diplomáciáját a válságok idején, s nem várt koalíciókat kötni, a végén mégis elsők között áll vissza a legerősebb hatalom támogatóinak táborába.¹³²

Az új orosz stratégiai koncepció egyértelműen jelzi, hogy teóriájában gyökeresen különbözik a szovjet doktrínáktól. A fenyegetést már nem elsősorban külső katonai, hanem

¹³² Ibid.

belpolitikai tényezőkben keresi, megnevezve a gazdasági válságot, a szociális gondokat és az etnikai feszültségeket. Minthogy Oroszország nem azonosít direkt katonailag fenyegetést semmilyen ország irányából, a belpolitikai nehézségeket a belső tartalékok és erőforrások jobb mobilizása révén kívánja megoldani. Eltérően minden eddigi orosz birodalmi, vagy szovjet alapeltől a mostani stratégia a demokratikus civil társadalom, a törvények, és a piacgazdaság felépítése révén képzei el az ország nemzetközi szerepvállalását, ahol a nemzeteket egyenlő partnerként kezeli, külpolitikájában pedig együttműködésre kész, pragmatikus, és kiszámítható.¹³³ Az is tény mindazonáltal, hogy a 2003 novemberében kiadott védelmi koncepciótervezet retorikája több ponton eltér ettől, s aggályos. A nem orosz területen élő orosz kisebbségek védelme érdekében kilátásba helyezett preventív katonai műveletek, a nem orosz népekkel szembeni diszkriminatív politika, az 1992-es alkotmányban rögzítetteknek megfelelően közvetlen elnöki vezetés alatt álló centralizált haderő mind azt sugallják: Oroszország ismét világhatalomnak képzei magát.¹³⁴ Ezt alátámasztandó, az érvényben lévő védelmi alapelvek kimondják, hogy az országot, vagy szövetségeseit érő támadás esetén nem mond le a nukleáris fegyverek elsőként történő alkalmazásáról.

Ami az orosz haderőt és védelmi képességeket illeti, a kép meglehetősen szélsőséges, egyben ellentmondásos. Az 1.062 milliós haderő éves becsült költségvetése 10 milliárd dollár, a francia védelmi költségvetés ötöde, a németének a negyede, a britének pedig a harmada. A haditechnika döntő többsége szovjet eredetű, nagyon elavult, az új fegyverek rendszerbe állítási indexe rendkívül alacsony. A kiképzés elavult, metodológiája a tömeghadseregekét idézi. A hadsereg presztízse rendkívül rossz, a tiszték harmada a szegénységi küszöb alatt él, a két évre bevonultatott sorállomány havi 3 dollár zsoldot kap.¹³⁵

Gazdasági, társadalmi nehézségei és katasztrofális állapotú hadereje mellett Oroszország talán legjelentősebb biztonsági kockázati tényezője a hidegháború örökségeként megmaradt gigantikus méretű nukleáris arzenál megnyugtató kezelésének kérdése. Az amerikai Energetikai Minisztérium adatai szerint Oroszország 600 tonna magasan dúsított urániummal, 700 tonna fegyverekbe való magasan dúsított urániummal, valamint 165 tonna plutóniummal rendelkezik ma.¹³⁶ Ugyan Moszkva aláírta a Nunn-Lugar programot, amely szerint nemzetközi szakértők is részt vesznek a nukleáris leszerelés gyakorlati folyamataiban, azok kompetenciája erősen korlátozott. Az orosz kormány mindemellett többször kijelentette: nem biztosak abban, hogy képesek biztonságosan tárolni és ellenőrizni a nukleáris örökséget; semmi garancia nincs arra, hogy nem történik-e nukleáris baleset; sikerül-e megakadályozni, hogy illetéktelenek kezébe kerüljenek e fegyverek; illetve, hogy a leszerelések valóban megsemmisítéssel végződnek-e. A helyzetet tovább rontja, hogy a mai orosz nukleáris stratégia teljes egészében titkos. Kétséges, hogy pontosan milyen stratégiai cézzal tartják

¹³³ Kurt R. SPILLMANN, Andreas WENGER (eds.) with the assistance of Derek MÜLLER and Jeronim PEROVIC, General Introduction, Volume 1: Russia's Place in Europe: A Security Debate, (Bern, 1999) Online: http://www.fsk.ethz.ch/documents/studies/volume_1/Parkhalina.htm#Impacts%20of%20Domestic%20and%20Regional%20Factors%20on%20Russia's%20Foreign%20and%20Security%20Policy (2003. december 29.)

¹³⁴ Russian Armed Forces: Perspectives of Military Reform and Evolution of the Military Doctrine, Institute for Strategic Assesments, Online: <http://www.nato.int/acad/fellow/97-99/konov-oznob.pdf> (2004. március 6.)

¹³⁵ Fred WEIR, Iraqi Defeat Jolts Russian Military, The Christian Science Monitor, April 16, 2003, Online: <http://www.csmonitor.com/2003/0416/p06s01-woiq.html> (2003. december 29.)

¹³⁶ Weapons of Mass Destruction, The Major Nuclear Treaties, The Treaty on Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT), Minutes of Evidence, Eighth Report, Foreign Affairs, Online: http://www.fas.org/irp/threat/uk_wmd/40706.htm#a18 (2003. december 29.)

fenn a jelenlegi arzenált, s miért nem csökkentik azt, ha nem áll szándékukban tömegesen alkalmazni.¹³⁷

A további aggályos tényező a kisebbségek, etnikumok viszonyulása Moszkvához. A Balti-tengertől a Csendes-óceánig terjedő, kontinensnél is nagyobb területen a Szovjetunió mintegy 120 etnikai csoportot ölelt fel. Lenin szerint a kommunizmusban a nacionalizmus eltűnik és a nemzetek bázisán létrejön a szovjet embertípus. Mindezt éppen az orosz nacionalizmus hazudtolta meg.¹³⁸ A máig elhúzódó csecsen-válság egyértelműen bizonyítja, hogy a nyolcvanas évek végén megingott orosz vezetés apropóján megindult nemzeti-etnikai önállósodási törekvések nem fejeződtek be a Szovjetunió összeomlásával, s a 15 utódállam létrejöttével azok továbbra is sorsdöntő hatással lehetnek a mai Oroszország egzisztenciájára.¹³⁹ Paradoxonként hat az is, hogy a Putyin-vezette kabinet az egyik oldalról nem rest katonai erővel is fellépni az országon belül feltűnő függetlenedési törekvések ellen, a másik oldalról viszont – a katonai erőt leszámítva – nem képes konstruktív megoldási javaslattal előállni.

Ide kapcsolódik szeptember 11-e és a terrorizmus elleni harc kérdése is. A new yorki és washingtoni merényletek igazából nagyban segítettek Putyinnak a belpolitikai centralizáció megvalósításában és a hatalmi szigor erőteljesebb manifesztálásában. Moszkva tehát érdekelt volt az amerikai és NATO-kapcsolatok erősítésében, ezáltal ugyanis nemzetközileg is legitimálhatta csecsenföldi hadjáratait. Fontos azonban rámutatni, hogy a hidegháború utáni orosz külpolitikát, így a szeptember 11. utáni közeledést az Egyesült Államokhoz, majd az orosz-francia-német-kínai koalícióalkotást nem a közös értékek, hanem a közös érdekek vezérelték. Ez, és a történelem korábbi példái mindenképpen arra intenek, hogy Oroszország kül-, és belpolitikailag sem állandó, hanem sokkal inkább változó tényezője a nemzetközi kapcsolatoknak. Továbbra is kérdéses tehát, hogy az évszázadokon át a centralizált irányításhoz szokott és az azt végrehajtó államigazgatás miképpen lesz képes kordában tartani a 17 075 400 km² területű, 148,7 millió lakosú, 49 megyére, 21 köztársaságra, és 10 autonóm nemzeti területre oszló, több mint száz etnikumot és 8 különböző vallást tömörítő országot a demokratizálódás globális folyamatai közepette. S ha nem lesz erre képes, milyen erők törnek majd be a Kreml bástyáinak rései közé?

1.7. Erőegyenleg

Az európai hatalmak motivációi, azok kisebb-nagyobb és hosszabb-rövidebb ideig tartó érdekközösségei éppúgy állandó mozgásban tartják a kontinens biztonságának alakulását ma, mint tették azt a középkor óta folyamatosan. Noha egyik ország sem vett kevésbé részt az európai folyamatok dialektikájában, mint bármely másik, a történelem kétségtelenül bizonyította, hogy Európa sorsát döntően a nagyhatalmak önálló törekvései és érdekszövetségei determinálták leginkább; s a kisebb államok epizódszereplőkként tűnnek fel általában. A történelmi változások eredményeképpen Európa és a kapcsolódó régiók történéseire tehát ma Németország, az Egyesült Királyság és Franciaország, valamint az Egyesült Államok és Oroszország van leginkább hatással.

¹³⁷ Memorandum Submitted by Professor Robert O'neill, Minutes of Evidence, Foreign Affairs, Online: http://www.fas.org/irp/threat/uk_wmd/0040403.htm (2003. december 29.)

¹³⁸ Ethnic problems in the Soviet Union, www.historyorb.com, Online: http://www.historyorb.com/russia/ethnic_problems.shtml (2003. december 29.)

¹³⁹ Jeff THOMAS, *The Chechen War after the Fall of Grozny*, CSIS, February 14, 2000, Online: <http://www.csis.org/ruseura/ex002.html> (2004. január 5.)

A történelem során számos alkalommal bizonyosságot nyert, hogy a hatalmak érdekérvényesítése, politikai állásfoglalása nem csak hogy folyamatosan módosult a változó körülmények miatt, hanem sokszor önmagukhoz mérten sem mutatott konzekvenciát. A nemzetközi kapcsolatokban tehát nem csak egy adott esemény bekövetkezése és annak kihatásai jelentették és jelentik ma is az ismeretlen változót, hanem az annak nyomán adandó hatalmi reakció is. Paradox módon e hatalmak saját döntéseik vonatkozásában mindig fenntartották a jogot arra, hogy nemzeti érdekérvényesítésük szempontjából az aktuálisan leghasznosabb alternatívát válasszák – akkor is, ha az ellentétes korábbi kötelezettségvállalásukkal –, viszont a másik, vagy többi féllel szemben e változó maximális minimalizálására törekedtek. E törvényszerűség következtében okvetlenül prognosztizálható, hogy a hatalmi kooperációt továbbra is inkább a mindenkori érdekeknek megfelelő viselkedés, így az esetiség, semmint a tartósság jellemzi majd.

A vizsgálatot nem csak az nehezíti, hogy bizonyos szereplők aktív, mások passzív külpolitikát folytatnak, hanem az is, hogy az egyes nemzetek álláspontjai az egyes esetektől függően is változhatnak. Az aktivitást illetően bizonytalansági tényező, hogy az aktív szereplők általában befolyásolni kívánják a passzívakat, míg a passzív befolyásolhatóságának mértéke egyfelől szintén változó, másfelől az sem biztos, hogy egyáltalán befolyásolhatók-e. Az egyes események kapcsán viszont az a jellegzetesség állapítható meg, hogy különböző reakciók jelenhetnek meg más-más államok részéről, illetve különböző eseteket hasonlóképpen is megítélhet több ország. További sajátosság, hogy a különböző és dinamikus kihívásokra adandó változatos hatalmi álláspontok hamar polarizálódnak és berendeződnek a két – általában legextrémebb pont – az "igen-nem", vagy a "fekete-fehér" köré. A mai körülmények közepette azonban a szövetségek sokkal inkább *ad hoc* jelleggel, egy adott téma kapcsán megjelenő érdek- és értékazonosság okán, bilaterálisan alakulnak, semmint a meglévő nemzetközi szervezetek és tradicionális kötelezettségvállalás alapján.

Mivel a kölcsönös bizalmatlanság alapvetően jelen van az európai hatalmi érintkezésben, a szereplők mindenképpen az ismeretlen változók, rizikófaktorok csökkentésében érdekeltek. Külpolitikailag ez a szövetségek létrehozására, a nemzetközi szerződések, normák bevezetésére, belpolitikailag pedig erős védelmi rendszer kiépítésére készítette őket. Míg a nemzetközi szervezetek létrehozása az előbbi, a modern haderők fenntartása és fejlesztése az utóbbi igényt elégíti ki. Összességében tehát az olyan magas intenzitású bizonytalansági tényezők mint a fegyverkezési verseny, vagy a regionális konfliktusok még magasabb szintű együttműködésre és koalíció-alkotásra, a totális és közös veszély hiánya pedig a hatalmi ambíciók felszínre kerülésére és azok konfrontációjára serkentették.

A nemzeti, hatalmi érdekérvényesítés folyamatában a vezető szerepre törés és annak érdekében az erő alkalmazása elemi tényező. Minthogy a hatalom önmagában oszthatatlan tényező, annak egyik oldalon történő növelése mindenképpen relatív hátrányt eredményez a másik oldalon. A történelmi példák egyértelműen igazolják, hogy a hatalmi ambíciók és a hatalmak közötti egyensúly felbillenése komoly következményekkel jár. Amennyiben pedig a becsvágy bizalmatlansággal, extrém ideológiával társul, olyan zsákutcákba taszíthatja a nemzetközi kapcsolatokat, mint a világháborúkat mindig megelőző, vagy a hidegháború fegyverkezési versenye, aminek kimenetele nagyobbrészt háború lett. A hatalmi erőegyensúly racionális fenntartása és a hatalommegosztás intézményesítése tehát mindenképpen alapvető követelménye a stabil nemzetközi kapcsolatoknak.

A világháborúk előtt és után – természetesen – minden állam szövetségeseket keresett. Így történt ez a második világháború után is, amikor a nyertes hatalmak erővényesítése nyomán megkezdődött egy olyan biztonsági architektúra kiépítése, amely maximális garanciát adott a náciizmus visszatérése ellen. Ugyan a wilsoni nagyhatalmi együttműködést a mindjobban feszítő ideológiai különbségek utópisztikussá tették, a koalíció-alkotás reneszánszát élte. Míg a keleti hatalmi centrumot a "világ proletárjai egyesüljetek" jelmondat motiválta, addig a nyugati hatalmak stratégiáját – mint ahogy azt az első NATO-főtábornok kijelentette – "a tartsd a németeket lent, az oroszokat kint, az amerikaiakat bent" elv jellemezte. Másként fogalmazva: ellensúlyozandó a feltételezett náciizmus újra éledt és félve a vörös veszedelemtől, a britek és a franciák erősen számítottak az amerikai védelemre. Alig több mint egy évtizeddel később, a háború utáni körülmények konszolidálódása és a nukleáris hatalmak első csoportjának kialakulása nyomán megváltozott stratégiai helyzetben a franciák már politikailag Amerikával, gazdaságilag pedig a britekkel konfrontáltak, miközben az "ősellenség" Németországgal való kooperáció kilátásai körvonalazódtak. Ez nem bizonyított mást, minthogy a hidegháború bipolaritása ugyan elhomályosította a blokkokon belüli törésvonalakat, azok azonban mindkét tömbben kétségtelenül és feltartóztathatatlanul repedtek tovább. A bilaterális kapcsolatok átrendeződése a hidegháború blokkjain belül tehát ugyan lelassult, a bipolaritás és a totális atomháború veszélyének tovatűnése nyomán azonban a hatalmi koalíciók változási indexe újabb lendületet vett.

A hidegháború utáni új biztonságpolitikai helyzet a hatalmi együttműködés szempontjából mindenképpen egy speciális kontinuitást mutat: a kommunizmus összeomlása után a nyertesek ezúttal sem működnek együtt, s újabb polarizáció mutatkozik. Ugyan zavaros, hogy az új koalíciók pontosan milyen rendezőelvek szerint formálódnak, az ötven esztendővel ezelőtti két azonban ma már mindenképpen a múlté lett. Az Egyesült Államok az egyetlen világhatalom, s mögé kisebb-nagyobb különbségekkel, de mégis egy erőbolyt alkotva sorakoznak fel az említett hatalmak. Minthogy az Egyesült Államok nem gyakorolja a római birodalom totalitárius hegemon szerepkörét, és a világkormány teória sem valósult meg, a hatalmi egyensúly jövőbeni alakulása meglehetősen nyitott, s liberálisan szabályozott. A mai hatalmi érdekvényesítés paradox jellemzője mindazonáltal, hogy egyfelől mindegyik szereplő hatalomra tör, másfelől, a nem hatalmon lévők arra törekednek, hogy visszametsszék a legerősebb erejét és lehetőségeit. Erre nem csak az iraki válság kapcsán kialakult hatalmi torzsalkodás szolgált kiváló például 2004 elején, hanem a NATO-kohézió folyamatos erodálása és az EU-ban fel-feltörő, s az ESDP-ben sokszor mutatkozó Amerikával szembeni konkurenciaharc elmérgesedése is.

A kilencvenes években egy olyan gazdasági-politikai entitás jelent meg a nemzetközi kapcsolatok közegében, amely új gravitációs erőteret generál az európai hatalmi interakciók és biztonság alakulásának. Az egyre nagyobb tömegsűrűséget elérő Európai Unió generálta gazdasági-politikai erő ugyanis új perspektívát kölcsönöz a nyugat- és kelet-európai államoknak az összefogásra, az EU hatalmi érdekeinek gyakorlására, és az amerikai hegemonia egyensúlyozására. Az ugyan ma még nem tisztázott pontosan, hogy milyen elvek szerint épül tovább az EU belső hatalmi egyensúlya, az világosan látszik, hogy a vezető szerep megragadásáért, illetve az EU politikai irányjelöléséért ádáz küzdelem folyik. E harc kimenetele pedig mindenképpen determinálja majd a transz-atlanti reláció minőségét: az Egyesült Államok hatalmának csökkenése és az EU-ban megtestesülő erőkoncentráció fokozódása a két pillérré épülő kiegyenlített atlanti kapcsolatokat, esetleg a szorosabb együttműködést, vagy a konfrontációk eszkalálódását, s a Nyugat kettészakadását eredményezi-e?

Összességében megállapítható, hogy nincs koherens evidencia arra, hogy a bipolaritás megszűnése utáni, sokkal demokratikusabb és liberálisabb multipoláris világ békésebb lenne, vagy radikálisan átformálta volna a hatalmak viselkedéskódexét. Noha a globalizáció és kölcsönös függőség további térnyerése közelebb hozta egymáshoz a hatalmakat, e légkör azonban kedvezőbb közeget is biztosított egyben a hatalmi ambíciók felszínre kerüléséhez, s az erő szabadabb alkalmazásához. A nemzetközi kapcsolatok dialektikája tehát a diplomácia felélénkülésében, s az *ad hoc* érdek- és értékszövetségek energikus változásaiban nyilvánul meg napjainkban. Nos ha igaz az, hogy nincsenek végtelen szövetségek és nincsenek örök ellenségek sem, akkor mindenképpen igaz az is, hogy a jelenlegi szövetségesi rendszernek is vége szakad, s eljőhet annak is az ideje, amikor a mai ellenségek barátokká, majd pedig ismételtelen versenytárssá válnak. Arra azonban, hogy ez az átrendeződés ne járjon konfliktussal, s megmaradjon a stabilitás, továbbra sincs jobb garancia, mint a hatalmak erőviszonyainak megosztása, a hatalmi egyensúly fenntartása, s a kölcsönös függőség mélyítése. Csakis ez szavatolhatja, hogy a túlzott nagyravágyást a többi hatalom kontrollálja, s szükség esetén kiegyensúlyozza. S mindezt Ady szellemében: *“Vagy igaz világ lesz, vagy nem lesz itt semmi.”*¹⁴⁰

¹⁴⁰ ADY Endre, [Emlékezés Táncsics Mihályra](http://www.kaposnet.hu/kata/ady_4.htm), Híres idézetek Tőle, Kelemen Kata honlapja, Online: http://www.kaposnet.hu/kata/ady_4.htm (2003. szeptember 2.)

2. fejezet

A globális biztonság átalakulása és az európai biztonság új irányai

Mikor az óriások háborúja véget ér, megkezdődik a törpéké.

Churchill

A nyolcvanas évek végén a kelet–nyugati szembenállás megszűnésével gyökeresen új globális stratégiai helyzet alakult ki. A közép- és kelet-európai államok sorban szakítottak a szocializmus gyakorlatával, a központosított államrenddel, s deklarálták, hogy a Nyugat és annak társadalmi rendszere felé fordulnak. E történések széles körű dezintegrációs, ugyanakkor integrációs tendenciákat idéztek elő. A Közép- és Kelet-Európában végbemenő események radikálisan megváltoztatták a világ politikai arculatát, s az annak hatására meginduló változások még ma is meghatározók a kontinensen. A jelenlegi újszerű, a korábbinál sokrétűbb és instabilabb helyzetben a biztonságot befolyásoló tényezők, veszélyforrások, kockázatok is más hangsúlyt kaptak, újakkal bővültek. Előtérbe kerültek a biztonság egyéb — korábban másodlagos — alkotóelemei: a gazdasági, a pénzügyi, a vallási, a környezeti, a közbiztonsági, vagy a nemzeti, etnikai, kulturális és migrációs problémák.

Európa és a kapcsolódó régiók biztonságát még mindig az átfogó történelmi korszakváltás következményeiből adódó átmenetiség, dinamikus restruktúrázódás, a piaci és politikai konkurenciaharc, a gazdasági, politikai és katonai integráció, valamint a regionalizáció, lokalizáció és a nacionalizmus jellemzi. Míg a nyolcvanas évek óta a második világháborúban kialakult hidegháborús rend szétporladása egyre inkább dinamikáját veszti, addig az új globális hatalmi centrumok súlyközpontjai fokozottan körvonalazódnak. E folyamatban a nyugat-európai és az amerikai gazdasági potenciál vezető szerepre tett szert. Paradox módon a bipolaritás három elemi biztonsági tényezője, a Szovjetunió, a Varsói Szerződés és a KGST eltűnése nyomán a Nyugat sem erősebb, sem sebezhetlenebb nem lett; s a biztonság abszolút értéke sem növekedett. Felmerül a kérdés: mi ennek az oka; milyen irányvonalat vesz a globális biztonság a poszt hidegháború idején; s melyek azok az újszerű kockázati tényezők, amelyek hatást gyakorolnak Európa jövőjére?

E fejezet célja, hogy a teljesség igénye nélkül, mégis a prioritásokra való törekvéssel rámutasson és tanulmányozza azokat a globális biztonsági kihívásokat és releváns nemzetközi folyamatokat, amelyek meghatározzák, jellemzik vagy befolyásolják az európai biztonság jelenét és jövőjét. E fejezet tézise, hogy maguk a biztonsági kihívások, rizikófaktorok, illetve azok átalakulása alapvetően befolyásolják a biztonság mindenkori értékét. Kifejtendő a veszélytényezők változásainak hatásait, a két részfejezet – ”az általánostól a szűkebb felé” elvet követve a biztonság ”globális” és ”európai” dimenzióinak vizsgálatát, valamint azok összehasonlítását végzi el.

2.1. A globális biztonság mutációja

2.1.1. A hidegháború utáni biztonsági környezet jellemzői

A poszthidegháború biztonsági folyamatai ugyan a nyolcvanas években megindult uralkodó globális demokratizálódási trendbe tagolódva, azonban folyamatosan és dinamikusán fejlődve, egymással állandóan konfrontálódva formálódnak. Noha az európai biztonság átalakulásának dinamikája az utóbbi időben jelentősen konszolidálódott, a bipolaritás utáni világ lényegesen bonyolultabbá, bizonytalanabbá és kiszámíthatatlanabbá vált. A hidegháború legfőbb biztonsági fenyegetettsége, a kelet-nyugati konfrontáció és a totális atomháború történelmi homályba tűnésével újszerű biztonsági kockázati tényezők kezdtek burjánzani a kommunizmus sírján, valamint a harmadik világ ingoványában. A fél évszázadot felölelő hidegháború örökségeként megmaradt kölcsönös, összetett függőségek, a földrajzi közelségből és ideológiai, kulturális hasonlóságból adódó politikai, gazdasági áttétek, illetve ezzel szemben az átrendeződött és felszabadult határok, liberalizálódott piacok kedvező közeget biztosítanak az ugyan korábban is létező, viszont elnyomott biztonsági devianciák terjedésének.

Az olyan háborús küszöb alatti rizikófaktorok, mint a nacionalizmus; a szeparatizmus; az extrémizmus; a gazdasági, technológiai, társadalmi és kulturális aránytalanságok; a fejlődési perspektívák divergenciái; az etnikai és vallási kontrasztok; a területi integritás és a nemzeti, etnikai önrendelkezés közötti ellentmondások;¹⁴¹ valamint a tömegpusztító fegyverek proliferációja; a terrorizmus, a nemzetközi szervezett bűnözés; a pénzmosás; a kábítószer-, fegyver-, és emberkereskedelem; a migráció; a környezetszennyezés; az ipari és az ember által okozott egyéb mesterséges katasztrófák, vagy a járványok gyűrűzésének a mai országhatárok már egyértelműen nem szabnak gátat.

Ennek nyomán és ezzel párhuzamosan mind a globális, mind pedig az európai biztonsági kihívások átfogó és nagyléptékű mutációt is produkálnak. Ma egyre makulátlanabban és erélyesebben juthatnak kifejezésre a nemzetállamokhoz nem minden esetben köthető, viszont transznacionális karakterisztikát öltő fenyegetettségek. Természetüket tekintve korunk biztonsági kockázati tényezői térben kisebb kiterjedésűek, azonban sokrétűbbek, szerteágazóbbak, s egyben dinamikusabbak is; hatásukat tekintve könnyen akár globális méreteket is ölthetnek; időben pedig szinte behatárolhatatlanok.

A biztonság térbeli viszonyai a geológiában használatos domborzati térképek analógiájára egyfajta biztonság-térképpel is ábrázolhatók. Ennek megfelelően a magaslatokat a fejlett régiók, a mélyföldeket az elmaradott területek képezik. A domborzati magaslatokat ma Észak-Amerika (az Egyesült Államok és Kanada), Nyugat-Európa (az Európai Unió) és a távol-keleti fejlett országok (Japán, Dél-Korea, Tajvan) alkotják. A stabilitás e magaslatoktól távolodva koncentrikusan, hol fokozatosan, máskor exponenciálisan sorvad. A mélyföldeket elsősorban a világfejlődés gazdasági, politikai, kulturális és technológiai perifériáján elhelyezkedők, köztük az afrikai kontinens legnagyobb része, a Közel- és Közép-Kelet, az indiai szubkontinens, Indokína, valamint Közép- és Dél-Amerika bizonyos régiói jelentik. A szintvonalak drasztikus vetődése a különösen fejlett és elmaradott régiók határán mutatkozik legszembetűnőbben. Európa vonatkozásában Dél-, Délkelet-Európa és Észak-Afrika, továbbá

¹⁴¹ Nikolai AFANASSIEVSKY: *Building European Security Globally*. George A. JOULWAN and Roger WEISSINGER- BAYLON: *Stability, Democracy & Peace Through Cooperation: The New NATO*, XIIth NATO Workshop on Political-Military Decision Making, Dresden, Germany, 18-22 June, 1995, Online: <http://www.cedr.org/95Book/Afanassievsky.htm> (2003. március 8.)

Észak- és Kelet-Európa; Amerikát illetően Észak- és Közép-Amerika között, valamint Ázsia viszonyaiban Dél-Korea, Japán és Észak-Korea pereménél. A nagy szintkülönbségek, illetve a két végleten elhelyezkedő régiók gerjesztik a biztonság legnagyobb turbulenciáit.

2.1.2. Globalizáció és biztonság

A biztonság és napjaink nemzetközi kapcsolatai tempójára, időbeli korlátjaira és egyben kilátásaira jelentős hatással van a globalizáció és a modernizáció. E két tényező új, eddig soha nem tapasztalt sebességre lendítette a fejlődés kerekét.¹⁴² A tradicionális rend dinamikus liberalizálódása következtében egyfelől hallatlanul fokozódik a gazdasági és technológiai szabadverseny, másfelől a kulturális és vallási központok közötti rivalizálás. A gazdasági dimenzióváltás, a termelés, a fogyasztás és a szolgáltatások új struktúrái, a nemzetközi pénzügyek, a tudomány és az információ univerzálissá válása azóta is egyre erőteljesebben és radikálisabban alakítja át a nemzetközi rendet. A világ "összezsugorodása" következtében a fejlettségbeli különbségek élesebben rajzolódnak ki.

A törékeny poszt-hidegháborús unipolaritást fokozatosan váltja fel a többpólusú rendszer. Az újjászerveződő regionális kereskedelmi egységek, köztük az EU szintén hozzájárulnak az új multipoláris világrend megszilárdításához.¹⁴³ A politika demokratizálódása és a gazdaság liberalizálódása mára szinte abszolút teret engedett a technológiai fejlődés és a modernizáció előtt, amik együttesen voltaképpen a globalizáció reaktorát jelentik. Utólag magától értetődő, hogy a globalizáció maga, valamint annak totális visszautasítása vezetett végül a kommunista tervgazdálkodás bukásához, s a bipolaritás szétfeszüléséhez.

A globalizáció és az azzal együtt járó világgazdasági élénkülés nagyban kiteljesítette a prosperitást és szabadságot. A történelem leckéje világos: az általános jólét kibontakoztatásának és a szegénység mérséklésének korunk legideálisabb közege a piacgazdaság. A piaci ösztönzők fejlesztését és a gazdasági intézmények erősítését szolgáló gazdaságpolitikák döntő fontossággal bírnak a fejlett és a fejlődő országok számára egyaránt. Éppen ezért a fejlődő gazdaságok stabilitásának elősegítése és azok felzárkóztatása kulcsfontosságú a globális gazdasági növekedés szempontjából. E gazdaságok produktivitásának növelésében a tőke nemzetközi szabad mozgása és visszaforgatásának lehetősége közvetve mozdítja elő az életszínvonal emelkedését.¹⁴⁴

Az iraki konfliktus fényében továbbra is eldöntendő kérdésként merül fel a nemzetközi intézményrendszer túlélésének ügye. Képes lesz-e az ENSZ, a NATO, az EU, az EBESZ és a többi biztonsági szervezet betölteni szerepét, vagy a XXI. század új kihívásainak összetett súlya alatt a jelenlegi biztonsági architektúra összeroppan? Az ENSZ évek óta tartó belső recessziója, erőtlenége bénítja a világszervezet hatékonyságát; a NATO-nak a hidegháború befejeződése után egy évtizedre volt szüksége, hogy megfogalmazza az új évszázad kihívásaira való reakcióját, miközben komolyan konfrontálódik az Európai Unió

¹⁴² Thomas L. FRIEDMAN, The Impact of Globalization on World Peace, Working Paper No. Burkle Center for International Relations, University of California, Los Angeles, January 1, 7 2001, 27, p. 3., Online: <http://www.international.ucla.edu/CMS/files/friedman.pdf> (2004. január 21.)

¹⁴³ Heintz GARTNER, Adrian HYDE-PRICE, Erich REITER: Europe's New Security Challenges, Alpo M. RUSI: Europe's Changing Security Role, Lynne Rienner Publishers, London, 2001, p. 113.

¹⁴⁴ The National Security Strategy of the United States of America, Washington D.C., September 2002, pp. 17-18, Online: <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf> (2003. március 19.)

által mind jobban szorgalmazott európai önállósodással és azon belül a védelmi képességekkel. Az EU lendületes, egyben ellentmondásos fejlődése ugyanakkor beárnyékolja a többi együttműködési és bizalomerősítési fórumot, köztük az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetet és a Nyugat-európai Uniót, amelynek következtében egyúttal monopóliumhelyzetbe is kerül.

Az intézmények fontos szerepet játszottak a biztonság átalakításában és a jövőben is hozzájárulnak a biztonság katonai és gazdasági dimenzióinak formálásához.¹⁴⁵ Ennek ellenére számottevő kockázati tényező a nemzetközi szervezetek korlátjai által közvetetten produkált "rendetlenség" és az abból sarjadó instabilitás. A tagsági és funkcionális átfedések, a különböző szinteken megjelenő érdekellentétek, a gazdasági, politikai és pénzügyi kölcsönös függőség mind az operativitás és az eredményesség ellen hatnak. E problémát tovább bonyolítja a nemzetközi joggyakorlat adta túlzott pluralizmus, amelynek következtében a jogalkotók és a nemzetközi szervezetek sok esetben tehetetlenséget produkálnak a konfliktusokkal szemben. A nemzetközi szervezetek anémiája miatt egyfelől emelkednek a biztonsági devianciák mennyiségi és minőségi mutatói, így a globális fenyegetettség szintje is, másfelől növekszik annak valószínűsége is, hogy a fenyegetettségtől szenvedő államok egyoldalú lépéseket tesznek érdekeik védelme érdekében.

A globalizáció főszereplői, a gazdasági erőközpontok fejlődési perspektívái nem csak hogy nem azonosak, de egymáshoz való viszonyuk sem minden esetben rendezett. Az Egyesült Államok, az Európai Unió és annak három vezető állama, Németország, az Egyesült Királyság és Franciaország, továbbá Oroszország, Japán és Kína továbbra is sokszor inkább kevesebb, mint több érdek-hasonlóságot mutatnak. Az iraki válság rámutatott arra, hogy a koalíciók sokkal lazábbak és törékenyebbek, mint korábban voltak, s az újak is inkább gyenge érdekszövetségek, mint erős tömbök. Az egy évtizede olyannyira megingathatatlan szövetséges Európa sem áll egységben Washington mögött, mi több, a 2003-ban kialakult Párizs-Berlin-Moszkva(-Peking) tengely figyelemreméltó ellenérőt képviselt az amerikai-brit szövetséggel szemben. A 2004. márciusi terrorcselekmények, majd pedig a választások után hatalomra került kormány radikális külpolitikai fordulata is azt jelzi, hogy a Nyugat belső erőegyensúly rendkívül érzékeny. E gyorsan változó erő-ingadozás, de főleg annak nem kizárható amplitúdó-növekedése nehezen prognosztizálható biztonsági kockázatot rejt magában. Továbbra sem tisztázott tehát, hogy az Egyesült Államokkal opponáló "pacifista" hatalmak, illetve Washington preventív külpolitikai gyakorlata összességében növelik-e a biztonság szintjét, vagy sem.

A globális javakat megcélzó nemzeti gazdasági, politikai és katonai stratégiák esetleges konfrontációja a XXI. században is potenciális biztonsági veszélytényező. Míg a fejlett világban a globális centrumok közötti verseny egyre dinamikusabban fokozódik, addig a bizonytalansággal és átmeneti viszonyokkal küszködő térségekben a biztonsági devianciák folyamatos halmozódása tapasztalható. A gazdasági, politikai és környezeti szélsőségek következtében nem csupán az államok közötti és államokon belüli rivalizálás élénkül, hanem a hatalommal nem rendelkezők, vagy radikálisok közötti vetélkedés is nagy eséllyel eszkalálódhat fegyveres konfliktussá. E zavargások aztán anti-elit megmozdulásokká változhatnak, s bizonyos politikai, ideológiai, vallási, etnikai, nemzeti, kulturális, vagy egyéb tényezők egyikével, vagy közülük több kombinációjával társulva hamar dinamikát válhatnak, majd regionális, vagy akár annál is nagyobb méretekben aktivizálódhatnak. Az Al-Qa'ida, a Hamas, a Jihad, az ETA, az IRA, vagy más afrikai és dél-amerikai radikális tömörülések

¹⁴⁵ James SPERLING, Europe in Change. Two Tiers or Two Speeds? The European Security Order and the Enlargement of the European Union and NATO, Manchester University Press, Manchester, 1999, p. 3.

progresszivitását a mögöttük álló milliók támogatása élteti. Tekintettel arra, hogy a fejlett világ számottevő mértékben ráutalt a fejlődő országok nyersanyag- és egyéb erőforrásaira, e források rövid időn belül kihathatnak a tőzsdékre és a pénzügyi világfolyamatokra.

A potenciális fenyegetést jelentő diktatúrák mellett szintén tisztázatlanok azon középhatalmak fejlődési perspektívái, amelyek többször tanúbizonyságot tettek arról, hogy nem feltétlenül hajlandók elfogadni a Nyugat által dominált gazdasági, politikai és katonai világrendet.¹⁴⁶ Kína, India, Irán, az arab világ jónéhány országa és Oroszország is sokféleképpen jelenthetnek kihívást a nyugati hegemoniával szemben. Ezekben az országokban gyakran jelent frusztrációt, hogy a jelenlegi világrend mögött valójában az "amit szabad Jupiternek..." allegória húzódik meg, s a nyugat által diktált szabályok igazságtalanok. Az Egyesült Államok által vezetett 1991-es és 2004-es iraki intervenciót is azzal kommentálták, hogy az sokkal inkább a Perzsa-öböl nyersolaj-lelőhelyei feletti kontrollt volt hivatott megerősíteni, semmint a világ jobbra tételét. Hasonló kritika érte a NATO Jugoszlávia elleni fellépését. A háború ellenzői sok esetben érveltek azzal, hogy a szerb rezsim nem volt sokkal különb, mint más, a nyugattal egyébként baráti szálakat ápoló ország.¹⁴⁷ Amott azonban a természeti erőforrások miatt, vagy más előnyöket remélve, szemet hunynak a totalitárius rezsimek által gyakorolt módszerek felett.

A globalizáció által befolyásolt társadalmi és kulturális értékek súlyos identitászavarokat okoznak makro- és mikroközösségi szinten egyaránt. A tradicionális nemzeti jellemvonások, öntudatok, szabályok és egyéb értékek új értelmezést kapnak, s e sokrétű folyamatban a nemzeti stratégiai célok is merőben átalakulóban vannak. Ennek egyik legfőbb oka, hogy a nyitottabb határok következtében a nemzetközi kapcsolatok "nemzeti"¹⁴⁸, "(nemzet)állami"¹⁴⁹ és "nemzetközi"¹⁵⁰ vizsgálati kategóriái, szintjei átértékelődnek. A Szovjetunió, Csehszlovákia és Jugoszlávia dezintegrációja, valamint a csecsen, az ír, vagy a baszk szeparatista törekvések azt bizonyítják, hogy a nem homogén, szövetségi, vagy föderatív államformációk nem feltétlenül sikeresek, mi több, akár katasztrofális veszélyforrást is jelenthetnek egy-egy régió stabilitására.

A globalizáció hatására univerzálódó biztonsági kihívások nagyban összemossák a "kül-" és "belbiztonság-politikák" közötti különbséget. E folyamatban az államközpontú intézmények és szabályok feloldódnak és teret engednek a globális kapcsolati rendszerek és szereplők diktálta törvényeknek.¹⁵¹ A kockázati tényezők egyetemessé válása folytán egyfelől élénkülnek a közös biztonságpolitikai fellépést szorgalmazó viták, másfelől a nemzetállamok magasabb, a nemzetközi biztonsági intézményrendszerek szintjére emelik érdekeik érvényesítését, amely tendencia a nemzetközi intézményrendszer felelősségének növekedésével jár. E folyamatban az állam, mint a "nemzetközi kapcsolatok egyik tényezője" szerepe és kompetenciája átformálódik. Ma az államok a poszt-internacionális dinamizmus időszakában működnek, amely a határokat sokkal átjárhatóbbá, az intézményeket kevésbé hatékonyá és a politikai erőt zavarosabbá teszi. Az állami intézmények ugyan továbbra is fontosak maradnak, azok azonban kisebb hatékonysággal, kevesebb forrással és csökkenő

¹⁴⁶ Paul ROGERS, *International Security in the Early Twenty-First Century*, ISIS Briefing Paper, No. 22, February 2000, p. 8., Online: <http://www.isis-europe.org/isiseu/english/no22.html> (2003. március 1.)

¹⁴⁷ Ibid.

¹⁴⁸ Graham EVANS, Jeffrey NEWNHAM, *The Penguin Dictionary of International Relations*, Penguin Books, London, 1998, pp. 343-346.

¹⁴⁹ Ibid., p. 512.

¹⁵⁰ Ibid., p. 259.

¹⁵¹ Ibid., p. 200.

legitimációval funkcionálnak.¹⁵² Tekintettel azonban arra, hogy a nemzetközi szervezetek presztízs- és legitimációvesztése rohamosabban megy végbe, mint az államoké, a nemzeti szereplők ereje relatíve gyarapszik. Ma sem világos ezért például, hogy az Európai Unió miképpen éri el az államok feletti intézmény funkcionalitását, s miképpen formálódik majd át szuper-nacionális állammá.

A nemzetiségi, etnikai rendezetlenség történelmi örökségéből fakadó mély sebeket az egyes régiók és országok instabilitása tépte fel ismét. A történelemben mélyen gyökerező, mindmáig komplikált nemzetiségi, etnikai ellentétek és lappangó érdekek következtében nem hogy csökkent volna, hanem növekedett a fegyveres konfliktusokba átszapható potenciális válságövezetek száma. A balkán krízis ugyanakkor cáfolta Huntington, a "civilizációk összecsapása" címmel napvilágot látott tézisére. A szerbek és horvátok között ugyanis évszázadok óta létezik a katolikus-ortodox vallási különbözőség, az 1990-ben kirobbant háború mégis rámutat arra is, hogy napjainkban nem csak a különböző kultúrák, hanem az egykoron egy törzshöz tartozó népek is könnyedén összeütközhetnek.¹⁵³

A globalizáció és modernizáció útjában ugyanakkor még mindig számos, elsősorban kulturális, vallási és nacionalista bástya áll. Kérdés, hogy az olyan erősen zárt, tradicionális jelszavak mentén szerveződő közösségek, mint például az iszlámtársadalmak, vagy korunk diktatúrái képesek lesznek-e konfliktusmentesen ellenállni e komplex, kikerülhetetlen és többszintű folyamatnak, vagy konfrontálnak vele.¹⁵⁴ Minthogy maga az iszlám sem homogén, valószínű, hogy a konfliktusok az extrémítások, vagyis egyfelől a túlzottan zárt, fundamentalista diktatúrák, valamint a nyitott, liberalizált társadalmak közötti törésvonalak mentén törnek fel. E két ellentétes irányú erő minden bizonnyal mindaddig konfrontálódik egymással, amíg a kontrasztok ki nem egyenlítik, vagy megfelelőképpen le nem rontják egymást. A globalizáció és a biztonság jövőjét illető kérdés úgy fogalmazódik meg, hogy az egyes nemzetek, országok, föderációk, államközösségek, régiók, szövetségek és szervezetek mindegyike képes lesz-e annak érdekében mozgósítani forrásait, hogy konfliktusmentesen kapcsolódjon be e folyamatba, vagy, hogy átalakuljon, esetleg megszűnjön? És ha nem, mely(ek) lesz(nek) az(ok) amely(ek) nem lesz(nek) képes(ek)? Mikor? És milyen áron?

A legnagyobb veszély ma talán a radikalizmus és a technológia kontrasztjában rejlik.¹⁵⁵ Az egyenlőtlen társadalmi, gazdasági alapok és az aránytalan erőforrások következtében fokozódó konfrontáció-kockázatot a kulturális, civilizációs, vallási, etnikai retorikák és politikai érdekek tovább élezzik. E komplex társadalmi polarizáció aztán kölcsönhatásba kerül(het) a hidegháború örökségeként megmaradt katonai potenciállal, amely folyamatban a szinte összemérhetetlen technológiai kontrasztok és a tömegpusztító fegyverekhez való relatíve könnyű hozzáférés meghatározó szerepet játszanak.¹⁵⁶ Ehhez okozati összefüggésként kapcsolódik a további rohamtempójú és széles spektrumú

¹⁵² Heinz GARTNER, Adrian HYDE-PRICE and Erich REITER, *Europe's New Security Challenges*, Heinz GARTNER, Adrian HYDE-PRICE, *Introduction*, Lynne Rienner Publishers, London, 2001, p. 20.

¹⁵³ Tim JUDAH, *The Serbs, History, Myth, and the Destruction of Yugoslavia*, Yale Nota Bene, Yale University Press, New Haven and London, 2000, p. 7.

¹⁵⁴ Peter KLOOS, *The Dialectics of Globalization and Localization*, In Press in: Kalb, Don, Marco van der Land, Richard Staring & Bart van Steenbergen (Eds.) (1999), *Globalization, Inequality and Difference. Consequences of Transnational Flows*. Rowman & Littlefield Publishers, 1999, Online: <http://casnews.scw.vu.nl/publicaties/kloos-dialectics.html> (2004. január 24.)

¹⁵⁵ George W. BUSH, *Preface*, *The National Security Strategy of the United States of America*, Washington D.C., September 2002, p. v, Online: <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf>, (2003. március 19.)

¹⁵⁶ Roger W. BARNETT, *Regional Conflict: Requires Naval Forces*, *Proceedings of the U.S. Naval Institute*, June 1992, p. 31.

tudományos-technológiai fejlődés, amelynek során a gazdagok még inkább gazdagabbá és fejlettebbé válnak, a szegények pedig relatíve még inkább a perifériára sodródnak. Az, hogy ezek a kontrasztok miképpen és mikor egyenlítik ki egymást, ma még beláthatatlan.

Noha a biztonsági kockázati tényezők egyetemesen jelentkeznek, azok megoszlása és intenzitása sem globálisan, sem Európát illetően nem egyenletes. Míg például az észak-amerikai kontinensnek a maga viszonylagos politikai-gazdasági homogenitása következtében nagyjából külső, egyetemes veszélyforrásokkal kellett a kilencvenes években számolnia, addig Európa – a heterogenitásból és a kontinentális aszimmetriákból adódóan – sokkal több "belső" kockázati tényezőnek volt kitéve. A határok átjárhatóságának fokozódásával mindez globálisan kiegyenlítőddött, a nemzetállamokhoz nem kapcsolódó, viszont transznacionális biztonsági kihívások ma már bárhol és bármikor feltűnhetnek.

Az aszimmetrikus biztonsági kockázati tényezők, úgymint a tömegpusztító fegyverek alkalmazása, azok célba juttathatósága és/vagy a terrorizmus által okozható csapás napjainkban nagyobb valószínűségű fenyegetettséget jelent a fejlett országokra nézve.¹⁵⁷ A hidegháború utáni évek zavaros biztonsági környezetében a tömegpusztító fegyverek és más pusztító technológiák ellenőrizetlenül hagyása és proliferációja következtében ma a világ stratégiai erőegyensúlya átstrukturálódik. A fejlett világgal opponáló országok, nemzetek és nem állami szereplők a nemzetközi érdekérvényesítés "szabályszerű" eszközei hiányában, vagy azok helyett aszimmetrikus kellékeket ragadnak, amelyek relatíve kis forrásigényűek, ugyanakkor hatásukat tekintve akár egyetemesek is lehetnek. Azok a fejlett hatalmak, ahol kifejlesztették e technológiákat, mára potenciális célponttá váltak. Miután növekszik annak lehetősége, hogy a harmadik világ bizonyos politikai erői az egymás közötti, vagy a fejlett világgal szembeni konfliktusai során a hadviselés "piszkos" eszközeihez nyúljanak, a nukleáris, vegyi és biológiai technológiákban, a génmanipulációban, a tömegpusztító fegyverek hordozóeszközeiben, a számítógépek tömeges felhasználásában rejlő szerteágazó veszélyforrások, a technológiák illetéktelenekhez kerülése jelenti napjaink talán a legkönnyebben bekövetkező fenyegetését.

A globalizáció egyfajta reakciós tényezője, vagy inkább selejtterméke a terrorizmus. A terrorizmus soha többé nem tekinthető belpolitikai problémának, tudniillik a terrorizmus direkt fenyegetést jelent a nemzetközi biztonságra.¹⁵⁸ Az egyenlőtlenség, a szegénység, a diktatúrák expanziós becsvágya és az ehhez kapcsolódó kulturális gyökerek táptalajul szolgálnak a terrorizmus burjánzásának. A terrorizmus, mint az egyetemes fenyegetés, a támadások skálája, a globális veszteségek minőségi és mennyiségi mutatói, valamint a transznacionális, professzionális, mobil és minden gátlást és határt nélkülöző terrorszervezetek által nyilvánul meg, amelyek minden egyes nemzetállam bel- és külbiztonságára potenciális veszélyt jelentenek.

2.1.3. 2001. szeptember 11-e következményei

A 2001. szeptember 11-e nemcsak megrázta a világot, hanem jelentős változást is eredményezett a biztonságpolitikai felfogásban. Ami azt megelőzően csupán potenciális

¹⁵⁷ A U.S. Strategy for the 21st Century, December 2000. p. 36. Online: <http://www.expandnato.org/usstrategy.html>, (2002. július 7.)

¹⁵⁸ George ROBERTSON, Speech at the Conference on the International Security and the Fight Against Terrorism, Vienna, Austria, June 14, 2002, Online: <http://www.nato.int/docu/speech/2002/s020614a.htm> (2003. március 22.)

kockázati tényező volt, azt követően mindennapi fenyegetéssé vált. A terrortámadásokkal a világ biztonsági kihívásainak mennyiségi mutatói és megoszlása ugyan nem változott, minősége és természete viszont igen. A célpontokat tekintve nyilvánvalóvá vált, hogy a katonaiak csak másodlagosak voltak, s a civil lakosság ellen elkövetett pusztítás közvetlenül és alapjaiban rázta meg a hadviselés korábbi szabályait. A fejlett országok sebezhetősége a technológia fejlődésével és a hadikiadások növekedésével korántsem csökkent. A nemzeti és szövetségi védelmi rendszerek tehát gyökeres átalakításra szorulnak.

A new yorki és washingtoni események rámutattak arra is, hogy a terrortámadásokat elkövetők, valamint az ártatlan civil áldozatok száma, és az anyagi veszteségek exponenciálisan viszonyulnak egymáshoz. Bármely, a tömegpusztító fegyverekkel véghezvitt hasonló támadás még ennél is sokkal radikálisabb mutatókat eredményezett volna. Korunkban, amikor a terroristák, transznacionális szerveződések és más irracionális politikát folytató nemzetek nyíltan és aktívan törnek a világ legpusztítóbb technológiáinak birtoklására, minden ami eltér a velük szembeni leghatározottabb fellépéstől, idealisztikus. Minél valószínűbb a fenyegetés, annál végzetesebb kockázat rejlik a hezitálásban. A megelőző intézkedések – beleértve a közvetlen katonai intervenciót is – nagyobb teret kapnak ezért az elkövetkező évek védelempolitikájában.¹⁵⁹

Tényszerűvé vált mindazonáltal az is, hogy a jövő konfliktusforrásait nem feltétlenül államok, nemzetek vagy katonai csoportosulások, hanem az olyan relatív "szuperhatalommal" rendelkező radikálisok, mint bin Laden, vagy Husszein is jelenthetik, akik készek akár életüket is áldozni eszméjükért. A terrortámadások következményeképpen akár gyökeresen is átalakulhatnak a kormányok, gazdaság- és adópolitikák, valamint a társadalmak szerkezete: az Egyesült Államokban a Védelmi Minisztérium mellett létrehozták a Honvédelmi Tárcát (Homeland Security/Defense), a terrorellenes kampány nagyobb részt követel az adókból, illetve jelentős szigorítások léptek érvénybe a tömegközlekedési eszközökön és a stratégiailag fontos létesítményeknél.¹⁶⁰ A terrorizmus elleni küzdelem és az abban való aktivitás szintje tehát nagyban befolyásolja a nemzetközi kapcsolatokat is. Ilyen szempontból a világ három részre szakadt: (1) a terrorizmust támogatók, (2) a terrorizmus ellen minden eszközzel harcoló, zéró toleranciát mutatók, valamint (3) a köztes sávban elhelyezkedő, passzív politikát folytatók. A három tábor közötti relációk természete, hogy az első kettő háborúban áll egymással, a zéró toleranciát képviselők pedig a passzívak köréből kísérelnek meg további politikai támogatókat megnyerni. E folyamat perspektívája azonban nehezen jósolható meg, ugyanis mint ahogy azt a 2004. március 11-én bekövetkezett madridi terrortámadások és a közvetlenül utána hatalomra kerülő új spanyol kormány külpolitikai irányváltása is bizonyítja, mind a terrorizmus ellen fellépők, mind pedig az azt támogatók csoportjából való kilépés is megtörténhet.

2001. szeptember 11-e, majd 2004. március 11-e új stratégiai kihívás elé állította az Egyesült Államokat és a Nyugatot épp úgy, mint az egész világot. Noha a mai időszakot sokhelyütt "WW-T"-nek, azaz a terrorizmus ellen vívott világháborúnak titulálják, az olyan kérdések, hogy ki az ellenség; mit kell megvédeni; milyen lesz a győzelem; milyen feltételek teljesítése szükséges a háború befejezéséhez; egyértelműen sugallják: a fenyegetés változásával együtt módosul a háborúk és a politikák természete is. Minthogy ez a háború nem államok ellen, vagy nemzetek között folyik, s mind többen vannak párhuzamot

¹⁵⁹ Ibid.

¹⁶⁰ Thomas P. M. BARNETT, *The Pentagon's New Map. It Explains Why We're Going To War, and Why We'll keep going to War*, Esquire, March 2003 issue, Online: <http://www.nwc.navy.mil/newrulesets/ThePentagonsNewMap.htm> (2003. november 8.)

Huntington "Civilizációk összecsapása" című művében előrevetített próféciai és a mai globális biztonsági körülmények között, a mai világnak azzal kell szembesülnie, hogy a kulturális és civilizációs különbségek nem csak a nyugati társadalmakat, hanem magát a Nyugatot is megosztják. Ez nem csupán amiatt következhet be, mert a nyugati társadalmak etnikailag és vallásilag is rendkívül változó képet festenek, hanem mert ugyanezen kérdésekben erősen megosztottak is egyben. Külön figyelmet érdemel az a tény, hogy a terrorizmussal kapcsolatos kormánypolitikák és annak nemzeti támogatása sok esetben nem esik egybe. Az Egyesült Államok, Spanyolország, Németország mind példa arra, hogy egy esetleges kormányváltás akár gyökeres külpolitikai fordulatot okozhat egy-egy ország esetében.

Ami a közvéleményt illeti általánosságban megállapítható, hogy a lakosság egyik fele a "mindenáron béke" pártfogója, s abban hisz, hogy fegyveres agresszióval nem lehet győzedelmeskedni a társadalmi különbségek okozta problémák felett. A másik azt gondolja, hogy az azonnali könyörtelen visszavágás az egyetlen és legcélravezetőbb lehetőség a terrorizmussal szemben. Ha az előbbi győzedelmeskedik, kérdés, hogy fegyverek nélkül, csakis tolerancia-gyakorlással meggyőzhető lesz-e a másik fél és csökkenthetők lesznek-e a különbségek? Abban az esetben, ha a másik alternatíva valósul meg, s a terrorizmussal szembeni háború eredményeként sikerül elpusztítani magukat a terroristákat, azok vezetőit és az azokat támogató kormányokat, államokat, bizonytalan, hogy sikerül-e meggyőzni és elfogadtatni az iszlám társadalmakkal a nyugati értékrendet és a fennálló különbségeket? Mert ha nem, szeptember és március 11-e minden bizonnyal újból és újból megismétlődik majd.¹⁶¹

Mint ahogy azt a nemzetközi kapcsolatok aktuális példái tisztán szemléltetik, a pacifisták és az igazságszolgáltatás hívei közti polarizáció jelenősen változtatja a koalícióalkotás eddigi, tradicionális szabályzóit is. Mindemellett a nyugati biztonsági és integrációs fórumok is jelentős kohéziós problémákkal küzdenek és nem világos, hogy milyen kimenetele lesz e nézetkülönbségnek. További zavaró körülmény, hogy a huntingtoni teóriát a valóság már túlszárnyalta: mind a judeo-keresztény, mind pedig a muzulmán civilizáció erősen megosztott. Nem mutatnak egységet sem az európai, sem a transz-atlanti szövetségesek, valamint komoly feszültségek mutatkoznak az Arab Ligában és az egész muzulmán közösségben is. Tekintettel arra, hogy a mai körülmények hosszú távú fennállásával kell számolni bizony prognosztizálható: csakis valamiféle köztes alternatíva lehet a megoldás, ahol a Nyugat a kohézió elmélyítésére való törekvés maximalizálásával kísérli meg kezelni a kulturális, vallási, gazdasági különbségeket. Minden más eljárás a biztonság jelenlegi színvonalának további csökkenéséhez járul hozzá.

Szeptember 11-nek mindazonáltal pozitív hatása is volt. A támadás eredményeképpen a biztonságpolitikai szakértőkre és a védelmi teóriák gyártóira korábban jellemző absztrakt megközelítést felváltotta az okszerű tervezés.¹⁶² A támadások előtt a poszthidegháború lehetséges biztonsági kockázati tényezőinek és azok prognosztizálásának teoretikus okfejtései jellemezték a szakirodalmat. Tekintettel arra, hogy a szeptemberi 11-i támadások az "itt és most" dimenziójába, s a racionalitás talajára helyezték a globális rend fenyegetettségét, a világ még jobban differenciálódott, s a két végleten elhelyezkedők, a "Pax Americana" és a szaddami rezsim antagonizmusa háborúba csapott át.

¹⁶¹ James BOWDEN, One Front: Two Wars, Opinion Corner, Busch County, Online: http://www.bushcountry.org/news/columnists/jbowden/c110301_bowden_frontwars.htm (2003. december 28.)

¹⁶² Ibid.

2.1.4. A tömegpusztító fegyverek proliferációja

Korunk biztonsági fenyegetéseinek további fontos eleme a tömegpusztító fegyverek elterjedése és azok bevetésének valószínűsége. Míg a hidegháború idején a tömegpusztító fegyverek a legvégső eszközt jelentették, azok alkalmazása bizonyos nemzetek és diktátorok szemében ma már elsődleges lehetőséget jelent. Az illetéktelenek kezében lévő nukleáris fegyverek nem csak a szomszédos országokra nézve jelentenek fenyegetést, hanem azok az Egyesült Államokkal és szövetségeseivel szemben is felsorakoztathatók és a zsarolás eszközeként szolgálhatnak. E fegyverek jelenlegi, illetve jövőbeli birtokosai úgy tekintenek a tömegpusztító fegyverekre, mint leghatásosabb kellékekre az Egyesült Államok konvencionális fölényének megdöntésére. A hadviselés konvencionális koncepciói ezért nem működnek az önkényes és gátlástalan terroristákkal szemben.¹⁶³

Habár a nukleáris világhégés kockázata a hidegháborúhoz képest jelentősen csökkent, az atomfegyverekkel megvívandó háború ma sem kizárt. Egy, a nukleáris fegyverrel elkövetett meglepetésszerű agresszió, vagy egy hagyományos konfliktus eszkalálódása, s nukleáris dimenzióváltásának valószínűsége továbbra is napirenden van. A nukleáris támadás valószínűségéből származó sebezhetőség alapjaiban változtatta meg a fenyegetés és pusztítás térbeli, időbeli és mennyiségi paramétereit, így a konfliktusok természetét.¹⁶⁴ A nukleáris fegyver pusztító ereje ugyanis nem csupán több milliószor haladja meg bármely egyéb katonai fegyvert, s nem csak egy másik, vagy újabb fegyvert jelent az amúgy is hosszú listán. Ez sokkal inkább olyan valami, amely relatíve jelentéktelenné teszi a listán szereplő összes egyéb harceszközt.¹⁶⁵ A nukleáris arzenállal rendelkező, nem racionális politikát folytató kormányok, úgymint Észak-Korea, esetleg India, Pakisztán, vagy Kína továbbra is jelentékeny biztonsági veszélytényezők. A nukleáris fegyverek mai alkalmazásának természetében rejlő heves kölcsönhatások, s a konfliktus dialektikájából fakadó korlátlan következmények végzetesek is lehetnek a jelenlegi biztonsági rendre.

A tömegpusztító fegyverek ellenőrizetlen terjedése, s az azzal történő fenyegetés ugyanakkor magától értetődően azt is maga után vonta, hogy a fejlett világnak a védekezés különböző eszközeinek és a túlélés módzatainak fejlesztését hatékonyabban kellett érvényesítenie. Ennek logikus következményeként mindinkább erősödik a "vár- és vizesároképítés-effektus", azaz a Nyugat által megszigorított határátlépés és bevándorlás, csökkentett befektetések, embargók foganatosítása, s nem utolsósorban a kritikus régiók katonai ellenőrzés alá vonása, ami tovább növeli a végletek polarizációját.

2.1.5. Demográfia és migráció

A kritikus tömeget öltő migráció következményei komoly kihívást jelentenek a fejlett társadalmak kulturális, vallási, politikai és nem utolsósorban gazdasági tűrőképességének. A gazdasági, társadalmi problémák, valamint bolygónk szélsőségesebbé váló klimatikus

¹⁶³ The National Security Strategy of the United States of America, Washington D.C., September 2002, p. 15., Online: <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf> (2003. március 19.)

¹⁶⁴ Frederic S. DUNN, Introduction, Frederic S. DUNN Bernard BRODIE, Arnold WOLFERS, Percy E. CORBETT, William T. R. FOX, The Absolute Weapon: Atomic Power and the World Order, Yale Institute of International Studies, Harcourt, Brace and Company, New York, 1946, p. 3.

¹⁶⁵ BOBBIT, FREEDMAN & TREVERTON, The U.S. Nuclear Strategy, New York University Press, 1989, p. 65.

viszonyai, köztük a trópusi esőerdők csökkenése, az elsivatagosodás, mind súlyosabb nehézségek elé állítják a szegény országok társadalmait. Ennek következtében migrációs nyomás jön létre Közép-Amerikából Észak-Amerika, valamint Afrika és Nyugat-Ázsia felől Európa irányába. A "várkapu bezárása" mint lehetséges válaszreakció tovább szélesítheti a fejlett és elmaradott térségek közötti különbségeket, bővítheti a nélkülözők áradatát, amelynek következtében azok radikalizálódhatnak, fegyveres agresszióvá változtatva a migráció áramlatát.¹⁶⁶

A kontroll alatt tartott migráció azonban nagyban ellensúlyozza a fejlett gazdaságokra jellemző előregedő népességfa, megcsappanó munkaképes korosztály és annak következményeként jelentkező súlyos gazdasági válság kockázatát. A migráció nem csak nagyobb népességet, hanem nagyobb etnikai megosztottságot, születésszám-növekedést és annak következtében fiatalabb és dinamikusabb társadalmat is eredményez egyben. Ma az amerikai lakosságot tekintve 35,5 év az a középpérték, amelynél a lakosság egyik fele öregebb, a másik pedig fiatalabb. Európát illetően ez a mutató 37,7 év. Bill Frey demográfus szerint 2050-ben ez az arány 36,2 – 52,7 lesz Amerika javára. E számottevő demográfiai változás perdöntő politikai következményekkel jár majd a jövőben.¹⁶⁷ Amennyiben Európa nem változtat migrációs és társadalom-politikáján, kritikus munkaerőhiánnyal szembesül majd, amelynek következtében a komplett nyugdíj-, egészségügyi és biztosítási rendszer radikálisan megváltozik. A migráció kézbe tartása, s a helyes arány fenntartása ezért életbevágó fontossággal bír a fejlett országok bevándorlás-politikájában. E paradoxon tükrében még mindig megválaszolatlan, hogy a mai gazdasági központok, így maga az EU, vagy az Egyesült Államok "vegytiszta-e" annyira ma, hogy kiállja a további migrációból és integrációból adódó heves kölcsönhatásokat és egyéb kihívásokat?

Amerikai hírszerző források 2000-ben úgy értékelték a világ fejlődését az elkövetkező 15 évre, hogy a változások első számú tényezője a népesség alakulása lesz. A világ lakosainak száma több mint egy milliárddal növekszik ez idő alatt és ez a növekedés elsősorban a fejlődő országok nagy- és igen nagy városainál, a 10 milliónál is nagyobb megapoliszoknál bekövetkezik majd be. Annak ellenére, hogy a nagy- és igen nagy városok növekedése elsősorban nem katonai probléma, mégis megállapítható, hogy a nagyvárosok sajátos helyzet és szerepet tölthetnek be a 21. században várható katonai műveletekben.¹⁶⁸

2.1.6. A nemzetközi szervezett bűnözés

Egyre súlyosabb terhet jelent a nemzetközi rendvédelemi devianciák kezelése is, amelyek szakadatlanul hatványozódó veszélyeket rejtenek magukban a világ fejlődésére nézve. A bűnszervezetek globális hálózatainak létét és kormányzati kapcsolatait statisztikai tények bizonyítják. A szervezett bűntettek mintegy harmadát képezik például a kábítószer-csempészettel és -kereskedelemmel kapcsolatos elkövetések. A kábítószer-bűnözés ugyanakkor általában olyan kiegészítő, de önmagukban is önálló stratégiai bűnterületekkel egészül ki, fonódnak össze, mint a pénzmosás, a fegyverkereskedelem, a gépjárműlopás, az

¹⁶⁶ Paul ROGERS, *International Security in the Early Twenty-First Century*, ISIS Briefing Paper, No. 22, February 2000, pp. 1-6, Online: <http://www.isis-europe.org/isiseu/english/no22.html>, (2003. március 1.)

¹⁶⁷ *Half a billion Americans?* Special report: Demography and the West, The Economist, Washington, August 24, 2002, p. 22.

¹⁶⁸ KÖSZEGVÁRI Tibor, *A katonai műveletek a nagyvárosokban és a megapoliszokban*, Budapest, Hadtudomány, XI. évf. 3. szám, 2001 szeptember, Online: <http://www.zmka.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2001/3/04/chapter1.htm> (2004. február 23.)

embercsempészet, a prostitúció, az okmányhamisítás, amely tény mintegy pozitívan hat a további és jobb szervezethez és nemzetközi vonatkozások kiépítésére. A szervezett bűnözés globális történéseit figyelve, annak óriási ütemű fejlődése, változatossága és dinamizmusa tapasztalható.¹⁶⁹

A szervezett bűnszövetkezetek sikeresen tartanak lépést a világ általános fejlődésével. Mára teljesen professzionális szintet értek el, jellemző rájuk a gazdasági többlábonállás, vállalati jelleg, a széleskörű kapcsolati rendszer, valamint az operativitás, a szigorú konspiráció és a különböző nemzetközi összefonódások. Jellemzi őket továbbá a folyamatosan megújuló struktúrák és módszerek létrehozása, a jól szervezett munkamegosztás, az állami szférába való behatolás, amihez a liberalizált piacok egyéb összetevői eddig nem tapasztalt új dimenziókat nyitnak.¹⁷⁰

Bizonyított tény, hogy több terrorszervezet, elsősorban a szeparatista közel-keletiek, illetve a latin-amerikaiak – saját anyagi forrásaik növelése érdekében – maguk is végeznek különböző jellegű gazdasági tevékenységet, s érdekeltek a kábítószergyártásban és terítésben. Mivel a terrorizmus alapvetően politikai indíttatású tevékenység, azaz eszköz a politika palettáján, ez az összefüggés tulajdonképpen felveti a politika, a gazdaság és a bűnüldözés közötti direkt és komplex kapcsolatot. Amennyiben ugyanis egy terrorszervezet, létfenntartása érdekében egyfelől gazdálkodási, azaz legális tevékenységet folytat, másfelől viszont kábítószerrel is foglalkozik, akkor a drog előállítása és fogyasztóhoz való eljuttatása olyan magas szintű szervezethez feltételez, amelyek mögött valójában politikai és/vagy vallási célok húzódnak meg. A szervezett bűnözés tehát sok helyen szorosan összekapcsolódik a politikával, olyan további súlyos devianciákra mutatva rá, mint a korrupció, az állami szinten támogatott, pénzelt, illetve irányított terror és fegyverkereskedelem.¹⁷¹

2.1.7. Természeti kockázatok

A természeti és környezeti ártalmak mind jelentékenyebb biztonsági veszélyt jelentenek a civilizációra. Bolygónk fogyó energia- és nyersanyagforrásai, a vízkészletek apadása az önös nemzeti gazdaságpolitikák, a fejletlen országok alacsony szintű környezetvédelmi követelményei, korlátozott lehetőségei és a transznacionális konglomerátumok imperializmusa számlájára írhatók. A környezet- és légszennyezés, a globális felmelegedés, a klimatikus viszonyok rohamos átalakulása döntő mértékben befolyásolja a mezőgazdasági termelést: az egyes területek elsivatagosodásával, mások víz alá kerülésével közvetve a tőke és a néptömegek nagyarányú áramlását idézik elő.

A természeti adottságok és az apadó nyersanyagok feletti ellenőrzésért folyó hajsza napjaink egyik legdinamikusabban jelentkező konfrontációs forrása. A földrajzi elhelyezkedésből adódó előnyök és hátrányok, az erőforrások "igazságtalan", vagy inkább nem egyenletes megoszlása jelentős motivációs tényező az egyes nemzeti erőforrások deficitjeinek kielégítésére. Az ivóvízkészletek, a termőföld birtoklása, vagy a halászati jogok mind számottevőbb erőforrássá emelkednek napjainkban, emellett a stratégiainak nevezett energiakészletek, a kőolaj-, földgáz-, vagy érckészletek birtoklásának megtartásáért, vagy megszerzéséért is ádáz küzdelem folyik.

¹⁶⁹ BABOS Tibor, A drogkérdés legfontosabb összefüggései. Kábítószer-biztonság, Magyar Honvéd, Budapest, 1997. július 27.

¹⁷⁰ Ibid.

¹⁷¹ Ibid.

A természeti energiakészletek drasztikus apadása az elkövetkező évtizedek biztonságának beláthatatlan erőszakforrását jelenthetik. Azok az országok, amelyek prosperitása, vagy egzisztenciája kizárólag a természeti készletekre épül – így elsősorban a nyersolajjal rendelkező arab országok – időzített bombát jelentenek a globális stabilitásra nézve. A tartalékok kiürülését ugyanis rohamtempójú gazdasági dekonjunktúra kíséri majd, amely az egyébként is kedvezőtlen klimatikus feltételek közegében a fundamentalista kulturális adottságokkal együttesen lép majd kölcsönhatásba. E súlyos gazdasági és társadalmi körülmények logikus következményei a néptömegek nagyarányú mozgása és radikális politikai megnyilvánulások lesznek.

A közegészségügy egyetemes minőségi mutatóinak további romlásával szembeni nemzetközi fellépés sem odázható tovább. Az elmaradott országokban tapasztalható egészségügyi kondíciók már ma is kritikusak.¹⁷² Azoknak az országok, amelyek súlyosan fertőzöttek az olyan járványokkal és más gyorsan terjedő ragályos betegségekkel, mint a HIV/AIDS, az ebola, a malária, vagy a TBC, nem csupán tragikus belpolitikai következményekkel kell számolniuk, hanem külpolitikai szempontból is gyorsan izolálódnak. Az e körülményeken való javítás, az egészségügyi infrastruktúra fejlesztése halasztást nem tűrő, nemzetek feletti kötelesség.

2.1.8. A modern válságkezelés jellemzői

A napjainkban zajló politikai konfliktusokban különböző korszerűségi fokon álló katonai erők és eszközök vesznek részt. Az afrikai földrész államai és törzsei közötti összecsapásokban a többé-kevésbé korszerű gyalogsági fegyverek mellett még megtalálhatók a nagyon primitív harci eszközök is, ugyanakkor az Irak és Bosznia légterében járőröző amerikai harcászati vadászpilóták a felderítő műholdaktól kapott céladatok alapján hajtják végre csapásaikat a legkorszerűbb, lézervezérlésű rakétákkal és bombákkal. Afrikában a nigériai polgárháború, valamint Kongóban a tuszi és hutu törzsek közötti háború halálos áldozatainak száma több százezer, ugyanakkor az Egyesült Államok fegyveres erői a “halott nélküli” háborúk megvívására készülnek. Vagyis, napjainkban a hadviselés elvei, módszerei, erői és eszközei nagyon széles sávban helyezkednek el és ebből nehezen lehet arra következtetni, hogy milyen elvek, erők és eszközök szükségesek a 21. században várható konfliktusok katonákra háruló feladatainak megoldásához.¹⁷³

Újfajta ellentmondás rejlik a politikai-katonai erő és a nemzetközi joggyakorlat viszonylatában. Mindinkább bebizonyosodik, hogy a nemzetközi jog tisztelete katonai, politikai és gazdasági garanciák nélkül nem biztosítható. Az is igaz mindazonáltal, hogy pusztán a katonai erő nemzetközi politikai legitimáció nélkül történő alkalmazása komoly nemzetközi ellenkezést vált ki. Az ENSZ Biztonsági Tanács által hozott határozatok, valamint azok betartása között tehát egyre növekszik a szakadék. Az iraki konfliktusban felvonuló amerikai és brit katonai potenciál ugyanakkor mégis azt látszik igazolni, hogy a katonai erő

¹⁷² The National Security Strategy of the United States of America, Washington D.C., September 2002, p. 23, Online: <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf> (2003. március 19.)

¹⁷³ KÖSZEGVÁRI Tibor, *Hadviselés a 21. században*, Budapest, Hadtudomány, IX. évf. 1. szám, 1999 március, Online: <http://www.zmka.hu/kulso/mhht/hadtudomany/1999/ht-1999-1-5.html> (2004. február 23.)

döntően befolyásolhatja a politikai folyamatok kimenetelét, így az ENSZ Biztonsági Tanács döntéseinek betartását, közvetve pedig a nemzetközi törvények erejét.¹⁷⁴

Az új típusú válságkezelés politikai preferenciaskáláján elsőbbséget nyert a lakosság védelme, a véletlenszerű, vagy nem tervezett károk minimalizálása, illetve a politikai célok elérésének maximális pontossága. E követelményrendszernek megfelelően a katonai (reagáló)képessegek ugyancsak döntő változásokon mennek keresztül. A nyugati demokráciák jelenlegi katonai formációi átmenetet képeznek az úgynevezett modern és a posztmodern terminológiák között, amely az alábbi öt jellemzővel írható körül: (1) a civil és katonai szférák növekvő strukturális és kulturális kölcsönös függőségével; (2) a haderőnek, fegyvernemek és szakcsapatokon belül mutatkozó harcoló-kiszolgáló komponensek közötti különbségek csökkenésével; (3) a katonai célok változásával, amelynek következtében a nagyszabású háborúk megvívása helyett a misszió-típusú katonai műveletek válnak általánossá; (4) a haderők növekvő belpolitikai szerepvállalásával, amelyet a nemzetállamokon túli szerveződések legitimálnak; valamint (5) maga a katonaság nemzetközivé válásával.¹⁷⁵

Mint ahogy azt a Jugoszlávia és Irak elleni intervenciók is szemléltették, a modern katonai akciók már nem a tömeges élőerő és eszköz bevetésével, valamint a totális pusztítás jellemzőivel bírnak. Sokkal inkább a haderőnemi, fegyvernemi, gyorsreagáló és a különleges erők modulszerű elemeinek optimális, krízis-specifikus, funkcionális, professzionális projektorientált alkalmazását és annak sebészi pontosságú operációit teszik szükségessé, ahol a csúcstechnológia döntő tényező. A korábbiaktól eltérően a modern katonai műveletek széleskörű nemzetközi és civil-katonai együttműködéssel és kontroll alatt, valamint média-közreműködés mellett folynak. A hadműveletek tervezésénél döntő szempont a mértéktelen pusztítás elkerülése, és csak a forgatókönyvszerű csapások végrehajtására és katonai célok elérése, illetve a minden alternatívával számoló és hatástanulmányokkal megtámogatott döntés-előkészítés. A nemzetközi politikai, társadalmi devianciák orvoslásának eszköztárából a katonai tényező tehát morálisan ugyan hátrébb szorult, azonban nem csak hogy nem tűnt el, hanem sokkal inkább felértékelődött, s ezzel együtt nagyban professzionizálódott is. Ma a katonai erő alkalmazása már nem csak a "végső megoldás letéteményese", hanem a válságok sikeres kezelésének mindennapi és fontos tényezője.

A komplexebb krízisek ugyanakkor átformálták a válságkezelés korábban ismert eszközrendszerét, és új területeket is bekényszerítettek a kezelés folyamatába. A komplex válságkezelés igényli már a politikák, a gazdaságok, a bankrendszerek, a titkosszolgálatok, nemzetközi közlekedési és egyéb stratégiai vállalatok, valamint más cégek, intézmények széleskörű és összehangolt együttműködését is. Mindemellett nem csupán a külpolitika és a diplomácia eszközrendszere és gyakorlati eljárásai, a katonai eszközök fejlesztési irányai, hanem mindezek egymáshoz való viszonya is változóban van. E körülmények közt eldöntendő kérdésként merül fel, hogy a fejlett országok a katonai védelemre költsék-e forrásait, ezzel tovább növelve a technológiai szakadékot a periférián élőkől, vagy inkább a biztonság társadalmi, gazdasági, és kulturális körülményeinek javításába érdemes-e inkább beruházni? További kérdés, hogy egyáltalán lehetséges-e olyan védelmi rendszer kiépítése, amelyen a terroristák, gerillák, partizánok ne tudnának rést ütni?

¹⁷⁴ Bianca JAGGER, *Showdown: Iraq*, Late Edition, CNN, 2003. március 9.

¹⁷⁵ Charles C. MOSKOS, John Allen WILLIAMS, David R. SEGAL: *The Postmodern Military, The Armed Forces After the Cold War*, Oxford University Press, 2000, pp. 1-2.

A "Sivatagi Vihar" fedőnévvel 1991. január-februárban légi-, tengeri és szárazföldi erők részvételével végrehajtott kombinált hadművelet sikere igazolta azt, hogy az erőfelfejlesztés elve helyes és a közeljövőben is várhatóan ez képezi az Egyesült Államok katonai stratégiájának központi elemét. Ezt elismerve és betartva, az amerikai katonai szakértők - a politikai vezetés és az egyesített vezérkar jóváhagyásával - megkezdték a jövő fegyveres erejének struktúrájával és feladataival kapcsolatos kutatásokat és kísérleteket. A 21. század katonai kihívásainak megfelelő szárazföldi haderőt elnevezték "FORCE XXI"-nek, ami "21. századi erő"-nek fordítható. A haderő fejlesztésével kapcsolatos munkálatok célja az, hogy 2010-re olyan szárazföldi haderőt alakítsanak ki, amely a rendkívül gyorsan változó és előre ki nem számítható nemzetközi helyzetben is alkalmas lesz akaratát rákényszeríteni azokra, akik ellenük harcolnak, elrettenteni azokat, akik érdekei ellen kívánnak cselekedni, ugyanakkor megnyugtatni szövetségeseiket az előretolt jelenléttel és a békeműveletekkel, amelyeket a világ stabilitása és az emberiség jobbléte érdekét szolgálja.¹⁷⁶

A jövő század konfliktusaiban eredményesen alkalmazható szárazföldi haderővel szembeni egyik legfőbb követelmény, hogy a raj és szakasz szintű alegységek, valamint az egyes katonák harci feladatainak végrehajtását kell hatékonyan támogatni. Az USA és a NATO-tagállamok szárazföldi haderői gyakorlóterein és kísérleti laboratóriumaiban most olyan eszközök és eljárások kidolgozásán munkálkodnak, amelyek nagyobb lehetőséget biztosítanak az alegységeknek és a katonáknak ahhoz, hogy nagyon rövid idő alatt megkapják a feladat végrehajtásához szükséges harcbiztosítást, amely lehet pilóta nélküli felderítő repülőgép, tábori tüzérségi tűzcsapás, vagy a harcászati légierő repülőgépei által nyújtott közvetlen légi támogatás. Ennek megvalósításához az alegységeket és katonákat olyan felszereléssel látják el, amely lehetővé teszi az ellenség gyors felderítését és leküzdését. Az erre a feladatra tervezett felszereléseket egy most fejlesztés alatt álló rendszer keretein belül hozzák létre, amely alkalmas lesz arra, hogy egy 40.000 km² nagyságú területen, mintegy 70 harcoló alegység igényeit kielégítse. Egy alegység létszáma 8-12 fő lehet és olyan kisméretű számítógéppel, híradóeszközökkel, felderítőműszerekkel és automata fegyverekkel lesz felszerelve, amelyek biztosítják a sikeres harctevékenységet.¹⁷⁷

★ ★ ★

Összességében megállapítható, hogy a hidegháború időszakának globális méretű, totális, viszont jól behatárolható fenyegetettségét felváltották a kisebb, szerteágazóbb, ugyanakkor alattomosabb biztonsági kockázati tényezők. A jelen, de még inkább a közeli jövő konfliktusainak mutációját alapvetően a világban végbemenő és további extrémításokat produkáló gazdasági-társadalmi polarizáció és bolygónk környezeti korlátjaiból adódó végesség határozza meg.¹⁷⁸ A hidegháború örökségéből megmaradt pusztító technológiákhoz való hozzáférés és azok továbbfejlesztett változatai eszközül szolgálnak a két végletet megtestesítő kezében érdekeik érvényre juttatása érdekében.

Szeptember 11-e nyilvánvalóvá tette, hogy a többséget képviselő fejletlen világ radikálisai és más, globális hatalomra törekvő ország(csoport)ok relatíve könnyen felbillenthetik a világ jelenlegi, nagyon is törekeny rendjét. Ennek tükrében nem egyértelmű

¹⁷⁶ KÖSZEGVÁRI Tibor, *Hadviselés a 21. században*, Budapest, Hadtudomány, IX. évf. 1. szám, 1999 március, Online: <http://www.zmka.hu/kulso/mhht/hadtudomany/1999/ht-1999-1-5.html> (2004. február 23.)

¹⁷⁷ Ibid.

¹⁷⁸ Paul ROGERS, *International Security in the Early Twenty-First Century*, ISIS Breafing Paper, No. 22., February 2000, p. 2, Online: <http://www.isis-europe.org/isiseu/english/no22.html> (2003. november 8.)

ezért, hogy a kisebbségben lévő fejlett világ, illetve a nemzetközi biztonsági intézményrendszer képes lesz-e megérteni, úrrá lenni és kezelni e sarkalatos ellentéteket, vagy egyáltalán a Nyugat meg tudja-e őrizni egységét. Bizonytalan ugyanakkor az is, hogy e körülmények közepette a fejlődő országok hajlandók lesznek-e felfogni a globalizáció teremtette körülményeket és békésen, de gyorsan felzárkózni. Továbbra is eldöntetlen tehát, hogy a világ a béke, a kieroszakolt béke vagy a háború alternatívája felé mozdul-e el. Az első a kontrasztok feltárását, csökkentését, esetleges kiegyenlítését, az utóbbi kettő a polarítások további szétválását, antagonizmusának mélyülését hordozza magában. Ahogy azt Walter Lippman megjegyezte: a világ tovább halad majd valahogy, s több konfliktus következik. Mind a jövő, mind pedig a múlt hosszabbá válik.¹⁷⁹ A tapasztalat, ami e hosszabb múltból levonható, s ami a hosszabb jövő érdekében tehető: elkerülni, vagy megelőzni a konfliktusokat.¹⁸⁰ Európa állásfoglalása mindebben meghatározó lesz.

2.2. Az európai biztonság új irányai

2.2.1. A fordulópon

A Churchill által 1946-ban feltett kérdésre, "Mi Európa ma?", adandó válasz ma sem magától értetődő. Az biztos, hogy a mai nem azonos sem a második világháború utáni, sem pedig a hidegháború alatti Európával. Európa ma más, mint a '90-es években volt, s éppúgy más lesz néhány évtizeddel később. E részfejezet – az értekezés tézisének integráns részét képezve –, amellet érvel, hogy az európai biztonság megértéséhez a kontinens biztonsági folyamatainak módosulása és annak jellemzői, aktuális problémái elemi fontossággal bírnak.

A nyolcvanas évek végén olyan politikai, gazdasági, társadalmi változások, dezintegrációs és azzal egy időben integrációs folyamatok indultak meg, amelyek gyökeresen új törvényszerűségeket írtak Európában. 1989 szeptemberében Magyarország megnyitotta ausztriai határát, lehetőséget adva kelet-németek ezreinek, hogy Nyugat-Németországba utazzanak. Néhány hónappal később a lipcsei, drezdai, és más nagyvárosokban kirobbanó tömegmegmozdulások következtében november 9-én áttörték a berlini falat, így a keletnémet kormány már nem volt képes tovább kontroll alatt tartani a cselekményeket. Novemberben a kommunista rezsimmel ellenzékben lévő politikai erők vették át az irányítást Csehszlovákiában. Decemberben kerekasztal-megbeszélések kezdődtek Bulgáriában a kommunista kormány és az ellenzék között. A közép-európában események aztán elfojthatatlanul terjedtek Kelet-Európa felé, ahol aztán még nagyobb változásokat eredményeztek. A legtöbb forradalom ugyan békés úton zajlott, azonban az ellenzék és a belbiztonsági erők közötti összecsapások véres eseményeket öltöttek Romániában.¹⁸¹ Ezt követően a cselekmények még nagyobb léptéket vettek.

A közép- és kelet-európai államokban sorra megtörték az egypárt-rendszerek, dinamikus függetlenségi és szeparatista törekvések indultak meg. Demokrácia és piacgazdaság kezdte felváltani a központi tervezést, a Szovjetunió tagköztársaságaira esett szét, Jugoszlávia szétrobbant, Csehszlovákia kettészakadt, Németország újraegyesült, s

¹⁷⁹ Arthur SCHLESSINGER, Jr., *The Historian and History*, Foreign Affairs, New York, April 1963, p. 491.

¹⁸⁰ Simon SEFRATY, *Fragile Peace*, Charles L. BARRY, *The Search for Peace in Europe, perspectives from NATO and Eastern Europe*, National Defense University Press, Fort Leslay J. McNair, 1993, p. 257.

¹⁸¹ John Van OUDENAREN, *EU Enlargement, The return to Europe*, TIERSKY Ronald, *Europe Today*, National Politics, European Integration and European Security, Rowman & Littlefield Publishers, Oxford, 1999, p. 404.

feloszlott a keleti blokkot megtestesítő Varsói Szerződés is.¹⁸² A politikai és gazdasági történések következtében az addig stabilnak hitt bipoláris rend egyensúlyát veszítette, s a törésvonalak mentén feltörték az Európában mindig is meglévő, azonban majdnem fél évszázadon át elfojtott etnikai, nacionalista, szakadár és egyéb energiák. Európa jövőjének újravázolása elkerülhetetlenné vált.

Azon erők, amelyek az etnikai disszonanciákból és az erősödő nacionalizmusból táplálkoztak, egyre nyomasztóbb terhet jelentettek Európa biztonsági környezetére, ahogy az átalakítás és az újraszabályozás szükségessége is mind sürgetőbb kihívásként jelentkezett elsősorban a volt kommunista országok számára.¹⁸³ A Közép- és Kelet-Európában bekövetkező fordulatok azonban – mint ahogy az rövidesen kiderült –, összességében sokkal nagyobb horderejűek és összetettebbek voltak, mint egyszerűen a kommunizmus összeomlása, s nem hagyták érintetlenül sem a Nyugatot, sem a világ egyéb régióit.

A Nyugat meglehetősen váratlanul szembesült azzal, hogy "az álmok valóra váltak": a keleti tábor kapitulált. A rohamos fordulatok folytán hamarjában kiderült, hogy a korábbi stratégiai tervekben megfogalmazott célok egy-kettőre a múltéi lettek, s az új biztonsági környezetben egy sor, korábban nem várt biztonsági kockázati tényező került felszínre. Olyan újszerű biztonsági körülmények adódtak, amelyek felfogásához és a rájuk való reagáláshoz időre volt szükség. Beigazolódott, hogy az olyannyira várt enyhülés és demokratizálódás nemhogy leegyszerűsítette, vagy megoldotta volna, hanem sokkal inkább összezavarta és komplexebbé tette a nemzetközi viszonyokat. E körülmények közepette ugyan még úgy tűnt, hogy Nyugat-Európa biztonságának alapját továbbra is a transz-atlanti kapcsolat képezi, az éppen ezidőtájt gyökeret eresztett európai egység gondolata azonban rövidesen új miliőbe helyezte az atlantizmus korábban olyannyira megrendíthetetlennek tűnő relációit is.

Jóllehet a kontinens nemzetközi kapcsolatai az elmúlt évtizedben összességében folyamatosan rendezettnek és elégségesnek is értékelhetők, azok minősége azonban soha nem adott kétséget kizáró garanciát a további töretlen, vagy feltétel nélküli prosperitásra. Európa jólétét és a békéjét mindig is beárnyékolta az ilyen-olyan biztonsági devianciák súlyosbodásának eshetősége. A poszthidegháború Európájának konfliktusai ugyanakkor már általában nem igazán kormányok közötti, hanem államokon belüli közegben generálódtak, majd hamar dinamikát váltottak, s nemzetközi dimenzióba csaptak át. Tekintettel arra, hogy az egyes európai nemzetek sok esetben nem egy államközösségben élnek, a több nemzetet tömörítő szövetségi, vagy föderációs köztársaságok egyes nemzeteinek egymás közti nézetkülönbségei, kezdetben belpolitikainak minősülő konfliktusai, nagy eséllyel eszkalálódtak a határokon túlra is. A többszörös áttétektől szenvedő európai régiók és kapcsolódó perifériák, a Balkán, a Kaukázus vidéke, a Közel-Kelet és Észak-Afrika nem nélkülözték a fegyveres viszályokat sem. A gazdasági, politikai és társadalmi ellentmondások, a korrupció, a kormányozhatatlanságig fajuló belpolitikai ellentétek nem ritkán katonai eszközök igénybevételét eredményező konfliktusokba csaptak át. Az instabilitás ilyenén történő exportja potenciális veszélyforrássá nőtte ki magát a kontinensen.

¹⁸² Jarko FIDRMUC, Jan FIDRMUC, Integration, Disintegration and the Trade in Europe: Evolution of Trade Relations During the 1990s, Working Paper of the Österreichische National Bank, Wien, June 20, 2000, pp. 7-10., Online: <http://www2.oenb.at/workpaper/wp42.pdf> (2004. január 21.)

¹⁸³ Andrew M. DORMAN, Adrian TREACHER: European Security, an Introduction to Security Issues in Post-Cold War Europe, Dartmouth Publishing Company, Vermont, USA, 1995, p. 2.

2.2.2. A Balkán

Még ma sincs megnyugtató garancia arra, hogy az 1991-ben kirobbant Balkán-válság áttétei a jövőben már nem újulnak ki. A fegyveres konfliktussá éleződő – akkor még belpolitikai – ellentétek rámutattak arra, hogy milyen perspektivikus alternatívája is lehet egy sok nemzetiséget tömörítő, viszont intoleráns, totalitárius, nacionalista föderatív államrendnek. 1999 márciusában az akkorra regionális méreteket öltött konfliktus további eszkalációjának kockázata, illetve az élénkülő és mind gyakrabban konfrontálódó hatalmi érdekek intervencióra készítették a Szövetséget. Visszatekintve tény, hogy az Egyesült Államok-vezette NATO-akció csak részeredményeket hozott: a belgrádi tumort egyfelől, végül nem a katonai beavatkozás távolította el, hanem azt az "egészségesen" működő nemzet immunrendszere lökte ki magából, másfelől, több áttétet képezve, jelenleg még mindig lappang a Balkán egyéb régióiban.

A Balkán-konfliktus egyértelműen és ismételtén alátámasztotta, hogy az európai biztonság és béke szavatolásában a nemzeti, etnikai és kisebbségi disszonanciák kérdése döntő fontosságú, s azok rendezése, kezelése nélkül hosszú távon nem képzelhető el a stabilitás. A még ma is napirenden lévő válság-együttest vizsgálva igazolódni látszik, hogy az össznemzeti megbékélés – ami valójában a nemzetiségi és etnikai konfliktusok esetén mindig is a legoptimálisabb megoldást jelenti – demokratikus politikai intézményrendszer és stabil gazdaság hiányában önerőből nem kivitelezhető. Tekintettel arra, hogy e viszályok általában "az önerő erőtlensége és természete" miatt kevés eséllyel csillapíthatók, a (nagy)hatalmak, valamint a nemzetközi közösség objektív, határozott és aktív szerepvállalása elengedhetetlen a konfliktusok kezelésében. A külső közbelépés ellenben szintén nem veszélytelen, hiszen a kockázat eszkalálódásának valószínűsége exponenciálisan hatványozódhat a kívülálló érdekek megjelenésének mennyiségével. Mind biztosabban látszik, hogy a konfliktusokban közvetlenül érintett népek, nemzetek – Jugoszlávia esetében a szerbek, horvátok, macedónok, bosnyákok és albánok – akarata mellett az USA, az EU és annak vezető hatalmai, Németország, az Egyesült Királyság és Franciaország, valamint Oroszország konszenzusa hiányában képtelenség megállítani bármiféle krízist a kontinensen.

A Balkán mellett a csecsen-orosz, a görög-török, a török-kurd, a brit-ír, a baszk-spanyol ellentétek, valamint a Kaukázus térsége, Ciprus, Észak-Afrika és a Közel-Kelet termelik ki a legkritikusabb fenyegetést. Mindemellett a Kelet-Európában zajló, gyakori belpolitikai konfliktusokkal kísért transzformáció kimenetele még mindig nehezen prognosztizálható. Oroszország, Ukrajna vagy a kaukázusi államok politikai, vagy etnikai krízise, gazdasági válsága egyfelől messze nem zárható ki, másfelől annak bekövetkezése súlyos és beláthatatlan következménnyel járhat a szomszédos, többnyire szintén instabil országokra, közvetve pedig az egész kontinensre nézve. Csecsenföld autonómia-törekvésének sikere például szolgálhat a Volga-menti és más Urálon túli, nem orosz nemzetiségű népek számára, amely egy újabb, kiszámíthatatlan láncreakciós hullámot indíthat el Oroszországban.

Törökország egyre gyakrabban okoz biztonságpolitikai dilemmát Európa délkeleti szárnyán és amögött. Az intenzív EU-integrációs törekvések mellett Ankara külpolitikája mind a nyugati, mind a keleti fronton meglehetősen áttekinthetetlen és nehezen prognosztizálható. A görög-török, kurd-török ellentétek, azonkívül a Ciprussal kapcsolatos politikai álláspont és gyakorlati lépések sokkal inkább a térség stabilitása ellen hatnak, semmint biztosítanak az Unió délkeleti régióját. Az Unió ezért továbbra is a várakozó állásponttal szankcionálja a vele sokszor össze nem egyeztethető török habitust. Kérdés, hogy

az uniós felvétel késleltetését Törökország meddig tolerálja majd, és ha nem, annak milyen következménye lesz.

2.2.3. Eurointegráció

A kommunista eszmerendszer bukásával a nyugati kapitalista értékek nyertek teret Európában, amellyel kedvező feltételek alakultak ki a demokratikus társadalmak, piacgazdaságok és jogállamok felépítéséhez, megerősítéséhez, valamint az ezekre épülő, kölcsönösen előnyös multinacionális együttműködéshez. A mindezzel egyidőben elharapódzó kilátástalanság ugyanakkor fokozódó biztonságvágyat ébresztett a közép- és kelet-európai államokban. Minthogy a korábbi rend szétmorzsolódását és a táborbontást nem követte azonnal új és stabil kapcsolatokon alapuló biztonsági szerkezet kialakulása és megszilárdulása, az új demokráciák a nyugati integrációs struktúrák felé fordultak. Európa biztonságát az integrációs és a dezintegrációs erők, törekvések folyamatos konfliktusa tehát nagyban befolyásolja.

A kelet-európai reformtörekvések kedvező közeget biztosítottak az európai egység továbbfejlesztésére. A kilencvenes évek első felében az Európai Unió ideológiája magga kristályosodott, s saját maga integráns részeként tekintve az éppen újra élesztett Nyugat-Európai Uniót, valamint beemelve a schengeni és dublini egyezményeket, az Európai Unió megalkotta a Szabadság, Biztonság, Pénzügyi és Jogi Uniót, amellyel a világ egyik első számú gazdasági erőközpontjává generálta magát. Az európai integráció a huszadik század egyik legmeghatározóbb nemzetközi folyamata. Ki hitte volna fél évszázaddal ezelőtt, hogy Európa és annak szívében a két örök rivális, Franciaország és Németország vállal kezességet az emberiség legsikeresebb nemzetközi intézményéért?¹⁸⁴

Nyugat-Európa tehát összességében sikerrel vette az akadályokat, intézményesítette az integráció folyamatát, s létrehozta az európai egység alapvető pilléreit. Az Európai Unió megszületése és talpra állása után hatványozott életerővel kezdte meg politikai és gazdasági térhódítását, s csatlakozási tárgyalásokat indított mintegy tizennégy – arra érdemesnek ítélt – tagjelölttel. Az Európai Gazdasági és Pénzügyi Unió létrejötté, valamint az euró 2002-ben történő bevezetése döntő lendületet adott az egységes nyugat-európai piac megnyitásának, s egyben kétséget kizáró jelzést adott a világnak: Európa az önálló politikai, gazdasági – és rövidesen katonai – erőközponttá válás hajrájában van.

Noha az EU-fémjelezte termelés paraméterei globális viszonylatban már most szorosan megközelítik az Egyesült Államok gazdasági teljesítményét, a szigorú költségvetési politikák által uralt gazdaságfejlesztési stratégiák nem tudták sikerrel kezelni az olyan perifériákat, mint a munkanélküliség, az elszegényedés, vagy a kisebbségek helyzete.¹⁸⁵ Egyre inkább differenciálódnak a társadalmak egyes csoportjai, illetve az országok és régiók is. A relativitás tehát nem csak az integrációs folyamatnak, hanem a biztonságnak és a stabilitásnak is meghatározó elemévé vált Európában. E tendenciák egyértelműen az integráció ellen hatnak és azzal, hogy fokozzák a bizalmatlanságot, teret engednek a szélsőséges, szeparatista mozgalmaknak, szkepticista erőknek.

¹⁸⁴ Andrew MORAVCSIK, European Integration: What Future for Europe and the U.S., Great Decisions, Washington DC, 1997., pp. 47-56.

¹⁸⁵ European Union – United States Facts and Figures – Statistics, pp. 1-4., Online: <http://www.eurunion.org/profile/facts/htm>, (2003. február 28.)

Jóllehet a NATO és az EU bővítése az európai egységet hivatott szolgálni, a kelet-európai átalakulási folyamat növekvő bizonytalanságot, valamint újszerű feszültségek és konfliktusok burjánzását is maga után vonta. Az európai integrációs folyamat áramlási iránya, mennyiségi és minőségi mutatói azt bizonyítják, hogy a Brüsszel-központtal egypólusúvá vált multinacionális Európában nyugatról kelet felé haladva fokozatosan ernyed a politikai, gazdasági és szociális biztonság kondíciója. A felvételi kritériumoknak való megfelelés paraméterei is ennek analógiájára kelet felé egyre részlegesebbekké válnak, s sok helyen el is tűnnek. Az európai újratömörülési folyamatnak tehát komoly, viszontagságokkal terhelt közegben kell véghezvinnie céljait, s kiállnia az idő próbáját.

A két intézmény integrációs politikája mindmáig jelentős örvényeket okoz azok keleti szárnyai mögött. Az azokkal határos közép- és kelet-európai országok túlnyomó többsége, valamint más, a szervezetektől távolabb eső új – és régi – demokráciák jogot formálnak a csatlakozásra. Az aspiráns országok fejlettségi foka azonban rendkívül szőrt képet mutat. A kandidálók többsége – kiváltképp a délkelet-európai régióba tartozók – nagyfokú gazdasági elégtelenségekkel, politikai kiforratlansággal és súlyos társadalmi problémákkal viaskodik. A politikai kultúra, a közigazgatás gyakorlata, a szociális rendszer felépítménye még mindig heveny gyermekbetegségeit éli át sok helyen. A mindennapi nehézségek áradata nagymértékben leköti és gyakorta meg is haladja az országok teherbíró képességét. Az energia, idő, és pénzhiány folytán másodlagossá válik a stratégiai tervezés és a kiegyensúlyozott, következetes kormányzati stílus, aminek következtében jócskán elhúzódik a gazdasági felzárkózódás megindulása, máskor a lépéstartás. A 2004 májusában 10 taggal kibővült Unió összességében most még több irányba kénytelen megosztania figyelmét: új tagok, további tagjelöltek, a kapcsolódó régiók, így Oroszország, Ukrajna és az Euromediterrán-országok. A válságok tekintetében a Balkán, Afganisztán és Irak is jelentős energiákat köt le. A sokszor ellenétes irányú érdekek kereszttűzben viszont egyre inkább mutatkozik a kontinens ismételt megosztottságának víziója.

2.2.4. Új választóvonalak

Miközben a nyugati régiót relatíve a mértékadó stabilitás jellemzi, kelet felé, a perifériák irányába haladva a rend, fokozatosan de határozottan veszít erejéből. Mindez az európai stabilitást megtestesítő biztonsági intézmények keleti perifériáinak széttöredezetttségével is magyarázható. 2004 előtt az Észak-atlanti Szövetség keleti szárnyára Norvégia, Lengyelország, a Cseh Köztársaság, Magyarország, Görögország és Törökország zárkózott fel, az EU keleti határ(őr)országait viszont – a NATO-val nem képezve átfedést – Finnország, Dánia, Németország, Ausztria, Olaszország és Görögország alkotják. Összevetve a két peremvonalat kitűnt, hogy azok csak Görögország esetében metszették egymást, ami nem csupán az eltérő érdekek kontúrját, hanem a stabilitás csökkenését is nyilvánvalóan jelezte.

A két szervezet 2004-ben bekövetkezett bővítése mindazonáltal némiképp csökkentette az EU-NATO geostratégiai különbözőségét. A Szövetség prágai csúcsertekezletén a három balti állam, továbbá Szlovákia, Szlovénia, Románia és Bulgária kapott meghívást,¹⁸⁶ míg az EU ugyancsak a három balti állammal, továbbá Lengyelországgal, Csehországgal, Szlovákiával, Magyarországgal, Szlovéniával, Máltával, Romániával, Bulgáriával, Ciprussal és Törökországgal folytatott szimultán csatlakozási

¹⁸⁶ Road to Membership, Prague Summit, Online: http://www.nato.int/docu/comm/2002/0211-prague/more_info/membership.htm, (2003. március 22.)

tárgyalásokat.¹⁸⁷ Az Európa Tanács 2002 decemberi, koppenhágai döntése értelmében 2004-ben 10 ország, 2007-ben pedig további 3 ország csatlakozhat az Unióhoz.¹⁸⁸ Ennek megfelelően 2007-ben a NATO keleti szárnyát Norvégia, a balti államok, Lengyelország, Szlovákia, Magyarország, Románia, Bulgária és Törökország biztosítja majd; az EU peremvonalát pedig Finnország, a balti államok, Lengyelország, Szlovákia, Magyarország, Románia, Bulgária és Görögország képezi. Mindkét esetben szembeűnő, hogy egyfelől a Balkán szívében még hosszabb ideig megmarad a biztonsági légűres tér, másfelől pedig, hogy a keleti szegélyvonal északi és déli szárnyain a tagság a továbbiakban sem lesz azonos. Északon Svédországgal és Finnországgal az EU, délen pedig Törökországgal a NATO végvárai tolódnak ki keletebbre. E különbségek Törökország és Ciprus esetében akár kritikusak is lehetnek.

Európa megosztottsága nem csak a korábbi kelet-nyugati tengely keletebbre tolódása mentén, hanem más erők következtében is határozottan mutatkozik. A kilencvenes évek elejétől kezdve a transz-atlanti kapcsolatot megtestesítő Észak-atlanti Szerződés Szervezetének egzisztenciája mind gyakrabban válik kérdésessé, miközben a nyugat-európai országok többsége az európai egység építésébe kezdett. Az elműlt évtized folyamán végbemenő történések sodrában mind a kontinens biztonságában érdekelt országok, mind pedig az európai illetőségű intézmények, mélyreható változásokon mentek át. E folyamatokban az európai hatalmak, valamint az európai szervezetek egymás közötti konfliktusai és azok kimenetele megkülönböztetett fontossággal bír.

Tekintettel arra, hogy Európa hatalmi egyensúlyvesztését nem követte új, szilárd biztonsági architektúra rendszerbe állása, a hatalmak egymás közötti rivalizálásának dinamikája továbbra sem hagyott alább. A Szovjetunió és a kommunista világ szétporladása után berobbant – ideológiai, politikai és gazdasági – vákuumot a Nyugatnak saját biztonsága védelme és kiterjesztése érdekében kezelnie, – érdekei érvényre juttatása végett pedig ki is kellett – valahogy – töltenie. A kontinens vezető szerepének és a befolyás növelhetőségének reménye motiválta az európai hatalmak nemzeti érdekérvényesítését.

Washington Európa-kapcsolatait elsősorban a NATO-adta közegben és a transz-atlantizmus szellemében, a közös demokratikus és kulturális értékekre alapozva képzeli el. Európa ugyanakkor nélkülözhetetlen gazdasági partnere is az Egyesűlt Államoknak. A gazdasági kapcsolatok fejlődésére jellemző, hogy míg a kétoldalú kereskedelem összege 1999-ben 507 milliárd dollár volt,¹⁸⁹ addig 2001-ben az USA közvetlen EU-befektetései már 640,8, az EU amerikai beruházásai pedig 808,3 milliárd dollárt tettek ki.¹⁹⁰ Az Egyesűlt Államok XXI. századra vonatkozó stratégiája a következőképpen fogalmaz: „Alapvető érdekűnk, hogy megőrizzük és erősítsük a transz-atlanti közösség konstruktív gazdasági kapcsolatait.” A gyarapodó európai gazdasági prosperitás nagyban kiteljesíti az Egyesűlt Államokkal való kétirányú kereskedelmet és beruházásokat. A kedvezőbb politikai és gazdasági légkőr nagymértékben hozzájárul a stabilitáshoz és az új közép- és kelet-európai demokratikus intézmények megszilárdításához. A gazdasági növekedés és progresszió elősegíti mindazonáltal az etnikai és vallási feszűltségek csökkentését is, amelyek nélkül azok

¹⁸⁷ General Report 2002, Chapter V: Enlargement, Section 1: Overview 1/1, Online: <http://europa.eu.int/abc/doc/off/rg/en/2002/pt0704.htm#anch0348>, (2003. február 28.)

¹⁸⁸ Ibid.

¹⁸⁹ Strengthening Transatlantic Security. A U.S. Strategy for the 21st Century, December 2000, pp. 4-5, Online: <http://www.expandnato.org/usstrategy.html>, (2003. március 5.)

¹⁹⁰ Facts and Figures on the European Union and the United States. Figure Investment 2001- Billions USD, Online: <http://www.eurunion.org/ptofile/facts.htm>, (2003. április 5.)

erőszakos belpolitikai és nemzetközi konfliktusokká fajulhatnak. Mindez előmozdítja a védelmi képességek növeléséhez szükséges források növelését is, amely jótékonyan hat a transz-atlanti biztonságra.¹⁹¹

Amerika mindazonáltal már hosszabb ideje fejleszti kapcsolatait az Európán kívüli egyéb stratégiai területekkel, így Kínával, Délkelet- és Dél-Ázsia, valamint Latin-Amerika országaival. Ugyan az amerikai-európai gazdasági kapcsolatok ma még mindig erősek, idővel azonban biztosra vehető, hogy az amerikai bevándorlás-politika következtében Washington figyelme azon országok felé fordul, amelyek a legtöbb bevándorlót biztosítják. Európa helyett tehát főleg Latin-Amerika, valamint Kelet- és Dél-Ázsia értékelődik fel az Egyesült Államok számára.¹⁹²

Ami az EU vezető hatalmait illeti, az erővonalak meglehetősen ellentmondásosan jelentkeznek. Franciaország az európai egység megteremtése mellett és az Egyesült Államoktól való további távolodásért száll síkra. Párizs ezáltal látja biztosítottnak Franciaország európai és globális hatalmi státuszának visszanyerését és az Unión belüli vezető szerep biztosítását. E cél érvényre juttatása érdekében Párizs erős szövetségeseket keres Európában. A német újraegyesítést követően, más lehetőség híján Párizs London felé fordult. Az utóbbi évek francia-brit kapcsolatainak tetőpontját az 1998 decemberében megtartott saint maloi csúcstalálkozó fémjelezte, amikor a két állam – Németország kihagyásával – közös koncepciót fogalmazott meg az ESDP továbbfejlesztése kapcsán.¹⁹³ Minthogy ezt követően a párizsi diplomácia nem volt képes tovább "europizálni" a brit álláspontot, új koalíciós partner(ek) után nézett. Az időközben konszolidálódni látszó Oroszország és a határozatlankodó Németország kiváló alanyak bizonyult. Az iraki válság kapcsán 2003 első negyedében kialakult diplomáciai patthelyzet nyilvánvalóvá tette, hogy Párizs az Egyesült Államokkal szembeni oldalra is állhat, s nemzeti érdekeinek érvényesítése érdekében Moszkvával is kész szövetséget kötni. Franciaország máig nem tudta kiheverni, hogy elvesztette világpolitikai befolyását, és hogy az angolszászok szabadították fel a náci megszállás alól. Úgy gondolják ezért, hogy az európai folyamatnak most az ő főszereplésükkel kell folytatódnia.¹⁹⁴ Tekintettel arra, hogy Putyin külpolitikai prioritásai között szintén az amerikai Európa-jelenlét visszaszorítása, egyben Moszkva hatalmi státuszának emelése szerepel, az orosz érdekek nagyban egybeesnek a francia törekvésekkel.

Az Unió legerősebb gazdasági potenciálját képviselő Németország szerepe még mindig nem egészen egyértelmű. Noha a német kormányt jelenleg alkotó liberális és pacifista erők elhatárolódnak az Egyesült Államok által képviselt preventív katonai fellépéstől, s sok esetben hajlandóságot mutatnak a Washingtonnal szembeni politikai fellépésre is, a többségben lévő ellenzék erős szálakkal kötődik Washingtonhoz. Németország politikája az elkövetkező években minden bizonnyal kimoszdul holtpontjából, és sokkal karizmatikusabbá válik. Ezzel szemben a brit külpolitika sokkal konzekvensebb és vegytisztább. London Amerika-párti magatartása töretlen, s a szigetország továbbra is inkább a tengerentúli új világot, semmint a kontinentális Európát tartja szövetségesnek.

¹⁹¹ Strengthening Transatlantic Security, A U.S. Strategy for the 21st Century, December 2000, p. 5, Online: <http://www.expandnato.org/usstrategy.html>, (2003. március 5.)

¹⁹² Half a billion Americans? Special report: Demography and the West, The Economist, Washington, August 24, 2002, p. 22.

¹⁹³ Jolyon HOWORTH, Britain, France and the European Defence Initiative, The International Institute for Strategic Studies, Survival, vol. 42, no. 2, Summer 2000, p. 33.

¹⁹⁴ Winston S. CHURCHILL, News, War on Iraq, Fox News, USA, 13.05 PT, April 8, 2003,.

Oroszország politikai irányvonala még mindig nem közömbös Európa biztonsága szempontjából. A volt szuperhatalom geostratégiai elhelyezkedése, mérete, energiaforrásai, de leginkább katonai arzenálja következtében stratégiai pozíciót foglal el a kontinensen. Emellett az Oroszországban végbemenő bármiféle változás közvetlenül, vagy közvetve mindenképpen jelenős hatást gyakorol Európára. Noha az orosz politikai, gazdasági és társadalmi szektor folyamatai relatív konszolidációt mutatnak, Moszkva külpolitikai modorát még mindig a megkopott nagyhatalmi szerep fitogtatása, a megkülönböztetett bánásmód és elismertség kikényszerítése, valamint a területi integritás mind hosszabb ideig és minden áron való fenntartása diktálja.

Oroszország mindazonáltal nagy erőket mozgósít annak érdekében, hogy stabilizálja partnerkapcsolatait és legitimálja még mindig nagyhatalminak hitt státuszát. Az orosz külpolitika mai egyenlege is azt bizonyítja ugyanakkor, hogy az Egyesült Államokkal való kapcsolatai nem fejlődtek úgy, ahogy eredetileg tervezte, illetve az orosz-kínai stratégiai partnerség sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Moszkvának nem sikerült kibontakoztatnia sem a nyolcvanas évek végén, kilencvenes évek elején meglévő amerikai politikai szimpátiát és gazdasági támogatást, sem pedig megfelelőképpen ápolni a kínai kapcsolatokat, amelynek közvetett célja az amerikai unipolaritás kiegyensúlyozása lett volna. Mind az Egyesült Államok, mind pedig Kína – Oroszország nélkül is – sikeresen építette nemzeti érdekeit a világban. E kudarcok a nemzetközi folyamatoktól való további marginalizálódás rémálmával szembesítették Moszkvát. Az EU prosperitása, reményteljes piaca, de leginkább a francia és német politikai rokonszenv azt eredményezte, hogy az új orosz vezetés az Unióval próbálja meg kiépíteni stratégiai partnerséget.¹⁹⁵ A Putyin-vezette kabinet tehát egyértelműen Párizsra és Berlinre helyezte figyelemkoncentrációját, miközben továbbra is intenzíven igyekszik ápolni pekingi kapcsolatait és balanszíroz Washingtonnal szemben.

Sajátos érdekeket jelenítenek meg a kontinens kis országai és középhatalmai. A kontinens egyéb országainak attitűdje ugyan rendkívül cifra képet mutat, mégis a nem NATO-tag EU-államok, valamint a (még) nem EU-tag Szövetségesek képviselik talán a két legkarizmatikusabb érdekcsoportot. Míg az első kategóriába tartozó Finnország, Svédország, Ausztria és Írország továbbra is távol tartja magát a NATO által diktált katonai kötelezettségvállalásoktól, addig az utóbbi kategóriába tartozó államok rendkívül vegyes képet mutatnak. Norvégia leszavazta az EU-tagságot, viszont Lengyelország, Csehország, Magyarország és Törökország uniós törekvései mindegyik államban első helyen szerepelnek a külpolitikai célok listáján. A mindkét szervezetben tag Dánia ugyanakkor mind nyilvánvalóbban határolja el magát mindennemű kollektív katonai kötelezettségvállalás alól. E különbözőségek tehát egyértelműen nem jelentenek egységet, sem kohéziót, s rámutatnak arra, hogy mind a biztonsági szervezetek, mind pedig az egyes államok közötti érdek-differenciák voltaképpen hatványozott figyelmet érdemlő biztonsági rizikófaktorok.

A hatalmak tarka érdekérvényesítési mechanizmusai hatványozottan jelennek meg az európai biztonsági intézmények szintjén is, aminek következményeképpen mind az Unió, mind pedig a NATO jelentős "belpolitikai" és egymás közötti torzalkodással kénytelen szembesülni. A korábban megingathatatlanak hitt koalíciók gyors, lendületes és akár radikális változásokra is képesek Európában. Ki gondolta korábban, hogy egy olyan, a kontinenstől távoli konfliktus, mint az iraki, felszínre hozhat bárminemű hatalmi

¹⁹⁵ Mark A. SMITH, *Contemporary Russian Perceptions of Euro-Atlantism* Conflict Studies Research Centre, Directorate General Development and Doctrine, Royal Military Academy Sandhurst, Camberley, England, February 2002, p. 1.

disszonanciát és megoszthatja az öreg kontinenst? A Párizs-Moszkva-Berlin, valamint ezzel szemben a Washington-London-Madrid-Varsó tengely megszilárdulása, és az ez utóbbi koalícióhoz kapcsolódó európai államok nagy többségének politikai szemléletkülönbsége mutatja a kontinens stabilnak hitt erőegyensúlyának törékenységét. Mindezen túl a 2004. március 11-ét követően hatalomra került új spanyol kormány külpolitikai fordulata is arra figyelmeztet, hogy az európai hatalmak belpolitikai megosztottsága nem csak az Unió, de akár az egész világ biztonságára és politikájára is jelentősen kihathatnak.

Annak ellenére, hogy a transz-atlanti dilemma alatt a szakirodalom sokszor a NATO-EU kapcsolatok diszharmóniáit értelmezi, annak valódi gyökere az USA-EU relációkban található. Habár a Washingtoni Szerződés az észak-atlanti régió egységét és közös biztonsági érdekeit hivatott fenntartani, az Atlanti-óceán sokszor inkább elválasztja, mint összeköti Európát és Amerikát. Az Európai Unió egyre nagyobb iramú önállósodási törekvése nem csupán kiszorítja az Egyesült Államokat a kontinens és a kapcsolódó régiók piacairól, hanem egyben rangos gazdasági konkurenciát is jelent számára.¹⁹⁶ E folyamatban a francia politika és a német tőke Amerikával szembeni érdekei tekintélyes szerepet játszanak.

A két földrész közötti és az Európán belüli jelentős politikai és gazdasági érdekellentétek mellett, eltérő megközelítésmód tapasztalható a világ válságaira való válaszreakciókat illetően is. Míg az Európai Unió a nemzetközi szervezetek konszenzusos döntésén alapuló multilaterális megoldási alternatívákat preferálja inkább, addig az Egyesült Államok sokkal inkább az egyoldalú, határozott és következetes külpolitikai gyakorlat követője. Az akut viták folytán nemcsak egyfajta közönyösség, hanem sokszor makacs viaskodás is tapasztalható a két kontinens között. A transz-atlantiizmus korábban olyannyira magasztalt szelleme tehát erősen megfakult.

A NATO-EU éppúgy viszonyul egymáshoz, mint az európai biztonság gazdasági és katonai összetevői. Mindkét esetben az egymásra épülés, az átfedések és a kölcsönös függőség meghatározóak.¹⁹⁷ A NATO európai pillérének erősítése az atlanti dimenzió szempontjából ad új megvilágítást a kérdésnek. A Szövetség Stratégiai Konceptiójában szereplő Európai Biztonsági és Védelmi Identitás-kezdemenyezés továbbfejlesztett NATO-szinopszist ajánl az euro-atlanti és európai biztonsági közösségvállalásra, valamint annak felelősség-, hatáskör- és költségmegosztására. Ezzel párhuzamosan, némiképp karizmatikusabb, szuverénebb és ambiciózusabb koncepciót képviselt az Európai Unió Közös Kül- és Biztonságpolitikája, valamint annak specifikusabb variánsa, a helsinki csúcserkeztelen meghirdetett Közös Európai Biztonság- és Védelempolitika.

A koncepcionális témák előtt ugyanakkor számos olyan gyakorlati kérdés is megoldásra vár, amelyet igazából a két szervezet nem homogén tagsága, és az abból eredő eltérő érdekérvényesítés indukál. Vita van az együttműködési hatáskör tekintetében, ami azt takarja, hogy a nem EU-tag Szövetségesek úgy kívánják bővíteni a közös fellépés játékszabályait, hogy az a válságkezelés szűken értelmezett katonai elemein túl magába foglalja a válságmegelőzés és -kezelés teljes spektrumát is. Ellentétes érdekek körvonalazódnak a NATO- és egyben EU-tagok között is. Míg Franciaország azt az álláspontot képviseli, hogy az EU-döntésselőkészítésben csak az EU-tagok vegyenek részt, s minden más országot kívülállóként kell kezelni, addig a többi állam a NATO-EU kapcsolatokat

¹⁹⁶ European Union – United States Facts and Figures – Statistics, pp. 1-4., Online: <http://www.eurunion.org/profile/facts/htm>, 2003. február 28.

¹⁹⁷ James SPERLING, *Europe in Change. Two Tiers or Two Speeds? The European Security Order and the Enlargement of the European Union and NATO*, Manchester University Press, Manchester, 1999, p. 3.

természetes és szükséges előmozdítójának tekintik azt, hogy a nem EU-tag NATO-tagállamokat is bevonják.

Az EU-NATO, EU-USA közötti legjelentősebb gyakorlati nézetkülönbség ugyanakkor még mindig a konkrét katonai/hadműveleti képességek terén mutatkozik. A NATO által képviselt DCI jelentősen konfrontálódik az EU CESDP által megfogalmazott HG-vel. Az 1999-ben, DCI néven bemutatott amerikai kezdeményezés rámutatott az Egyesült Államok és annak európai szövetségesei közötti, egyre növekvő technológiai különbségekre, az európai védelmi hozzájárulás csökkenésére és ebből következően a két kontinens stratégiai kötelékének lazulására.¹⁹⁸ A ma jelentkező különbségek abból adódnak, hogy az európai szövetségesekkel szemben az Egyesült Államok évtizedeken át óceánon túli erőkiemelésre készült.¹⁹⁹ A HG vezérgondolata pedig továbbra is a Nyugat-Európai Unió által 1992 júniusában meghirdetett Petersberg-feladatokra, azaz a humanitárius, kutató-mentő és békeműveletekre épül.²⁰⁰ Az elmúlt évtizedben azonban a napvilágot látott európai és amerikai indítványok nagy része az egymással szembeni félreértéseken, nem ritkán bizalmatlanságon alapult.²⁰¹ Ma tehát, a HG elsődleges célja a gyorsreagáló képesség kialakítása, míg az általános védelmi képességek erősítését csak közvetetten szolgálja. A DCI ezzel egyidőben valóban a NATO hosszú távú reagálóképességének javítását hivatott elérni, viszont az kifejezetten a Szövetségre koncentrált, s céljait tekint jobban ötvözi a védelmi és reagáló képességek hatékonyságának növelését.

2.2.5. Biztonság-egyenleg

Összességében megállapítható, hogy az európai biztonságot a fenyegetések változásai, a védelmi dimenzió kristályosodási folyamata, az integrációt jellemző törvényszerűségek, a transz-atlanti kapcsolatok, valamint a hatalmi érdekek határozzák meg leginkább. A new yorki, washingtoni, a madridi, moszkvai és teheráni terrorcselekmények, az észak-koreai nukleáris fenyegetés, az fel-feltörő balkán-válság, a kilátástalan közel-keleti konfliktus, valamint az iraki háború, mind-mind új koncepcionális értelmet adnak a biztonság mai meghatározásához, egyúttal távolabb taszítják azt a hidegháború körülményeitől.

A hidegháború idején a biztonságot kifejezetten katonai, s kisebb részben politikai tényezők jelentették. A két katonai tömb a nukleáris arzenál fenntartása és állandó modernizációja, azaz a fenyegetés és megtorlás fokozása által látta biztosítottnak a háború elkerülését. E körülmények között a nemzetközi szervezetek és intézmények a katonai eszközöket képviselő NATO és VSZ mögé szorultak, s épp ezen okok miatt a biztonság más elemei is másodlagossá váltak. Így a biztonság nem katonai-politikai területein bekövetkező fejlődés, vagy válság kevesebb figyelmet kapott.

A Szovjetunó és a VSZ összeomlásával e körülmények gyökeresen megváltoztak. Egy a keletről indított nagy intenzitású közvetlen nukleáris támadás eshetősége ugyan nem tűnt el,

¹⁹⁸ Hans-Christian HAGMAN, European Crisis Management and Defense: The Search for Capabilities, Adelphi Paper 353, The International Institute for Strategic Studies, Oxford University Press, 2002, p. 15.

¹⁹⁹ David YOST, The NATO Capabilities Gap and the European Union, Survival, vol. 42, No. 4, Winter 2002-01, The International Institute for Strategic Studies, 2001, p. 99.

²⁰⁰ Europa, The EU Online, The EU at a glance, Glossary, Online: <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/cig/g4000p.htm#p1> (2003. november 8.)

²⁰¹ Robert E. HUNTER, The European Security and Defense Policy: NATO's Companion or competitor?, RAND Corporation, 2002, p. 3.

viszont realitását tekintve nagyban csökkent. A tömegpusztító fegyverek fenyegetése más arculatot öltött: indirektté és kiszámíthatatlanná vált.

A keleti tömb felbomlása után a volt kommunista országok néhány éven belül rájöttek arra, hogy a nyugati nemzetközi szervezetek nem jelentenek fenyegetést számukra, ellenkezőleg: sokkal inkább elősegíthetik további fejlődésüket. A megindult integrációs folyamat újabb néhány esztendő alatt – mondhatni – gyökeresen átrajzolta Európa geostratégiai atlaszát.

A stratégiai katonai fenyegetés csillapodásával egy időben új biztonsági kihívások jelentek meg, amelyek a korábban is létező társadalmi, szociális, vallási, kulturális, gazdasági, emberi jogi, vagy ökológiai különbségek, egyenlenségek és "igazságtalanságok" okán törtek felszínre. Az új biztonsági provokációk közül ma a terrorizmus és annak eszközei, legfőképpen a tömegpusztító fegyverek alkalmazása jelenti a legnagyobb veszélyt.

A vasfüggöny eltűnése, s a globalizáció kiteljesedése által kialakult új nemzetközi közegben e problémák gyorsabban kezdtek terjedni. Mindezt "kedvezően" befolyásolta, hogy az állami és nemzetközi szereplők befolyása relatíve csökkent, s a nem állami tényezők pedig nagyobb jelentőséget kaptak. A new yorki, a washingtoni, a moszkvai és a madridi terrortámadások kétséget kizáróan bizonyították, hogy a világ legfejlettebb, legnagyobb és legerősebb haderejével, a legnagyobb gazdasági és nukleáris potenciáljával rendelkező hatalmak sem képesek saját maguk biztonságát garantálni. E körülmények arra készítették a nemzetközi és állami szereplőket, hogy új és hatékonyabb eszközrendszert építsenek ki a nemkívánatos folyamatok kordában tartására.

Mínt hogy a biztonsági kihívásokkal együtt a sebezhetőség is globalizálódott, megnőtt a jelentősége a nemzetközi összefogásnak, s újra értelmet kaptak a nemzetközi szervezetek is. Mind a NATO, mind pedig az EU, valamint a többi nemzetközi biztonsági intézmény is arra a következtetésre jutott, hogy a biztonság nem katonai elemeinek, különösen a társadalmi, szociális, vallási, kulturális, gazdasági, emberi jogi, ökológiai és egyéb területeken jelentkező negatív tendenciák megelőzése, azok kezelése és a stabilitás fenntartása a legcélravezetőbb módszer arra, hogy garantálják saját maguk biztonságát.

A haderőktől ez mindenekelőtt a békeműveletekre való felkészülést és a háborús küszöb alatti kihívásokkal szembeni hatékonyabb fellépést követeli meg. Az új hadászati-hadműveleti elvek elvárásként fogalmazzák meg továbbá, hogy a katonai elemek legyenek képesek nemzetközi kötelékben önállóan is és nem hazai parancsnokságok alárendeltségében is tevékenykedni. A nemzetközi körülmények változásai által támasztott elvárások új védelmi-tervezési, strukturális és mozgósítási elveket és gyakorlatot kényszerítenek a katonai struktúrákra, ahol a professzionalizmus elsődlegessé vált.

Noha a moszkvai és madridi támadások egyértelműsítették, hogy Európa is éppolyan célpont a terrorszervezetek térképén, mint az Egyesült Államok, mégis, a 2004-ben érvényben lévő amerikai és európai biztonságfelfogás alapvető különbségeket mutat. Tekintettel arra, hogy az amerikai elvek szerint a globális biztonság fenntartásában a katonai eszközök jelentősebbek, Washington jóval nagyobb, ütőképesebb, szervezettebb és technológiailag is fejlettebb haderőt tart rendszerben. Ettől eltérően az Európai Unió retorikailag ugyan általában kiáll a terrorizmus és a tömegpusztító fegyverek elterjedése ellen fellépő amerikai külpolitika mellett, a valóságban azonban egyfelől sokkal kisebb konkrét műveleti képességet mozgósít annak érdekében, másfelől pedig nem globálisan, hanem csak az Európához

kapcsolódó geostratégiaiailag instabil régiókra koncentrálnak. További különbség, hogy az európai nemzeti és szövetségi feladatok sokkal inkább a nemzetközi szervezetek által fogantatott békeműveletekre, semmint a háború közvetlen megvívására irányulnak. E képességbeli eltérés egyértelműen jelzi az európai és amerikai erőmag közötti érdekkülönbséget is.

Mindenek tükrében a körvonalazódó hatalmi centrumok idején Európa jövőbeni biztonsági körülményeinek alakulása, vagy az összeurópai rend és prosperitás erősítését célzó stabilitás, további gazdasági-politikai integráció, transz-atlanti stratégiai partnerség erősítése, illetve a védelmi képességek fejlesztése, vagy a kontinentális és atlanti széthúzás, alternatívái mentén halad majd.

3. fejezet

Az európai biztonságpolitika és katonai képességek fejlődése

Az a katonai szövetség, amelynek nem a háborúra való felkészülés a célja, értelmetlen és hasztalan.
Hitler

Az európai integráció és az azt oltalmazni hivatott katonai képességek fejlődésének minőségi és mennyiségi mutatói nem csupán az európai biztonság átrendeződését vonják maguk után, hanem jelentősen befolyásolják az EU-USA, EU-NATO, EU-Oroszország kapcsolatokat, s egyben módosítják az Európai Unió fajsúlyát is a globális politikában. E fejezet tézise, hogy a mind tömörebbé váló európai gazdasági, pénzügyi, kulturális központhoz társuló katonai erő és annak képességei elemi hatással van az európai biztonságra. Az Európai Unióról szóló szerződés Közös Kül- és Biztonságpolitikájába integrálódó Európai Biztonság és Védelempolitika, s az annak részét képező védelmi kvalitások nem csupán önmagában erősítik az Uniót, hanem a mindinkább koncentrálnak katonai erő hangsúlyosabb globális kül- és biztonságpolitikai szerepvállalást és ezáltal globális távlatokat is biztosít a szervezetnek. Ennek legutóbbi garanciáját az Európai Biztonsági és Védelmi Unió létrehozására és annak EU-alkotmányba történő beemelésére tett indítvány hordozza magában. A részfejezetek az CFSP, az ESDP és az ESDU kibontakozása, kronológiája, fejlődési stádiumai és alternatívái, valamint a keletkezett rezonanciák figyelemmel kísérése révén azt kívánják bizonyítani, hogy az európai védelmi képességek – kezdeti fázisuk ellenére – már ma is mind számottevőbb globális presztízt, befolyást és további expanziós perspektívát kölcsönöznek az Uniónak.

3.1. Az európai védelmi képességek prológusa

Önálló európai védelmi rendszer kialakítására ugyan voltak kísérletek a hidegháború időszakában is, e törekvések azonban valójában sem önállóak, sem csak európaiak, sem tisztán csak védelmi nem voltak. Bár 1947-ben a britek és franciák között megkötötték a **dunkerquei egyezményt**, majd a hozzájuk csatlakozó Benelux államok 1948-ban aláírták a **brüsszeli szerződést**, amely 1954-ben Nyugat-Európai Unió néven lett ismert, e kezdeményezések összeurópai jelentősége elenyésző volt.²⁰² Megalakulása után szinte közvetlenül a Nyugat-Európai Unió fokozatosan háttérbe szorult: katonai vonatkozású teendőit a NATO, egyéb feladatait pedig az 1957-es Római Szerződéssel létrehozott Európai Közösség és az 1949-ben megalakult Európa Tanács vette át. Ennek megfelelően a WEU gyakorlatilag tetszhalott állapotba került, s 1973-84 között teljesen szüneteltette tevékenységét.

Az európai biztonság megteremtésében, későbbi definiálásában, és a mai viszonyok kialakulásában az 1949 áprilisában aláírt **washingtoni szerződés**, valamint az annak nyomán létrejött Észak-atlanti Szerződés Szervezete játszott döntő szerepet. Noha az Egyesült Nemzetek Szervezete kartájának 51. cikkelye alapján a NATO a 12 alapító tagállam kollektív védelmét volt hivatott szolgálni, már a Szövetség megalakulása idején világos volt, hogy

²⁰² John Van OUDENAREN, *European Integration. A history of Three Treaties*, Ronald TIERSKY, *Europe Today, National Politics, European Integration, and European Security*, (Oxford, Rowman & Littlefield Publishers, INC, 1999), p. 241.

annak feladatai messze túlmutatnak az alapító országok védelmén.²⁰³ Az ötvenes években mind inkább eszkalálódó hidegháború öntörvényei, s a polarizálódó világrend következtében a Szövetség nem csupán jelentős, de rövidesen az első számú politikai-katonai szervezetté vált Európában. Az Egyesült Államok vezetésével megkezdődött egy olyan integrált védelmi struktúra kiépítése és annak katonai képességekkel való feltöltése, amelynek eredményeképpen minden egyéb és új nyugat-európai biztonsági intézménnyel szemben a NATO monopolhelyzetbe került, s azok hosszú évtizedekig csak annak alárendeltségében, vagy szerves részeként tudtak működni.

A mai értelemben vett európai közös, önálló – azaz a NATO-tól független – biztonság- kül-, és védelempolitika megteremtésére irányuló törekvések 1950-ben, a Pleven francia miniszterelnök által meghirdetett **Európai Védelmi Közösség**-kezdeményezéssel ágyazódtak be a kontinens talajába. Noha 1952-ben a Benelux államok, Franciaország, Németország és Olaszország aláírták az EDC-szerződést, annak érdemi kifejeződését és ratifikálását az akkor éppen kifakadó francia belpolitikai ellentmondások nem tették lehetővé. Ennek következtében a kezdeményezés hamar veszített népszerűségéből, s 1954-ben kudarcba fulladt.²⁰⁴

A hidegháború kezdeti éveit jellemző dinamikus polarizálódás folyamata nem csupán ellehetetlenítette, hanem gyakorlatilag abortálta is az önálló európai védelem- és biztonságpolitika kifejlődését. Az önálló biztonságpolitikára irányuló elképzelések a harmadik világháború árnyékában továbbra is csak tervek maradtak, s tekintettel a hidegháború ellentmondást nem tűrő törvényszerűségeire, nem is foghíhattak meg a racionalitás talaján. Európa biztonságát a nyugati-típusú társadalmi rendet és a transz-atlantizmust oltalmazó NATO, valamint az eurázsiai régiók kommunizmusa felett örködő Varsói Szerződés globális antagonizmusa határozta meg, s nyomta el egyben. Az EDC tehát a NATO, azaz a transz-atlanti biztonság részeként vegetált, s további, mintegy húsz esztendőre volt szükség ahhoz, hogy erőt merítsen és mai formájában újjászerveződjön.

Az ötvenes években ugyanakkor számottevő gazdasági és politikai integrációs mozgások indultak meg Európában, amelyek nagyban hozzájárultak a későbbi védelmi dimenzió kifejlődéséhez. Az Európai Szén- és Acélközösség, az Európai Gazdasági Közösség és az Európai Atomenergia Ügynökség megalakulásával létrejöttek az **Európai Közösségek**. Az EC kibontakozása kezdetben ugyan ellentmondásokkal terhes volt, a gazdasági alapú politikai szervező tevékenysége azonban feltartóztatlanul fejlődött.

A hatvanas években az európai integráció megtorpant. Noha Dánia, az Egyesült Királyság és Írország 1961-ben beadta csatlakozási kérelmét az EEC-hez, viszont de Gaulle egészen a hetvenes évek elejéig bojkottálta a britek, s így közvetve a többi aspiráns ratifikációját. A német-francia kapcsolatok fejlődését szintén a sajátos de gaullei politika szabta meg. Annak ellenére, hogy a **Schuman-deklaráció** 1950 óta biztosított keretet és ösztönözte is egyben a francia-német kapcsolatok fejlődését, Párizs domináns szerepre törése, hajthatatlansága és kompromisszumkerülése majd két évtizedig blokkolta a közös nevező megtalálását. A valódi áttörést az 1969 decemberében megtartott hágai csúcsértekezlet jelentette, ahol megfogalmazódott, hogy a hatok addig szinte kizárólag gazdasági alapú

²⁰³ NATO Handbook, (Brussels, NATO Office of Information and Press, 2001), p. 3.

²⁰⁴ R. T. Griffiths, European Defense Community, European Political Community, and the Beyen Plan, (Netherlands, Leiden, Leiden University, Historical Institute), Online: <http://www.let.leidenuniv.nl/history/rtg/res1/edc.html> (2003. május 17.)

együttműködését ki kell terjeszteni a pénzügyi és politikai kooperációra, valamint a Közösség esetleges bővítésére is.²⁰⁵

A hetvenes és nyolcvanas évek számos fordulatot eredményeztek az európai integráció és politikai arculatvétel folyamatában. Az 1970-ben, Luxemburgban ülésző külügyminiszterek zárónyilatkozatukban megerősítették az **Európai Politikai Együttműködés** intézményesítésének szándékát. A deklaráció első ízben rögzítette a külügyi konzultációk szükségességét és egy esetleges közös fellépés alapvető politikai elemeit. Jóllehet az EPC felölelte a hatok külpolitikai együttműködését, a NATO dominanciája mellett az csak névlegesen és felszínesen tevékenykedhetett.

Az európai integráció kronológiájában a következő mérföldkövet az 1973-as esztendő jelentette. Az időközben több mint egy évtizedes civakodás záróakkordjaként végül felvételt nyert Dánia, az Egyesült Királyság és Írország, amellyel megvalósult a **Közösségek első bővülése**, jelentős gyakorlati lökést adva a további politikai elképzeléseknek. A hetvenes években a francia-német kapcsolatok is elmozdultak holtpontjukról, amelyek – kisebb-nagyobb megszakításokkal, de azóta is – egyfajta generátorként hatnak az európai progresszióra. Azzal, hogy közös javaslatot fogalmaztak meg az Európa Tanács létrehozására, amelyet a párizsi csúcstalálkozó 1974-ben ratifikált is, hosszú távon biztosították a közös érdekek melletti elkötelezettségüket.²⁰⁶

Az 1973-74-es olajválság súlyos és tartós gazdasági recessziót okozott Nyugaton. Az egyes országok a nemzeti megoldási alternatívákat részesítették előnyben, aminek következtében a közös érdekek háttérbe szorultak, s így az integráció ismét veszített lendületéből. Rövidesen beigazolódott azonban, hogy a dekonjunktura ellen a nemzeti gazdaságpolitikák hatástalannak bizonyultak, mi több, a decentralizált egyéni megoldási alternatívák következtében az energiák egymást rontották. 1979-ben ezért létrehozták az **Európai Pénzügyi Rendszer** intézményét, amely szinkronizálta a nemzeti pénzügypolitikákat, stabilizálta az európai pénzügyi folyamatokat, s egyben piacfüggővé tette az európai valuták konvertibilitását. Az 1979-es második olajválság tünetei emiatt már jóval mérsékeltebben jelentkeztek a kontinensen, s nem sokkal később az Európa Parlament közvetlen választása, a mediterrán országokkal történő felvételi tárgyalások és a gazdasági fellendülés már merőben új dinamikát kölcsönöztek az európai integrációnak. Mindezzel együtt a biztonsági kérdések is előtérbe kerültek a nyolcvanas években. Franciaország jelentős erőfeszítései hatására – ellensúlyozandó a túlzott amerikai befolyást Európában – a WEU újból aktivizálódott, s megkezdte a módosított Brüsszeli Szerződés V. cikkelye szerinti kollektív védelmi jellegű tevékenység koordinálását.²⁰⁷

A Közösségek sikereinek továbbfejlesztése célzatával az Európa Parlament elfogadta "Az Európai Unió létrehozására vonatkozó keretegyezményt" 1984-ben, s e koncepció szellemében a WEU külügy- és védelmi miniszterei első ízben találkoztak **Rómában**, hogy egyeztessenek a szervezet felélesztéséről és szerepéről. Azzal, hogy az Európai Politikai Együttműködés bekerült a Közösségek struktúrájába, a korábbi gazdasági egység politikai

²⁰⁵ John Van OUDENAREN, *European Integration, A history of Three Treaties*, Ronald TIERSKY, *Europe Today, National Politics, European Integration, and European Security*, (Oxford, Rowman & Littlefield Publishers, INC, 1999), pp. 243-251.

²⁰⁶ *Ibid.*, pp. 251-252.

²⁰⁷ BABOS Tibor, *Integrációnk harmadik pillére: a Nyugat-európai Unió, A társult tagsághoz vezető út*, (Budapest, Új Honvédségi Szemle, 1999/6)

együttműködéssé emelkedett.²⁰⁸ A WEU 1987-ben, **Hágában** tartott külügyminiszteri értekezletén a tagországok csatlakoztak az "Európai biztonsági érdekek platformhoz", amely egyfelől a NATO európai pillére, másfelől az integrált Nyugat-Európa biztonsági és védelmi dimenziójának kiépítése érdekében szállt síkra. A Platform meghatározta a WEU NATO-val és más biztonsági intézményekkel való kapcsolatait, valamint esetleges bővítésének szabályait. Mint az európai biztonsági és védelmi ügyekben illetékes fórum rendelkezett továbbá arról, hogy miképpen alakítsák a jövőbeni lehetséges feladatokhoz kapcsolódó követelményeket és az európai szerepvállalás számba jöhető alternatíváit.²⁰⁹

A WEU ismételt életre keltését számos jelentős gyakorlati lépés is követte: 1987-88 között – mint független nemzetközi szervezet – vállalt békeművelési szerepet az irak-iráni háborúban. 1990-91 között a Perzsa-öbölben és a Vörös-tengeren felügyelte az ENSZ által foganatosított embargót. A képességek növelését illetően 1989-ben párizsi székhellyel megalapították a WEU Biztonsági Tanulmányok Intézetét, 1991-ben pedig a torrejoni műhold-központot.²¹⁰

A NATO égisze alatt inkubálódó európai integráció, s e gazdasági és politikai szerveződési folyamatok nagyban hozzájárultak az európai biztonságpolitika fokozatos fejlődéséhez és későbbi letisztulásához. Ezt nagyban serkentették a nyolcvanas évek leszerelési tárgyalásai, az annak nyomán tört nyelő enyhülési folyamat, valamint a kelet-európai politikai-társadalmi változások. Mindezek együtt rövidesen gyökeresen új közeget hoztak létre az európai integráció és a védelmi dimenzió kifejlődéséhez.

3.2. Az európai védelmi dimenzió kibontakozása

Európa, mint önálló és meghatározó világgazdasági egység a XX. század utolsó évtizedére fejlődésének azon szakaszába jutott, amikor időszerűvé és egyúttal elkerülhetlenné vált a politikai és azzal együtt a biztonsági intézményrendszer kiépítése. Az európai közös, önálló biztonság-, kül-, és védelempolitika mérföldes lépéseit a nyolcvanas években hajrájához érkezett nyugat-európai piaci egységesítés, a kontinens belső határainak lebontása, a kelet-európai demokratizálódási folyamatok, valamint a távol-keleti és amerikai erőközpontokból mind nyilvánvalóbban feltűnő kihívások serkentették mind jobban. A külső és belső hatások dialektikájában fejlődő és egyben önállósodó európai politikai egység a közigazgatás első pilléreinek szerves fejlődésével párhuzamosan körvonalazódott. A kilencvenes évek hajnalán nyilvánvalóvá vált, hogy a biztonsági rizikófaktorokkal szembeni érdekérvényesítéshez elkerülhetetlen a külpolitikai egység és a hiteles katonai erő felmutatása.

A Közös Kül- és Biztonságpolitika kidolgozásának gondolatát **Kohl és Mitterand** közös javaslatára emelték be az Európai Politikai Unió aktuális kérdései közé 1990-ben. Ugyanebben az évben Spanyolország és Portugália csatlakozott a WEU-hoz. 1991 sarkalatos változásokat eredményezett a XX. századvégi Európa gazdasági és politikai valóságában. Aláírták az Európai Uniót életre hívó maastrichti szerződést, valamint Luxemburgban a viandeni kommunikében a WEU-tagok arról döntöttek, hogy a WEU-t úgy kell fejleszteni, hogy az európai integrációs folyamat perspektivikus védelmi összetevőjévé váljon. Ennek

²⁰⁸ John Van OUDENAREN, *European Integration. A history of Three Treaties*, Ronald TIERSKY, *Europe Today, National Politics, European Integration, and European Security*, (Oxford, Rowman & Littlefield Publishers, INC, 1999), pp. 251-68.

²⁰⁹ *NATO Handbook*, (Brussels, NATO Office of Information and Press, 2001), pp. 360-361.

²¹⁰ *History of WEU*, Western European Union, Online: <http://www.weu.int/> (2004. február 4.)

megfelelően az európai biztonsági rendszer háromszintű tagozódását javasolták, amely szerint az európai dimenziót a WEU, az atlantit a NATO, a pán-európaiakat pedig az EBESZ képviseli.

Mialatt a NATO az új biztonsági környezetet kezelni képes stratégiai koncepció kidolgozásán fáradozott a kilencvenes évek első éveiben, az európai szövetségesek egyre erélyesebb hangot ütöttek meg a biztonsági kérdések és a szuverenitás kapcsán. Első lépésként az Európai Unió 1991-ben kiadott **maastrichti** deklarációjában szorgalmazta a Közös Kül- és Biztonságpolitika létrehozását.²¹¹ A CFSP, mint az Unió egyik önálló pillérének legfőbb feladatául azt szabták meg, hogy a nemzetközi együttműködés, a demokrácia, az emberi jogok és a nemzetközi jog bázisán mielőbb kidolgozza az Unió-tagok védelmének, függetlenségének és a közös értékek megőrzésének garanciáit. A szerződés szerint a CFSP gyakorlása egyfajta komplex, össznemzeti tevékenységet takar, amelynek irányelveiért és kormányközi koordinációjáért az Európa Tanács kezkeskedik, a közös álláspontot pedig a többségi döntés elvének követésével a mindenkorai külügyminiszterek tanácsa alakítja ki. Az Európai Unióról Szóló – 1993-ban hatályba lépett – Szerződés J.4.2 pontjában mindemellett felkérte a Nyugat-európai Uniót, mint az EU védelmi ügyeiért felelős szervezetét, hogy dolgozza ki a védelmi képességek kialakításának kézzelfogható követelményrendszerét.²¹²

Az EU megszületése azonban komoly aggodalmakat váltott ki a még mindig létező két nagyhatalom fővárosaiban. Míg Washington nyugtalanságát fejezte ki amiatt, hogy az amúgy is ingatag európai biztonsági felépítmény megbomlása idején az Unió konkurálhat majd az Egyesült Államokkal és a NATO-val, addig a megtört, de még mindig európai szuperhatalom, Oroszország attól félt, hogy a keleti tábor szétporladását látva a Nyugat duplikálja katonai képességeit, így a NATO-t, és fegyveres offenzívába kezd ellene. A félreértések, félremagyarázások, fenntartások, és vádaskodások sem közvetlenül a hidegháború után, sem később nem tűntek el az európai politika retorikájából, s mindmáig meghatározzák a kontinens biztonságában érintett nemzetállamok hozzáállását.

A következő lépés a **Petersberg-deklaráció** 1992-ben történt aláírása volt, amely *de jure* lefektette egy Európa által létrehozandó biztonsági szervezet általános kereteit. A Deklaráció exhumálta a Nyugat-európai Uniót, s hatáskörébe rendelte a békefenntartással, humanitárius műveletekkel, mentési feladatokkal, válságmenedzsmenttel és konfliktus-megelőzéssel kapcsolatos biztonsági teendőket.²¹³ Első ízben különültek el az V. cikkelybeli kollektív védelemmel összefüggő tevékenységek az azon túlmutató, vagy az azt el nem érő feladatoktól. Megemlítették annak eshetőségét is, hogy az európai védelmi együttműködés és biztonsági menedzsment kapcsán előfordulhat, vagy akár szükségessé válhat a NATO-erők WEU által történő részleges igénybevétele. A Petersberg-feladatok haladéktalan ellátását elősegítendő a szervezet megkezdte katonai – elsősorban válságkezelési – képességeinek kialakítását. Ennek legfontosabb projektje a "WEU-val való együttműködésre felajánlott erők" program volt, amelynek keretében a tagországok konkrét felajánlásokat tehettek a

²¹¹ Gale A. MATTOX and Daniel WHITENECK, The ESDI, NATO and the new European security environment, James SPERLING, Europe in Change, Two tiers or two speeds? The European security order an the enlargement of the European Union and the NATO, (Manchester, Manchester University Press, 1999), p. 121.

²¹² Provisions of a Common Foreign and Security Policy, Treaty on European Union, Title V., Online: <http://europa.eu.int/en/record/mt/title5.html> (2003. május 18.)

²¹³ Gale A. MATTOX and Daniel WHITENECK, The ESDI, NATO and the new European security environment, James SPERLING, Europe in Change, Two tiers or two speeds? The European security order an the enlargement of the European Union and the NATO, (Manchester, Manchester University Press, 1999), pp. 121-122.

humanitárius és mentő feladatok, békefenntartás és válságkezelés végrehajtására.²¹⁴ A megnövekedett tervezési és haditechnikai feladatok zökkenőmentesebb koordinációja célzatával a WEU ugyanebben az évben felállította továbbá saját védelmi-tervezési törzsét és a Nyugat-európai Fegyverzeti Csoportot.

A Petersberg-deklarációval, s a nyugat-európai nemzetek többségének aktív hozzájárulásával a WEU és a CFSP a kilencvenes évek első éveiben erőre kapott, merőben új értelmezést kölcsönözve az európai biztonság kilátásainak. A gazdasági dimenzió elmélyülését követően az európai integráció – az EU és WEU szimbiózisával – egyértelműen a politikai egység tömörülése felé kezdett mutatni. Az integráció lehetséges alternatívái, a gazdasági és pénzügyi unió létrejötte, valamint az EU-bővítés tágabb összefüggéseinek napirendre kerülésével – ugyan áttételesen, de mégis – közelebb kerültek mind az európai válságterületek, mind pedig azok hatékonyabb kezelésének igénye. Mindez természetesen az EU biztonságpolitikájával összefüggő dilemmákra is egyre inkább ráirányította a figyelmet, aminek következtében a CFSP – azóta is – kiemelt témájává vált az európai politikai tervezésnek.

3.3. A közös nevező: a CJTF

Az európai biztonsági képességek ügyét számos támadás érte mind az európai illetőségű nemzetközi biztonsági szervezetek, mind pedig az európai hadszíntéren érdekelt hatalmak, államok részéről a kilencvenes években. Már az évtized első esztendeiben bebizonyosodott, hogy sürgős szabályozó bevezetése hiányában az önálló európai biztonság öntudatra ébredése nem csupán a biztonsági szervezetek és érintett államok kompetenciaharcához, hanem súlyos zűrzavarhoz és végső soron az európai biztonság és transz-atlanti kapcsolat megingásához is vezethet.

A kilencvenes évek derekára világosan látható volt, hogy az európai biztonságban illetékes három vezető intézmény közül a NATO és az EU a domináns, míg a WEU súlya csak a kettőhöz viszonyítottan határozható meg. Másként fogalmazva: a WEU nem képviselt valós erőt sem önállóan, sem a másik kettő, vagy azok egyike nélkül. A három szervezet vonatkozásában ugyanakkor tagadhatatlan volt a rendkívül mély gyökerű kölcsönös függőség, amit a szervezetek nem homogén tagságából fakadó eltérő érdekek tovább bonyolítottak. Az összetett kapcsolatok mindazonáltal mindig is hozzájárultak ahhoz, hogy e szervezetek kompromisszum-készek legyenek és együttműködésre törekedjenek.

A NATO-nak négy esztendőre volt szüksége ahhoz, hogy a heves európai kölcsönhatásokra megfelelő választ adjon. A Szövetség által kidolgozott atlantista Európa-politika az Európai Biztonsági és Védelmi Identitás koncepcióban, valamint a Békapartnerségi Programban öltött testet. Az 1994 januárjában, **Brüsszelben** megrendezett csúcstalálkozón a tagországok vezetői elismerték és támogatásukról biztosították a WEU-kezdeményezést, s a Petersberg-feladatok NATO-harmonizációja célzatával nem csak az ESDI létjogosultságát, hanem egyúttal annak további fejlesztését és erősítését is előirányozták. Válaszolva a Petersberg-deklarációra, az Észak-atlanti Tanács először tett említést arról, hogy eseti elbírálás alapján a Szövetség katonai kapacitásokat bocsáthat a WEU rendelkezésére, valamint részletekbe menően szabályozták azok igénybevételének

²¹⁴ WEU: a European instrument for crisis management – reply to the annual report of the Council, Explanatory Memorandum III/4, (Assembly of WEU, Document 1647, 18 May 1999), Online: http://www.assembly-weu.org/en/documents/sessions_ordinaires/reports/1647.html (2003. május 18.)

eshetőségeit és módját is. A brüsszeli csúcserkezesen mindezen felül – az ESDI-hoz kapcsolódva –, bemutatták a Többnemzetiségű Összhaderőnemi Alkalmi Harci Kötelék Washington által kezdeményezett koncepcióját is, amellyel a NATO az új, Petersberg-típusú béketámogató és válságkezelő műveletek feladatainak megfelelő struktúra kialakítását tűzte ki célul.²¹⁵

A CJTF a NATO Európa-politikájának gyakorlati tartalmát jelentette, s az ESDI katonai képességek megteremtésének szándékával egyetemben közvetetten a NATO-WEU közötti kapcsolatok előmozdítását is támogatta.²¹⁶ A CJTF-erőkre az „elkülöníthető, de nem különálló” elvet érvényesítették, amely szerint azok alkalmazhatóságát mind a NATO, mind pedig a WEU-vezette műveletekben is lehetővé tették.²¹⁷ Azzal, hogy a Szövetség erőinek át-alárendelését a NAC kompetenciájába helyezték, s együttműködő szervezetként az éppen akkor megalakult Észak-atlanti Együttműködési Tanácsot jelölték meg, a CJTF bemutatkozhatott a partnerországokban is. Minthogy a CJTF az EU-WEU kötelék mellett a tágabb, páneurópai műveleti együttműködés esélyét is előre vetítette, ez azt jelentette, hogy a két uniónak nagyobb figyelmet kellett szentelnie a „közös” és az „önálló” fogalmak jelentéstartalmának tisztázására.

A CJTF-projektrel az Egyesült Államok európai érdekérvényesítésének kilátása jelentékenyen növekedett. Tekintettel arra, hogy a CJTF biztosítására – a NATO-csatornakon át közvetve – az Egyesült Államok volt egyedül képes, Washington nem csupán beleszólási jogát őrizte meg, hanem ezáltal továbbra is meghatározó szereplője maradt az európai műveleteknek. A CJTF-koncepció tehát több területen is pofitot eredményezett az Egyesült Államoknak, de még az Uniónak is. Azzal például, hogy bevonták az európai szövetségeket és partnereket a közös cselekvésbe, nagyban tehermentesült az amerikai védelmi potenciál, s a szerteágazó figyelemmegosztás koloncától megszabadulva Washington végre nagyobb hatásfokkal fókuszálhatott a globalizálódó világ más, számára fontos régióira.²¹⁸ Mivel az amerikai katonai potenciál nélkül az összes európai integrációs szervezet *de facto* cselekvőképtelenséget produkált a biztonsági kihívásokkal szemben, az európai szövetségek és partnerek is nagymértékben profitáltak a CJTF-projektből. Hozzáérttek ezáltal ugyanis az amerikai harcászati-hadműveleti eljárásokhoz és az azokat biztosító technológiához és annak példáján megkezdhették a képességek racionalizálását. Minthogy a CJTF voltaképpen a közös többszöröst, s így egyfajta szimbiózist jelentett az Európai Unió és a NATO számára, a CFSP arra kényszerült, hogy az „önállóság” és az „európai” helyett, a „közös” jelzőre és nem csak az unió feladatokra koncentráljon, ami nem feltétlenül jelentett rosszat.

A CJTF a NATO-EU-WEU háromszög relációjában először jelentett távlati megoldási alternatívát az európai védelmi képességek duplikációjának és vetélkedésének elkerülésére, illetve egyben a kölcsönös függőségen alapuló együttműködés gyakorlati dimenzióinak elmélyítésére. Tekintettel arra, hogy az európai katonai képességek hiányában a koncepció

²¹⁵ NATO Summit Final Communiqué, NATO M-NAC 2(94)116, § 14-15. (Brussels, NATO Headquarters, 1 December 1994), Online: <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c941201a.htm> (2003. május 18.)

²¹⁶ Strengthening European Security and Defense Capabilities, (NATO Fact Sheets, December 2000), Online: <http://www.nato.int/docu/facts/2000/dev-esdi.htm> (2003. május 18.)

²¹⁷ Robert E. HUNTER, *Security in the Euro-Atlantic Area*, (Barcelona, Nuevos Retos Para La Seguridad Europea, Revista Cidob d'Afers Internacionals #49, May 2000), Online: <http://www.cidob.org/Ingles/Publicaciones/Afers/49hunter.htm> (2003. május 18.)

²¹⁸ Ashton B. CARTER, George A. JOULWAN, Thomas G. MCINERNEY, Michael P. C. CARNES, *Anticipating Today the Essential Capabilities for Tomorrow. Analysis*, (1999 Fletcher Conference, November 2, 1999), Online: <http://www.army.mil/cmh-pg/documents/Fletcher/Fletcher-99/F99-P3-A.htm> (2003. május 8.)

továbbra is a szövetséges, pontosabban az amerikai erők képességeire épült, tömördek kritika fogalmazódott meg mind az Egyesült Államokban, mind az EU-ban, a másik felet illetően. Míg Washington a gyenge európai védelmi képességeket bírálta, Brüsszel nem nézte jó szemmel a Washington által az európai szövetségesek számára kiírt epizód szerepköröket.

Néhány év elteltével a CJTF később tovább szinkronizált variánsait, nem csak a Szövetségben, de az ENSZ-ben, az Európai Unióban, a Nyugat-európai Unióban a Békepartnerségben és a CSCE-ben, később OSCE-ben is bemutatták, majd adaptálták. Ezzel a kilencvenes évek közepére a Szövetség monopolhelyzetet ért el a műveleti képességek terén. A különböző parancsnokságok alá tartozó haderőnemi egységeket magukba foglaló feladatorientált, misszió-specifikus összetételű alkalmi kötelékek széles spektrumában, de mindig is alapvetően NATO-elveknek megfelelően szerveződtek és tevékenykedtek. A NATO által később továbbfejlesztett, s 1996-ban Berlinben ismertetett CJTF már békeidőszakra is érvényesítette az olyan operatív törzsek és alárendelt reagáló erők készenléti állapotát, amelyek képesek levelezni és végrehajtani a váratlan konfliktusok elleni átfogó fellépést. Ez összességében azt jelentette, hogy a CJTF intézményesítésével a válságkezelés terén létrejött a biztonsági szervezetek közötti transzparencia, csak hogy annak legfőbb irányító szerve továbbra is a NATO maradt.

A CJTF fejlődése során folyamatosan bizonyosságot nyert, hogy az európai és a kontinensen kívüli térségekben vezetett műveletek sikere a NATO politikai és katonai helybenhagyása hiányában kudarcra van ítélve. Másként fogalmazva: az Amerikai Egyesült Államokat – és így áttételesen a Szövetséget – leszámítva mindeddig egyik biztonsági szervezet sem volt képes kialakítani azokat a katonai képességeket, amelyek a szükséges és elégséges beavatkozási képességet biztosítanák. Ennek elsődleges oka, hogy Európának a szándékon kívül nem sikerült forrásait annak érdekében mozgósítania, hogy a CFSP, vagy a WEU effektív katonai tényezővé nője ki magát a térségben. A kilencvenes évek közepén tehát sem politikai akarat, sem pénzügyi forrás nem állt rendelkezésre ahhoz, hogy olyan biztonsági szervezet alakuljon Európában, amely önállóan és hitelt érdemlően képes lenne fellépni a kontinensen mutatkozó biztonsági devianciákkal szemben. A CJTF bár eseti és politikai konfrontációkkal terhes, mégis a legkisebb közös többszörös szerepét töltötte be a két szervezet vonatkozásában. A hosszas és sokszor kemény viták ellenére összességében megállapítható, hogy a CJTF kezdetben valóban az európai "önállóság" ellen hatott, azonban a "panelszerű katonai struktúrák és párhuzamosságok elkerülésével" nagyban hozzá járult ahhoz, hogy ugyan a Szövetség égisze alatt, de az európai védelmi dimenzió tovább fejlődhessen.

Az önálló európai biztonság fejlődése tehát az EU WEU-ban testet öltő védelmi törekvései, valamint azok NATO által történő anyagi és politikai támogatásának mikéntje mentén sodródott a kilencvenes évek közepén. A Petersbergi irányelvek gyakorlati lépései, így az európai korlátozott szerepvállalás ügye – tradicionális okokból kifolyólag – maximálisan NATO függőek voltak. Tényszerűvé vált, hogy továbbra is a NATO fémjelzte az európai védelem valós tartalmi garanciáit, miközben a WEU kollektívája a múlt, az EU védelmi képességeinek kialakítása pedig akkor még a jövő homályába veszett. Mind inkább teret nyert ezek után az a nézet, hogy az európai biztonság letéteményese továbbra is a NATO, s a két unió önállósodási törekvése sokkal inkább becsvágy marad, semmint realitássá válhatna.

3.4. Az európai védelmi képességek által keltett örvények

Az Európai Unió 1996-ban megkezdte az önmaga létét szabályzó szerződések felülvizsgálatát, aktualizálását majd módosítását. A 15 tagállam részvételével lezajlott Kormányközi Konferencia-sorozat eredményeit az 1997-ben, **Amszterdamban** megtartott csúcstalálkozón kiadott deklaráció rögzítette. Az amszterdami szerződés részletesen tárgyalta a Közös Kül- és Biztonságpolitikát és annak továbbfejlesztésére vonatkozó ajánlásokat. Amszterdam az Unió részéről kísérelte meg vázolni a Petersberg-típusú feladatok politikai értelmezését, védelmi-tervezési alternatíváit, valamint az ESDI-ra és a CJTF-re vonatkozó uniós álláspontokat. A Szerződés arról tett tanúbizonyságot, hogy az EU sikraszállt a közös és önálló európai biztonság- és védelempolitika kialakítása mellett, s egyben meghatározta a védelmi képességek CFSP-irányelvek szerinti fejlesztését.²¹⁹

Azzal, hogy a konvenció tulajdonképpen felállította a műveletek megindítása és a döntéshozatali eljárás egyfajta szinopszist, a korábbiakhoz képest nagyban szélesítette a CFSP horizontális és vertikális kiterjedését. A CFSP-stratégiák kidolgozását egyúttal az Európa Tanács felügyeletébe utalták, s ennek megfelelően a védelemi irányelveket ugyan a továbbiakban is a konszenzus-elv érvényesülésével, a műveleti tervezést és vezetést azonban már a Tanácsban hozott minősített többséggel alakították ki.²²⁰ A szerződés kijelölte a Tanács főtitkárának személyét, mint a közös kül-, és biztonságpolitika megvalósításáért felelős vezetőt, s egyben meg is bízta, hogy a Tanácsra és az Elnökségre támaszkodva járjon el a vonatkozó ügyekben.

A szerződésben ajánlásként fogalmazódott meg, hogy a CFSP-vel kapcsolatos döntéshozatali rendszer miként épül az illető nemzeti szervezetekre, s hogy a CFSP kialakítása során hogyan érvényesül a többségi elv prioritása. Tekintettel arra, hogy a tartalmi fejezetek nem tartalmaztak utalást sem az ESDI-ra, sem pedig az Unió és az ESDI kapcsolatára, a témát illető fogalomhasználat jellemezte is a folyamatban rejülő CFSP-NATO ellentéteket. Míg ugyanis a NATO következetesen az ESDI mozaikszót alkalmazta, addig az Unió részéről – a folyamat széles spektrumára utalva – a CFSP, ESDP, EDP rövidítések voltak használatosak. A két szervezet között addigra kialakult "állóháború" tényét az is jól illusztrálta, hogy a Szerződést előkészítő kormányközi egyeztetés még 1997-ben sem tudott áttörést produkálni a fogalmak egységesítése terén.

Az Európai Unióról szóló szerződés a kül-, és biztonságpolitika vonatkozásában számos változáson ment át az amszterdami értekezletig, amely egyben jelentős mérvadója is az európai biztonság metamorfózisa akkori irányelveinek. A szerződés olyan új elemekkel bővült, mint például maguk a Petersberg-feladatok, vagy kifejezetten az Unióra vonatkozó biztonsági kérdések és katonai képességek újszerű összefüggései. E területek kapcsán is kiemelt elvként jelent meg, hogy az Unió ajánlásait a tagállamok – továbbra is mindinkább – építsék be saját jogrendszerükbe, illetve az Unió szintjén fontos tendőként fogalmazódott meg a CFSP nemzetközi kapcsolatokban és nemzetközi jogban való legitimálásának feladatköre.²²¹

²¹⁹ General Secretariat Working Party, Task Force on the Intergovernmental Conference. Note on the European Parliament's Priorities for the IGC and the New Amsterdam Treaty. Report and Initial Evaluation of the Results. Online: http://www.europarl.eu.int/topics/treaty/report/part3_en.htm (2003. május 18.)

²²⁰ Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, The Treaties Establishing The European Communities and Related Acts, (Official Journal, C 340, 10 November, 1997), Article J.3-4, Online: <http://europa.eu.int/eur-lex/en/treaties/dat/amsterdam.html> (2003. május 29.)

²²¹ Ibid., Article J.7.1

Az amszterdami szerződés az eredeti, maastrichti formulát tartotta irányadó filozófiának, amely szerint a WEU perspektivikusan az Európai Unió fejlődésének integráns részét képezi, s a WEU-nak a petersbergi feladatok megvalósításán keresztül kell elősegítenie az EU biztonsági érdekeinek érvényesülését. Amszterdam a WEU-t mindazonáltal csak a petersbergi feladatok ellátására alkalmas katonai képességek megteremtésére hatalmazta fel, a politikai-gazdaságiakra nem. Megerősítette egyúttal, hogy az ezen túlmutató védelmi kvalitások legfőbb letéteményese továbbra is a NATO marad.²²²

A szerződés jelentős terjedelemben fejtette ki az EU-WEU kapcsolatok mélyítésére és kiterjesztésére vonatkozó feladatokat is, amelynek egyik sarokkövét a műveleti képességek kialakítására és bővítésére tett együttes kísérletek képezték. Ezek célja, hogy az Unió közös kül-, és biztonságpolitikája – a tagállamok egyetértése esetén – egyesül a közös védelem kialakítására irányuló feladatokkal, azaz ezáltal véglegesedjen a WEU EU-integrációjának lehetősége. Ez azonban az EU és a tagállamok vonatkozó jogszabályainak harmonizációját feltételezte, ami további egyeztetések eredményeképpen volt csak elképzelhető.²²³ 1997-re az európai biztonságpolitikai folyamatok arra inspirálták az Uniót, hogy még operatívabb és gyorsabb mechanizmust építsen ki a biztonságpolitika és annak katonai elemei működtetésére.

A WEU – a még rövid ideig tartó önállóság jegyében – szinte preventíve reagált az EU amszterdami irányelveire. Az 1997. júliusi, **brüsszeli** nyilatkozatában újra kiállt az Észak Atlanti Tanács berlini ülésén megfogalmazott WEU-NATO-kapcsolatok alap gondolatai mellett, amely szerint a Szövetség az ESDI koncepcióján keresztül kapcsolódik a WEU-hoz, a WEU pedig a petersbergi feladatok mentén kötődhet a Szövetséghez.²²⁴ A berlini irányelvek koordinálására pedig felállították a WEU katonai törzsét is. A WEU ezzel tulajdonképpen a saját maga műveleti képességeit kívánta legitimálni úgy, hogy egyfajta szabályrendszert vázolt fel az európai válságok kezeléséhez szükséges NATO- és EU-képességek igénybevételére. A dokumentum szövegezése azonban még ezen is túl ment, ugyanis mindezt a két szervezet WEU által történő összekapcsolása, s az ENSZ és az OSCE, mint együttműködő szervezetek révén képzelte el.²²⁵ Minthogy azonban a WEU sem konkrét képességekkel, sem pedig politikai tőkével nem rendelkezett, e törekvés a tagországok közönye következtében nem fogant meg, s továbbra is csak szándék maradt. Egyértelművé vált, hogy a WEU immáron csak formálisan működik, s erőfeszítései a két vezető intézmény és a hatalmak erőterében felmorzsolódnak.

A CFSP fejlődését korábban nagyban nehezítette az egyes EU-tagok, köztük mindenekelőtt az Egyesült Királyság elutasító magatartása. A koszovói vérengzések és a délszláv válság kiszámíthatatlansága összességében "pozitív" lökést adott a brit külpolitikának. Az éppen akkor miniszterelnökké választott Blair pörtschachi beszédében úgy fogalmazott, hogy az új brit kormány elődeihez képest aktívabban kíván részt vállalni az európai integrációt meghatározó folyamatokban, illetve azok alakításában: tekintettel arra, hogy az európai biztonság és védelempolitikát a gyengeség és téboly jellemzi, az jelenlegi

²²² Ibid., Article J.7

²²³ Ibid.

²²⁴ WEU Ministerial Council, Declaration of the WEU on the Role of the Western European Union and its Relations with the European Union and with the Atlanti Alliance, Brussels, 22 July 1997, Article J.7.B, Online: <http://www.cip.fuhem.es/ueh/documentos/ueo/97-brussels.htm> (2003. május 29.)

²²⁵ Ibid., Article J.7.C.

formájában elfogadhatatlan.²²⁶ Az európai integráció politikai térnyerése, valamint az Európai Monetáris Unióból való kimaradás okozta félelem, a marginalizáció esélye és a koszovói válság arra szorította Blairt, hogy felülvizsgálta a korábbi külpolitikai gyakorlatot és radikális diplomáciai reformba kezdjen.²²⁷ Az új brit megközelítés szerint a CFSP nem lehet eredményes megfelelő súlyú katonai erő nélkül, illetve fordítva: a katonai képességek hiányában a CFSP csak egy súlytalan és rövidtávú politikai kezdeményezés. A brit külpolitika Európa felé fordulása jelentős fordulatot idézett elő a védelmi képességek fejlődésében.

Két hónappal később, 1998 decemberében a franciaországi **Saint Malo**-ban az Egyesült Királyság és Franciaország közös nyilatkozatot fogadott el az európai védelemről, annak kifejezetten kontinentális keretekben, ugyanakkor a NATO elsődlegességének elismerése és támogatása mellett történő kiépítéséről.²²⁸ E kétoldalú csúcstalálkozó alapüzenete az volt, hogy az Európai Uniót képessé kell tenni a nemzetközi válságok önálló és hiteles kezelésére. Minthogy a saint malo-i nyilatkozat – mint a témát illető első jelentős tengely-megállapodás – a brit és a francia közös politikai célkitűzéseket és az európai biztonság alakításának bilaterális szándékát rögzítette, s mert az Németország mellőzésével történt, méginkább felélénkítette a kül- és biztonságpolitika kialakításáról folyó addigi szócsatákat. Saint Malo után a kérdés immár nem az volt, hogy megvalósítható-e a CFSP, hanem az, hogy hogyan tölthető fel tartalommal, s mely hatalmak vezetésével valósul majd meg?

Azzal, hogy az Egyesült Királyság európeirebb álláspontra helyezkedett, gyökeresen megváltoztak a CFSP távlatai. Nem csupán a téma került vissza a tárgyalóasztalra, hanem a vita ismételt beindulásával újabb és újabb alternatívák kezdenek körvonalazódni a jövőt illetően. E közegben mind Németország, mind az Egyesült Államok utánhangolni kényszerült külpolitikáját. A brit-francia tengely érzékelhető fordulatszám-növekedésével, valamint az ahhoz rövidesen kapcsolódó német erőforrással a kezdeményezés döntő lendületet adott az európai védelmi dimenzió fejlődésének. A brit főszerep következtében ugyanakkor megerősödött az ESDI is és ezáltal áttételesen az Európai Unió fokozottabb szerepvállalásának lehetősége is új értelmezést kapott a Szövetségben.²²⁹

Új és messzire nyúló következményekkel járó elem volt, hogy a tagok az Európai Unió adta intézményi keretben kívánnak tevékenykedni, amely elképzeléshez közvetlenül kapcsolták az önálló katonai erő felállítását. A deklaráció szövegezése szerint: annak érdekében, hogy az Európai Unió képes legyen az öt megillető hangsúlyos szerepvállalásra és önálló műveletekre a nemzetközi politika színpadán, biztosítani kell a megfelelő katonai képességeket, hogy lehetőség legyen dönteni azok bevetéséről egy esetleges európai válság

²²⁶ Margarita MATHIOPOULOS & István GYARMATI, Saint Malo and Beyond: Toward European Defense, The Washington Quarterly, (Washington D.C., Autumn 1999), p. 67. Online: <http://www.twq.com/autumn99/224Mathiopoulos.pdf> (2003. május 30.)

²²⁷ Jolyon HOWORTH, British Defence Policy in the Post-War World: torn between Atlanticism and Europeanism, Online: <http://staff.bath.ac.uk/mlsre/BritishDefencePolicy.htm> (2003. május 29.)

²²⁸ Peter W. RODMAN, NATO and the European Union's 'Common Foreign and Security Policy, Remarks prepared for the Subcommittee on European Affairs Committee on Foreign Relations United States Senate, (Washington D.C., The Nixon Center, March 24, 1999), Online: http://www.nixoncenter.org/publications/testimony/3_24NATO.htm (2003. május 29.)

²²⁹ Margarita MATHIOPOULOS & István GYARMATI, Saint Malo and Beyond: Toward European Defense, The Washington Quarterly, (Washington D.C., Autumn 1999), p. 67. Online: <http://www.twq.com/autumn99/224Mathiopoulos.pdf> (2003. május 30.)

esetén.²³⁰ Ezen túlmenően előirányozták azt is, hogy az Uniót olyan szakmai struktúrákkal és képességekkel is fel kell ruházni, amelyek révén azon helyzetekben is döntés- és cselekvésképes legyen, amikor a Szövetség nem kívánja elkötelezni magát.

Az Európa Tanács – ennek megfelelően – felelősséget vállalt a CFSP keretében kidolgozásra váró közös védelempolitika további elemeinek kialakítására, az Unió viszont megkezdte a hiteles és megfelelő súlyú katonai erőre támaszkodó önálló cselekvési képességek felállítását. A brit-francia álláspont szerint ugyanakkor továbbra is fenn kellett tartani a tagállamok által korábban, a Washingtoni és a Brüsszeli Szerződések 5. cikkelyében megfogalmazottaknak megfelelően vállalt kollektív védelmi kötelezettségeket.

A brit-francia kezdeményezés legprogresszívebb eleme az EU védelmi rendszer kiépítésének tényleges ütemezése volt. A konkrétumokat illetően Saint Malo előirányozta, hogy az Uniónak 2003-ra rendelkeznie kell olyan valós katonai – békeművelti – képességekkel, amelyek korunk válságaiban bevetethők. Azzal, hogy az atlantista Egyesült Királyság az EU legfelsőbb döntési grémiumába került, megélnékültek az EU-NATO politikai együttműködés előmozdítására irányuló eszmecserék. A két szervezet ezt követően állandóan meghívta a védelmi tervezési tanácskozásokra a másik felet, mi több, az olyan nem EU-tagok, mint Norvégia és Törökország, szintén részt vehettek az európai védelmi képességek kialakításában.²³¹ Meghatározták az EU legfontosabb együttműködési stratégiáját is: a szükségtelen duplikációk és párhuzamosságok kerülését, az EU, a WEU meglévő eszközeire és struktúráira való maximális építkezést, ugyanakkor azon mechanizmusok bevezetését, amelyek lehetővé teszik a NATO európai parancsnokságán belül előzetesen kijelölt európai katonai képességek, illetve a NATO keretein kívüli nemzeti, vagy többnemzetiségű erők felhasználását.²³² Az önállósodó európai biztonsággal összefüggő kérdések tehát a korábbiaknál sokkal hangsúlyosabban kezdtek megjelenni a nemzetközi politika napirendjén. Úgy tűnt, hogy a CFSP szimpátiát nyert minden jelentős fővárosban, s így elért abba a stádiumába, ahonnan már nem eshet vissza. A továbblépéshez elengedhetetlen politikai háttér további pontosítása azonban még mindig hátra volt.

A saint maloi kezdeményezésben megfogalmazott Európa-kép ugyanakkor sem tartalmilag, sem kivitelezés szempontjából nem volt igazán kidolgozottnak tekinthető. Ennek elsődleges oka, hogy az csak kétoldalú képességekre és szándékokra épült és a többi országot még csak részlegesen sem vonták be. Nem tisztázta egyértelműen, hogy a felek mit értenek pontosan a NATO keretein kívüli katonai eszközökön, valamint homályban maradt az ESDI és a CFSP kidolgozásában úttörő szerepet vállaló WEU meglehetősen ellentmondásokkal terhes jövője. Az európai egység biztonsági pillérének erősödése komoly problémákat vetett fel a már meglévő intézmények egymás közötti kapcsolatainak vonatkozásában is. Az már kész tény volt ekkor, hogy a WEU perspektivikusan az EU részévé válik, az viszont még nem volt világosan látható, hogy alig néhány éven belül, az EU-ban való teljes feloldódásával egyben teljesen súlytalanná válik.²³³

²³⁰ Jennifer DU, Britain's Growing Collaboration with the European Union on a Pan-Europe Defense System, (Los Angeles, UCLA International Institute, April 22, 2002), Online: <http://www.isop.ucla.edu/article.asp?parentid=1707> (2003. május 30.)

²³¹ Ibid.

²³² Hanna OJANEN, Participation and Influence: Finland, Sweden and the Post-Amsterdam Development of the CFSP, (Occasional Paper, January 2000), Online: <http://www.iss-eu.org/occasion/occ11.html> (2003. május 30.)

²³³ Declaration of the European Council on strengthening the common European policy on security and defence (Brussels, Press Release, Nr. 122/99, 03.06.1999), § 5, Online: http://www.basicint.org/europe/ESDP/0699-PR_EUdefpol.htm (2003. május 30.)

A megfogalmazások félreérthetőek voltak és nem ritkán kettősségeket tartalmaztak: a szerződés egyfelől konfirmálta, hogy a Szövetség az európai biztonság alapvető és meghatározó letéteményese, másfelől azonban rögzítette a függetlenebb és önállóbb kül- és biztonságpolitika, valamint katonai képességek kialakításának igényét. Diszharmonia mutatkozott a CFSP brit és francia alakítása kapcsán is. Míg a franciák európeérett törekvései szerint a CFSP erősödésével az Egyesült Államok dominanciáját kívánták ellensúlyozni, addig London részéről egyértelműen tetten érhető volt az atlantizmus melletti határozott elkötelezettség és a szerteágazó kontinentális érdekek, atlantista kompromisszum útján való közelítése.

A brit-francia megállapodás mindenekelőtt a következő kérdéseket vetette fel: milyen módon alakul a NATO európai kompetenciája, miként változnak ezáltal a NATO-WEU relációk, képes lesz-e az EU a WEU eltűnése folytán keletkezett űr betöltésére, valamint – tágabb értelemben – miképpen alakulnak a transz-atlanti és a páneurópai kapcsolatok? A felvetődött kérdéseket összességében Saint Malo nemhogy megválaszolta volna, hanem sokkal inkább multiplálta azokat. A kilencvenes évek közepe óta folyamatosan feszülő dilemmaáradat megoldását nem lehetett tovább húzni.

A CFSP fejlődésében a NATO 1999. áprilisi **washingtoni** csúcsértekezlete jelentette a következő mérföldkövet, amely egyben enyhített is a korábbi évek politikai disszonanciáin. A Szövetség által kiadott proklamáció már méltányolta az EU kontinentális felelősségét, s a korábbi NATO-WEU megállapodások tartalmi elemeit az EU-ra is érvényesítette. A WEU vonatkozásában ez azt vetítette előre, hogy rövid időn belül nem csupán európai, hanem atlanti dimenzióban is epizód szereplővé válik, s az európai biztonság alakításának folyamatában ezután már egyértelműen csak a két domináns intézmény marad. A Szövetség engedékenysége azonban bár látványos, csak hogy sem korlátlan, sem pedig feltétel nélküli nem volt. Az állam- és kormányfők ugyanis úgy rendelkeztek, hogy a NATO fenntartja a jogot a "főszerep" felvállalására, s az Unió csak abban az esetben vezethet önálló válságkezelő missziót, ha a Szövetség arról lemond.²³⁴ E szövegezés ugyan semmiképpen nem mondható visszafogottnak, ellenben kétséget kizáróan illusztrálta a valós hatalmi torzskodást és a NATO dominanciáját a két szervezet kontextusában.

A washingtoni csúcs két védelempolitikai szempontból legjelentősebb dokumentuma, az új stratégiai koncepció és a Védelmi Képességek Kezdeményezés egyaránt sürgette, hogy a NATO és a tagállamok védelmi tervezését új elvek alapján folytassák. A DCI-program részben az európai védelmi dimenzió megvalósulását szolgálta, mivel e képességek birtokában az európai tagországok hatékonyabban tudtak együttműködni az Egyesült Államokkal, másrészt e képességek – katonai értelemben – gyakorlatilag elősegítették a megbízható, önálló európai válságkezelés építését. Az európai válságkezelési képességek erősítése és a védelmi tervezési rendszer továbbfejlesztése szempontjából tehát úgy tűnt, hogy az Uniónak célszerű a lehető legnagyobb mértékben a DCI-ra és a NATO védelmi tervezési rendszerére támaszkodnia. Ezáltal egyrészt elkerülhetővé vált volna a már meglévő képességek duplikálása, másrészt a NATO és az EU között széles körű stratégiai együttműködés víziója körvonalazódott

²³⁴ The Alliance's Strategic Concept, (Washington D.C., North Atlantic Council, Press Release, NAC-S (99)65, 23-24 April, 1999), § 30, Online: <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-065e.htm> (2003. május 18.)

A washingtoni NATO-csúcsértekezleten összességében létrejöttek az önálló európai védelmi képesség kialakításának feltételei is. A csúcsértekezlet eredményei jelentős lökést adtak az EU kölni csúcsértekezletén résztvevő államoknak, segítve ezzel az Uniót abban, hogy elmozduljon arról a holtpontról, ahol évek óta időzött a védelempolitikai döntések vonatkozásában. A Washingtonban elfogadott kommunikében utalás található az EU által vezetett műveletekre, illetve arra, hogy ennek érdekében ki kell alakítani a NATO és az EU közvetlen együttműködésének feltételeit, beleértve a NATO-eszközök és -képeségek EU által történő igénybevételét. Elkészült az a keretdokumentum, amely szabályozta a WEU által vezetett műveletekben a NATO eszközeinek és képességeinek igénybevételét. Az új Stratégiai Koncepció is a nagyobb európai áldozat- és felelősségvállalásra és ezzel összefüggésben az európai védelmi képességek erősítésére helyezte a hangsúlyt. A Koncepció szerint az ESDI fejlesztése csak a NATO-n belül képzelhető el, a transz-atlanti kapcsolat kiegyensúlyozottabbá tételével.

A Szövetség katonai képességei kapcsán a kiadott Stratégiai Koncepció úgy fogalmazott, hogy a politikai szolidaritás, valamint a megfelelő katonai felkészültség és a közös védelem kollektivitásának fenntartása továbbra is központi eleme marad a NATO biztonsági célkitűzéseinek. A Szövetség mindazonáltal kiemelte az 5. cikkelyen kívüli kihívásokra adandó válaszreakciók fontosságát, amellyel egyben megkezdődött a Petersberg-deklaráció gyakorlati adaptálása is.²³⁵ Míg azonban a NATO-stratégia mindösszesen külön egy paragrafust sem szentelt az EU/WEU ügyekre, a PpP hat, az ESDI pedig egy külön alfejezetet kapott.²³⁶ Ez egyértelműen bizonyította, hogy a Szövetség továbbra is elsődlegesen saját bázisán, valamint a transz-atlanti és páneurópai összefogás keretében képzelte el az európai biztonság szavatolását. A NATO 50. évfordulóján tehát még mindig tetten érhető volt a két szervezet közötti rivalizálás és ellenségeskedés. Amíg az Unió – figyelmen kívül hagyva a NATO és Washington által diktált biztonsági körülményeket, – önállóan és tántoríthatatlanul munkálkodott saját maga biztonsági garanciái megvalósításán. A Szövetség – kihasználva erőfölényét – az "oszd meg és uralkodj" elvet követve igyekezett megbontani a Szövetség ellen tevékenykedő európai hatalmi törekvéseket és erősíteni a NATO biztonsági ernyőjét.

A WEU – mint önálló integrációs szervezet – utolsó integrációs eseményére a külügy- és védelmi miniszterek 1999. májusi brémai ülésén került sor, amikor a Cseh Köztársaságot, Lengyelországot és Magyarországot társult taggá fogadták. A WEU- külügyminiszterek **Brémában** amellelt álltak ki, hogy az európai országoknak fokozott hajlandóságot kell mutatniuk az európai műveleti képességek megerősítésére, a Petersberg-jellegű feladatok végrehajtására, a megfelelő döntéshozatali testületek és hatékony katonai eszközök bevonására, legyen az a NATO keretében, azon kívül, nemzeti, vagy többnemzetiségű kontingensben. Figyelemre méltó volt mindazonáltal, hogy az EU fokozódó mágneses tere ellenére a WEU inkább NATO terminológiát használt, s a Szövetség oldalán érvelt úgy, hogy a struktúrákat és képességeket a duplikációkat elkerülve, a NATO-t kiegészítve fejlesszék tovább. A WEU műveleti hatékonyságának elmélyítése célzatával indítványozták, hogy a státuszoknak megfelelően minden WEU-országot egységes struktúrába integráljanak, s az új fejlemények fényében, a további lépéseket előkészítve folytassák az együttműködést az EU-val és a NATO-val.²³⁷

²³⁵ Ibid., § 28-29.

²³⁶ Ibid., § 30, 33-38.

²³⁷ Bremen Declaration, WEU Council of Ministers, (Bremen, May 10 1999), 3. §, Online: http://www.esteri.it/eng/archives/arch_press/miscpapers/d100599e.htm (2003. július 28.)

Bréma a WEU jövőjét illetően is sorsfordító döntéseket hozott. Lehetővé tette, hogy az Európai Tanács ezt követően meghozhassa azokat a konkrét döntéseket, amelyek értelmében a WEU beolvadhasson az EU-ba. E folyamatban azonban továbbra is kérdéses volt, hogy az EU semleges tagállamai számára milyen megoldást sikerül kidolgozni, valamint, hogy a közös védelemből fakadó esetleges kötelezettségek miképpen lesznek elfogadhatók az összes tag számára?

A saint maloi CFSP-víziót, a WEU brémai nyilatkozatát, valamint a washingtoni koncepciót az 1999-es soros német EU-elnökség racionalizálta és fejlesztette tovább. Az immáron német-angol-francia konszenzus birtokában a német elnökséget lezáró 1999 júniusában megtartott **kölni** csúcsértekezlet hozott döntést arról, hogy a Közös Európai Biztonság és Védelempolitika létrehozásával kiterjeszti a CFSP katonai dimenzióját. Ezzel párhuzamosan 2000 végéig integrálja a Nyugat-európai Uniót az EU-ba úgy, hogy annak Petersberg-feladatokra vonatkozó elemeit beemeli az ESDP-be.²³⁸ Másként fogalmazva: a WEU és a CFSP kettősségében rejlő ellentmondásokat a maastrichti filozófiának megfelelően a WEU EU-integrációja révén szünteti meg. Kidolgozták az integráció ütemezésének előzetes szinopszisát is, amely szerint legkésőbb 2000-ig meg kell hozni mindazon döntéseket, amelyek mentén az Uniók fúziója zökkenőmentesen lebonyolítható.

Az EU-WEU egyesítésének előkészítése további számos sürgős stratégiai döntés meghozatalára kényszerítette az EU-t.²³⁹ Elsődleges szempontnak bizonyult, hogy a fúzió ne járjon a WEU által eddig elért vívmányok elvesztésével. Az EU ezért garanciarendszer kiépítésébe kezdett, amely egyfelől biztosította a WEU funkcionális elemeinek operatív átirányítását, másfelől a WEU által már kiépített alapok bázisán kidolgozott európai válságkezelési képességek beemelésének technikáját. Tisztázásra szorult a WEU aktuális szerepe, a nem EU-tag megfigyelők, partnerek és társult tagok jogállása, valamint az EU vonatkozásában az, hogy milyen intézményi döntések szükségesek ahhoz, hogy átvéve a válságkezelési szerepkört a WEU-tól, az EU csakugyan képes legyen katonai akciók vezetésére. Azzal viszont, hogy Köln belátható időtávlatba helyezte a WEU bekebelezését, valamint megkezdte a hadiipar szabványosítását, nagyban hozzájárult az EU megerősítéséhez és az önálló képességek kialakításának körülbástyázásához.

Külön problémát jelentett, hogy a WEU társult tagjai és társult partnerei Kölnben nem kaptak biztosítékot arra, hogy a WEU-n belül kivívott jogaik a szervezet EU-ba olvadása után is megmaradnak-e. A legnagyobb indulatokat kiváltó kérdések egyikeként mutatkozott, hogy a szabályzók kialakítása során milyen minőségben veszik figyelembe a nem EU-tagországok érdekeit. A WEU társult tagjai ugyanis joggal ragaszkodtak a már kivívott jogaikhoz, miközben több uniós állam az ő kizorításukkal képzelte el az európai védelmi dimenziójának "önállóságát". A deklaráció szerint az EU kinyilatkoztatta, hogy tovább kívánja fejleszteni a NATO-tagok, semleges államok és nem szövetségesek bevonását az EU vezetete műveletekbe, annak mikéntjére azonban nem tért ki.²⁴⁰ Megerősítést nyert, hogy fenntartják a kollektív védelemmel kapcsolatos valamennyi együttműködési formát és egyezményt a NATO-val, s elfogadták, hogy a kollektív védelmi feladatok továbbra is NATO-keretek között maradnak.

²³⁸ Presidency Report on Strengthening of the Common European Policy on Security and Defense, (Cologne, European Council, 3-4 June, 1999), § 2. Online: <http://www.iss-eu.org/challiot/chai47e.html> (2003. május 31.)

²³⁹ German Presidency Paper, Informal Reflection at WEU on Europe's Security and Defense, (Bonn, 24 February, 1999), § I.1., Online: <http://www.iss-eu.org/challiot/chai47e.html> (2003. május 31.)

²⁴⁰ Declaration of the European Council on Strengthening the Common European Policy on Security and Defense, (Cologne, European Council, 3-4 June, 1999), § 3. Online: <http://www.iss-eu.org/challiot/chai47e.html> (2003. május 31.)

Ennek megfelelően az Unió csak a NATO-val megkötött eseti egyezmények alapján rendelkezhetett a Szövetségi eszközeivel.²⁴¹

Az EU-NATO-WEU hatásmechanizmusában a washingtoni külpolitika speciális tényező volt. Az Egyesült Államok számára éppúgy elfogadhatatlan volt az európai védelmi szuverenitás franciák által hangoztatott hangneme, mint a Szövetség nyílt tagadása. Talbott amerikai ex-külgügyminiszter-helyettes biztosította az Uniót, hogy az Egyesült Államok és Kanada megkülönböztetett figyelemmel kíséri majd az EU hat nem EU-tag szövetséggel folytatott politikáját. Az ESDI-ra irányítván a figyelmet Talbott garantálta, hogy az ESDI fórumul szolgál majd arra, hogy ezek az országok részt vegyenek az EU-vezette műveletek tervezésében és döntéseiben, valamint kívánság szerint érdemben is részt vehetnek azokban.²⁴² Toleranciát gyakorolva és engedve az amerikai nyomásnak olyan kompromisszum született, amely szerint válsághelyzet esetén a döntést ugyan továbbra is az E-mag hozza, azt követően azonban haladéktalanul meghívják a nem EU-tag szövetségeseket, akik egyenjogú státuszban vehetnének részt a válságkezelési folyamat operatív részében, beleértve az érdemi döntések meghozatalát is.²⁴³

Köln után az Unió mind nagyobb jelentőséget kezdett tulajdonítani a NATO védelmi-tervezési eljárásai megismerésének és az azokhoz való hozzáférésnek, számítva ugyanakkor a washingtoni csúcsértekezleten bejelentett eszközök és erők felhasználhatóságára. Ez azt jelentette, hogy az EU a NATO-hoz fordul, ha NATO-eszközök igénybevételét feltételező műveletekbe bocsátkozna. A NATO-eljárásokra pedig akkor számítana, ha úgy látja, hogy az egyes EU műveleti és stratégiai opciók felülmúlják az európai erők és eszközök adta lehetőséget. Ez azt is szükségessé tette, hogy kialakuljanak azok a szabályzók, amelyek alapján komplett NATO-struktúrák nyílhattak meg minden olyan EU-tag részére, amely részt vesz egy EU által irányított, de NATO-erőket felhasználó műveletben.

A WEU Miniszteri Tanácsának **luxemburgi**, 1999 novemberében megtartott értekezletét a Nyugat-európai Fegyverzeti Csoport meghívásával együtt rendezték meg. Annak ellenére, hogy a WEU már kész ténynek tekintette az EU-integrációt, a többnemzetiségű önálló európai katonai képességek továbbvitele érdekében a WEU megkezdte a petersbergi újraértelmezését és számbavételét. A TEU 17. fejezetének irányelvei alapján mind a műveleti képességeket, mind pedig a döntési hatásköröket felajánlotta az EU-nak. Az EU ezzel nem csupán közvetlen betekintést kapott a WEU-titkárság, a Katonai Törzs, a Műholdközpont és a Biztonsági Tanulmányok Központ tevékenységébe, hanem egyben hozzáláthatott e szervek beemelése mikéntjének és részleteinek kidolgozásához.²⁴⁴ A két Unió fúziójában ez azt jelentette, hogy az EU az integráció folyamán folyamatosan magasabb mércét állított fel, arra ösztökélvén a WEU-t, hogy további erőfeszítéseket tegyen a minőség tökéletesítésére. Ezt szolgálta a WEAG meghívása is, amellyel az EU hosszú távra kívánta lerakni az európai fegyverzeti és hadiipari együttműködés alapjait.²⁴⁵

²⁴¹ Ibid., § II.1-2.

²⁴² Strobe TALBOTT, *America's take in a Strong Europe*, Remarks at a Royal Institute of International Affairs, Conference on the Future of NATO, (London, 7 October, 1999), Online: <http://www.iss-eu.org/challiot/chai47e.html> (2003. május 31.)

²⁴³ Ibid., § II.3.

²⁴⁴ *Luxemburg Declaration*, WEU Ministerial Council, (Luxemburg, 22-23 November 1999), § 1-3., Online: <http://www.iss-eu.org/challiot/chai47e.html> (2003. május 31.)

²⁴⁵ *Armaments Cooperation Activities of the Western European Armaments Group* Luxemburg Declaration, WEU Ministerial Council (WEAG), (Luxemburg, 22-23 November, 1999), § 1-8., Online: <http://www.iss-eu.org/challiot/chai47e.html> (2003. május 31.)

3.5. Az európai védelmi dimenzió ütemváltása

Az Unió 1999 végére időzített **helsinki** csúcsértekezlete nem csak megnevezésében, hanem tartalmában is új irányvonalat jelölt ki a második pillér számára. A finn elnökség összefoglalójában külön fejezetet szentelt a Közös Európai Biztonság és Védelempolitika által fémjelzett új kezdeményezésnek.²⁴⁶ A helsinki kommunikében az állam- és kormányfők immáron gyakorlati dimenzióba helyezték az európai védelmi képességek kialakításának eltökéltetését. A helsinki tanácsülés két területen mozdította elő az európai védelmi képességek ügyét: (1) az európai gyorsreagálású erők képességeire alapozva meghatározta a legfőbb védelempolitikai irányelveket, valamint (2) az ESDP rendszerezése célzatával rendelkezett egy, a védelmi dimenzió vázát képező ideiglenes struktúra felállításáról.

Jóllehet a nyilatkozat szövegezése továbbra is a petersberg-típusú feladatokra koncentrált, mégis leszögezte, hogy folytatva az amszterdami, saint maloi és kölni irányelveket, az Unió megkezdi az önálló katonai erők tényleges toborzását. Ennek megfelelően az EU-vezette műveletek biztosítása érdekében a tagállamok önkéntességi alapon, 2003-as határidővel, 50-60 000 fős katonai kontingens verbuválásába kezdtek, amely a Petersberg-feladatokra 60 napon belül, fél év időtartamra bevethető Európában. Olyan új politikai és katonai struktúrák felállítását is előirányozták mindemellett, amelyek a Tanács alárendeltségében politikai és stratégiai döntések kidolgozásáért és végrehajtásáért feleltek. Mindezt az EU-NATO teljes transzparenciáját alapul véve, folyamatos konzultáció mellett képzelték el.²⁴⁷

További új fejlemény volt, hogy az Unió csúcsvezetői ugyan politikailag kiálltak amellett, hogy az uniós törekvések nem vezethetnek a NATO meggyengüléséhez, mégsem kapcsolták össze azt közvetlenül a Szövetséggel. Amellett szálltak sikra, hogy az új politikai és katonai struktúráknak az EU-adta, meglévő intézményeket kell elsődlegesen tiszteletben tartaniuk.²⁴⁸ A záródokumentum azt is feladatul szabta, hogy Európának katonailag "önfenntartónak" kell lennie, azaz rendelkeznie kell a szükséges törzsszel, fegyvernemekkel és szakcsapatokkal, hiteles felderítési, logisztikai és egyéb biztosítással, valamint haderőnemi támogatással. Mivel a WEU által korábban elvégzett átfogó felülvizsgálat rávilágított arra, hogy az ESDP három leggyengébb területe a felderítés, a parancsnoki és irányító tevékenység, valamint a stratégiai szállítókapaacitás hiányából fakadó immobilitás, az EU megkezdte e területek fejlesztését, s a kidolgozásába bevonta a NATO-t.²⁴⁹

Az EU politikai céljainak védelmi-katonai leképezését a HG, vagyis a legfőbb védelmi tervezési dokumentum, és az annak megvalósítását garantáló döntéshozatali mechanizmus kiépítésének terve jelentette, amely immár teljes egészében függetlenné vált a NATO-tól. A helsinki nyilatkozatban meghatározott 60 ezer fős reagáló erő 2003-ra történő felállítása tudatában roppant nemzetközi figyelemkoncentrációt okozott, hogy alig több mint egy esztendő elteltével a tagállamok felajánlásaiból mintegy százezer fős kontingens, négyszáz repülőgép és száz hadihajó gyűlt össze. Ez matematikailag annyit jelentett, hogy az eredeti elképzeléshez képest alig egynegyed idő alatt, csaknem megduplázódott az európai haderő. Ez

²⁴⁶ Presidency Conclusions, European Council, (Helsinki, 10-11 December, 1999), Chapter II, Online: <http://www.iss-eu.org/challiot/chai47e.html> (2003. június 1.)

²⁴⁷ Ibid., Chapter II. § 28.

²⁴⁸ Ibid.

²⁴⁹ Ibid., Annex 1-IV, Military Capabilities for Petersberg Tasks, Presidency Progress Report to the Helsinki European Council on Strengthening the Common European Policy on Security and Defense

az elképesztő mennyiségi átalakulás akkor minőségileg is teljesen új helyzetet teremtett, s mivel minden tekintetben messze felülmúlta a HG megvalósításának eredeti elképzeléseit, beláthatatlan távlatokat kölcsönzött a CESDP evolúciójának az ezredforduló hajnalán. Csak később bizonyosodott be viszont, hogy e mennyiségi felajánlás a képességek és a reagálóképesség szempontjából még hosszú évekig nem lesz mozgósítható.

A helsinki értekezleten előirányzott elképzelések – a NATO szerint – messze túlmutattak az Unió válságkezeléshez kapcsolható szükségletein. Az EU-NATO együttműködésre ezért árnyékként vetődött a HG filozófiájának grandiózussága. A Szövetséget nyugtalansággal töltötte el az is, hogy Helsinki után az Európai Gyorsreagálású Erők toborzásának külső jelei sok tekintetben arra utaltak, hogy – amennyiben a folyamat az előirányzott ütemben folyik – a Petersberg-feladatok mellett mindinkább képesek lesznek megteremteni az érdemi önálló európai védelem elemeit is. Az USA ugyan üdvözölte a katonai képességek gyakorlati megvalósítására tett lépéseket, a NATO-val szembeni függetlenség megerősítése azonban nem enyhített Washington aggodalmán. További félreértésekre adott okot, hogy a nyilatkozat szerint az Unió-tagok használnák a NATO védelmi tervezésében és a Védelmi Tervezési Kezdeményezésben használatos eljárásokat, valamint a Pfp Tervezési és Áttekintési Eljárásait, viszont az EU nem biztosította az Egyesült Államok irányába ugyanazt a transzparenciát.²⁵⁰

A finn elnökség új távlatokat irányzott elő a Tanács alárendeltségébe utalt három új politikai-katonai illetőségű állandó testület létrehozásával is, amelyekkel *de jure* létrejött az Unió védelempolitikai és katonai szervezete. A Politikai, Biztonsági, valamint a Katonai Bizottságok munkájának támogatására megalkották a Katonai Törzset is, amely hierarchia rendeltetésévé a CESDP átfogó védelmi vetületeinek kimunkálását szabták. A minősített helyzetekben való mechanizmus kapcsán olyan elképzelés látott napvilágot, amely szerint a Tanács ilyenkor átadja a stratégiai kezdeményezés jogát a Politikai és Biztonsági Bizottságnak, a Katonai Bizottság pedig egyfelől a Katonai Törzs tevékenységét felügyeli és irányítja, másfelől védelmi-katonai vonatkozásokban fogalmaz meg javaslatokat, ajánlásokat, valamint készít terveket.

Helsinkiben az állam- és kormányfők összeurópai felhívásukban felkérték mind a nem uniós szövetségeseket, mind pedig a többi európai nemzetet arra, hogy járuljanak hozzá az Unió védelmi képességeinek fejlesztéséhez. Tekintettel ugyanakkor arra, hogy az Unió meghívta az aspiráns országokat is a közreműködésre, az EU-NATO szakadék ezáltal némiképpen csökkenni látszott.²⁵¹ Az Unión kívüli nemzetek bevonásának lehetősége nagyban felélénkítette az ESDP tágabb kontinentális összefüggéseit érintő találgatásokat: a nem EU-tagok miképpen vehetnek részt a döntés-előkészítésben, hogyan valósul meg a konkrét katonai együttműködés tagok és nem tagok között, különös tekintettel a műveleti tervezési, vagy hírszerzési területekre, illetve milyen módon oszlanak meg az anyagi terhek? Az Unióba törekvő országok úgy érveltek, hogy amennyiben erőket ajánlanak az Uniónak, elvárják, hogy érdemben is részt vehessenek a döntés-előkészítésben. Az ugyanis természetesen nem volt tartható, hogy Brüsszel tervez, az Unión kívüliek pedig "csak az élõrõt adják". A EU-nak tehát be kellett látnia, hogy amennyiben a szélesebb alapú kontinentális biztonsági összefogás alternatívája valósul meg, kénytelen a grémiumhoz engedni azokat az országokat, amelyek jelentékeny képességbéli ajánlatokat tesznek.

²⁵⁰ Ibid.

²⁵¹ Ibid., Consultation and Cooperation with non-EU Countries and with NATO

Helsinki egyik legszembeötlőbb fogyatékosága, hogy nem tulajdonított kellő jelentőséget a belső szerkezeti problémáknak. Az ESDP intézményesítése során ugyanis az új bizottságok illetékességi területei mind többször interferáltak a Tanács akkor már létező állandó testületeivel. A súrlódások a két magasabb szintű bizottság esetében voltak látványosak leginkább: a Politikai és Biztonsági Bizottság a Politikai Bizottsággal, míg a Katonai Bizottság a már létező Politikai Tervező és Korai Előrejelző Egységekkel mutatott jelentős átfedéseket. Az ESDP intézményi struktúrájának gyermekbetegségeit a 2000-ben megtartott IGC-ülés volt hivatott orvosolni. Az ülés elsődleges feladata volt, hogy felülvizsgálja, összhangba hozza és illessze egymáshoz az új és korábbi állandó bizottságok munkamegosztását, valamint a közös – és ezáltal felesleges – halmazokat minimalizálja. Együttvéve megállapítható, hogy a Helsinkiben megtartott tanácsülés kellő lökést adott az új évezred európai védelmi dimenziója továbbviteléhez és markánsabb önmegvalósulásához.

Az EU portugál elnökségének legfőbb vívmánya az volt, hogy a helsinki csúcsertekezleten meghatározott ideiglenes EU-szervek funkcionalitását a gyakorlatban is megteremtette és hogy a HG-hez kapcsolódó kidolgozó munkát összhangba hozta a nemzeti hozzájárulási képességekkel.²⁵² A 2000 márciusában megtartott **lisszaboni** értekezlet, együtt a WEU-közgyűléssel, adaptálta az Ideiglenes Politikai és Biztonsági Tanács a tagállamok vezérkari főnökei képviselőinek ideiglenes testülete, valamint a tagállamok katonai szakértői csoportja létrehozásáról szóló helsinki jelentést. Ennek megfelelően az említett szervek 2000. március elsejével megkezdték munkájukat, s az iPSC tulajdonképpen a Politikai Bizottság egyfajta formációja lett, amely – szorosan együttműködve a főtitkárral – a CFSP napi ügyeivel és perspektivikus tervezésével kezdett el foglalkozni. Mindemellett a katonai képviselők és a szakértők is megtartották első ülésüket, valamint megválasztották vezetőiket is. Azzal, hogy a lisszaboni csúcsertekezlet elfogadta az „EU katonai szervei és az EU-vezette műveletek tervezéséről és vezetéséről” szóló dokumentumot, az Unió katonai törzse a gyakorlatban is megkezdte munkáját.²⁵³

Az európai védelmi képességek kialakításához nélkülözhetetlen hadiipari együttműködést szintén a portugál elnökség által 2000 májusában, **Portóban** megrendezett WEU miniszteri tanácsülés vitte tovább, amelyre először kaptak meghívást az 1999-ben csatlakozott NATO-tagok.²⁵⁴ A WEAG-gal egybekötött értekezlet jelentősége egyfelől abban rejlett, hogy a luxemburgi meghívást követően a Cseh Köztársaság, Lengyelország és Magyarország először vett részt az ülésen mint rendes tag, másfelől a WEU EU-integrációja jegyében a miniszteri tanács immáron napirendre tűzte azon feladatok megvitatását, amelyek a WEU jövőbeni feladataival kapcsolatban elengedhetetlenül szükségesek voltak.²⁵⁵ Ennek megfelelően a Katonai Bizottság és a Katonai Törzs megkezdte egy beszámoló jelentés és átalakítási terv készítését, valamint a WEU-erőket és -eszközöket állandó készenlétben tartották annak érdekében, hogy azokat – kérés esetén – az EU bármikor felhasználhassa.²⁵⁶ A két unió fúzióját ezután már a WEU is tényként kezelte, s azzal, hogy felállította a belső

²⁵² Presidency Conclusions, Common European Security and Defense Policy, European Council, (Lisbon, 23-24 March, 2000), Online: <http://www.iss-eu.org/challiot/chai47e.html> (2003. június 1.)

²⁵³ Documentum Submitted to the Lisbon European Council, Strengthening the common European and Defense Policy, European Council, (Lisbon, 23-24 March, 2000), § 3, Online: <http://www.iss-eu.org/challiot/chai47e.html> (2003. június 1.)

²⁵⁴ Porto Declaration, WEU Ministerial Council (Porto, 15-16 May, 2000), § 1, Online: <http://www.iss-eu.org/challiot/chai47e.html> (2003. június 2.)

²⁵⁵ Armaments Cooperation, WEU Ministerial Council (Porto, 15-16 May, 2000), Online: <http://www.iss-eu.org/challiot/chai47e.html> (2003. június 2.)

²⁵⁶ Porto Declaration, WEU Ministerial Council (Porto, 15-16 May, 2000), § 3, Online: <http://www.iss-eu.org/challiot/chai47e.html> (2003. június 2.)

átalakítás feladatrendszerét és felelős szerveit, az integráció pillanata belátható közelségbe került.

Az EU-NATO közötti folyamatos találkozók, valamint a katonai szakértők részvételével intézményesített *ad hoc* munkacsoport létrejöttét az EU 2000. júniusi, santa maria de feirai csúcserőkezlete hozta tető alá. A NATO-n kívüli kapcsolatok szabályozásában is úttörő jelentőségű volt **Feira**. Lehetővé tette ugyanis, hogy a nem Unió-tag európai szövetségesek és a csatlakozásra meghívott országok részt vegyenek az EU válságkezelési műveleteiben, de ami még ennél is fontosabb volt, a két szervezet közötti konzultáció mélyítése célzatával négy együttműködési területet alakított ki: (1) biztonsági ügyek, (2) képesség csomagok, (3) az EU NATO-eszközökhöz való hozzáféréseinek módozatai, valamint (4) az állandó konzultációk megrendezésére vonatkozó teendők.²⁵⁷ Az Unió e pontoknak megfelelően közös *ad hoc* munkacsoportok felállítását kezdeményezte, amellyel a két szervezet közötti kapcsolatok intézményesítetten szakértői szintre kerültek.²⁵⁸ A feirai csúcsmindazonáltal döntött a nem uniós tagok átmeneti időszakban történő bevonásának módjáról is. A párbeszéd beindulása és a hatok külön kezeléséről született kompromisszum mindenképpen előrelépést jelentett, még ha a tervezett ülések tartalmi vonatkozásai kezdetben számottevően el is maradtak a várakozásoktól.

A feirai zárónyilatkozat második számú csatolásában úgy fogalmazott, hogy ugyan az EU és a NATO közösen erősítik egymást, a két szervezet természete és alaprendeltetése eltérő. Az EU-NATO-WEU háromszög ügyében kinyilatkoztatták, hogy a WEU-NATO kapcsolatokat ezen túl az EU úgy felügyeli, hogy azokat a lehető legcélszerűbben adaptálják az EU-NATO relációk és EU-érdekek szempontjából.²⁵⁹ A nemzetközi szervezetek vonatkozásában ez egyfelől azt jelentette, hogy a WEU *de facto* elveszítette addig gyakorolt autonómiáját, s annak jogutód szervezete az EU lett, másfelől egyértelművé vált mind a NATO, mind az Egyesült Államok számára, hogy az európai védelmi képességek kiépítésének eddigi két dimenziója ezáltal egybetűnt, s az álláspontok a jövőben sokkal koncentráltabban és konzekvensebben jelennek meg.

A válságmenedzsment civil komponensei kiépítésének biztosítása érdekében Feirában döntés született arról, hogy 2003-ra önkéntességi alapon létrehoznak egy 5 ezer fős rendőri kontingenst. A rendőri erők elsődleges rendeltetése a nemzetközi válságok rendfenntartási feladatainak végrehajtása, különös tekintettel a konfliktusok előtti és utáni időszakra. Mindemellett Feira kötelezte a tagországokat arra is, hogy különítsenek el egy mindösszesen ezer fős rendőri erőt, 30 napos készenléti kötelezettséggel.²⁶⁰

Az Unió Feirában is ellentmondást nem tűrően kiállt amellett, hogy a válságmenedzsment minden mozzanatában maximálisan ragaszkodik döntési autonómiája megtartásához. Ennek biztosítására az Unió egy egységes és integrált rendszert vázolt fel,

²⁵⁷ Common European Security and Defense Policy, Presidency Conclusions, (Santa Maria de Feira, European Council, 19-20 June, 2000), § I.C.9, Online: <http://www.iss-eu.org/challiot/chai47e.html> (2003. június 2.)

²⁵⁸ Military Aspects of Crisis Management, Presidency Report on the Common European Security and Defense Policy, (Santa Maria de Feira, European Council, 19-20 June, 2000), § D, Online: <http://www.iss-eu.org/challiot/chai47e.html> (2003. június 2.)

²⁵⁹ Principles, Principles for Consultation with NATO on Military Issues and Recommendations on Developing Modalities for EU/NATO Relations, (Santa Maria de Feira, European Council, 19-20 June, 2000), § 1-5, Online: <http://www.iss-eu.org/challiot/chai47e.html> (2003. június 2.)

²⁶⁰ Presidency Conclusions, Santa Maria da Feira, 19-20 June, 2000, § C9, C11, Online: http://www.europarl.eu.int/conferences/euromed/instorgs/feira_en.pdf (2004. február 5.)

amely kísérletet tett a válságkezelésben résztvevők feladatainak és az alkalmazandó eljárások egységesítésére. Az Unió mindazonáltal fenntartotta a jogot arra, hogy az EU-n kívüli tagokat csak akkor hívja meg, ha azt az adott téma megköveteli, vagy ha Brüsszel azt szükségesnek tartja. Ez azt jelentette, hogy a nem EU-tagok felkérése egy esetleges válság időszakában megtörténhet, viszont nem feltétlenül törvényszerű. Azzal, hogy lehetővé tették minden európai állam, valamint Oroszország meghívásos alapon történő részvételét, az Unió – ugyan óvatosan, de mindenképpen – nyitott a páneurópai régió irányába is. Ez geostratégiaileg nem jelentett mást, minthogy az EU, mint biztonsági intézmény, rövidesen konkurálni kezdett az OSCE-vel, a NATO-val és az EAPC-vel is.²⁶¹

Minthogy az EU felismerte, hogy a biztonsági intézmények, valamint a kívülálló országok között jelentős nézetkülönbségek feszültek, az európai biztonság kiépítésének mikéntje kapcsán egy speciális egyeztető mechanizmus gyakorlati megvalósítását tűzte ki célul. E szerint békeidőszakban információcserére kötelezi az összes tagállamot az ESDP és a válságkezelés kapcsán aktuálissá váló kérdésekben. Az új EU-elvek viszont nem érintették hátrányosan azokat a konzultációs és együttműködési mechanizmusokat, amelyeket az Unió az egyes érintett országokkal, például Oroszországgal, vagy Ukrajnával külön megállapodás keretében hozott létre.²⁶² Azzal tehát, hogy nagyban tisztázódott, hogy egy esetleges válság kapcsán mely országok, hogyan és mikor vehetnek részt az EU-vezette műveletekben, az Unió gyakorlatilag megalkotta a kontinens EU-normatív mozgósításának keretszabályzatát. Az egyetlen és talán legfájóbb pont, amely gyakorlati kerékkötőként jelent meg még hosszú ideig, a konkrét katonai reagáló-képességek letisztultatlan és kusza rendszere volt.

Ami az EU-NATO kapcsolatokat illette, a portugál elnökség ideje alatt sem sikerült áttörést elérni. Az Unió retorikájában ugyan továbbra is nyitva tartotta a nem EU-tag szövetségesek és jelöltek előtt az európai válságkezelésben való részvétel lehetőségét, ez azonban a formalitás szintjén maradt. A valós együttműködés a már meglévő csatornákon és intézményekben, így a NATO és a PfP védelmi tervezésért felelős szervei révén valósult meg. Ez nem jelentett mást, mint az egyes nemzetek hol EU, hol NATO, hol pedig PfP színekben vettek részt a védelmi tervezés folyamatában attól függően, hogy mely intézményben voltak tagok és mely jelentett aktuálisan prioritást számukra.²⁶³ A nem EU-tag európai szövetségesek és EU-aspiránsok jogállásának tisztázása ezért az elnökséget adó soron következő országok feladatait bővítette.

3.6. Az új évezred távlatai

A 2000. évi francia együttes EU-WEU elnökség alatt döntő és egyben fatális döntések születtek az utóbbi szervezetet illetően. A WEU **marseillesi** és az EU **nizzai** döntéseinek megfelelően – egymással összhangban – a WEU teljes intézményi rendszerét áthelyezték az EU felügyelete alá, s azzal együtt átvezényelték a válságkezelő funkciók felelősségét is. Ami a konkrét WEU-szerveket illette, a torrejoni műholdközpont és a párizsi Biztonsági

²⁶¹ Principles, Principles for Consultation with NATO on Military Issues and Recommendations on Developing Modalities for EU/NATO Relations, (Santa Maria de Feira, European Council, 19-20 June, 2000), § C, Online: <http://www.iss-eu.org/challiot/cha147e.html> (2003. június 2.)

²⁶² Guiding Principles, Arrangements to be Concluded by the Council on Modalities of Consultation and/or Participation that will Allow the Non-EU European NATO Members and Other Countries Which are Candidates for Accession to the EU to Contribute to EU Military Crisis Management, (Santa Maria de Feira, European Council, 19-20 June, 2000), § 2-6, Online: <http://www.iss-eu.org/challiot/cha147e.html> (2003. június 2.)

²⁶³ Ibid., § 6-8.

Tanulmányok Intézete EU-ügynökségi besorolást kapott. A WEU sikeresnek mondott Transzatlanti Párbeszéd projektjét a Biztonsági Tanulmányok Intézete vette át, az egyéb folyamatban lévő missziók és kisebb projektek kapcsán pedig az Unió úgy határozott, hogy mandátumuk lejártá után leállítják azokat.²⁶⁴

Az ESDP következő évtizedének trendjét a francia EU-elnökség zárójelentésében a következőképpen határozta meg: a kölni, a helsinki és a feirai csúcsertekezletek eredményeire támaszkodva az EU új évszázadra vonatkozó legfőbb célja, hogy egy rendkívül széles, civil és katonai eszköztár mobilizálásával legyen képes mind a katonai, mind pedig a polgári veszélyhelyzetek, válságok kezelésére és megelőzésére a kontinensen. A gyakorlati lépések vonatkozásában, a helsinki – inkább politikai vetületű – legfőbb célkitűzéseket számszerűsítették, s létrehozták a rendelkezésre álló és bevethető erők katalógusát. Ezzel megkezdődött a tagországok által felajánlott nemzeti katonai képességek számbavétele és rendszerezése. Az autonóm döntéshozatali mechanizmus kidolgozásával és nemzetközi elfogadtatásával az Unió a gyakorlatban is el kívánta érni, hogy ott, ahol a Szövetség nem tud, vagy nem kíván fellépni, az EU kész legyen a petersbergi feladatok teljes spektrumának ellátására. Ez azonban semmiképpen nem a nemzeti felajánlások NATO és EU irányába tett duplikációja révén valósulna meg, hanem a tagállamok nemzeti kontingenseinek racionalizáltabb felhasználása és a nagyobb döntési autonómián alapuló ESDP útján. Mindez azonban még nem jelentette az "európai haderő" felállítását.²⁶⁵

Figyelemre méltó, hogy az ESDP fejlesztésére vonatkozó nizzai erőfeszítések összességében nem a NATO ellen hatottak, hanem lényegüket tekintve sokkal inkább hozzájárultak egyfajta megújult transzatlanti kapcsolat generálásához. A csúcstalálkozó elnökségi jelentése egyértelműen toleránsabb és barátságos hangnemet ütött meg: elismerte, hogy a NATO továbbra is a tagok kollektív védelmi szövetsége marad és döntő szerepe lesz a válságkezelésben, míg az Európai Biztonság- és Védelempolitika fejlődésének hozzá kell járulnia a megújult transzatlanti kapcsolatok vitalitásának fokozódásához. Azzal, hogy az Unió megerősítette döntéshozó mechanizmusának autonómiáját, s a NATO mindinkább tolerálta ezt, a két szervezet között valós partneri viszony kezdett körvonalazódni.²⁶⁶

Ennek legnyilvánvalóbb jele a NATO-EU konzultációk és együttműködés szabályozására elkészített szinopszis volt. Ebben rögzítették a két szervezet kapcsolatát békeidőben, és egy esetleges válság-időszak esetén is. Békeidőben az EU PSC tárgyaló partnerének az Észak-atlanti Tanácsot jelölték meg, amely minden egyes EU elnökség alatt – azaz hathavonta – egyszer, míg a két katonai törzs szükség szerint, de szintén legalább félévente ülésezett. Intézményesítették a szakértői konzultációkat is, amellyel gyakorlati transzparencia jött létre a napi kapcsolatok terén is. A válság idején történő összmunkát három fázisra bontották: veszélyeztetettségi időszak, a NATO eszközei igénybevételének esete, valamint amikor az Unió a Szövetség nélkül hajt végre műveleteket önállóan.²⁶⁷ Ennek megfelelően korrigálták a washingtoni kommuniké 10. paragrafusát is, amely utánhangolta a

²⁶⁴ Presidency Report on the Common European and Security Policy, European Council, (Nice, 7-9 December, 2000), Annex VI. § V., Online: <http://www.iss-eu.org/challiot/chai47e.html> (2003. június 6.)

²⁶⁵ Presidency Report on the Common European and Security Policy, European Council, (Nice, 7-9 December, 2000), Online: <http://www.iss-eu.org/challiot/chai47e.html> (2003. június 2.)

²⁶⁶ Ibid.

²⁶⁷ Presidency Conclusions on the Common European and Security Policy, European Council, (Nice, 7-9 December, 2000), Annex VII to Annex VI. § I-III., Online: <http://www.iss-eu.org/challiot/chai47e.html> (2003. június 5.)

védelmi-tervezési eljárásokkal, a NATO által rendelkezésre bocsátható erők és eszközök felhasználhatóságának, valamint a parancsnoki-szolgálati úttal kapcsolatos joghézagokat.²⁶⁸

A francia elnökség a NATO irányába tett gesztusokkal párhuzamosan elkötelezte magát más biztonsági intézmények felé is. Az elnökségi összefoglaló négyes számú csatolásában úgy fogalmaz, hogy az európai katonai képességek fejlesztésének összhangban kell lennie a nemzetközi közösség igényeivel és egyben növelnie kell annak eszköztárát és reagálási spektrumát. E folyamatban az ENSZ-et, annak Biztonsági Tanácsát és az OSCE-t vezető intézményeknek tekinti és ezért további teendőket határoztak meg az EU-ENSZ-OSCE együttműködésének és integrált egységének tökéletesítésére.²⁶⁹ Az Unió tehát ezáltal kiszélesítette kapcsolatrendszerét, valamint azzal, hogy minden releváns biztonsági szervezet felé baráti jobbot nyújtott, nem csak az összeurópai biztonsági rendszer felelősségi területeinek tisztázását ösztönözte, hanem egyben meg is osztotta e szervezetek hatalmi érdekeit.

A franciák szerint az ESDP legnagyobb kihívását továbbra is az EU által vezetett válságkezelési feladatokhoz igénybe vehető katonai képességek kialakítása, pontosabban azok elégtelensége jelentette. A helsinki irányelvek, valamint a 2000. november 20-án, Brüsszelben megtartott Commitment Conference alapján így hát a petersbergi feladatok ellátásához szükséges erők felhasználásának, mozgásának, telepíthetőségének és interoperabilitásának sürgős fejlesztését határozták el. A tagok által felajánlott erők rendszerezése mellett pedig kiemelték a C3, a hírszerzés, valamint a stratégiai légi és tengeri mozgékonyaság fejlesztésének további szükségességét.²⁷⁰

A nehezen beinduló védelmi tervezési folyamat mechanikus rendellenességeinek szűrése célzatával elrendelték a HG felülvizsgálatát. Meghatározták, hogy a változó körülmények figyelembevételével közbeeső, reálisan teljesíthető célokat kell megfogalmazni, valamint a Force Catalogue alapján döntöttek az Unióban és a Szövetségben alkalmazott védelmi tervezési eljárások, a HG, a DCI, valamint a PARP harmonizálásáról is.²⁷¹ Ennek megfelelően az EU védelmi tervezését azután 23-as körben dolgozták ki, s abban részt vehettek már a Szövetség szakértői is.

A nizzai ülés nagyléptékű fejlesztéseket fogadott el a politikai és katonai törzs feladatainak tisztázása terén is. Részletekbe menően pontosította a Politikai és Biztonsági Bizottság, a Katonai Tanács, valamint a Katonai Törzs rendeltetését, felépítését, feladatait, valamint vezetőinek kompetenciáit.²⁷² A politikai és katonai döntéshozatal illetően történő szabályozásával az Unió világos jelzést adott: a gazdasági és szociális vívmányok védelmét az EU immáron katonai erőkkel is kész szavatolni. Azzal, hogy revideálták a halmozódó, állandó szervek, bizottságok és testületek kompetenciáit, kapcsolatait és döntéshozatali mechanizmusát, Nizza nagyban racionalizálta a belső munkafolyamatokat és jelentős anyagi források felszabadítását is lehetővé tette.

²⁶⁸ Ibid., Appendix to Annex VII to Annex VI, Consultation and Cooperation on the Implementation of the Paragraph 10 of the Washington Communiqué.

²⁶⁹ Ibid.

²⁷⁰ Ibid., § I.(1)

²⁷¹ Presidency Conclusions on the Common European and Security Policy, European Council, (Nice, 7-9 December 2000), Annex I to Annex VI. § 3-4., Online: <http://www.iss-eu.org/challiot/chai47e.html> (2003. június 5.)

²⁷² Ibid., Annex III to Annex VI, Annex IV to Annex VI, Annex V to Annex VI.

A franciák sikereit a soron következő svéd elnökség bontotta ki tovább 2001-ben. Legfőbb feladatuként a műveleti képességek biztosítása érdekében a válságkezelési rendszer hatékonyságának növelését, a szükséges struktúrák kiépítését, valamint a NATO-val történő párbeszéd mélyítését tűzte ki. A 2001. júniusi, **göteborgi** tanácsülés – még a francia elnökség idején meghatározottaknak megfelelően – helybenhagyta a rendőri erők akciótervét, valamint a válságkezelés tágabb összefüggései rendezése kapcsán határozatot fogadott el az ENSZ-szel történő együttműködésre. A kormányközi konferencia újszerű teendőjeként a katonai képességek és felajánlások megvalósítását, a nem EU-tag európai szövetségesek és a tagjelölt országok bevonása terén hozott gyakorlati döntések előmozdítását, valamint ezen országok válságkezelési feladatokba való bevonására tett további javaslatok kidolgozását határozták meg. Politikai dimenzióban ugyanakkor – tovább fejlesztvén a nizzai és göteborgi filozófiát – az ENSZ és az Unió közötti együttműködés módozatainak és területeinek azonosításán, valamint az Unió válságkezelési fellépése és koherenciájának javítása kapcsán mind sürgetőbbé váló dilemmák megválaszolásán dolgoztak. A svéd elnökség EU-építésének eredeti elképzeléseit azonban rövidesen áthatotta a terror.

3.7. Az EU reakciója 2001. szeptember 11-re

A 2001. szeptember 11-i new yorki és washingtoni terrortámadások kapcsán az Unió tíz nappal később tartotta rendkívüli tanácsülését, amelynek két központi célkitűzése volt: egyfelől, hogy maximális szolidaritásáról biztosítsa az Egyesült Államokat, másfelől a legmagasabb szinten kívánták elemezni és értékelni a támadások utáni nemzetközi biztonsági körülményeket. A **brüsszeli** ülés deklarálta, hogy a támadások a demokratikus és multikulturális rend ellen történtek, s egyben előrebocsátotta, hogy amennyiben bizonyosságot nyer, hogy a támadások külföldről érték az Egyesült Államokat, a Washingtoni Szerződés 5. cikkelye értelmében úgy tekintik, hogy az mindnyájuk ellen történt.²⁷³

Az európai biztonságot is számottevően megfélemlítő terrorizmusra a NATO sokkal gyorsabban, és ami még fontosabb, eltökéltebben reagált. A terrorakciók másnapján kinyilatkoztatta, hogy azok az 5. cikkelyt sértő cselekmények voltak, így az egyes államok hatáskörébe helyzeték a Szövetség nemzeti forrásai mozgósításának ügyét. Az európai szövetségesek mindegyike szinte azonnal úgy határozott, hogy hatályba lépteti a kollektív biztonságról szóló cikkelyt. Minthogy a "kollektív védelem" elve nem várt gyorsasággal és elszántsággal érvényesült, a Szövetség kollektív ellencsapásának lehetősége is kilátásba került. A terrortámadások másnapján a Szövetség történetében először lépett életbe az 5. cikkely. Alig három héttel később, az Egyesült Államok kérésére a szövetségesek megállapodtak abban, hogy hadjáratot indítanak a terrorizmus ellen. Ennek keretében élénkítették a titkosszolgálati együttműködést, szigorították a légi és tengeri forgalom szabályait, növelték a Szövetség jelenlétét a Földközi-tenger keleti régióban, valamint készütségekbe helyezték a légi korai előrejelző rendszert.²⁷⁴

Mindezt tovább bonyolította, hogy Albánia, Bulgária, Észtország, Horvátország, Lettország, Litvánia, Macedónia, Románia, Szlovákia, és Szlovénia szintén szolidaritásáról biztosította Washingtont. Azzal tudniillik, hogy ezek a partnerek csatlakoztak a 12-i NATO-

²⁷³ Thérése DELPECH, *International terrorism and Europe*, Chailiot Papers (Paris, European Union, Institute for Security Studies, December 2002), p.13.

²⁷⁴ *The Key to the Prague Summit, An Agenda for Change, New Agenda and New Threats*, p. 5-7., Online: http://www.nato.int/docu/comm/2002/0211-prague/in_focus/capabilities/prage-capabilities.pdf (2003. június 17.)

kommunikéhez, voltaképpen a teljes jogú tagokkal egyenértékű kötelezettséget vállaltak a Szövetséggel.²⁷⁵ A terrortámadásokat követő 48. órában bizonyosságot nyert tehát, hogy a Szövetség a retorika szintjén is operatívabb az Európai Uniónál. A kérdés ezúttal úgy fogalmazódott meg, hogy e szolidaritás mögött vannak-e valós anyagi források, katonai képességek és ami a legfontosabb, konkrét mozgósítási hajlandóság, vagy sem?

Tekintettel arra, hogy Washingtonnak majdnem két hétre volt szüksége ahhoz, hogy megnyugtatóan értékelje a kialakult körülményeket, ez idő alatt nem adott egyértelmű választ az európai szövetségesek és partnerek felajánlásaira. A fegyveres válasz, s a NATO kollektivitásának gyakorlati reakciója ezért hosszú ideig elmaradt. A Pentagon első felkérése szeptember 26-án kelt, amikor titkosszolgálati együttműködést kért a szövetségesek részéről a terrrorszervezetekről rendelkezésre álló adatok megosztására. Ezt elfogadva a NATO főtitkár azonnali intézkedést adott ki a hírszerzési adatok gyorsabb hozzáférésére, a Szövetség európai bázisai és létesítményei őrzésének megerősítésére, valamint a légi és tengeri kikötők ellenőrzésének megszigorítására. Katonai területen mozgósítottak 17 AWACS repülőgépet, megerősítették a Mediterrán térség ellenőrzését és kidolgozták a Balkánon szolgálatot teljesítő mintegy 10 000 fős amerikai kontingens leváltásának menetrendjét. Az események mindennek ellenére mégsem a Szövetség égisze alatt, hanem sokkal inkább bilaterális csatornákon, azaz Washington és az adott állam között zajlottak.²⁷⁶ Mégis fontos konstatálni, hogy e katonai erőkoncentráció az európai szövetségesek és más európai partnerek révén jött létre.

A kollektív biztonság ügye tehát mindenképpen kiállta a próbát, és az is egyértelművé vált, hogy a NATO messze erősebb potenciált volt képes mozgósítani, mint az Unió. A NATO képességek valós tesztje azonban elmaradt. Továbbra is nyitva maradt, hogy ennek valós oka az volt-e, hogy a Szövetség gyakorlatilag nem volt képes az olyan kihívásokkal szembeszállni, mint a terrorizmus, vagy inkább, a retorikán túl, sem az európai szövetségesek és partnerek, sem pedig maga az Egyesült Államok nem kívánt belebocsátkozni egy azonnali katonai megtorlásba. Az mindenképpen újszerű elemként jelent meg, hogy az agresszióra adandó katonai reakció döntése továbbra is Washington kezében maradt, s nem került át a Szövetség hatáskörébe. Fontos megjegyezni azt is, hogy az Egyesült Államok szelektíven kért segítséget, azaz a NATO égisze ugyan működött, az azonban a kétoldalú kapcsolatok elsődlegessége mellett csak másodlagos volt.

Az EU 2001 decemberében megtartott **laekeni** tanácsulése ugyan megkísérelte tartani a Göteborgban meghatározott ütemtervet, annak végrehajtása azonban szeptember 11-e miatt erősen lelassult. „Az Unió akcióterve a szeptember 11-i támadások kapcsán” címet viselő fejezet mellett a tanácsülés további három témára összpontosította figyelmét: az euróra, az ülést követő két héten belüli, 2002. január 1-jén történő bevezetése részleteinek véglegesítésére, az integráció ütemtervének további definiálására, valamint az ESDP továbbfejlesztésére.²⁷⁷ Ez utóbbi kapcsán deklarálták, hogy az Unió már rendelkezik bizonyos önálló válságkezelési műveletek végrehajtására alkalmas képességekkel, amelyeket tovább fejlesztenek annak érdekében, hogy az Unió a teljes petersbergi feladatkört le tudja fedni. Bejelentették azt is, hogy a műveleti képességekről folyó EU-NATO tárgyalások a végső

²⁷⁵ Ibid.

²⁷⁶ Ibid.

²⁷⁷ Presidency Conclusions, Laeken European Council (Laeken, 14-15 December, 2001), § 5, 7-12, 13-18, Online: <http://ue.eu.int/Newsroom/makeFrame.asp?MAX=&BID=76&DID=68827&LANG=2&File=/pressData/en/ec/68827.pdf&Picture=0> (2003. június 15.)

stádiumba érték.²⁷⁸ Ez nem csak szeptember 11-e, hanem a két szervezet között éppen e döntés következtében rövidesen kibontakozó új szimbiózis szempontjából is döntő jelentőségű volt.

A laekeni elnökségi összefoglaló 17. paragrafusában az Unió hivatkozott a szeptember 21-én elfogadott akciótervre, s átfogó hadjáratot hirdetett a terrorizmus ellen. Ennek megfelelően egyeztető tárgyalásokat kezdeményeztek a NATO-val és az Egyesült Államokkal a terrorcselekmények közös értelmezéséről, megelőzéséről és szankcionálásáról, a terroristákról és terrorszervezetekről szóló nyilvántartások integrálásáról, a titkosszolgálatok együttműködésének egységesítéséről, valamint a terrorizmust támogató magánszemélyek és szervezetek számláinak befagyasztásáról. Ezen túlmenően szorgalmazták a tagállamok szorosabb együttműködését a biológiai és kémiai fegyverekkel szembeni védelem terén is, valamint új polgári légiforgalmi szabályzók bevezetését hagyták jóvá.²⁷⁹ Az Unió ezzel ugyan elkötelezte magát az új típusú fenyegetések elleni fellépés mellett, azonban az is nyilvánvaló volt, hogy csupán tüneteket kezelt, s a valódi feladatok még hátra voltak. Beigazolódott, hogy az épülő védelmi dimenzió, valamint az esetleges támadások és válságok között nagyobb a szakadék, mint azt korábban prognosztizálták, s hogy a védelempolitika jövőjét illetően merőben új irányvonal szükséges. Az Unió tevékenysége azonban továbbra is inkább a politikai retorika, semmint a gyakorlati megvalósítás színterén maradt. Tény mindazonáltal, hogy összehasonlítva az EU-t a NATO-val, ezúttal az Uniós tervezés szövegezése ment messzebbre, s vitte tovább a közös biztonság ügyét. Minthogy az Unió továbbra sem rendelkezett elégséges potenciállal, nyitva maradt a kérdés: az Unió védelempolitikai terveit a NATO hajlandó lesz-e katonailag finanszírozni, vagy sem?

A laekeni elnökségi jelentés II. számú melléklete, a „Deklaráció az európai biztonság- és védelempolitika műveleti képességeiről” egyfajta kezdeti kísérlet volt az új típusú kihívásokra adandó európai védelmi mobilizációra. Felgyorsítván a nizzai és göteborgi tanácsuléseken hozott döntéseket az Unió úgy határozott, hogy a CFSP és az ESDP műveleti képességeit a lehető leggyorsabb ütemben kell fejleszteni. E folyamatban a polgári és katonai elemeket, valamint a szükséges új EU-struktúrákat kiemelten fontosnak titulálták.²⁸⁰ Ez utóbbi szervek tesztelése során megállapítást nyert, hogy az Unió alkalmas elemzések, értékelések és tervek készítésére, döntések meghozatalára, s ott, ahol a NATO nem kötelezte el magát, képes válságkezelő műveletek megindítására és véghezvitelére is.²⁸¹ Mindehhez az EU-NATO között a műveleti képességekről folyó gyakorlati együttműködés jelentette a kulcsot. 2001 végére az Unió tető alá hozta a NATO-val folytatott biztonsági megállapodást, valamint az előre kijelölt NATO-erőkhöz, eszközökhöz, védelmi tervezési eljárásokhoz, parancsnoki struktúrákhoz való hozzáférést lehetővé tevő szerződéseket.²⁸²

Megerősítendő a HG tervezési mechanizmusát, kiadták a Közös Európai Biztonság- és Védelempolitika Műveleti Képességeiről Szóló Deklarációt, amelynek legfőbb eleme az Európai Képességek Akcióterv volt. Ebben már – építve a katalógusra –, racionálisabban kezdhették meg az erők és eszközök tervezését és a lehetséges katonai műveletek vizionálását.²⁸³ Laekennel tehát az Unió önálló szerepvállalásának adminisztratív korlátjai

²⁷⁸ Ibid., § 6.

²⁷⁹ Ibid., § 17-18.

²⁸⁰ Ibid., ANNEX II, A.

²⁸¹ Ibid., ANNEX II, B.

²⁸² Ibid., ANNEX II, C.

²⁸³ Bukhardt SCHMITT, *European Capability Action Plan*, Paris, Institute of Security Studies of the European Union, Online: <http://www.iss-eu.org/esdp/06-bsecap.pdf> (2004. február 5.)

feloldódtak, s a figyelem a továbbiakban a gyakorlati elemek harckészültségének további javítására irányulhatott.

A svéd elnökség legnagyobb eredménye a konfliktus-megelőzés és válságkezelés, azon belül is az erőszakmentes konfliktuskezelés terén történő előrelépés volt. Adaptálták az "Erőszakos válságok megelőzésének programját", amellyel az Unió amellet kötelezte el magát, hogy a korábbiaknál nagyobb forrásokat mobilizál a válságmegelőzésre. A dokumentum szerint az EU védelmi mechanizmusa olyan akut esetekben lépne működésbe, amikor a belpolitikai feszültségek olyan szintet érnek el, hogy az erőszak kitörése elkerülhetetlen. Ha a konfliktus erőszakos formát öltött már, az ESDP legfőbb célja, hogy "akut intervenciót" alkalmazva, minél rövidebb időn belül megszüntesse azt. Az európai védelmi képességeket azonban úgy kellett fejleszteni, hogy azok mind az erőszak megelőzésére, mind pedig az akut intervencióra képesek legyenek.²⁸⁴

Az új évszázad első, svéd EU-elnökségének tevékenysége tehát mindenképpen eredményesnek, a védelmi képességek szempontjából pedig kifejezetten pragmatikusnak értékelhető. Azzal, hogy Stockholm tető alá hozta az EU műveleti képességek kialakításáról és az ebből fakadó, EU-NATO állandó struktúrákról szóló megállapodásokat, nagyban előmozdította az ESDP legsürgetőbb problémáinak orvoslását és az egyéb prioritások gyorsabb megoldását. E dinamika volt jellemző az általános politikai ügyekre is. Mivel megkezdtek az Unió egyik legfájóbb bajának, az ESDP és az Unió-bővítés politikája összehangolásának, valamint az annak nyomán újra építendő belső intézményi stratégiának átfogó kidolgozását, Stockholm tulajdonképpen visszafordíthatatlanná tette e reformok végrehajtását. A svéd elnökség ezzel hosszú ideig kényszerpályára állította az Uniót, amely összességében mindenképpen pozitívan hatott a további kibontakozásra.

Az Európai Tanács 2002 júniusában megrendezett **sevillai** tanácsulése döntött az ECAP gyakorlati bevezetéséről, kiegészítette azt a terrorizmus elleni harc követelményrendszerével, valamint az első EU-vezette boszniai műveletei kapcsán elfogadta a "Berlin Plus-kezdeményezést". A Berlin Plus keretében a spanyol elnökség levezette az első válságkezelési gyakorlatot, ahol sikeresen vizsgázott az „Unió által vezetett NATO-erők és eszközök” koncepció. Ennek nyomán kinyilvánították, hogy az ENSZ égisze alatt, viszont annak rendőri kötelekeit felváltva 2003. január 1-jétől az Unió veszi át a rendvédelmi kötelezettségeket Boszniában. Azt is megfogalmazták mindazonáltal, hogy Berlin Plus szellemében az EU esetleg átveszi a macedóniai békeműveleti teendőket a NATO-tól.²⁸⁵

A spanyol elnökség külön fejezetben tárgyalta a bővítés ügyét, amelynek első bekezdésében méltatta a csatlakozási tárgyalások előző hat hónapban tapasztalt fejleményeit és egyben ki is nyilvánította, hogy a tárgyalások ezzel a végső stádiumba érkeztek. Bár elismerően értékelték az olyan területeket, mint a mezőgazdaság, a regionális politika, a pénzügy és költségvetés, azonban ellentmondást nem tűrően kiemelték, hogy a tagjelölt országok részéről további erőfeszítések szükségesek az adminisztrációs és jogi kérdések EU-normákhoz való felzárkóztatására.²⁸⁶ Mindennek tükrében és az elvárások teljesítésének feltételével a sevillai tanácsülés kötelezettséget vállalt arra, hogy a már megnevezett 10

²⁸⁴ ESDP: A key project for European unification, Homepage of German EU policy, Online: http://www.auswaertiges-amt.de/www/en/eu_politik/gasp/esvp.html (2003. június 6.)

²⁸⁵ Presidency Conclusions Seville European Council, 21 and 22 June, 2002, Online: [http://europa.eu.int/rapid/start/cgi/guesten.ksh?p_action.gettxt=gt&doc=DOC/02/13|0|RAPID&lg=en&di](http://europa.eu.int/rapid/start/cgi/guesten.ksh?p_action.gettxt=gt&doc=DOC/02/13|0|RAPID&lg=en&display=)

²⁸⁶ Ibid., § 18-20.

országgal befejezi a csatlakozási tárgyalásokat 2003-ig. Ezt követően előrebocsátottak egy további ütemtervet is, amely szerint az adott országok csatlakozási szerződésének vázlatait 2003. elejére, a végleges szerződés aláírását pedig 2004 tavaszára időzítették. A felvételre váró országok így már teljes jogú tagokként vehettek részt az Európai Parlament 2004-es választásain.²⁸⁷

Sevillában öt fő pillért jelöltek meg az Unió biztonságpolitikájának fejlesztésére: (1) kiálltak a terrorizmus elleni harc folytatása mellett; (2) gyakorlati síkra helyezték a fegyverzeti együttműködés és a civil-katonai képességek akciótervben meghatározott elemeinek erősítését; (3) a válságmenedzsment terén vállalt kötelezettségek továbbvitele érdekében felállítottak egy rendőri missziót Bosznia-Hercegovinában; (4) kinyilatkoztatták, hogy a Szövetség mandátumának lejárta után az EU teljes egészében átveszi a macedóniai missziót; és (5) hitet tettek a nizzai províziók, azaz a nem EU-tag szövetségekkel történő mind szorosabb védelmi tervezési együttműködés kiépítése mellett.²⁸⁸

A spanyol elnökség tevékenységét értékelve megállapítható, hogy a számos nagyhorderejű téma felvállalása nem jelentett minőségi visszaesést az Unió védelmi dimenziójának fejlődésében. Madrid ugyanis nem támasztott teljesíthetetlen elvárásokat, sokkal inkább apró, viszont egymással szimbiózisban lévő területekre irányította figyelmét, amellyel mind a védelmi-biztonságpolitikai dimenzióban, mind pedig a bővítés terén rendkívül komoly eredményeket ért el.

Az Európai Tanács 2002. októberi, **brüsszeli** ülésén tovább pontosították az Unió bővítésével kapcsolatos harmonizációs folyamatot és előkészítették a decemberben megrendezendő koppenhágai proklamációt. Ennek keretében tulajdonképpen kész forgatókönyv készült a politikai és gazdasági kritériumokat teljesítő országok felvételére, így mindenekelőtt a tárgyalásokat lezáró koppenhágai feladatok ütemezéséről és a 2003 áprilisában aláírandó csatlakozási jegyzőkönyvről.²⁸⁹ Mindezt rögzítették az Unió stratégiájában, s kötelezték a Solana-vezette főhatóságot arra, hogy folyamatosan jelentsen a Tanácsnak és a Parlamentnek az integrációs folyamatról, valamint a kitűzött feladatok aspiráns országokban történő adaptálásának üteméről.

Mivel a brüsszeli tanácsülés rendelkezett a nizzai ajánlás beemeléséről, azaz a nem EU-tag szövetségek az Unió védelmi tervezési konzultációiba történő fokozottabb bevonásáról, jelentős lökést adott az EU-NATO kapcsolatoknak.²⁹⁰ Újfént megerősítést nyert a TEU 17(1) cikkelye, amely szerint az Unió kötelezettséget vállal arra, hogy mindennemű válságkezeléssel kapcsolatos döntést és akciót a NATO-szövetségekkel együttműködve és a korábbi közös döntések értelmében hajt végre. Ezzel tulajdonképpen mindkét szervezet reciprocitást vállalt egymás irányába, s kötelezte magát arra, hogy nem veszélyeztetik sem egymás érdekeit, sem pedig az ENSZ alapszerződését.²⁹¹

²⁸⁷ Ibid., § 22.

²⁸⁸ Presidency Conclusions, Seville European Council (Seville, 21-22 June, 2002), § 10-15, Online: <http://ue.eu.int/newsroom/makeFrame.asp?MAX=&BID=76&DID=72638&LANG=1&File=/pressData/en/ec/72638.pdf&Picture=0> (2003. július 28.)

²⁸⁹ Presidency Conclusions, Council of the European Union (Brussels, 24-25 October, 2002), § I 1-2., Online: <http://ue.eu.int/newsroom/makeFrame.asp?MAX=&BID=76&DID=72968&LANG=1&File=/pressData/en/ec/72968.pdf&Picture=0> (2003. július 15.)

²⁹⁰ Ibid., § 18-23.

²⁹¹ Ibid., ANNEX II, ESDP: Implementation of the Nice Provisions in the Involvement of the Non-EU European Allies, § 1-2.

A tanácsülés második melléklete részletekbe menően tárgyalta a nem EU-tag szövetségesek békeidőben és veszélyeztetettségi helyzetben történő jogállását, a gyakorlatokon történő szerepvállalásukat, valamint az EU-vezette védelempolitikai döntésekbe és katonai műveletekbe történő bevonásukat. Mindezt alátámasztandó az Unió kinyilatkoztatta, hogy a nem Unió-tag szövetségesek részt vehetnek mindennemű biztonsági, védelmi és válságmenedzsmenttel kapcsolatos döntés-előkészítésben. Intézményesült tehát a 15+6-os, „bármikor, de igény szerint mindenképpen” elv alapján összehívható tanácskozási forma, amellyel egyidejűleg jelentősen csökkent az Uniót korábban jellemző távolságtartás.²⁹² Mindez egyértelmű jelzésként szolgált arra, hogy az EU-NATO kapcsolatok új evolúciós szakasz előtt állnak, s a két szervezet tevékenységének harmonizálása jelentős politikai egyeztető mechanizmus beindítását és szakértelmet igényel majd a közeli jövőben.

A NATO 2002 novemberében megrendezett **prágai** csúcserkeztele irányadó döntéseket fogadott el az európai védelmi dimenzió fejlődése szempontjából. E döntések katalizátorai a New York és a Washington ellen elkövetett terrortámadások és az azok nyomán kidolgozott új nemzeti biztonsági stratégiák voltak, amelyekben meghatározó elemként fordult elő a terrorizmus elleni harc, és a gyorsreagáló erők mozgósításának és bevetettségének racionalizálása. 2001. szeptember 11-e után az Egyesült Államok által sürgetett, és a NATO által foganatosított intézkedések nagyban hozzájárultak az európai védelmi dimenzió mai új irányvonalának megszilárdulásához. A szolidaritás kinyilvánításán és a konkrét védelmi rendszer mozgósításán túl megélnékültek a NATO-n belüli és kívüli politikai-diplomáciai csatornák, magasabb szintet ért el a transz-atlanti, valamint a partnerekkel folytatott összetartás is, s ezáltal összességében pozitív folyamatok indultak be az európai stabilitásra és biztonságra nézve.

E körülmények közepette a prágai csúcserkeztelet két fő területen mutatott jelentős áttörést: egyfelől megnevezte az új biztonsági kihívásokat, előre vetítette a Szövetség jövőbeni lehetséges feladatait, struktúráját és átalakítását, másfelől, mindezzel szoros egységben rendelkeztek a szervezet jelentős méretű expanziójáról.²⁹³ A NATO vezetői mindemellett megkülönböztetett figyelmet fordítottak az Oroszországgal és Ukrajnával való kapcsolatok mélyítésére.

A terrortámadásokra válaszul a Szövetség úgy határozott, hogy úgy alakítja erőit a jövőben, hogy azok bármikor, bárhol képesek legyenek az Észak-atlanti Tanács által hozott döntések végrehajtására, beleérve a nukleáris, biológiai és vegyi támadásokkal szembeni fellépést. Ennek érdekében létrehozták a Szövetség Reagáló Erőit, amelynek rendeltetése, hogy a NAC döntésének megfelelően a szárazföldön, a levegőben és a tengereken gyorsan, rugalmasan legyen képes felvenni a harcot bármilyen fenyegetéssel szemben. Kidolgozták, hogy az NRF mintájára kell fejleszteni a Szövetség egyéb katonai képességeit is, s az új rendszernek együttműködve az Unió HG-vel, 2004 októberére működőképesnek kell lennie.²⁹⁴

²⁹² Ibid., § 3-17.

²⁹³ A. Elizabeth JONES, *The Road to NATO's Prague Summit: New Capabilities, New Members, New Relationships*, Speech to the World Affairs Council of Northern California, San Francisco, California, October 21, 2002, Online: <http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/2002/14609.htm> (2003. július 17.)

²⁹⁴ *Prague Summit Declaration*, North Atlantic Council, (Prague, 21 November 2002), § 4.a, Online: <http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm> (2003. június 17.)

Igazodva az új erőstruktúra 2006-ra előirányzott rendszerbeállításához a parancsnokságok rendszerét kezdték átalakítani, hogy az még jobban segítse a műveleti képességek racionalizálását és hatékonyságát és ezáltal még inkább két pillérré építse a transz-atlanti kapcsolatot. A Prágai Képességek Elhatározás a műveleti képességek átalakításának további elősegítését és a modern hadviselésnek való megfelelést szolgálta. Ennek keretében a tagországok egyéni vállalásokat te(he)ttek a tömegpusztító fegyverek elleni harc, a hírszerzés, a felderítés, a vezetés és irányítás, a kommunikáció, a légvédelem, a precíziós fegyverek, a légi szállító kapacitások és sok más területen. E felajánlások aztán, az Unióval történő konzultáció után, az Európai Képességek Akciótervében kerültek rögzítésre.²⁹⁵ Ezzel tulajdonképpen egy olyan többnemzetiségű, mégis nemzet-specifikus struktúra jött létre, amely egyben új távlatokat is nyitott a transz-atlanti és az európai védelmi rendszernek.

A terrorizmus elleni kampány jegyében Brüsszelben kidolgozták a Polgári Védelmi Tervezési Akciótervet, amely a polgári lakosság mozgósításának egyfajta forgatókönyve, s legfőképpen a radiológiai, biológiai és vegyi csapások elleni oltalomra koncentrál. A CEP biztosítására további, a tömegpusztító fegyverek elleni védelem olyan részterületeivel kapcsolatos kezdeményezést hatályosítottak, mint a prototípusokkal, a laboratóriumi kutatásokkal, vagy a felderítéssel foglalkozó egységek felállítása és működtetése.²⁹⁶ A NATO ezzel jelentős gesztust tett a polgári védelem irányába, s gyakorlati garanciát vállalt a tömegpusztító fegyverek elleni egységes fellépésre – jelentősen megnyugtatva az európai közvéleményt.

A prágai csúcserkeztet másik stratégiai, és a Szövetség bővítését illetően mindenképpen legnagyobb horderejű döntése Bulgária, Észtország, Lettország, Litvánia, Románia, Szlovákia és Szlovénia meghívása volt. Az egyetemesen eszkalálódó biztonsági kockázati tényezőket és az említett hét közép- és kelet-európai állam Tagsági Akcióterv kezdeményezésben való teljesítményét értékelve a Szövetség arra a döntésre jutott, hogy a bővítés nem csupán időszerű, de elkerülhetetlen is egyben. Ennek megfelelően a csatlakozás folyamatát két lépcsőben építették fel: a tárgyalások és a jegyzőkönyv aláírását 2003 áprilisáig, míg a ratifikációs folyamatot és a tényleges belépést a 2004 júniusában, Isztambulban megrendezendő következő csúcstalálkozóra időzítették. Kinyilvánították továbbá, hogy más aspiráns országok is csatlakozhatnak, amennyiben megfelelnek a MAP-támasztotta kritériumoknak.²⁹⁷

A prágai NATO-csúcserkeztet ugyanakkor nem volt képes áttörést produkálni a két legnagyobb volt szovjet utódállam irányába. Mind az amerikai elnök, mind pedig a Szövetség főtitkára jelentős erőfeszítéseket tett a kapcsolatok fejlesztésére, s biztosították Oroszországot és Ukrajnát arról, hogy a bővítés nem ellenük irányul. Ezt igazolandó, külön együttműködési csomagot ajánlottak részükre, amely összességében kedvező visszhangra talált.²⁹⁸ Amíg azonban Ukrajna pozitívan fogadta a prágai döntéseket és szemmel láthatóan aktívan tevékenykedett a Nyugattal való kapcsolatok mélyítésén, addig Moszkva reakciója továbbra is elutasító, vagy manőverező volt. Az orosz diplomácia kényszerűségből ugyan, de elfogadta a Szövetség bővítésének tényét, azonban ezt követően sajátos politikai mesterkedésbe fogott. Tovább növelte a távolságot a NATO-tól, s felhasználva az EU-NATO közötti feszültségeket,

²⁹⁵ Ibid., 4.b-c.

²⁹⁶ Ibid., 4.d-e.

²⁹⁷ Ibid., 5-6.

²⁹⁸ NATO's Prague Summit to Focus on Transformation, U.S. Official Says, United States Mission to the European Union, November 14, 2002, Online: <http://www.useu.be> (2003. július 17.)

az Unió, azon belül is Franciaország és Németország felé helyezkedett. Tekintettel az európai nyersanyagforrások jelentős korlátjaira, a két vezető EU-állam érdekelt volt a Moszkva által felajánlott együttműködésben. E diplomáciai saszé következtében nem csak a NATO-orosz kapcsolatok stagnálódtak, hanem jelentős megosztottságot, mindmáig látszó erővonal-átrendeződést idézett elő a transz-atlanti és az európai kapcsolatokban is.

A konkrét katonai-védelmi együttműködés területe sem mutatott jobb képet. A Prágában kiadott deklaráció 8. pontja ugyan méltatja a NATO-orosz kapcsolatok történelmi fejlődését, s tulajdonképpen a többi nemzet fölé emelte a kapcsolatok szintjét, Moszkva azonban továbbra is csak a szükséges minimális szinten teljesítette a saját maga által vállalt feladatokat. A békeműveletekben, a védelmi reformban, a tömegpusztító fegyverek proliferációjában, a polgári védelemben, vagy a kutatás-mentés terén magára vett kötelezettségek messze elmaradnak az ígéretektől, mi több, az iraki konfliktus idején Moszkva sokkal inkább akadályozta a rendezést, mint konstruktívan hozzájárult volna ahhoz. Prága tehát kétségkívül nagy horderejű kérdéseket vállalt fel és több területen is reformváltozásokat hozott, sok más területen azonban nem csak hogy stagnálás, de további instabilitást idézett elő.

3.8. A "Big Bang": az EU 2004-es bővítése

Az Unió mindenkori legnagyobb politikai-gazdasági fajsúlygyarapodását a 2002 decemberében, **Koppenhágában** elfogadott zárónyilatkozat első fejezete konstatálta. Azzal, hogy a Tanács elfogadta Ciprus, a Cseh Köztársaság, Észtország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Málta, Lengyelország, Szlovákia és Szlovénia integrációs tárgyalásainak abszolválását igazoló jelentést, az Unió 2004. május 1-jére időzítette az aspiráns országok felvételét. A csatlakozási időpontig teljesítendő feladatok időzítéséről ugyanakkor további útmutatót adtak ki, amelyben egyfelől meghatározták a gazdasági, pénzügyi és strukturális politikák harmonizációját, valamint az Unió egyéb kötelezettségvállalásait a csatlakozást követő 3 évre.²⁹⁹

A bővítési dekrétum jelentős nemzetközi visszhangot váltott ki: míg a meghívottak körében ováció, addig a kimaradt országok társaságában kiábrándultság volt tapasztalható. A koppenhágai zárónyilatkozat ezért preventív döntések sorozatát is beiktatta, tompítandó az enerváltság érzését elsősorban Törökország, valamint Bulgária és Románia irányába. Törökország vonatkozásában az Unió az 1993-as Koppenhágai Kritériumok, azon belül is a stabil demokrácia garantálását hivatott politikai intézményrendszer, jogrend, emberi jogok és kisebbségek védelme terén vélt elégtelenségeket róta fel.³⁰⁰ Az Unió mindazonáltal elkötelezte magát amellelt, hogy külön támogatást nyújt Ankarának, elsősorban a jog-, vám- és pénzügyi rendszer harmonizálására. Hitet tett amellelt is, hogy amennyiben e területeken előrehaladás mutatkozik, s a koppenhágai kritériumok teljesülnek, a 2004-es tanácsülés azonnal megnyitja a csatlakozási tárgyalásokat Törökország előtt.³⁰¹ Bulgária és Románia ennél sokkal pozitívabb értékelést kapott. Méltatták mindkét ország felvételi tárgyalásai során tanúsított igyekezetét és az eredményeket, valamint előirányozták, hogy amennyiben a két

²⁹⁹ Presidency Conclusions, Copenhagen European Council (Copenhagen, 12-13 December, 2002), § I.3-9, Online: <http://ue.eu.int/newsroom/makeFrame.asp?MAX=&BID=76&DID=73774&LANG=1&File=/pressData/ec/ec/73774.pdf&Picture=0> (2003. június 8.)

³⁰⁰ Ibid., § 18.

³⁰¹ Ibid., § 19-20.

ország képes tartani és továbbfejleszteni az eddig mutatott aktivitást, a csatlakozásra 2007-ben *de jure* sor kerülhet. Ennek érdekében akcióttervet fogadtak el, s egyidejűleg jelentősen megnövelték a két ország által felhasználható anyagi forrásokat.³⁰²

Az új körülményekhez igazodva az ESDP is módosításra kényszerült. Nem csak azért, mert a bővítési döntéssel az Unió olyan kérdéseket vállalt fel, mint az új tagok védelmi szektorai interoperabilitásának fejlesztése az amúgy is állandóan módosuló ESDP-vel, vagy a nemzeti hadiiparok integrálása a még ki sem alakult egységes európai hadiiparba, hanem mert az ESDP mennyiségi gyarapodását és ezzel szemben minőségi visszaesését a nemzetközi porondon is kezelnie kellett. Az ESDP alakváltásának transz-atlanti és globális biztonsági környezetbe való adaptálása tehát még hátravolt.

A bővítésről szóló döntés mellett a dán EU-elnökség jelentős előrehaladást ért el az EU-NATO együttműködés és a boszniai rendőri misszió ügyében. Tovább pontosítva a Berlin Plus kereteit, 2002. december 16-án megszületett az a közös egyezmény, amely vázolta az EU-NATO együttműködés kronológiáját, s számba vette a kollektív képességeket. Noha mindkét szervezet bővítése szinte teljesen új körülményeket teremtett az együttműködés számára, mégis elhárult a korábban meglévő jogi akadályok zöme. A boszniai rendőri misszióra vonatkozó sevillai döntést követően a finn elnökség hozta meg a misszió beindításához szükséges végleges teendőket. A rendőri misszió az ESDP keretében, s a HG-vel szoros összhangban kezdte meg tevékenységét 2003. január 1-jén.

A 2003 februárjában megrendezett **le touqueti** francia-brit csúcstalálkozó három területet határozott meg az ESDP továbbfejlesztésére: (1) az EU műveleti képességeinek racionalizálását a várható válságok tükrében, (2) a tagállamok szolidaritását a külső fenyegetettség ellen, valamint a (3) katonai elemek erősítését. E hármas cél elérése érdekében elengedhetetlennek vélték az ESDP teljes egészének modernizációját, aminek egyfelől az EU balkáni (és esetleges afrikai) műveleteinek gyakorlati végrehajtásának tapasztalatain, másfelől pedig a közös biztonsági és védelmi érdekek kidolgozásán kell alapulnia.³⁰³

A bővítésre vonatkozó döntést követően az iraki konfliktus állította próbatétel elé az Unió külpolitikáját. Ismételten bizonyosságot nyert, hogy a Közös Európai Biztonság és Védelempolitika ezúttal sem volt sem közös, sem európai. Az iraki válságra az Unió a 2003. márciusi, **brüsszeli** tanácsülésén reagált először. A zárónyilatkozat szerint az Unió kategorikusan kiállt a válság mielőbbi, ENSZ által történő rendezése, az azt követő konszolidáció, a menekültek visszatérése, valamint a humanitárius segélyek megindítása mellett.³⁰⁴ Az Unió állásfoglalását és nemzetközi szerepvállalását öt fő terület köré csoportosították:

- A nemzetközi béke és stabilitás garantálása továbbra is az ENSZ Biztonsági Tanács hatásköre;
- A CFSP és az ESDP fejlesztését az Unió védelmi képességei erősítésének kell alárendelni;

³⁰² Ibid., § 13-16.

³⁰³ Press conference: Prime Minister Tony Blair and President Jacques Chirac - 5 February, 2003, 10, Downing Street, Online: <http://www.number-10.gov.uk/output/Page1769.asp> (2004. február 5.)

³⁰⁴ Presidency Conclusions, Brussels, 20-21 March, 2003, § 66-68, Online: <http://ue.eu.int/newsroom/makeFrame.asp?MAX=&BID=76&DID=75136&LANG=1&File=/pressData/en/ec/75136.pdf&Picture=0> (2003. június 12.)

- A transz-atlanti partnerség lehetőségeinek kiaknázása továbbra is stratégiai alapelve az EU-nak, amely a regionális és globális konfliktusok elleni legmegbízhatóbb szövetség;
- Hozzájárulás a terrorizmus elleni nemzetközi koalíció erősítéséhez;
- A tömegpusztító fegyverek ellen való határozott fellépés és az azzal kapcsolatos nemzetközi politikák érvényre juttatásának fokozása.³⁰⁵

A brüsszeli ülésen az Unió Irakkal kapcsolatos – még mindig meglehetősen tartózkodónak ható – állásfoglalásánál némiképp keményebb hangnemet ütött meg az áttéteitől még mindig szenvedő Balkán-válság kapcsán. A Djindjiè ellen elkövetett merényletre reagálva erősítették a régióban tartózkodó Uniós erőket, és kiterjesztették a rendvédelmi alakulatok mandátumát Bosznia-Hercegovinában.³⁰⁶ A Szerbia és Montenegróban tapasztalható korrupció és szervezett bűnözés visszaszorítása érdekében pedig felgyorsították Belgrád Európa Tanácsba való felvételének ütemtervét.³⁰⁷

A brüsszeli zárónyilatkozatot értékelve, valamint azt összehasonlítva akár az iraki, akár a balkáni körülményekkel továbbra is tényszerű volt, hogy az EU politikai fajsúlya még mindig messze elmarad az Egyesült Államoktól, katonai képességei pedig a NATO-tól. A 2003-as esztendő viszont azzal is szembesítette Európát, hogy ez a relatív hátrány nem csak a valós katonai képességek elmaradottsága, hanem elsősorban a rendkívül megosztott hatalmi érdekérvényesítés következtében kavargó a kontinensen.

Az EU katonai képességeit tárgyaló deklarációban ezért speciális hangsúlyt kapott az Európai Képességek Akcióterv teljesítésének szükségszerűsége. Ebben minden tagállamot köteleztek arra, hogy tekintet nélkül a rövid, közép, vagy hosszú távú vállalások összefüggésében időközben felmerülő nehézségekre, végre kell hajtaniuk a korábbi vállalásokat és tervezett fejlesztéseket.³⁰⁸ Az ECAP első fázisát értékelve a miniszteri tanácsülés üdvözölte a 19 panel által produkált eredményt, és támogatta azt a javaslatot, amely szerint az új kezdeményezések beindítása helyett a már meghatározott feladatokra kell koncentrálni. Ennek érdekében Projekt Csoportokat hoztak létre, amelyek célja, hogy a multinacionalitás és feladat-specializáció biztosításával konkrétan és célorientáltan oldják meg az adott aktuális feladatokat. Azzal a szándékkal, hogy bővítsék és fejlesszék az ECAP strukturális kereteit, a miniszteri tanácsülés felhatalmazást adott arra is, hogy doktrinális fejlesztésekbe kezdjen.³⁰⁹

A brüsszeli tanácsülés legfontosabb hozama, hogy a Helsinki Force Catalogue statisztikai bázisán proaktív biztonságpolitikai reformba és védelmi tervezésbe fogott. Külön sikernek könyvelhető el, hogy az ECAP keretében hatékonyan sikerült új rendszerbe foglalni a prioritásokat, s ezzel megkezdődhetett az olyan konkrét projektek gyakorlati megvalósítása, mint a légi utántöltés technikai fejlesztése; a harci kutató-mentő tevékenység koncepcionális, kiképzési, beszerzési fejlesztése, a nemzeti vezetési pontok EU szinten történő harmonizálása, a tömegpusztító fegyverek elleni védelem további tökéletesítése, a különleges erők

³⁰⁵ Ibid., § 69.

³⁰⁶ Ibid., § 83.

³⁰⁷ Ibid., § 81, 84.

³⁰⁸ Common Foreign & Security Policy, General Affairs & External Relations Council, p. 3., Online: http://europa.u.int/comm/external_relations/cfsp/intro/gac.htm (2003. július 29.)

³⁰⁹ Ibid., p. 4.

tevékenységének racionalizálása, a stratégiai légi szállítás erősítése, vagy a Hadszintéri Ballisztikus Rakétavédelem uniós szinten történő kiépítése.³¹⁰

2003 áprilisában Belgium, Franciaország, Luxemburg és Németország közös javaslatot nyújtott be **Brüsszelben** az európai védelem megújításáról. A kormányközi konferencia által is elfogadott indítvány olyan elemeket tartalmazott, mint a védelmi együttműködés kiszélesítésének alternatívái, a szolidaritás szabályzóinak lefektetése, a Petersberg-feladatok újrafogalmazása, egy a beszerzéseket felügyelő ügynökség, valamint az Európai Biztonság és Védelmi Egyetem létrehozása. A négyoldalú megállapodás talán legambiciózusabb ajánlása az Európai Biztonsági és Védelmi Unió létrehozására vonatkozott.³¹¹

Az ESDU elsődleges célja, hogy fórumot biztosítson azon tagországok részére, amelyek érdekeltek az EU védelmi és katonai együttműködés továbbfejlesztésében. A dokumentum szövegezése szerint a kezdeményezésben való részvétel kritériumai az alábbiak: elkötelezik magukat mindennemű biztonsági kihívással szembeni segítségnyújtásra, folytonosan egyeztetik nemzeti biztonsági és katonai álláspontjaikat a többiekkel, összehangolják védelmi törekvéseiket, valamint fejlesztik a valós védelmi képességek hatékonyságát és haditechnikájukat. Az ESDU-ban való részvétel mindezen felül kötelezi a tagokat arra is, hogy közös beszerzési, kiképzési projektekből vegyenek részt, szükség szerint specializálják haderejüket, növeljék hadi kiadásait, illetve részt vegyenek az ENSZ égisze alatt szervezendő békeműveletekben.³¹²

A katonai-védelmi kohézió elmélyítése érdekében a kezdeményezést benyújtó négy ország az alábbi konkrét katonai projekteket ajánlotta: az európai gyorsreagálású erők kvalitásainak emelése; az európai stratégiai légiszállító parancsnokság felállítása 2004. júniusi határidővel; a tömegpusztító fegyverek elleni védelmi képességek kialakítása, a sürgősségi humanitárius segély-készenlét biztosítása, európai kiképzőközpontok létrehozása, a közös védelmi és műveleti tervezés megteremtése; valamint egy többnemzetiségű expedíciós főparancsnokság kiépítése.³¹³

A brüsszeli eredmények tükrében a 2003. évi görög elnökség három központi elem köré építette a védelmi képességek fejlesztését: (1) az Unió Stratégiai Koncepciójának tökéletesítése, (2) a transz-atlanti kapcsolatok javítása, valamint a (3) bővítés gördülékennyé tétele. A **thessaloniki** tanácsülés konstatálta, hogy a transz-atlanti kapcsolatok megbomlottak és jelentős nézeteltérések feszülnek a két kontinens között. Éppen ezért amellettszállt síkra, hogy az EU-nak és az USA-nak egy többszintű és több lábbon álló együttműködési rendszert kell kiépítenie annak érdekében, hogy mélyüljenek a közös értékek és érdekek, bővüljenek az együttműködési területek és ezáltal tovább szilárduljon a kölcsönös függőség.³¹⁴

A görög elnökségi jelentés VIII. fejezetében tárgyalja az Unió biztonsági stratégiáját, a külügyeket, valamint a CFSP-vel és ESDP-vel kapcsolatos nézeteket. Elfogadván a

³¹⁰ Ibid., pp. 4-5.

³¹¹ Meeting of the Heads of State and Government of Germany, France, Luxembourg and Belgium on European Defence, 29 April, 2003 in Brussels, Internationale Politik, Transatlantic Edition, Online: http://www.dgap.org/english/tip/tip0302/ge_fr_lu_be290403.htm (2004. február 5.)

³¹² Ibid.

³¹³ Ibid.

³¹⁴ Statement of the Presidency on the Thessaloniki European Council by Mr. T. Giannitsis before the European Parliament (Strasbourg, 4 June, 2003), Online: <http://www.eu2003.gr/en/articles/2003/6/4/2984/index.asp> (2003. november 8.)

globalizáció teremtette egyetemes kihívásokat, az Unió a globális kormányzat, a regionális együttműködés és a nemzetközi jog erejének erősítése mellett szállt síkra. A biztonsági stratégia érvényre juttatása érdekében az Unió úgy rendelkezett, hogy növeli a konfliktus-megelőzésben résztvevő kontingenst, nagyobb hangsúlyt fektet a nemzetközi törvényekre, s összességében a fejlődés biztosításával elősegíti a békét, valamint a regionális és globális stabilitást.³¹⁵

Az ESDP alfejezetben az elnökségi beszámoló kimondja, hogy az Unió Katonai képességei alkalmasak arra, hogy lefedjék a petersbergi feladatok teljes spektrumát. Beismeri ugyanakkor azt is, hogy azok sok területen erősen korlátozottak, s az ECAP projektjei hivatottak arra, hogy a hiányosságokat kiküszöböljék.³¹⁶ Az ECAP-et ugyanakkor egy kormányközi ügynökség felállításával is megtámogatták, amelynek négy fő feladatául a (1) védelmi képességek fejlesztését, a (2) kutatást, a (3) beszerzéseket és a (4) fegyverzeti fejlesztéseket szabták. E hatóság nyitva áll az összes tagállam előtt és fő célja, hogy a képességfejlesztéseket a válságkezelés hatékonysága növelését a fegyverzeti, technológiai és a hadiipari együttműködés elmélyítése révén érje el.³¹⁷ A képességek továbbvitelének harmadik eleme az EU-NATO kapcsolatok fejlesztése, valamint a Berlin Plus kezdeményezés, amely utóbbi a legprosperálóbb válság-kezelési terület a két szervezet között.³¹⁸ A görög elnökség ideje alatt az Unió ezért úgy döntött, hogy a sevillai tanácsülésen kapott mandátumot továbbfejlesztve beterjeszti az Erőszakos Konfliktusok Megelőzésének Programját, amelynek fő erőfeszítését a Nyugat-Balkánra helyezte.³¹⁹

A transz-atlanti kapcsolatok terén a görög elnökség kinyilvánította, hogy az EU-USA kapcsolatok elemi fontossággal bírnak egyaránt az európai, a transz-atlanti, valamint a globális biztonság szempontjából. Az Unió ezért nagy erőket mozgósított a június 25-én megrendezett EU-USA csúcstalálkozó sikerei biztosítására, a kapcsolatok intenzitásának motiválására, valamint a további új együttműködési területek kiaknázására.³²⁰ Az Unió tehát érezhetően barátkozóbb retorikát használt Washington irányába, az iraki konfliktus gyakorlata azonban továbbra is inkább azt igazolta, hogy a konfliktus-kezelés tárgyában még jelentős nézeteltérések feszülnek az Atlanti-óceán két partja között.

A görög elnökség jelentős állomás volt Ciprus, a Cseh Köztársaság, Észtország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Málta, Lengyelország, Szlovákia és Szlovénia EU-integrációjában. Miután a 2002 decemberében, Koppenhágában megtartott tanácsülés konstatálta, hogy a 10 ország sikeresen befejezte a csatlakozási tárgyalásokat, aláírták a csatlakozási szerződést is. Ez egyértelműen jelezte, hogy az EU 2004-re prognosztizált következő bővítése nem az utolsó hullám és hogy a jelenleg még aspiráns országok integrációs tapasztalatait rövidesen további országok igénylik majd.

A 2003. július 1-je és december 31-e között hivatalban lévő olasz elnökség két Európai Tanács-ülést, egy kormányközi konferenciát, számos egyéb tanácsülést, miniszteri informális tanácskozást, valamint egyéb két és többoldalú találkozót szervezett. **Róma** talán legszámottevőbb technikai feladata a thessaloniki irányelveknek megfelelő alkotmányossági

³¹⁵ Presidency Conclusions, Thessaloniki European Council, (Thessaloniki, 19-20 June, 2003), § VIII.54., Online: http://www.mfa.gr/english/foreign_policy/eu/Presidency_conclusions_en.pdf (2003. július 30.)

³¹⁶ Ibid., § 56.

³¹⁷ Ibid., § 65.

³¹⁸ Ibid., § 60.

³¹⁹ Ibid., § 61.

³²⁰ Ibid., § 69-70.

kérdés tisztázása volt. Noha eredetileg az új alkotmány elfogadását a bővítés előttre tervezték, a Tanácsban való többségi döntés, így a nemzeti érdekvényesítés kapcsán kialakult diszharmónia következtében az alkotmány előzetes szövegezése nem módosult. Az IGC által támasztott feladatok viszont szinte teljes egészében megvalósultak. A mintegy 80 terület felölő probléma-tömeg, köztük az Unió külügyminiszterének feladat- és hatásköre, valamint az Unió önálló katonai képességei és NATO-együttműködésének valamennyi korábbi dilemmájában egyetértés született.³²¹

A második pillér témakörében az olasz elnökség legszámottevőbb eredménye az Európai Biztonsági Stratégia adaptálása volt, amelyben meghatározták a globális biztonsági kihívásokat, azok EU-vonatkozásait, valamint az Unió álláspontját. Ennek keretében külön stratégiát és akcióttervet fogadtak el a tömegpusztító fegyverek elterjedése elleni harc témájában. A biztonsági stratégiába szervesen tagozódva a védelmi stratégia körvonalazta a katonai képességek 2003-2010 közötti fejlesztésének irányelveit, valamint a 2004-ben létrehozandó Európai Fegyverzeti Ügynökség előkészítéséért felelős csoport konkrét feladatait. Az ESDP további reformját a műveleti képességek és a válságok civil elemeinek (rendvédelem, törvényerő, civil adminisztráció) erősítése által ütemezték elő.³²² Ez EU Katonai Törzsének egy polgári-katonai tervező sejttel történő kibővítését jelentette, amelyre a 2003. december 12-13-ai Európai Tanács-ülés már konkrét feladatokat is szabott.

Az EU-NATO együttműködés vonatkozásában mérföldkőnek számított az EC 2003. december 12-13-i ülése, amikor egy ún. "EU-sejt" létrehozására tettek javaslatot a NATO SHAPE szervezetében, hogy az esetleges EU-műveletek során ez a sejt koordinálja a Szövetség forrásainak EU által történő felhasználását. Mindezzel párhuzamosan ugyanakkor felajánlották a NATO részére is, hogy hozzon létre egy összekötő csoportot az EU Katonai Törzsében, hogy ezáltal erősítsék a két szervezet közötti civil-katonai kapcsolatokat, valamint a stratégiai tervezés, a korai előrejelző és válságelemző tevékenységet. Végül pedig a Berlin Plus irányelvek keretében, amelyek a NATO-eszközök EU által történő felhasználását szabályozza, konkrét műveleti együttműködést is sikerült megvalósítani. A NATO-erőket és -eszközöket felhasználó műveletekben a CONCORDIA Macedóniában arról tanúskodott, hogy a NATO-képességek felhasználása az EU-vezette akciókban a gyakorlatban is kiállta a próbát.³²³ Ezen túlment az EU ARTEMIS fedőnevű művelete Kongóban, amely ugyan a NATO tájékoztatásával, viszont már teljesen önállóan vezetett misszió volt. A sikerek mellett mindenképpen meg kell említeni, hogy e műveletek csak egy szűk szegmensét képezték a teljes válságkezelésnek, s az Uniónak még nagyon sok teendője van e területen.

Az Unió biztonsága további erősítése célzatával nagy horderejű döntések születtek a terrorizmus és a szervezett bűnözés elleni harc témakörében is. A nemzetközi szociális ügyek kapcsán az elnökség elítélte a szélsőséges, intoleráns, erőszakos politikai erőket és a terrorizmust, továbbá minden olyan előzetes tervet elfogadott, amely az EU-államok belbiztonsági és rendőri szervezeteink együttműködését szolgálta, valamint megerősítették és jelenősen bővítették az EUROPOL tevékenységét is. Bilaterális együttműködést írtak alá mindazonáltal Oroszországgal, részletesen szabályozták és szigorították az Unió politikai, társadalmi és sporteseményeinek biztonsági követelményrendszerét.³²⁴

³²¹ Summary of Results of the Italian six-month Presidency, Italian Presidency of the Council of the European Union, 2003, p. 1, Online: http://www.ueitalia2003.it/NR/rdonlyres/2569FD61-54E4-43D7-9DC3-1F169610B46D/0/SintesiRisultatiPresidenza_eng.pdf (2004. január 24.)

³²² Ibid., p. 12.

³²³ Ibid., p. 13.

³²⁴ Ibid., p. 8.

Az olasz elnökség jelentős eredményeket ért el az illegális migráció elleni küzdelem és a külső határőrizet terén is. A globális energetikai, környezeti, gazdasági és politikai kihívásokat konstatálva definiálták az EU külső határait és elfogadták azt a törvényt, amely 2004. december 30-án lép hatályba, s részletesen szabályozza a bevándorlást, a kitoloncolást, az adatszolgáltatást és adatcserét, vagy a forrás-országokkal való hivatalos kapcsolatokat. E célok biztosítására 250 millió eurót különítettek el öt éves lebontásban.³²⁵

Összességében megállapítható, hogy az olasz elnökség mérlege mindenképpen pozitív. Ez különösen akkor szembetűnő, ha számba vesszük azt a szerteágazó és egyenként is nagy horderejű feladattömeget, amely a római adminisztráció előtt állott. A védelmi képességek terén feltétlenül örvendetes fejlemény, hogy a kölcsönös elismerés jegyében megoldódni látszik az ESDP-NATO közötti konkurenciaharc. Az olasz elnökség teljesítménye az alábbiak szerint összegezhető: megnevezte azokat a mechanizmusokat és strukturális változtatásokat, amelyek elengedhetetlenül szükségesek voltak az akkor éppen a kibővítés előtt álló Európai Unió működéséhez; többéves stagnálás után ismételt gazdasági növekedést produkált, átszervezte a belügyeket magába foglaló harmadik pillért, megerősítette az Unió külső határai biztonságát; valamint kinyilvánította, hogy az Európai Unió globális tényezővé vált. E célok megvalósítása érdekében összeállítottak egy munkaprogramot, amely arra volt hivatott, hogy a bel- és gazdaságpolitika új alapokra helyezésével, a 2004-es bővülés előkészítésével, valamint a szükséges infrastrukturális változásokkal megerősítse a "szabadság, biztonság és jog" intézményeit, valamint közvetve pedig az Unió világpolitikai vitalitását.³²⁶

2004 újrjú beszédében Ahern ír miniszterelnök bejelentette, hogy a január 1-jétől kezdődő ír EU-elnökség központi üzenete az USA iraki műveletei nyomán megromlott transzatlanti viszony helyreállítása lesz, miközben mindent meg kívánnak tenni a 10 új EU-tagország gördülékeny integrációja biztosítása érdekében.³²⁷ Tekintettel arra, hogy az ír elnökségi program csak széljegyzetben említi az új EU-alkotmány kapcsán mutatkozó nézetkülönbség összhangba hozását, már ma is nagy biztonsággal prognosztizálható a probléma mindenképpen a holland soros elnökségre marad 2004 nyarától.³²⁸ Mindez jelentős következményekkel jár majd az európai védelmi dimenzió perspektívájára is.

3.9. Az európai védelmi dimenzió egyenlege

Brüsszel, Róma, Maastricht, Petersberg, Berlin, Amszterdam, Saint Malo, Washington, Köln, Helsinki, Feira, Nizza, Stockholm, Göteborg, Prága, Laeken, Barcelona, Seville, Brüsszel, Koppenhága, Thessaloniki és Róma egy-egy mérföldkövet jelentett az önálló európai biztonság-, kül- és védelempolitika, valamint az európai védelmi képességek kiépítésének folyamatában.

³²⁵ Ibid., p. 7.

³²⁶ Results of the Italian six-month Presidency, Italian Presidency of the Council of the European Union, 2003, Online: http://www.ueitalia2003.it/EN/PrimoPiano/Dettaglio/pp_20031219Semestre.htm (2004. január 24.)

³²⁷ Michael GOREMLY, Irish Prime Minister Pushes Trade with State, (Ithaca Journal, September 23, 2003), Online: <http://www.theithacajournal.com/news/stories/20030923/localnews/310868.html> (2004. január 12.)

³²⁸ Ireland's turn at EU Presidency begins, MCN International, ChannelsNewsAsia, 2004 január 1, Online: http://www.channelnewsasia.com/stories/afp_world/view/64360/1/.html (2004. január 12.)

Az önálló európai biztonság-, kül- és védelempolitika, valamint az európai védelmi képességek kiépítése mára irreverzibilissé vált. Az Európai Unió megalakulásával Európa "öntudatára ébredt", s azzal egy időben megkezdte a saját maga biztonságához nélkülözhetetlen garanciák megteremtését. Tekintettel arra, hogy az Unió ESDP-kezdeményezése relatíve a legfiatalabb biztonságpolitikai intézmény a kontinensen, növekedését és szocializációját természetesen számos gyermekbetegség kíséri. Az is tény mindazonáltal, hogy a kezdeményezés éppen most lépett tinédzser-korába, amikor az ESDP-t – szintén természetesen – a "nagyraagyás", az "ambiciózusság", és az "eltökélttség", egyidejűleg viszont a "kiforratlanság" és "ellentmondásosság" fogalmak jellemzik. Az ESDP ugyanakkor fejlődésének azon szakaszában van, amikor a kibontakozást a leghevesebb viták kísérik. Tényszerűnek tűnik ezért, hogy a serdülőkort nagyobb arányban kísérik a dilemmák és élénk megnyilvánulások, mint a világos célkitűzések és bölcs döntések.

A Balkán-válság meghatározó hatással volt az ESDP *ars poetica*-jának tisztulására, ugyanis empirikus bizonyosságul szolgált az Unió politikai és katonai potenciál-elégtelenségére. Másik oldalról viszont, mivel ráirányította a figyelmet az ESDP fogyatékos képességeire, kétséget kizáróan a pozitív hatása is volt. Talán nem túlzás úgy fogalmazni, hogy az EU ESDP kutatóműhelye Brüsszelben volt, míg a laboratóriumot a Balkán jelentette. Az európai védelmi rendszer racionalizálásában, reformjában és prosperitásában az immár egy évtizede kulmináló délszláv krízis által kikényszerített "műhelygyakorlat" összességében tehát hasznos és pozitív hatású volt. Azzal, hogy folyamatos gyakorlati tesztnek voltak kitéve az elméleti tételek, mára az ESDP mindenképpen racionálisabb és magabiztosabb lett.

Az Unió globális szerepvállalásához, a 2003-as iraki konfliktus és a kongói Artemis-projekt szolgált bizonyosságul. E gyakorlati példák tapasztalatai egyértelműen bizonyítják, hogy a kontinenstől távolabbra felbukkanó válságok kapcsán az Unió ma még képtelen meggyőző katonai potenciállal alátámasztani politikai állásfoglalását. Bizton prognosztizálható viszont, hogy fokozódó gazdasági súlyának megfelelően az Unió továbbra is egyre jobban érdekelt lesz a globális biztonsági kihívások és folyamatok aktív részvételében. A válságkezelés teljes spektrumának felvállalása érdekében az európai védelmi képességek további fokozatos fejlesztése ezért elkerülhetetlen.

Az ESDP evolúciójában döntő momentum volt a Berlin Plus koncepció. Azzal, hogy a századforduló éveiben megrekedt EU-NATO viszonyban feltűnt a kölcsönös függőség intézményesítése, s az azon nyugvó közösségvállalás eshetősége, jóval szisztematikusabbá és kiszámíthatóvá vált az európai biztonság belső strukturális elemeinek építkezése. A nizzai províziókban említett nem EU-tag szövetségesekkel történő munkamegosztás szintén pozitívan befolyásolta az európai védelmi folyamatok alakulását: enyhült a görög-török szembenállás, valamint a PfP-országok felé is nyitott az Unió. Nem egészen tisztázott viszont azon 2004-ben csatlakozott országok jogállása, amelyek korábban részt vettek a NATO és a PfP tevékenységében, hogy miképpen viszonyulhatnak azokhoz az EU-vezette műveletekhez, amelyekben NATO-erőket és -eszközöket használnak fel.

Az elmúlt időszak történéseit és konvencióit elemezve, értékelve meglehetősen nagy biztonsággal előre jelezhető, hogy a CFSP és az ESDP mellett mind hangsúlyosabban jelenik majd meg az ESDU mozaikszó fémjelezte célorientáció, amely már egy szervezettebb és centralizáltabb programot hirdet a katonai képességek összefogására. Minthogy kvalitásait tekintve ez is egy új kezdeményezés, az ESDU közeljövőbeli trendje valószínűleg az "ellentmondásokkal terhes, viszont biztos kibontakozás" kifejezéssel jellemezhető leginkább. Az ESDU – éppúgy mint az ESDP eddig sokszor –, szintén válaszút előtt áll: önállóság felé

törekvés és az abból következő nagyobb szuverenitás, viszont esetleges konfrontálódás az USA-val és NATO-val, vagy a transz-atlanti együttműködésen alapuló közösségvállalás, amely ugyan kedvezőbben biztosítaná az Unió rövidtávon történő globális szerepvállalását és olcsóbb is lenne, ellenben másodlagos helyre rangsorolná az USA és a NATO mögött. Figyelembe véve a CFSP és az ESDP által eddig képviselt trendet kézenfekvő tehát, hogy az Uniónak a jövőben sem feltétlenül áll majd érdekében lemondania az önállóságra való törekvésről és az Egyesült Államok ellensúlyozásának lehetőségéről. A NATO szerepe e gondolatmenetben másodlagos tényezőnek hat.

4. fejezet

A transz-atlantizmus

*Az ütemet fékezni annyi, mint elmaradni.
Aki pedig elmarad, azt verik.
Mi azonban nem akarjuk, hogy bennünket verjenek.
Nem, nem akarjuk.
Sztálin*

4.1. A transz-atlanti probléma

A hidegháborút követően az Egyesült Államok és Nyugat-Európa közötti kapcsolatok újradefiniálódtak, s ismételten bebizonyosodott: az Atlanti-óceán két partja közötti kapcsolatok minősége nem csupán Európa és Amerika, hanem az egész világ biztonságára is domináns hatással van.³²⁹ E fejezet a transz-atlanti kapcsolatok legjellemzőbb törvényszerűségeire és ellentmondásaira kíván rámutatni, s amellet érvel, hogy a transz-atlanti nézeteltérést az európai integrációból mindinkább kiteljesedő európai hatalmi erőkoncentráció generálja, amely módosítja a korábbi *status quot*, valamint eltérő értelmezést kap az Egyesült Államokban és Európában. Az EU közös európai biztonság- és védelempolitikájának kiteljesedését, valamint az Amerikai Egyesült Államok külpolitikáját ezért továbbra is számos tisztázatlan kérdés, nehezen kiszámítható fejlődési alternatívák, s mind több ellentmondás kíséri. A transz-atlanti dilemma megértését e fejezet az alábbi kérdések felvetése mentén tárgyalja:

- Képes-e az EU és az USA külpolitikája tolerálni a másik érdekeit és a transz-atlanti biztonság perspektívája érdekében azonos irányba fordulni, vagy továbbra is az egyéni célok hajhászásán alapuló, emocionálisan túlfűtött kapcsolat jellemzi azt?
- Melyek azok a gazdasági, kereskedelmi közös érdekek, amelyek hozzájárulnak a transz-atlanti biztonság elmélyítéséhez?
- Mindkét fél megtesz-e mindent annak érdekében, hogy erősödjön a transz-atlanti kötelék, vagy nem? Ha nem, miért nem?
- Mi az oka annak, hogy a felek bármelyikének nem áll érdekében a transz-atlanti kötelék maximális fenntartása?
- Ha nem igaz az, hogy a két kontinens és hatalmi mag csak együttes erővel és közös jövővel lehet sikeres, milyen egyéb, egyéni alternatívák lehetségesek még?
- Megvalósítható-e az "elkülöníthető, de nem különálló" elv a transz-atlanti kapcsolatokban, azaz, hogy egyszerre erősödjön az európai pillér a NATO-ban és az ESDP az EU-ban?
- Igaz-e még mindig, különösen a 2001. szeptember 11-i és 2004. március 11-i események, valamint a második öbölháború után, hogy sokkal több az az érték, ami összeköti Európát és Amerikát, mint ami szétválasztja?
- Oszttja-e Brüsszel és Washington azt a nézetet, hogy a stabil transz-atlanti kötelék nem csak a sokkal komplexebb biztonsági fenyegetések ellen való sikeres fellépés, hanem a globális stabilitás megőrzése szempontjából is nélkülözhetetlen?

³²⁹ Gale A. MATTOX, Daniel WHITENECK, The ESDI, NATO and the new European security environment, James SPERLING, Europe in Change, Two tiers or two speeds? The European security order an the enlargement of the European Union and the NATO, (Manchester, Manchester University Press, 1999), pp. 121-122.

Mindennek tükrében e fejezet tézise, hogy a transz-atlanti biztonság dialektikája az alábbi három tételre épül: (1) magára az ESDP-progresszióra és az általa keltett örvényekre; (2) az Egyesült Államok Európa-politikájára, valamint (3) az abból adódó ESDP-NATO disszonanciákra.

A kilencvenes évek elején végigsöprő változások új körülményeket teremtettek az amerikai-nyugat-európai kapcsolatoknak, aminek következtében az addig működő atlanti mechanizmusok hamarjában elavulttá váltak, s a rendszer átfogó reform szükségességét vetítette előre.³³⁰ A keleti blokk hanyatlása után a kontinens sorsát az óceán két partján koncentrálódó gazdasági centrumok újszülött politikai érdekei döntötték el. A Kelet-Európában, majd másutt is jelentkező biztonsági kihívások rövidesen világossá tették, hogy a kisebb válságócok, biztonsági kockázati tényezők sokszor alapjaiban képesek megrengetni a világpolitikát és a világgazdaságot. Ezzel párhuzamosan a globalizációból adódó világgazdasági liberalizáció felszabadította a volt KGST, a távol-keleti és dél-ázsiai piacokat, amelyekért ádáz küzdelem indult Nyugaton. Míg az Egyesült Államok általában a korábbi évtizedekben felépített világhatalmi és európai pozíciójának megtartása, restrukturálása és továbbfejlesztése érdekében iparkodott, addig a mind ambiciózusabb Európai Unió legfőbb célja saját gazdasági és politikai potenciáljának megszilárdítása és a kapcsolódó régiók új piacainak megszerzése, majd becsatolása lett.

A transz-atlanti összekülönbözés tehát az EU-USA gazdasági versengés és az annak következményeképpen sokszor távolodó, máskor konkuráló politikai és biztonsági érdekek természetéből kezdtek kisarjadni.³³¹ A komplikációk egyszerre jelentkeztek interkontinentális és kontinentális vonatkozásban: az Európai Unió és az Egyesült Államok szövetségi és állami kormányzatának teljes spektrumában. Számottevő nézeteltérés mutatkozik ugyanakkor az EU-tagok egymás közötti, és a nem EU-tag európai és nem európai államokkal való kapcsolatában, valamint tágabb értelemben az európai vonatkozású szervezetek szintjén is. A transz-atlanti vita szempontjából joggal vetődik fel a kérdés, hogy ma is fontosak-e azok a biztonsági szövetségek, amelyek a bipolaritás korában jöttek létre, s ugyan túléltek a változásokat, de súlyos egzisztenciális nehézségekkel küzdenek, vagy újaké a jövő.

Az új helyzetben a nemzetközi kapcsolatok alanyai, de leginkább az egyes államok és államközösségek revideálták nemzeti, regionális és globális stratégiáikat. A kelet-európai történések viharában az is világosan körvonalazódott, hogy Európa nem csak hogy szakítófélben van a hidegháborúban gyakorlattá vált, s több évtizeden át tartó másodrangú szerepkörrel, hanem félreérthetetlenül partneri, sok esetben pedig egyenesen vezető státusra is tör.³³² Annak ellenére, hogy a Nyugatot Kelet-Európából elárasztó veszélyeskaság közepette egyértelműnek tűnt Európa és az Egyesült Államok közös fellépése és konvergenciájának kiteljesedése, mégis, a két hatalmi mag közötti nézetkülönbségek először érzelmi elhidegüléssel párosultak, majd azok mind kontrasztosabban váltak szét, s végül viaskodni kezdtek egymással. E problémakört összességében a "transz-atlantizmus" kifejezés fedi le,

³³⁰ Arne Olav BRUNDTLAND, *Norwegian Security Policy after the Cold War*, Ministry of Foreign Affairs, October 1995, Online: <http://odin.dep.no/odin/engelsk/norway/foreign/032005-990414/index-dok000-b-n-a.html> (2004. március 6.)

³³¹ *Europe in the Global Competition*, Report for the Turin Forum, 14-15 July, 2001), Online: <http://www.contropiano.org/Document%20in%20English/2002/Europe%20in%20the%20Global%20Competition.htm> (2004. március 5.)

³³² Andreas HARTMANN, *Europe's Military Ambitions - Myth or Reality?* European Documentation Centre, Saint Petersburg, Online: <http://www.edc.spb.ru/conf2002/hartmann.html> (2004. március 5.)

amely leegyszerűsítve az EU-USA, ESDP-NATO közötti kapcsolatok dialektikus változásaiban jut kifejeződésre.

4.2. Az ESDP fejlődésének transz-atlanti ellentmondásai

Az Európai Unió globális erőközponttá gyarapodásával új megvilágításba kerülnek annak külkapcsolatai és azon belül védelempolitikája is. Ennek következtében a jelenlegi, de még inkább a jövőbeli EU-ambíciók mind nyilvánvalóbban terhelődnek a második pillérre.³³³ A közös, önálló biztonságpolitika elméleti és gyakorlati részletei ugyan még fogyatékosak, a továbblépéshez szükséges állványzat azonban már biztosan létezik. A ma már jelentékenynek minősíthető európai védelmi képességek kialakításával együtt járó viszontagságok után az ESDP közeljövőt illető legfőbb feladata immár a közös európai védelmi rendszer kiépítése és annak integráns részét képező, hadra fogható haderő felállításának konkrét teendője lesz. Ennek tükrében az ESDP-progresszió transz-atlanti turbulenciáit két, egymással ellentétes irányú körülmény idézi elő: egyfelől az Unió politikai és gazdasági érdekei és mozgásteret biztosításához szükséges hiteles, megbízható európai védelmi képességek kialakításának mikéntje, másfelől az annak következtében végbemenő erővonal-átrendeződés, s az ahhoz kapcsolódó ellenérdekek manifesztálódása. Másként fogalmazva, az atlanti hullámokat az Unió politikai ambíciói és az azok biztosításához szükséges katonai erő növelése, valamint az amerikai külpolitikai érdekek korbácsolják.

Az Unió politikai és gazdasági törekvése, hogy már nem csak a kontinensen, hanem az USA-val, az Oroszországgal, a Japánnal és a Kínával folytatott viszonyában is biztosítsa egyenrangú partneri státusát.³³⁴ 1991 óta azonban Szerbiában, Boszniában, Koszovóban és legutóbb Irakban folyamatosan bizonyosságot nyer, hogy Európa katonai értelemben nem képes megnyugtatóan és teljes körűen rendezni napjaink konfliktusait még akkor sem, ha azok közvetlenül fenyegetik az Uniót, vagy földrajzilag közel esnek. Európa biztonság- és védelempolitikai érdekeinek védelme tehát még mindig *de facto* a NATO és az USA védelmi potenciájától függ. E körülmények közepette életbevágó egy olyan helyzet elkerülése, amelyben az Egyesült Államoknak nem, az EU-nak viszont létérdeke egy válság megfékezése. Az ESDP fejlesztése tehát azzal a céllal történik, hogy Európa rendelkezzen azokkal a képességekkel és eszközökkel, amelyek lehetővé teszik az önálló és – ilyen értelemben – független fellépést. Minthogy az ESDP relatíve meglehetősen új kezdeményezés és meghatározott nemzeti érdekek mentén formálódik, természetesen, hogy a szerkezeti építkezés során gyakran ellenérdekek ösztüztébe kerül. Az ESDP pályaválasztása és stratégiai célkitűzései tehát nem pusztán az európai biztonság, hanem a transz-atlanti kapcsolat szempontjából is meghatározó.

Az ESDP-t érő támadások egyik legfőbb forrása az ESDP fejlesztésére vonatkozó világos cél-együttes és stratégia hiánya. Az ESDP perspektívájában egyre markánsabban körvonalazódik, hogy ugyan a prioritási lista első helyén a petersbergi feladatokból adódó kötelezettségek teljesítése áll, azonban a kollektív védelem gyakorlati elemeinek megteremtése is rövidesen elkerülhetetlenné válik.³³⁵ Jóllehet a két alternatíva belső

³³³ Ibid.

³³⁴ Oleg ARTYUKOV, *Will Europe Become a Super Power?*, Pavda, 2003-01-21, Online: <http://english.pravda.ru/main/2003/01/21/42326.html> (2004. március 5.)

³³⁵ Breffni O'ROURKE, *EU: Prodi Seeks To Reassure Eastern Candidates On Security*, Washington D.C., Radio Free Europe, September 2001, Online: <http://www.rferl.org/features/2001/09/06092001114157.asp> (2004. március 7.)

szerkezete nem azonos, az Unió azonban semmiképpen sem tagadhatja meg a petersbergi feladatok, egyben a kollektív védelemből fakadó kötelezettségvállalás kettősségét. Az Unió stratégiája tehát nem lehet más, mint a mindkét cél elérésére való törekvés. Elfogadva a biztonság teljes spektruma felvállalására való törekvést az ESDP két módon léphet tovább: vagy megosztja a rendelkezésre álló erőket és ennek megfelelően párhuzamosan fejleszti a katonai képességeket, vagy egymásra építi a két dimenziót. Figyelembe véve a rendelkezésre álló erők mennyiségi és minőségi jellemzőit, e részfejezet mellett érvel, hogy az ESDP-nek ma a békeművelési tevékenységre és a válságkezelésre célszerű koncentrálnia elsődlegesen, miközben e tevékenységet perspektívába helyezve, bele kell illesztenie a kollektív védelem kiépítésének kalkulációjába.

Az ESDP fejlődésére jelentékeny hatással vannak a már meglévő európai biztonsági szervezetek által képviselt érdekek. A NATO mellett másodrendű szereplőként jelentkeznek az olyan fórumok, mint az OSCE, az EAPC, a PfP, a CFE, vagy a Nyitott Égboltkezdeményezés. Ennek oka, hogy e szervezetek teljesítménye és sikere összességében csak szűken a vonatkozó szervezet specifikációjában mérhető le, széles spektrumú válságrendezésre önmagukban képtelenek. A balkáni események igazolták, hogy ezek a szervezetek csak sajátosan, profil-tisztán, projekt-szerűen tudtak fellépni, komplex eredményeket nem produkáltak. Létük és jelentőségük bár megkérdőjelezhetetlen, az ESDP-vel való összevetésük csak részben célravezető. Míg ezek az intézmények kizárólag a nemzetközi hozzájáruláson alapulnak, addig az EU sokkal inkább a föderatív filozófia mentén alakítja önálló kül- és védelempolitikáját. Az ESDP voltaképpen tehát támaszkodik az egyéb európai biztonsági szereplőkre, semmint konkurál velük.

Az ESDP kiforratlanságából eredő problémák egyik forrása az EU óriási ütemű fejlődése, a nagyszabású tervek, a sok és szerteágazó feladat, ezzel szemben viszont a célok megvalósításához rendelkezésre álló rövid idő és forráshiány ellentmondásból adódik. Másként fogalmazva: az ESDP kétségtelenül mérőföldes lépései természetesen konfrontálnak az idő- és pénzhiányból származó szükségszerűen előforduló következetlenséggel és egyéb járulékos nehézségekkel. Egy hosszú távra lefektetett európai biztonsági és védelmi stratégia, valamint az azt biztosító szabályozórendszer kiépítése ezért ebből a szempontból is nélkülözhetetlen a hektikus változásokból adódó energiavesztések kiküszöbölésére.

Az ESDP képességcsomagjának kialakításánál figyelembe kell venni a konfliktusforrásokra adandó válaszok eltéréséből keletkező problémákat. Minthogy az amerikai és európai biztonsági érdekek sok esetben nem esnek egybe, az európai önvédelem formálódása időszakában potenciálisan számba kell venni azokat a körülményeket, amikor az Egyesült Államok nem kíván, vagy nem áll módjában részt venni az európai biztonsági devianciák kezelésében és megoldásában. E hipotézis rávilágít arra, hogy az Unió prosperitása nem képzelhető el olyan, a válsághelyzetekre aktívan, gyorsan és leginkább hitelt érdemlően reagálni képes katonai erő nélkül, amely a petersbergi feladatokon túli fenyegetések ellen is képes fellépni. Az "egyesült" európai fellépés eszközrendszerének fejlesztése tehát semmiképpen nem áll meg Petersbergnél.

A petersbergi feladatokon túli dimenziók ma még rendezetlen kérdései kapcsán továbbra sem eldöntött, hogy az európai biztonság önállóan, a NATO rendszerében, vagy egy új integrált architektúrában jusson kifejezésre. Tekintettel arra, hogy az Unió az ESDP autonómiája mellett állt ki, az Európai Unió az Egyesült Államok védelmi képességeitől való függetlenedése még akkor is bekövetkezik, ha a jelenleg működő európai/transz-atlanti

védelmi rendszer garantálja az európai szövetségesek védelmét. Annak ellenére tehát, hogy köztudott: minden jelenlegitől eltérő alternatíva jelentékeny többlet-forrást és energiát igényel, a lehetséges alternatívák közül az, hogy az ESDP a NATO struktúrájában maradjon, már nem lehetséges. Az Unió célja első helyen az önállóság, másodlagosan pedig az integrált védelmi rendszer elemeként való funkcionálás. A bekezdés elején feltett kérdésre adandó válasz tehát, hogy az ESDP mindenképpen önállóan jelenik meg, viszont egyidejűleg integrált részét is képezi majd mind a NATO, mind pedig egy tágabb biztonsági struktúrának. Mindennek viszont legalapvetőbb kikötése a szükséges és ütőképes katonai kapacitások megléte.

Ma már nem arról van szó, hogy az ESDP szűken a konfliktusokat kezelni képes, nemzeti katonai képességek koordinálására és esetleges mobilizálására korlátozódjon. Noha az EU hiteles védelmi kvalitásai fejlesztésének egyik legfontosabb, de mindenképpen legidőszerűbb eleme a válságok adta feladatokat megoldani képes katonai mechanizmus létrehozása, a biztonságpolitikai koncepció egyik-másik összetevője azonban már ma is túlmutat a válságmenedzsmenten. Sajnálatosan azonban ezek az elemek nem tagozódnak be szisztematikusan egy világos és markáns célokkal rendelkező európai haderő megteremtésének koncepciójába, ami ezért további ellentmondásokkal tarkított jövőképet erőltet az ESDP-re.

A stratégiai tervezés és koordináció hiányának egyik további példája, hogy nemzeti szinten ugyan gyökeres haderőcsökkentések tapasztalhatók a kontinensen, mégis, a helsinki deklarációban előirányozottaktól eltérően az EU-tagok túlnyomó többsége a szükségesnél messze nagyobb kvalitásokat bocsátott a szervezet rendelkezésére. Az EU katonai ereje, s nagyságrendi mutatói tehát már most is meghaladták a kért szintet, méginkább a válságkezeléshez szükséges indokolt kereteket, strukturális és minőségi aspektusból azonban rendkívül elmaradnak egy egységes és központilag alkalmazható ütőképes katonai erőtl.

Koszovó igazolta, hogy napjainkban még a defenzív – nemhogy az offenzív – katonai műveletek vezetéséhez is magas színvonalú hadipotenciál és technológia szükséges. A második iraki válság alátámasztotta: az európai szövetségesek és az USA között kialakult technológiai szakadék szinte áthidalhatatlan.³³⁶ E különbségek nem csupán a transz-atlanti szolidaritás szempontjából katasztrofálisak, hanem mindenekelőtt azt is kétségessé teszik, hogy az Unió képes-e ellenállni napjaink veszélyeinek. Ilyen helyzetben meglehetősen ellentmondásosnak hat az EU retorikája, amely egyfelől ambíciózusan sürgeti az ESDP térnyerését, az autonómia kivívását és az EU-missziók megvalósítását, másfelől pedig implicite, teret engednek a nemzeti védelmi költségvetések csökkentésének. Tekintettel arra, hogy mindemögött szintén a világos célok, tervek és központi ajánlások hiánya, az egyenlőséget sok esetben nem biztosító mechanizmusok és még sok más éretlen komponens áll, az ESDP rövidtávú egzisztenciáját valószínűleg továbbra is az egyéni érdekeken alapuló tarka sokszínűség és az ebből fakadó dinamikus erőátrendeződs jellemzi majd.

A konkrét katonai képességek összeállításában perdöntő törvényszerűség a nemzeti teherbírás ügye.³³⁷ Az egyes államok haderő-átalakításában ugyanis egy sereg olyan faktorral

³³⁶ Philippe BLAILLARD, René SCHWOK, The development of a Common European Security and Defence Policy by the European Union and its Possible Consequences for Switzerland, Occasional Paper Series, Geneva Centre for Security Policy, 15 June, 2001, p.6. Online: <http://www.gcsp.ch/e/publications/Occ-papers/30-CESDP.pdf> (2004. március 5.)

³³⁷ Tim Garden and John Roper, Pooling Forces, Centre for European Reform Bulletin, December 1999, ISSUE 9, Online: http://www.cer.org.uk/articles/n_9_2.html (2004. március 5.)

kell számolni, amelyek hátráltatják, máskor pedig gátolják a transzformáció ütemét. A folyton-folyvást változó biztonsági környezetnek való megfelelés, az állandó korlátokkal küszködő költségvetéshez igazított ütemtervek betartása, a racionalizálás, a radikális reformok, a haditechnikai fejlesztések megvalósítása, valamint mindemellett a honvédelem és a szövetségi kötelezettségekből adódó hadrafoghatóság fenntartása mind-mind szétzilálják a nemzeti főerőkifejtést. Az egyes államok ESDP-aktivitását tehát nagyban meghatározza a belső haderőreform minőségi előrehaladottsága és a rendelkezésre álló, vagy felhasználható források mennyisége, illetve a szabad kapacitások mutatói. E komplex kihívások közepette Brüsszel nem igazán lesz képes új, a nemzeti érdekektől eltérő követelményeket ráerőltetni tagjaira, hanem mindenképpen a meglévő és a tagok által már felajánlott kvalitásokra tud csak építkezni. Az is tény, hogy a rendelkezésre álló, szövetségi feladatok ellátására is alkalmas nemzeti kötelékek már az esetek döntő többségében le vannak kötve.

Az ESDP-t kísérő jogi szabályok mennyiségi és minőségi korlátjai jelentősen meghatározzák az európai biztonság kialakításának folyamatát. Az Unió politikai és gazdasági törekvéseinek legitimációjához szükséges nagyszámú jogi szabályzók egyre gyakrabban akadályai a dinamikus változó körülmények által megkövetelt rugalmas reagálásnak.³³⁸ A relatíve kevés idő és az elengedhetetlennek vélt intézkedések meghozatalának kényszere ugyanakkor sokszor negatívan hat a komplexitás kezeléséhez feltétlenül szükséges operativitásra és következetességre. További nehezítő körülmény, hogy a gyarapodó törvények, rendeletek és szabályzók halmaza erősíti a bürokráciát, aminek következtében lassul a folyamat továbbvitele, s közvetve az Unió katonai képességeinek verbuválása.

Ehhez ok-okozati összefüggéssel kapcsolódik a tiszta, világos, közös célok, valamint azok hierarchiájának és ütemezésének hiánya. Az ESDP fejlesztésének kronológiája és az elért eredmények félreérthetetlenül jelzik, hogy a védelmi dimenzió építése ugyan fontos, de másodlagos tényező az EU strukturális, társadalmi, gazdasági, közigazgatási teendői mögött. Összevetve az ESDP és a Szövetség rendszerét szembetűnő, hogy az európai védelmi dimenziót illetően még mindig nem alakult ki a kollektív szókészletre épülő közös terminológia, vagy egységes műveleti elvek, ami végeredményben az ESDP-vel kapcsolatos különféle és nehezen értelmezhető megnyilvánulásokhoz, komplikációkhoz vezet. Az átláthatóság és az egyszerű, világos célok kijelölése ezért létérdeke az ESDP-nek.

Azzal, hogy 2004-ben bekövetkezett az EU-bővítés, az ESDP-nek mielőbb választ kell adnia a szervezet mai fennhatóságán kívül eső régiók biztonsági kihívásaira, és összességében ki kell dolgoznia azt a stratégiát, amely alkalmassá teszi mind az Uniót, mind pedig a tagjelölteket a lehető legzavartalanabb integrációra.³³⁹ Minthogy az EU mindeddig nem tárgyalta érdemben az aspiránsokkal szemben támasztott ESDP-elvárásokat és a közös fellépés kritériumrendszerét, feltételezhetően számos bizonytalan körülmény nehezíti majd az integráció védelmi, katonai és biztonsági vonatkozásait. A védelmi integráció fontossági listájának elején olyan kérdésekre kell választ adnia az ESDP-nek, mint: milyen elbírálás alá esnek az aspiránsok összesen és egyenként, különös tekintettel a szövetségesekre; hogyan alakul az integrációs költségek lebontása az egyes tagjelöltek irányába; milyen ütemezéssel

³³⁸ Council Decision Adopting the Council's Security Regulations, Legislative Acts and Other Instruments, Council of the European Union, Brussels, 28 February, 2001, Online: http://www.cer.org.uk/articles/n_9_2.html (2004. március 5.)

³³⁹ Franco FRATTINI, The Path to European Integration Has Reached a Critical Point, European Affairs, The European Institute, Washington, DC, 2001 Winter, Online: https://europeanaffairs.org/current_issue/2003_fall/2003_fall_20.php4 (2004. március 7.)

integrálódnak a különböző területek, így a politikai, gazdasági, katonai és egyéb képességek. Kigondolásra vár az is, hogy egyáltalán az ESDP fejlődésének mely szakaszához kapcsolják a különböző kvalitású aspiránsok katonai képességeit.

Számolni kell azzal a ténnyel, hogy a tagjelölt és az újonnan felvett országok védelmi kiadásai általában messze elmaradnak az uniós átlagtól. E kényes kérdés nem csak azért érdemel figyelmet az Unió részéről, mert az anyagi források meghatározóak a katonai képességek vonatkozásában, hanem sokkal inkább, mert a nagymérvű különbözőségek megbízható harmonizációjához jelentős időre és előkészítő munkára van szükség. Az koránt sem biztos ugyanis, hogy az ESDP kohéziójának egyébként is törékeny szerkezete kiállja a nagymennyiségű, egyszersmind heterogén összetételű új védelmi struktúrák betagozódását.

Máig nem kapott kellő szakmai figyelmet a nem szövetséges EU-tagok és a Szövetségbe nem igyekvő aspiránsok konkrét védelmének ügye. E kérdés kapcsán a WEU EU-integrációja után nyitva maradt védelmi felelősség jogutódlása jelenti a legfőbb nyugtalanságot.³⁴⁰ Minthogy az 1948-ban elfogadott brüsszeli szerződés hatálya még mindig ellentmondásosan értelmezhető, a volt WEU teljes tagságának (10+6+5+7=28, vagyis teljes jogú tagok, társult tagok, megfigyelők, és társult partnerek) védelmi garanciái továbbra sem egyértelműek. Felvetődik tehát a kérdés, hogy milyen elbírálás alá esne egy olyan szituáció, amikor egy olyan EU-tagállamot érne külső támadás, amely nem tagja a Szövetségnek. Miképpen lehetne értelmezni a brüsszeli szerződés 5. cikkelyét, vagy lehetne-e alkalmazni a maastrichti szerződést? E komplex garanciarendszer kimunkálása nem csak azért időszerű, mert a kollektív védelem felvállalása egyébként is lételeme az ESDP-nek, hanem mert egy kaotikus, kivételező, vagy nem autentikus védelem hitelteleníti az Unió második pillérét, s felértékeli a többi biztonsági szervezet presztízsét.

Az ESDP stratégiaválasztásában a nem EU-tag szövetségesek, valamint a tagjelölt országok komplex, ugyanakkor szubjektív kezelésének dilemmája alapvető fontossággal bír. Ezen országok döntő többsége erősen kötődik a NATO-hoz és elkötelezett híve a transzatlanti együttműködésnek.³⁴¹ Az EU 2004-es és a következő bővítési körét alapul véve nyilvánvaló, hogy a csatlakozó országok a NATO PFP-programja és maga a NATO segítségével szocializálódtak az európai és transzatlanti biztonsági architektúrába. Minthogy ezek az országok jelentékeny fajsúlygyarapodást képeznek majd az Unió keleti szárnyán valószínűsíthető, hogy – behozva saját személetüket és nehézségeiket az Unióba – számottevően formálják majd az egyébként is még képlékeny halmazállapotában lévő ESDP-t. A nem EU-tag szövetségesek például kezdettől fogva összekapcsolják az új uniós struktúrákba való bevonásuk, illetve a NATO-eszközökhöz történő EU-hozzáférés kérdését. Ezzel mindenképpen erősödik a NATO-filozófia térnyerése az ESDP-ben, ami közvetett módon inkább a két szervezet közötti dialógust, semmint azok egymástól való elszigetelődését szolgálja majd.

Bizonyos körök álláspontja szerint az ESDP-nek maximális szuverenitásra kell törekednie, s tagadnia kell bárminemű függőséget, vagy alárendelt szerepet az EU-USA,

³⁴⁰ Greece's initial contribution to post-Amsterdam reflections on the Development of a Common Defence Policy by the E.U., Submitted to the General Affairs Council of May 17-18, 1999, Index of /MFA/altminister/releaseseng/may99, August 20, 1999, Online:

<http://www.hri.org/MFA/altminister/releaseseng/may99/defpoleng130599.htm> (2004. március 7.)

³⁴¹ Breffini O'ROURKE, EU: Prodi Seeks To Reassure Eastern Candidates On Security, Washington D.C., Radio Free Europe, September 2001, Online: <http://www.rferl.org/features/2001/09/06092001114157.asp> (2004. március 7.)

ESDP-NATO kapcsolatokban. E koncepció szerint az ESDP-t csakis az Unió távlati terveinek szabad alárendelni, így a NATO-érdekek csakis másodlagosak lehetnek Európa számára.³⁴² Ez egyfelől azt jelenti, hogy az EU-tag szövetségesek megkezdhetik védelmi felajánlásaik átirányítását ESDP felügyelet alá, másfelől pedig szükségszerűen párhuzamosságok és duplikációk keletkeznek a Szövetséggel. Ez az alternatíva szintén azt vetíti előre, hogy az ESDP beékelődne a NATO és EU-tag szövetséges kapcsolatainak vertikális rendszerébe. Az ESDP rendszere így ugyan rövid időn belül erősödne, kérdéses lenne viszont az, hogy a Szövetség miképpen tudná mobilizálni önmagát olyan körülmények között, amikor az amerikai érdekekkel szemben egy föderális európai álláspontot kell képviselni. Például véve a 2003-as iraki konfliktus kezdetén tapasztalható transz-atlanti nézetkülönbségeket megállapítható, hogy hatékony együttműködési mechanizmusok sürgős kidolgozása nélkül az ESDP erejének gyors hatványozódása jelentékeny kockázatot és további elhidegülést idézhet elő a transz-atlanti kapcsolatokban.

Az európai válságkezelési képességeken túlmenően az ESDP-nek mindazonáltal választ kell adnia az USA európai jelenléte kapcsán megjelenő szorongásokra is. Az biztos megjósolható, hogy az amerikai jelenlét valószínűleg sem nem időtlen, sem nem rövidtávon megoldható kérdés.³⁴³ Dilemmahelyzetet eredményez tehát, hogy míg az európai szuverenitás kiteljesedésével az amerikai jelenlét minden bizonnyal arányosan csökken, a jelenlegi körülmények közepette ugyanakkor – komparatív előnyeivel és stabilizáló hatásával fogva – feltétlenül szükséges. E szempontból tehát mérlegelendő, hogy az ESDP kiteljesedése milyen arányban álljon az amerikai csapatok kivonásának szorgalmazásával?

Az európai védelmi és katonai képességek Amerikára való ráutaltsága csak részben adódik abból, hogy az európai országok kevesebbet fordítanak védelmi kiadásokra.³⁴⁴ A döntő szempont sokkal inkább az, hogy e kiadások elosztása nem megfelelő, s az olyan közös katonai programok, mint a gyakorlatok és missziók aránya is minimális. Ráadásul az európai nemzeti haderőket szerkezetileg nem kisebb létszámú, könnyen telepíthető és technikailag jól felszerelt alakulatok, hanem a sorozott, területvédő elven alapuló tömeghadseregek alkotják. Nagy-Britannián, Franciaországon, Spanyolországon és bizonyos mértékig Hollandián kívül az európai országok jórészt még átfogó védelmi reformok előtt állnak, illetve reformprogramjaik nemzeti érdekekből, szükségletekből és lehetőségekből kiindulva, s nem a közös európai védelmi dimenzió követelményeinek hangsúlyos figyelembevételével bontakoztak ki. Eljött az ideje tehát annak, hogy az ESDP rendszerezze a nemzeti haderők állapotát és megkezdje egy olyan egységes rendszer bevezetését, amely mind a nemzeti, mind pedig az uniós érdekekkel egyezik.

Az európai hadiipari unió gyakorlati elemeinek megteremtése az autonómia fokozása érdekében éppúgy nélkülözhetetlen, mint a technológiai különbségek csökkentése érdekében. A hadiipari együttműködés elemeinek gyors kiépítése hiányában az ESDP még sokáig csak korlátozott fejlődésre képes, ugyanis ráutalt az egyes nemzeti hadiipari komplexumok eszközeire. A kül- és biztonságpolitika vonatkozásában ezért az Unió arra kényszerül, hogy bizonyos mértékben állandóan feladja stratégiai célkitűzéseinek egy részét és

³⁴² Tim GARDEN, *Whither ESDP: Trends and Challenges*, RAND Washington, 13 October, 2003, Online: <http://www.tgarden.demon.co.uk/writings/articles/2003/031013rand.html> (2004. március 5.)

³⁴³ Kay Bailey HUTCHISON, *Deployment of U.S. Forces in Europe*, Washington D.C., The Heritage Foundation, April 8, 2003, Online: <http://www.heritage.org/Research/Europe/h1782.cfm> (2004. március 7.)

³⁴⁴ *NATO Burdensharing After Enlargement*, a CBO Paper, Congressional Budget Office, Congress of the United States, August 2001, Online: <http://www.cbo.gov/showdoc.cfm?index=2976&sequence=0&from=0#anchor> ^(2004. március 5.)

kompromisszumkészséget gyakoroljon mind a Szövetség, mind az USA, valamint más olyan országok irányába, ahonnan haditechnikáját beszerzi. A hadiipari együttműködés egyidejűleg a transz-atlanti dimenzióban is rendezésre szorul.³⁴⁵ Az EU és az Egyesült Államok haditechnikai eszközei és rendszerei transzparenciájának valóra váltása és egységesítése nem csupán a közös érdekeken alapuló kollektív fellépés sikereinek záloga, hanem a két hatalmi központ gazdasági és politikai kapcsolatának mélyítése szempontjából is döntő fontossággal bír. A hadiipari kooperáció elmaradása a fegyver- és hadianyaggyártásban érdekelt komplexumok intra-európai és transz-atlanti versengéséhez vezethet, amely politikai színezettel társulva az ESDP lassulását, vagy akár erodálását is eredményezheti.

Külön dilemma, hogy az Unió milyen stratégiát válasszon az ESDP-NATO együttműködés egyes időbeni fázisainak kezelésére. Egy túl korai, szoros és intenzív együttműködésben az a veszély rejlik, hogy az ESDP kifejeletlensége miatt a NATO elnyomja azt, és a NATO még jobban erősítheti domináns pozícióját. Ezáltal sérülhet az EU döntéshozatali autonómiája, s az ESDP hosszú ideig a NATO árnyékában maradhat. Ezzel szemben viszont a Szövetség azonnali és merev elutasítása és a kapcsolatok intézményesítésének megtagadása szintén az Unió ellen hathat, ugyanis az még inkább felkorbácsolná az atlanti hullámokat, ellenérdekeltté tehetné az olyan EU-tag szövetségeseket, mint az Egyesült Államok, vagy Törökország, amelyek eszközeire, mechanizmusaira, geostratégiai elhelyezkedésére az ESDP gyakorlatilag támaszkodhat. Ez összességében szintén instabilitáshoz és közvetve akár az ESDP hanyatlásához vezethet. Az ESDP szocializációjának legkézenfekvőbb módja ezért igazából az lenne, ha a Szövetség dominanciájának elismerése mellett az Unió a NATO oldalvívén erősítené képességeit úgy, hogy abból mindkét intézmény profitáljon, s az önállósodás apránként, viszont mindig is a maximális szimbiózisra való törekvéssel történne.

Az Unió együttműködési készsége ezért kulcsfontossággal bír a transz-atlanti vita mérséklésében és az elhidegülés feltartóztatásában. Amennyiben ugyanis sikerül a politikai célokat és az érdemi cselekvéseket harmonizálni, hozzárendelni az ESDP-hez a hiteles katonai erőt, ezzel párhuzamosan életbe léptetni – a többi nemzetközi szervezet irányába is legitimált – válságmegelőző és -kezelő képességet, valamint összehangolni a gazdasági potenciáljából fakadó különbségeket és érdekeket, akkor a transz-atlanti kapcsolat stabilitást és biztonságot nyújt majd a régió népei számára. Ha azonban a dialógus elmarad, és szubjektív megoldási alternatívák mentén halad a két hatalmi mag biztonsági menedzmentje, az sokszorta költségesebb lesz és hatékonyságát tekintve is elmarad attól, mintha az energiákat egy irányba mozgósították volna.

Összességében megállapítható, hogy mivel az ESDP fejlődésének talán legmozgalmasabb periódusában van, törvényszerű, hogy az építkezést továbbra is ellentmondások tarkítják, s mind a megoldott, mind a megoldásra váró dilemmák újakat generálnak a közeljövőben. Tekintettel arra, hogy az ESDP minden evolúciós alternatívájának központi eleme a konkrét katonai képességek megteremtése, az Uniónak saját bázisán kell feloldania azt az ellentmondást, hogy egyfelől nem fogadja el az amerikai biztonsági dominanciát, egyidejűleg viszont nem is hajlandó többet költeni haderejének racionalizálására. Akár sikerül ez, akár nem, Brüsszel arra bizton számíthat, hogy az Egyesült

³⁴⁵ Gordon ADAMS, *Transatlantic Defense-Industrial Cooperation and American Policy*, IISS/CEPS European Security Forum, Brussels, 25 November, 2002, Online: <http://www.iiss.org/eusec/adams.htm> (2004. március 5.)

Államok nem kevésbé sajátos álláspontot képvisel majd, s az amerikai vélemények is hasonlóképpen széles skálán, és sokszor radikálisan jelennek meg.

4.3. Amerika Európa-politikája

Az energikus európai törekvések transz-atlanti spektrumának ellenpontját Washington képviseli. Amerika Európa-politikájának megfogalmazásakor egyfajta sajátosságként jelentkezik, hogy Washington álláspontja nem csak az európai védelmi képességek evolúciója szempontjából bír döntő fontossággal, hanem az, egyben az ESDP minden egyes irányválasztása során is nagyban változhat. Tekintettel arra, hogy Amerika számára az "öreg kontinens" nem csupán stratégiai fontossággal bír, hanem egyre inkább versenytársat is jelent, Washington megkülönböztetett figyelemmel kíséri az európai folyamatokat. Stanley Sloan, amerikai biztonságpolitikai szakértő úgy jellemezte a Amerika Európa-politikáját, hogy minél jobban előrehalad az Európai Unió valós katonai képességeinek létrehozása, annál több tanulmány, kérdés, ellenszegülés, vagy félelem jelenik meg az Egyesült Államokban a törekvést illetően.³⁴⁶ Bármifélek is legyenek azok a védelmi képességek, az Egyesült Államok aggódva figyelni Európát. Vagy azért, mert a nem megfelelő katonai kiadások haszталanná teszik az Uniót Amerika szemében, vagy azért, mert az Unió politikai autonómiát illető ambíciói veszélybe sodorhatják az Atlanti Szövetséget. Azokkal kezdve, akik azt gondolják, hogy az Unió túlságosan messzire megy politikailag, s azokkal bezárólag, akik azzal vádolják Európát, hogy túlságosan keveset tesz katonailag, az európai védelmi képességeket illető amerikai kommentárok majdnem mindig panaszos hangvételűek, s csak ritkán elismerők, vagy rajongók.³⁴⁷

Az amerikai Európa-politika értékelése alapvetően négy kérdés köré csoportosul: (1) Az adott időpillanatban hozzájárul-e az ESDP az európai biztonság abszolút értékének emeléséhez, vagy az EU-ambíciók inkább rontják a térség kohézióját? (2) az ESDP kialakításának mikéntje elmélyíti-e a transz-atlanti köteléket, vagy veszélybe sodorja azt? (3) Az ESDP növeli-e a NATO szolidaritását és művelti kvalitásait, vagy aláássa azokat? És végül, ezeken keresztül (4) az ESDP erősíti-e az Egyesült Államok biztonságát, vagy fenyegeti azt? Mindennek tükrében az Egyesült Államok részéről számos aggály fogalmazódik meg az ESDP építése kapcsán.

Washington szempontjából a legfontosabb ellentmondás abban rejlik, hogy miért erőlteti az EU az európai védelem elkülönítésének intézményesítését akkor, amikor a NATO-adta keretek maximális garanciát nyújtanak az Uniónak. Amerika szerint az Unió jelenlegi védelmi és katonai törekvései jogosak és természeteseek, viszont helyük az ESDI-fémjelzte NATO-kezdeményezés kereteiben lenne. Az ESDI ugyanis pontosan ezt hivatott szolgálni és rugalmas annyira, hogy megvalósítsa mindenfajta Uniós igényt, beleértve a nem szövetséges Unió-tagok védelmének szavatolását is. Az ESDI nyújtotta keretek adaptálásával világosabban és tisztábban integrálódhatnak az európai szövetségesek képességei az atlanti biztonsági architektúrába és maga a rendszer sem szorulna átfogó reformra. Az ESDP önszerveződése viszont egyértelműen a NATO és WEU által létrehozott ESDI elhatárolását vonja maga után, ami közvetve a NATO egzisztenciáját is veszélybe sodorhatja.

³⁴⁶ Nicole GNESOTTO, *Preface*, Stanley R. SLOAN, *The United States and the European Defense*, Chailiot Paper 39, Paris, Western European Union, Institute for Security Studies, 2000 April, p. v.

³⁴⁷ *Ibid.*

Európa hajthatatlansága oda vezethet, hogy az amerikai kongresszus tagjai nem látják majd igazoltnak, hogy biztonsági partnerként tekintsenek Európára. A hidegháborúban szinte minden nyugat-európai állam úgy tekintett az Egyesült Államokra, mint a Szovjetuniót egyensúlyozó, nélkülözhetetlen szövetségesre. A kilencvenes években, amikor az Egyesült Államok nagyban kivette részét a balkáni konfliktusban, megalapította a Békapartnerségi Programot, generálta a közép- és kelet európai demokráciák euró-atlanti integrációját és folyamatosan hozzájárult a NATO hadrafoghatóságához, az amerikai Európa-jelenlét nem csak fontos, de nélkülözhetetlen is volt a nyugat-európaiak számára. Mára azonban, amikor az évtizedeken át biztosított amerikai védelmi ernyő búrójában megfoganni látszik az európai védelem, Európában érzelmi elhidegülésről kezdenek beszélni és mindinkább nő az Amerikával szembeni ellenséges hangulat. Mindennek tükrében erősen sérelmezik Washingtonban, hogy az EU bizonyos körei nemhogy hálát nem gyakorolnak, hanem sokszor tisztességtelen, vagy ellenséges partnernek tűnnek.

Ehhez indirekt módon társul egyfelől az ENSZ döntéshozatali mechanizmusának elavultságából adódó tehetetlenség, másfelől az unilaterális amerikai külpolitikai gyakorlat között fennálló ellentmondás. Eddig ugyanis, ha az ENSZ cselekvőképtelenséget is tanúsított egy bizonyos válság megoldása kapcsán, az USA számíthatott arra, hogy a Szövetség kiáll Washington mellett, s akár háborúba is megy érte. Egyfajta neo de Gaullista irányzat megerősödésével viszont sokkal inkább az Amerika-ellenesség nyer teret Európában, ami mindinkább atlanti, vagy akár kontinensen belüli törést idéz elő.³⁴⁸

Az amerikai vezetés kétségesnek tarja az ESDP kimenetelét, mert a csökkenő európai védelmi költségvetések nem komparatívák sem a biztonsági kihívások szintjével, sem a mind nagyobb szabású tervekkel. Nyilvánvaló ezért, hogy az ESDP ambícióinak és végső sikerének záloga – a források átcsoportosítása miatt – a NATO prosperitásának lassulása.³⁴⁹ A világgazdasági dekonjunktúra tükrében Washington felesleges tékozlásnak titulálja az elkerülhetetlen duplikációkból, párhuzamosságokból és az új döntéshozatali lépcsők beiktatásából adódó többletterheket.

Washington szerint kockázat rejlik a régió-centrikusságtól megszabadulni képtelen európai védelmi tervezés és a globális amerikai szemlélet ellentétben. Ha ugyanis az EU nem szakít e regionális megközelítéssel, s a jövőben sem szánja rá magát a Közel-Keletnél és a Mediterráneumnál távolabb fellobbanó válságok rendezésére, akkor biztos lehet arra számítani, hogy a haditechnikáját és harceljárásait is e célokhoz igazítja majd. E regionális védelempolitikai attitűd viszont mindenképpen a technológiai és cselekvési különbségek növekedését, összességében pedig az ESDP további önkorlátozását jelenti majd. Ha ez így alakul, az Egyesült Államok mindenképpen partner nélkül marad a globális kihívásokkal szemben.

Az Egyesült Államokat nyugtalanítja, hogy az Európai Unió túlzott figyelmet fordít az ESDP-re, ami miatt reálisan vetődik fel a Szövetség elhanyagolásának veszélye. E körülmények mindkét fél részről kiválthatnak egyfajta introvertált külpolitikai magatartást, ami összességében az amerikai és európai külpolitika unilaterális ismérveinek felerősödéséhez, kölcsönös izolációhoz, s végül a transz-atlanti kapocs megrendüléséhez vezethet.

348 Ibid., pp. 63-64.

349 George ROBERTSON, *Investing in security*, NATO Review, Autumn 2002, Online: <http://www.nato.int/docu/review/2002/issue3/english/art3.html> (2004. február 19.)

Baljóslatú, hogy az ESDP fejlődését még mindig a politikai ígéretések, retorikai nagyvonalú és nagyszabású strukturális tervek, semmint a konkrét képességek növelése jellemzik. "Ígéretetni olcsó, tenni sokkal nehezebb", illetve, "hol vannak a képességek a retorika mögött?" – érvelnek a Bush-kormányzat biztonságpolitikai szakértői. Álnoknak tûnik mindazonáltal az is, hogy az Unió látszólag ugyan kiáll a transz-atlantizmus mellett, a valóságban azonban az ellen építkezik. Minthogy ténynek lehet tekinteni a nemzeti védelmi költségek csökkentését, Amerikában felfoghatatlan, hogy Európa számára miért fontosabb az intézmények átrendezése akkor, amikor a hangsúly a valós védelmi képességeken van. Ha ezt Európa is így látná, elsődlegesen a képességeket fejlesztené, s az adminisztrációs teendőket hátrébb sorolná. Többször figyelmeztettek amerikai szakértők arra, hogy Washington biztonságához is a valós európai védelem fejlesztése, semmint az új meg új intézmények kreálása járul hozzá.³⁵⁰

Ütközik az amerikai érdekekkel, hogy az ESDP retorikája felesleges és mesterkéltnél választóvonalat kreál Európában az EU-tagok és a nem EU-tag szövetségesek között. Ez összességében nem csak a NATO és a transz-atlanti kapcsolatok kohézióját, hanem egyenesen az ESDP közösségvállalását is veszélybe sodorja.³⁵¹ Tekintettel arra, hogy szeptember 11-e után az amerikai külpolitika a lehető legszélesebb nemzetközi politikai egység összekovácsolására törekszik a terrorizmus ellen hirdetett kampányban, Washington radikálisan fellép az egységes morált csorbító brüsszeli tónusok és a nem kívánatos indulatok szítása ellen.

Európa biztonsági autonómia-törekvése az Egyesült Államok szempontjából azért sem szimpatikus, mert a NATO-ban kialakult gyakorlattól eltérően Washingtonnak ezúttal az "egyenlőbb az egyenlők között" státuszát kell feladnia. Az ESDP ugyan még hosszú ideig nem lesz összemérhető az amerikai katonai potenciállal, azonban Washington tárgyalópartnerre mind inkább az egyes államok helyett egy államközösség lesz, amely merőben új helyzetet kölcsönöz a döntési folyamatoknak. Akkor, ha az Unióban elhatalmasodna a de gaulleista szeparatista és Amerika-ellenes hangulat, Washingtonnak már nem lenne esélye arra, hogy bilaterális csatornákon simítsa el a nézetkülönbségeket. Külön figyelmet érdemel tehát, hogy miképpen adaptálható a transz-atlanti kapcsolat minőségének megőrzése az Európai Unió államigazgatásának kezdeti formálódása időszakában, s megőrizhető-e a partneri kapcsolat Brüsszel és Washington között?

Kiküszöbölendő az ESDP hektikusságából adódó kiszámíthatatlanságot mind gyakrabban merül fel egy, az európai szövetségesekkel kialakítandó új munkamegosztás elmélete, amely az amerikai csapatok európai jelenlétének racionalizálását és költséghatékonyságát célozza. Ez nem csupán Amerika európai jelenlétének csökkentését, hanem a dél-kelet európai békefenntartó missziókból történő amerikai kivonulást is előre vetíti. Washington szerint ugyanis nem lehet a Szövetségen belül olyan munkamegosztást elképzelni, hogy az amerikai védelmi ernyő nyújtotta biztonság jólétében az Unió alig elégséges aktivitást mutat a konfliktusok kezelésében. Szakítani kívánnak azzal az amerikai beidegződéssel is, hogy "az USA csak a nagy háborúban vegyen részt, a kicsiket pedig meghagyja az európaiaknak", amivel mintegy méltányolják az európai részvétel minimális

³⁵⁰ Stanly SLOAN, *The United States and the Europe's Role in the World: "Yes, but..." to a European Security and Defense Policy*, Miklós DÉRER, *The Future of a Common European Foreign and Security Policy*, Second Annual Conference in Atlantism, Budapest, Hungarian Atlantic Council, 2000, p. 62.

³⁵¹ *Ibid.*, p. 63.

szintjét.³⁵² Példa minderre a Balkán-konfliktus kezelése, amely – annak ellenére, hogy több mint egy évtizede gyűrűzik és kifejezetten európai illetőségű – még mindig nagyobb részt amerikai forrásokon nyugszik. Az amerikai katonai jelenlét ésszerűsítése tehát aktuális kérdés, azonban a teljes kivonulás sem reális alternatíva Washington számára, ugyanis ezzel nemcsak Európa kerülne veszélyes helyzetbe, hanem maga a transz-atlanti kapcsolat is.

Washington kiszámíthatatlannak véli az egyes európai hatalmak, de leginkább Franciaország, Oroszország és olykor Németország gyorsan változó külpolitikáját. Mint ahogy azt a 2003-as esztendő elején, az Irak elleni műveletek megkezdésekor tapasztalni lehetett, olyan sietős szövetségek kötődtek Európában, amelyek alig néhány esztendőt azt megelőzően is utópisztikusnak hatottak. Azzal, hogy a Párizs-Berlin-Moszkva tengely elhatárolta magát az iraki kérdés amerikai megoldási alternatíváitól, gyakorlatilag diplomáciai hadüzenetet küldött Washingtonnak. Kuriózum az is, hogy az 1998-ban Saint Malóban megrendezett brit-francia megállapodás után nem egészen öt esztendővel miképpen jöhetett létre egy olyan koalíció, amelyből kimaradt London. Az új hatalmi ligák kialakulása olyan kérdéseket vet fel, mint hogy ezen új – vagy inkább *ad hoc* – koalíciók kohéziója milyen időtartamú lesz, s hogy összességében Európa kibírja-e az ilyen gyors hatalmi egyensúlyváltásokat? Tekintettel arra, hogy Európa-politikájában az Egyesült Államok a hatalmi egyensúly elméletből indul ki, kérdéses számára, hogy miképpen alakul az európai hatalmi egyensúly ügye abban az esetben, ha ezek a társulások rövid életűek lesznek, s újabb és újabb klikkesedés jön létre, viszont Amerika mindebben nem lesz jelen?

Mind jelentősebb dilemmát okoz Washington számára a nemzetközi intézményrendszer anarchikus jellemvonása és a biztonsági kihívásokkal szembeni határozott amerikai fellépés igénye között fennálló ellentét kezelése. Washington szerint szeptember 11-e és az azt követő terrortámadások folyamatosan bizonyítják, hogy a biztonsági fenyegetések ellen gyorsan és operatíván kell fellépni, s nem lehetséges saját biztonságát olyan szervezetre bízni, amelynek bürokráciája nem garantálja a deviáns magatartást tanúsító államokkal szembeni hatékony fellépést. Abban az esetben, ha az Egyesült Államok arra a következtetésre jut, hogy az ENSZ nem támogatja az amerikai érdekeket, és esetleg a NATO is elutasítóbb lesz, megtörténhet, hogy Washington számára egész egyszerűen irrelevánssá válik mindkét szervezet, és esetleg kivonul azok finanszírozásából.³⁵³ Ez nem csupán a nemzetközi intézményrendszer és a transz-atlanti kötelék felbomlásához, hanem a Nyugat-Európának biztosított amerikai védelmi ernyő elvonásához is vezethetne.

Washington szerint a politikai szlogenekkel megtámogatott európai centralizáció gazdasági és ipari feszültségeket is kelthet a két kontinens között. Mivel sem a NATO, sem pedig az ESDP nem rendelkezik egységes hadiipari normatívákkal és beszállítói körrel, súlyos érdekellentétek generátora lehet az, hogy az EU protekcionista gazdaságpolitikája következtében kirekesztik az amerikai cégeket a kontinensről. Ennek legfőbb jele, hogy bizonyos országok akkor is az európai beszállítókat választják, ha az Egyesült Államok olcsóbb és technológiailag is jobb eszközöket ajánl megvételre. A hidegháborúban és a

³⁵² New challenges for Euro-American security cooperation, Document A/1786, REPORT submitted on behalf of the Political Committee by Mr Blaauw, Rapporteur, The Interparliamentary European Security and Defense Assembly, Assembly of WEU, 4 June 2002, § i-xxvi, Online: http://www.assembly-weu.org/en/documents/sessions_ordinaires/rpt/2002/1786.html (2004. február 20.)

³⁵³ Ed VULLIAMY, Kamal AHMED, UN fears Iraq anarchy as Bush calls for 'backbone' on Saddam, September 15, 2002, The Observer, Online: <http://observer.guardian.co.uk/iraq/story/0,12239,792595,00.html> (2004. február 18.)

kilencvenes években az európai hadseregek támogatására berendezkedett amerikai hadiipar e piacvesztést nehezen tudná kezelni.³⁵⁴

Összességében megállapítható, hogy mivel az Egyesült Államok számára a NATO jelenti a legfontosabb globális biztonsági szövetséget. Amerika a belátható jövőben is kiemelten kezeli a Szövetséget, így az európai folyamatokat. Washington számára ezért sem az nem fogadható el, hogy az európai védelmi dimenzió erősödése a transz-atlanti kapcsolat és a Szövetség gyengüléséhez vezessen, sem pedig az, hogy Amerikát ezáltal mintegy kitoloncolják a térségből. Minthogy az amerikai védelmi háló nélküli ESDP képességei nem adnak elégséges biztonsági garanciát Európának, a transz-atlanti kapcsolat megroppanása beláthatatlan biztonsági és hatalmi vákuumot idézne elő a kontinensen. Tekintettel arra, hogy az ESDP nem kellően erős ahhoz, hogy erre vállalkozzon, az egyéb érdekek természete viszont kétséges, az Unió elemi érdeke, hogy a védelmi képességek kiépítésére irányuló törekvéseit fokozatosan és világosan határozza meg úgy, hogy közben a transz-atlanti kapcsolatok értelmetlenül ne forgácsolódjanak szét.

4.4. Az ESDP-NATO kapcsolatok súrlódásai

A hidegháború befejeződését követően nem sokkal felvetődött a kérdés: annak ellenére, hogy a bipolaritás korában létrejött biztonsági szervezetek túlélték a változásokat, szükségesek-e még? E dilemma ma is speciális helyet foglal el a transz-atlanti kapcsolatokban, hiszen a negyvenes évek végén megalapított NATO és a manapság körvonalazódó európai biztonság- és védelempolitika vitalitásának legérzékenyebb pontját találja telibe. Annak ellenére, hogy a Szövetség léte és jövője többször megkérdőjeleződött, a problémát igazából nem a szervezet megszüntetésének igénye, hanem mindig is jövőjének irányvonal-meghatározása jelentette. Akkor, amikor a globális biztonsági környezet dinamikus átalakulása, Kelet- és Délkelet-Európa instabilitása, valamint a napirendre kerülő integráció kezelése sokszor tűrhetetlen terheket rótt a Szövetségre, a stratégiaválasztást a kilencvenes évek közepén elfogadott Közös Kül- és Biztonságpolitika, valamint az abból kibontakozó, s mára megerősödő ESDP is kihívások elé állította. A NATO egyértelműen nem folytathatott sem elhatárolódó politikát, sem nem mutathatott közönyösséget az új felvonásához érkezett európai biztonsági folyamatoknak. E történések sodrában az akciók és reakciók egyre nagyobb dinamikát öltöttek, s az atlanti óceán két partja közötti interferenciák a ESDP-NATO közegében is felszínre törtek.

Az ESDP-NATO között mutatkozó viszály indítéka, hogy az európai biztonság- és védelempolitika minőségi és mennyiségi gyarapodása nem csak konkurenciát, hanem egzisztenciális ellenfelet is jelenthet a Szövetségnek. Leegyszerűsítve: a NATO-t közvetlenül is fenyegetheti az ESDP léte, de még inkább annak erősödése. Az Európai Unió ugyanis saját erőforrásai elsődlegességére alapozva, egyszersmind a duplikációk minimalizálásával kívánja kialakítani védelempolitikáját, aminek következtében az ESDP csakis a már meglévő, az Unió-tagok által biztosított kapacitásokra épülhet.³⁵⁵ Technikailag ez annyit tesz, hogy az EU-tag szövetségesek és NATO kapcsolatai közé mintegy beékelődik az ESDP. E tény nem csupán egy adminisztratív változást eredményez az európai biztonság felépítményében,

³⁵⁴ Ibid., p. 65.

³⁵⁵ Robert E. HUNTER, *The European Security and Defense Policy: NATO's Companion - or Competitor?*, Santa Monica, Rand, p. 039-141., Online: <http://www.rand.org/publications/MR/MR1463/MR1463.ch18.pdf> (2004. február 19.)

hanem gyökeresen átrendezi a NATO belső hatalmi egyensúlyát éppúgy, mint döntéshozatali szerveit, eljárásait, erőinek struktúráját, vagy költségvetését.

A struktúra-váltás kapcsán értelmezési különbség észlelhető az ESDP intra-európai és transz-atlanti helyének és szerepének meghatározásában. Míg az Unió teljesen egyenrangú partnernek tekinti magát, s ebből következően építi védelmi képességeit, addig amerikai részről erős kritikák fogalmazódnak meg az Unió valós katonai hozzájárulását illetően. Washington szerint az EU ugyan egyenlő partner, viszont katonai hozzájárulását tekintve többet kell tennie a jelenleginél.³⁵⁶ A lényegi eltérés tehát, hogy az Egyesült Államok csakis a védelmi kvalitásokhoz méri minden partnere, így az EU megítélését, míg az Unió elhatárolja magát mindennemű a feltételszabástól. E diszharmónia valójában a "függőség" fogalma körül örvénylik: miközben Európa az amerikai béklyókból kíván kitörni, Amerika továbbra sem egészen felkészült a kontinens teljes "feladására". A nézeteltérést voltaképpen a függőség feladásának részletesen előkészített időzítése és ütemezése oszlatná el. Ha minden fél számára világossá válna, hogy miképpen és milyen ütemezéssel épül az ESDP a jövőben, világossá válhatna az is, hogy hogyan alakuljanak annak kapcsolatai is a szövetségesekkel és partnerekkel. Mivel az EU védelmi képességei kialakításának ütemezést mindmáig nem nyilatkoztatták ki, a folyamat tisztázatlan körülményei és beláthatatlan kihatásai körültekintésre készítetik Washingtont. Az ESDP függetlenítését ezért egy, a minkét fél által elfogadott menetrendbe lenne célszerű illeszteni, ami világos garanciákkal szolgálna mindenki számára, s a bizalom sem rendülne meg feleslegesen.

Mínt hogy a NATO-ban való amerikai jelenlét mennyiségi és minőségi mutatói nem azonosak az Unió hozzájárulásával, aktualitást nyert az EU és az USA, NATO-ban való részvételének kiegyenlítésére vonatkozó törekvés. Pontosabban fogalmazva: az EU NATO-részvételének és gyakorlatának az amerikai hozzájárulás mértékéhez való igazítása.³⁵⁷ E szerint éppen úgy, mint az Egyesült Államok, az ESDP keretében az "egyesült" Európa is létrehozná a föderális erőket, és azokat egységesen integrálná a Szövetségbe. Ezzel vegytisztán valósulhatna meg egyszerre az Unió önálló védelme, illetve a NATO vonatkozásában is funkcionálisabban különülne el az amerikai és európai pillér. Egy világosan strukturált és kiegyenlített transz-atlanti biztonsági architektúra mindenképpen jobban szolgálná a két különböző hatalom szuverenitásának megőrzését, s a transz-atlanti kapcsolatok egyensúlyát.

A szeptember 11-e utáni időszak új típusú biztonsági kihívásai a politikai együttműködési formákról átirányítják a figyelmet a gyakorlati cselekvésre, a konkrét védelmi teendőkre. E folyamat értékelése és a foganatosítandó rendszabályok megítélése nem azonos sem EU-USA, sem pedig ESDP-NATO viszonylatban. Az ugyan tény, hogy az összes említett szervezet számottevő erőfeszítéseket tesz a terrorizmus visszaszorítása érdekében, a bevezetett mechanizmusok minőségi mutatói viszont klasszikuskülönbségeket mutatnak a két kontinens között. Európa túlzottnak tartja az amerikai reakciókat, míg Washington csekélynek érzi az európaiakét. E felfogásbéli különbség akár döntő mértékben is kódolhatja az Unió és az Egyesült Államok védelmi dimenziójának evolúcióját és a technológiai fejlesztéseket. Míg

³⁵⁶ Richard MORNINGSTAR, EU-U.S. Relations: Priorities and Policies in the New Millennium Remarks to American-European Community Association Conference, European Parliament, Brussels, Belgium, January 26, 2000 Online: <http://www.useu.be/About%20the%20Embassy/Ambassador/Speeches%20Morningstar/morn0126.html> (2004. február 21.)

³⁵⁷ Edward G. GUNNING, The European Security and Defense Policy, USAF Institute for National Security Studies, USAF Academy, Colorado, INSS, Occasional Papers, July 2001, p. vii-ix., Online: <http://www.usafa.af.mil/inss/OCP/ocp41f.pdf> (2004. február 19.)

az Amerika maximalizálni kívánja saját biztonságát, addig az Unió a szükséges minimális szint fenntartásán fáradozik csupán, aminek következtében tovább nyílik a biztonsági olló. Kérdés, hogy melyik alternatíva a helyes, vagy van-e egyáltalán helyes megoldás? Az anyagi finanszírozás szempontjából semmiképpen nem közömbös, hogy az Egyesült Államok bírja-e majd e többletterhek hosszú távú szubvencionálását, vagy belerokkan, súlyos gazdasági válságot előidézve a világban. A másik oldalról viszont az EU-t érheti egy olyan nem várt kihívás, amellyel – a nem kellő befektetés következtében – nem lesz képes szembeszállni, s szintúgy belerokkan. Ha tehát nem sikerül közelíteni a két erőmag álláspontját, akkor nem csupán a technológiai és biztonsági szakadék növekszik, hanem a politikai is, amelynek kihatásai beláthatatlanok.

Abban az esetben, ha az Unió nem igazodik az Egyesült Államok NATO-hozzájárulásának nívójához, vagy a felzárkózás túlzott késedelmet szenved, előadódhat, hogy Washington kezdi meg az EU-hoz igazítani NATO-aktivitásának mutatóit. Ez viszont nem jelenti feltétlenül az amerikai biztonság kvalitásainak csökkenését. Amennyiben ugyanis az Egyesült Államok az Unió szintjére fokozná le NATO-hozzájárulását, s kivonná erőit a Szövetségből, a kohézió gyors ütemű erodálódása következne be, amellyel egyenes arányban nőne az EU sebezhetősége. Ezzel tehát ugyan kiegyenlítődne a teherviselés, s a NATO továbbra is minden bizonnyal a legerősebb biztonsági intézmény maradna a világban, az EU biztonsági garanciái azonban jelenösen csökkennének a jelenlegi szinthez képest.

Jelentős tábora van annak az álláspontnak Washingtonban, amely kétségbe vonja az aránytalanul magas amerikai NATO-részvétel megtérülését. Mint ahogy azt Dana Rohrabacher, kaliforniai szenátor kifejtette: miért támogassuk és segítsük az Európai Unió strukturális fejlődését, amikor az nem csak hogy nem viszonzza, ha nem egyenesen rombolja az amerikai érdekeket például Irakban?³⁵⁸ Mivel nincs arra garancia, hogy az Egyesült Államokban ne e szemlélet váljon uralkodóvá, Európának mindenképpen célszerű olyan aktivitást mutatnia, amely nem ront Amerika jóindulatán.

Bizonytalan, hogy az EU miképpen kívánja kezelni a petersbergi feladatokon kívüli kihívásokat, azaz hogyan szeparálnák a valós európai védelmi struktúrákat a Szövetségtől. Az Unió azt hangsúlyozza, hogy az Amerikától és a NATO-tól független EU-haderő megteremtése ugyan még nem időszerű, azonban ha az lesz, az sem az Egyesült Államok, sem pedig a NATO ellen nem irányul majd. Az Unió érvelése szerint ezúton lenne megvalósítható legtisztábban és a leggyorsabban két pilléren nyugvó atlanti struktúra, s az ESDI-ban előirányzott egyenlőbb teherviselés is.³⁵⁹ Minthogy az ESDP független építése meglehetősen eltökéltséggel zajlik, Washington számára ez feltehetőleg azt jelenti, hogy az ESDI-ban megfogalmazott "európai önállóság és közös teherviselés" elfogadása átértékelődik. Tekintettel arra, hogy Washington nem látja bizonyítottnak, hogy a politikai retorika mögé valóban felzárkóznak a valós képességek, sokkal inkább abban lesz érdekelt, hogy az EU-USA biztonsági kapcsolatokat mind tisztább, átláthatóbb alapokra helyezze.

A NATO és az EU bővítésének mai filozófiái jelentősen kódolják a két szervezet későbbi kapcsolatrendszerét. Mivel a prágai és a helsinki értekezletek a két szervezet tekintélyes expanziója mellett szálltak síkra, sürgető elvárás, hogy mihamarabb rendezzék az

³⁵⁸ Dana ROHRABACHER, Speech, US House Meeting, May 6, 2003., C-Span, (2003. május 6., 19.30 [Pacific Time])

³⁵⁹ Daniel VERNET, The European Security and Defence Policy : is Peacekeeping Enough?, The Cicero Foundation, Paris, 14 December 2001, Online: http://www.cicerofoundation.org/lectures/vernet_dec01.html (2004. február 20.)

ESDP- és a NATO-integrációban rejlő biztonsági paradoxon ügyét.³⁶⁰ Előadódhat ugyanis olyan körülmény, hogy a kiforratlanság, a konkurencia, vagy bizonyos negatív előjelű folyamatok szerencsétlen halmozódása okán az egyik szervezet népszerűsége a másik javára rohamosan hanyatlak. Emiatt bizonyos új és régi tagok, valamint felvételre várók az ütőképesebb adta védelmi garanciákat választják majd, így az erősebb dominanciája hosszabb távon elsatnyítja a gyengébbet. Amennyiben a NATO marad a biztonság legfőbb letéteményese a kontinensen, az ESDP-NATO viszonyt még sokáig a jelenlegi problémák sarjadékai határozzák majd meg. Abban az esetben, ha az ESDP mögé felállnak a konkrét katonai képességek, s az európai katonai potenciál összehasonlíthatóvá válik az amerikai ütőképességgel, a NATO válhat másodlagossá Európában. E jelentős rizikófaktorok csökkentése egy olyan összetett, önálló, de integrált pilléreken nyugvó biztonsági architektúra felépítését teszi szükségessé Európában, amely át is ível az atlanti-óceán felett.

A NATO és az EU által ajánlott biztonságkép – heterogenitásából adódóan – egyfajta "kötelező választási kényszert" erőszakol elsősorban a NATO- és az EU-aspiráns országokra. A "kívülállók" érdekeinek felszínre kerülése egyúttal jelentősen tarkítja az ESDP körüli vitákat. A két szervezet által diktált követelményrendszer alól a felvételre váró országok – meglehetősen egységesen – úgy kívánnak kitörni, hogy a NATO- és az EU-elvárások strukturális transzparenciájának erősítését szorgalmazzák. Ennek gyökere, hogy az aspiráns országok legfontosabb reformtörekvései általában ugyanazok, s nem hajlandók két, egymástól eltérő normarendszernek megfelelni. Másik oldalról ugyanakkor – mert a tagjelölték integrációs célkitűzései, nemzeti biztonsági stratégiájuk legelső pontjai között szerepelnek – az érdekérvényesítés a két szervezet közötti "lavírozás" politikájával jellemezhető leginkább. A NATO és EU-integráció jövőjének rendkívül nehezen megjósolható kimeneteléből pedig kétséget kizáróan az következik, hogy az aspiráns országok mindig is pezsdítik a vitákat, viszont konszolidálják a két szervezet kapcsolatát.

Az EU- és NATO-integráció minőségi követelményrendszer-változása új geostratégiai környezetet teremt a kontinensen. Míg az EU 1995-ös és a Szövetség 1999-es bővítésének szlogenje az elvárások maximális teljesítése volt, s csak 3-3 ország jutott be a "klubokba", Thessalonikiben és Prágában "big bang" döntés született, s 10, illetve 7 államot neveztek meg.³⁶¹ A szervezetek ezzel lemondtak a „közösség kohéziója nem lehet gyengébb egy új ország felvételével” elvről, s a szélesebb együttműködésre helyezték a hangsúly, nagymértékben tágítván azt a kört, amelyből egy esetleges konfliktus esetén mozgósíthatnak. Mindezt az teszi különösen izgalmassá, hogy még mindig kiszámíthatatlan a nagyszámú tagfelvétel következtében megbillenő belső szervezeti egyensúly jövője. A bővítést illető döntések tehát csökkentették a klub exkluzivitását, ezzel szemben növelték a szervezetek alapbázisát, ami egyértelmű jelzés az európai biztonság új stratégiai trendjeiről és az összefogásra való törekvésről.

Továbbra is tisztázatlan az ESDP-ESDI kapcsolata, és azok távlatai. Bár a Szövetség kiemelt jelentőséget tulajdonít az ESDI gyakorlati továbbfejlesztésére, a konkrét eredmények felmutatását nehezíti, hogy az előrehaladás közvetlen összefüggésben van az ESDP vitalitásával.³⁶² A NATO értelmezése szerint az ESDP-ESDI nexusa leginkább egy és

³⁶⁰ Antonio MISSIROLI, *Bigger EU, wider CFSP, stronger ESDP? The view from Central Europe*, Occasional Paper 34, April 2002, Online: <http://www.iss-eu.org/occasion/occ34.html> (2004. február 20.)

³⁶¹ Simon SERFATY, *EU and NATO Enlargement for 2004*, Washington D.C., CSIS, Euro-Focus, Volume 7, Number 4, June 19, 2001, Online: <http://www.csis.org/europe/eurofocus/v7n4.pdf> (2004. március 7.)

³⁶² Bernard JENKIN, *Missile Defense and European Politics*, First Defence, 18 November 2002, p. 4-5, Online: <http://www.iss-eu.org/occasion/occ34.html> (2004. február 20.)

ugyanazon pénzérme két oldalának különbözőségével jellemezhető. E megközelítésből tulajdonképpen az következne, hogy az ESDP csupán csomagolásában tér el az ESDI-tól, s a tartalom ugyanaz. Bár az Unió nem tagadja a két kezdeményezés közötti hasonlatosságokat, a teljes analogizálást kategorikusan elutasítja. Az EU szerint az ESDP jóval tágabb, átfogóbb, ugyanakkor specifikusabb az ESDI-nál. Valójában az ESDI éppolyan részét képezi az ESDP-nek, mint ahogy a NATO-nak, vagy a washingtoni külpolitikának. Az érme-aforizma egyebek között a NATO- és EU-tagság eltéréseiből következően is erőltetettnek tűnik. Míg ugyanis az ESDP Svédországra, Finnországra, Ausztriára, vagy Máltára is vonatkozik, addig az ESDI Norvégiára és Törökországra is kiterjed. A NATO és az Unió bővítésére, de méginkább azok ütemezésére vonatkozó különböző tervek mindezt még összetettebbé teszik. Minthogy a két szervezet sem jelenlegi, sem pedig jövőbeli tagsága nem esik egybe, e kezdeményezések távlatai az egymástól való elkülönülés, ugyanakkor a szorosabb együttműködés irányába mutatnak.

A Szövetség és az Unió kezdeményezéseinek fejlődésében tekintélyes bonyodalmat idéznek elő a terminológiai különbségek.³⁶³ Ennek legfőbb oka, hogy ugyanazon területeket azonos logikával és módszerekkel közelíti meg, viszont más-más szakszókincssel illeti a két szervezet. Így például az ESDI és a DCI mint NATO-mozaik szavak gyakran konfrontálódnak az EU hasonló indítványaiival, az ESDP-vel és a HG-vel, vagy fordítva. Minthogy e kezdeményezések tartalmukat tekintve hasonlítanak, ellenben különmű célok érdekében munkálkodnak, inkább konkurálnak, semmint kiegészítik egymást. A két szervezet kapcsolatainak hosszú távú rendezése ezért e kettős értelmezés megszüntetése nélkül nem képzelhető el.

Az európai védelmi dimenzió formálódása folyamatában reálisan bekövetkező opció, hogy az ESDP-nek való megfelelés érdekében a jelenleg NATO érdekében mobilizált összegeket közvetlenül, vagy közvetve az európai országok átcsoportosítják az ESDP irányába. Az ESDP ezzel a jelenlegi NATO-költségvetés terhére épülne, ami az Egyesült Államok ellenszenvéhez, s így a transz-atlanti kötelék és a NATO meggyengüléséhez vezethet. Ilyen körülmények között akár az is előfordulhat, hogy Európa stratégiaváltására reagálva sem az Egyesült Államok, sem pedig Kanada nem lesz érdekelt a NATO közösségvállalásában, mivel az észak-amerikai biztonsági háló egyébként is jóval hatékonyabb, mint az európai. Tekintettel arra, hogy az Unió egyebek között biztonsági szempontból sem engedheti meg e nem kívánatos helyzet kialakulását, kiemelten fontos, hogy az ESDP fejlesztésének folyamatában az ESDP-NATO, EU-USA és EU-Kanada közti kapcsolatok folyamatosan a figyelem középpontjában legyenek. Mindez csak egy pragmatikus, de koherens munka-, forrás- és költségmegosztásra épülő együttműködés útján képzelhető el, ahol vezérlő elv az érdekek és költségek arányos megosztása és vállalása.

Az ESDP-NATO-hatáskörök tisztázása annál is inkább indokolt, mert egyáltalán nem egyértelmű, hogy mit érhetünk azon esetek alatt, „amikor a NATO nem kíván részt venni”. Az sem hoz közelebb a tisztánlátáshoz, ha úgy fogalmazunk: azon konfliktushelyzet, amikor az Egyesült Államok nem érdekelt, vagy nem áll módjában a konfliktus rendezése, s a műveleti kezdeményezést átengedi az EU-nak?³⁶⁴ Számtalan olyan konfliktus adódhat

³⁶³ Rainer SCHUWIRTH: *Military Dimension of the ESDP, Opening remarks*, XVIIIth International Workshop on Political-Military Decision Making in the Atlantic Alliance, Kronborg Castle, Copenhagen, Denmark, 24-27 May, 2001, Online: http://www.csd.org/2001Book/2001_chap6.htm (2003. november 15.)

³⁶⁴ *EU force takes over peace role*, The Guardian, March 31, 2003, On line: <http://www.guardian.co.uk/macedonia/story/0,7369,926210,00.html> (2004. március 7.)

ugyanis, amelyben sem az USA, sem a NATO, sem pedig az EU nem kíván részt venni. Mindazonáltal a 2003-as iraki válság is új megvilágításba helyezte e dilemmát. Élesen bebizonyosodott ugyanis, hogy az EU sem kívánja feltétel nélkül átengedni a kezdeményezést Washingtonnak, vagy a NATO-nak, mi több, ellenkezésével blokkolhatja is magát a cselekvést. Jóllehet az amerikai műveleteket *de facto* nem akadályozták meg, mégis jelentékeny nyomást gyakoroltak e diplomáciai manőverrel Amerikára. Abban az esetben, ha az EU-USA-NATO háromszögben megvalósulna egy világos hatáskör-megosztás, rendeződhetnének a felelősségi területek is, amellyel csökkenthetők lennének a politikai felhangok, s előtérbe kerülnének az érdemi műveleti ügyek.

Sokszor éri Európát az a vád, hogy az ESDP kialakítása mögött a valóságban nem a közös atlanti érdekek erősítésére való törekvések, hanem az önös európai hatalmi érdekek katonai alátámasztása húzódik. Ennek legszembetűnőbb jele, hogy az EU a NATO védelmi ernyője ellenére kezdett bele egy olyan új rendszer kiépítésébe, amely a szűkös költségvetés ellenére a párhuzamos struktúrákat és duplikációkat sem zárja ki. Úgy építi az ESDP-t, hogy saját maga még nem erősebb a NATO-nál, viszont pusztán létevel gyengíti azt. Az európai és transz-atlanti biztonság vitalitása tehát pontosan az ESDP által gyengébb ma. Ez ellen úgy érvel az Unió, hogy a kettősségek és párhuzamosságok csak akkor jelentenének valódi kettősséget és tékozlást a védelmi képességek kialakításában, ha Amerika és Európa azonos kockázati tényezőkkel szemben kívánna felkészülni. Mivel ez nem így van, és arra sincs garancia, hogy egy európai konfliktus-kezelésre Washington mindig, minden esetben áldását adná, a függetlenedés törvényszerű és egyben indokolt is. Ahogy azt a jelenlegi nemzetközi helyzet is sugallja, nem zárható ki az sem, hogy egyszerre két, vagy több helyen robbannak ki fegyveres konfliktusok, azok esetleg eskalálódnak, multiplikálódnak, akár nukleáris dimenziót öltenek, s az egyik válsággóc inkább az európai, a másik pedig az amerikai stabilitást veszélyezteti jobban. Mivel ilyen szituációban meg kellene osztani a rendelkezésre álló katonai eszközöket, jelentős bonyodalmat okozna, hogy ki, milyen erőkre és eszközökre tarthatna igényt saját védelme érdekében. A hasonló veszélyhelyzetek kezelésére szintén igazoltnak látszik az önállóbb európai képességek fejlesztése.

Az említett modell elősegíti azt, hogy megkíséreljük reálisan értékelnünk a válságkezelésről szóló európai és amerikai filozófiákban rejlő különbségeket. A válságkezelés és a kollektív védelem közötti határ meglehetősen nehezen értelmezhető határvonala ugyanis mindenképpen kritikus pontja a szövetségi kötelezettségeknek. Az EU-nak és az USA-nak, valamint az ESDP-nek és a NATO-nak ezért fel kell készülniük az olyan potenciálisan bekövetkező helyzetekre, amikor a szövetségi szerep nélkülözhetetlenné és mindenekelőttivé válik, és erős transz-atlanti kapcsolat nélkül a konfliktus kimenetele tragikussá válhat.

A transz-atlanti dilemma a rész és egész szintjén is konfrontáció-készséget mutat. A két szervezet rivalizálása ugyanis a tagállamok és az adott szervezet relációiban is előtűnik. Az adott államok – függően attól, hogy mely szervezetben tagok, vagy merre törekednek – éppúgy meglehetősen vegyes és változó magatartást tanúsítanak az adott szervezet irányába, mint bi- és multilaterális kapcsolataikban. E gyors és élénk politikai fordulatok rendkívüli dinamizmust kölcsönöznek a két szervezet viszonyának. Párosulva a kiforratlansággal, e pluralizmus inkább nehezíti a konszenzus elérését, mint hozzájárul ahhoz, s összességében nagyban bürokratizálja az előrehaladást is.

Tovább bonyolítja az európai biztonság alakulását az a két, egymással ellentétes folyamat, amelyben a Szövetség a rendelkezésre álló erők és eszközök racionalizálására

törekszik, míg az Unió egy teljesen új rendszer felépítésébe fogott.³⁶⁵ Ezt leginkább a NATO-ban és az EU-ban használatos védelmi tervezési rendszer és mechanizmus különbözősége ábrázolja legjobban. A NATO DCI és az EU HG célkitűzései nem csak hogy nem esnek egybe, hanem olykor egymás ellen is hatnak. A bizonytalanság legfőbb előidézője, hogy mindkét szisztéma – többé-kevésbé – ugyanazon forrásokra, a nemzeti képességekre építkezik, azonban érdekeik eltérőek.³⁶⁶ A transz-atlanti kapcsolatok ápolásához az ESDP és a NATO katonai tervezésének integrálása éppúgy elengedhetetlen, mint az amerikai rendszer NATO-standardizálása.

Bizonytalanság mutatkozik a két szervezet jelenlegi valós képességei, és jövőbeli realitásai vonatkozásában. A válságkezelés modern specifikumait ismerve megállapítható, hogy sem az ESDP, sem pedig a Szövetség nem rendelkezik olyan feltételekkel, amelyekkel egyedül képes lenne rendezni korunk jelentős konfliktusait.³⁶⁷ Egyfelől az önállóságból logikusan következik a saját és független forrásokra és képességekre való építkezés lehetősége, másfelől, továbbra sem tisztázott, hogy az Unió vállalásai és képességei miképpen lennének aktivizálhatóak az ESDP bázisán olyan incidensekben, amelyekben a NATO nem kíván részt venni, vagy nem érdekelt. A leggyengébb és egyben meghatározó láncsor – az 1999-es WEU-felülvizsgálat által is kiemelt – felderítő, a C3 és stratégiai szállítóképességek elégtelenségei. Pontosabban fogalmazva: éppúgy mint a NATO, az ESDP is abszolút mértékben függ az amerikai hírszerzési, a C3 és szállítási szolgáltatások elérhetőségétől. Mindaddig, míg az Unió és a NATO nem teremti meg e három stratégiai feltételt, a műveleti korlátok fennmaradnak, az önállóság gondolata pedig túlon túl önámításnak hat. Minthogy azonban e képességek kiépítése a legköltségesebb transz-atlanti és európai projekt, valószínűsíthető, hogy az Uniónak és a Szövetségnek még hosszú időn át alárendelt diplomáciát kell folytatnia Amerika irányába.

A hatékony és hiteles válságkezeléshez nélkülözhetetlen komplex gazdasági, politikai, katonai, valamint pénzügyi, humanitárius, segélyezési lehetőségek vonatkozásában úgyszintén a fenti séma igaz, ugyanis ezekkel is kizárólag az Egyesült Államok rendelkezik. Míg az Unió birtokában van a konfliktusok gazdasági körülményeinek kezeléséhez szükséges erővel, az ESDP képességbéli korlátjai miatt képtelen a hiteles politikai-katonai nyomásgyakorlásra. Ezzel ellentétben a NATO katonai mechanizmusa jóllehet alkalmas az azonnali beavatkozásra, a konfliktusok gazdasági spektrumainak lefedésére alkalmatlan. Az EU ebből a szempontból szintúgy az USA példájának adaptálására törekszik, azaz a válságkezelés teljes spektrumának kiépítését tűzte ki célul.

Összességében megállapítható, hogy az ESDP-NATO között ma fennálló dilemmák dialektikáját vélhetően egyfelől az európai cselekvési korlátok lebontásának és az autonómitás maximalizálásának fokozott igénye, másfelől az ESDP ellen ható érdekek összege dönti el. Minthogy ezek az erők meglehetősen tarkák, irányuk, intenzitásuk és időzítésük ingadozó, keresztreakciót eredményeznek, s inkább kioltják, semmint erősítik egymást. Mindez párosul a globalizáció és modernizáció okozta kiszámíthatatlansággal, s kézenfekvőnek tűnik, hogy e komplex bonyodalmakat csakis a rendszerezett és együttműködésen alapuló nemzetközi

³⁶⁵ George ROBERTSON, *Speech*, At the Winston Churchill Lecture, Luxembourg, 29 September 2003, Online: <http://www.nato.int/docu/speech/2003/s030929a.htm> (2004. március 7.)

³⁶⁶ Frank KRAMER, *NATO-EU Defense Planning*, United States Mission to the European Union, Brussels, October 18 2000, Online: <http://www.useu.be/ISSUES/kram1018.html> (2004. február 21.)

³⁶⁷ Alan GOROWITZ, *The EU & NATO: Harmonizing Efforts in Southeast Europe*, George C. Marshall Center for Security Studies and the German Foreign Office, April 7-10 2003, Berlin, Online: http://www.marshallcenter.org/site-graphic/lang-en/page-pubs-index-1/static/xdocs/conf/static/conf-report_8.pdf (2004. február 20.)

kapcsolatok által lehet megnyugtatóan kordában tartani. Bízható, hogy a nézetkülönbségek ellenére a brüsszeli és washingtoni politika ha a minimális szinten is, de mindeközben megőrizte a transz-atlanti kapcsolat működőképességét és a hajlandóságot a továbblépésre. Az új európai biztonsági rendszer építésénél ezért elsőbbséget élvez az átláthatóság és párbeszéd állandó fenntartása. Ami a konkrét kapcsolatokat illeti, a NATO lehetőségei és rendelkezésre álló eszközei racionalizálásának és az ESDP általi elérhetőségének biztosítása kulcsfontosságú elem. Az együttműködés fokozásával ugyanis jelentős mértékben csökkenthetők mind a források, mind pedig a bürokratikus szervezetek. A biztonságpolitikai konzultációs folyamat szorosabbá fűzése nélkül nem csak a transz-atlanti kapcsolatokban, hanem az európai kontinensen is jelentős törésvonalak megjelenésére lehet számítani.

Az ESDP ambíciói következtében generált átalakulás tehát hosszú távon befolyásolja mind maga az ESDP, mind pedig a NATO egzisztenciáját. Mivel az ESDP evolúciója még hosszú ideig a NATO bázisán halad, a két szervezet kapcsolata a belátható jövőben is a kölcsönös függőségen alapul majd.³⁶⁸ Ezt támasztja alá az a tény is, hogy Európa és a kapcsolódó perifériák biztonsági kihívásait az EU és a NATO csakis együttesen lesz képes megoldani, önállóan nem. Az EU-NATO kapcsolatok jövője tekintetében tehát valószínű, hogy mindkét szervezet figyelme a kölcsönös érdeklődésre számottartó kérdések megoldására irányul, lehetővé téve a legmegfelelőbb és leggazdaságosabb válaszadás meghatározását. Ebből az következik, hogy a formálódó európai biztonság- és védelempolitika továbbra is a jelenlegi NATO-képességekre építkezik majd, s hosszú távon annak elemét képezve válik önállóvá.

4.5. A transz-atlantizmus távlatai

A transz-atlanti kapcsolat minőségét leginkább a két hatalmi központ különböző külpolitikai érdekei és az abból fakadó különböző érdekérvényesítés képezi. A legszembeütőbb különbség az, hogy míg az Európai Unió szűken a kontinens és a kapcsolódó régiók biztonsági kihívásaira figyel, addig az Egyesült Államok a világ más térségeire, így Irakra, Afganisztánra, Észak-Koreára, Kínára és Oroszországra koncentrálnak inkább. Abban az esetben, ha az EU a már ma is nyújtott gazdasági teljesítményéhez igazítaná globális politikai szerepvállalását, a védelmi tervezésében is jobban közelítené az Egyesült Államokhoz. E folyamat azonban nem lehet sikeres a NATO tagadásával és az Egyesült Államok kizárásával. Nyugat-Európának ugyanis semmiképpen nem szabad elfelejtenie, hogy az Egyesült Államok a második világháború óta számtalan helyzetben bizonyította európai szövetségesei melletti elkötelezettségét. Így van ez ma is, amikor az európai biztonság tényleges garanciáinak túlnyomó többségét közvetlenül, vagy közvetve az amerikai védelmi potenciál tartja fenn.

Amerikának viszont mindenképpen tolerálnia kell az Unió önszerveződésének ellentmondásokkal tarkított folyamatát. Tekintettel arra, hogy ebben az evolúciós folyamatban az integráció éppolyan kulcskérdés, mint az autonómia, s a nyugat-európai erőmaggá válás kimenetele ma érzelmekkel terhes, a washingtoni diplomáciának a korábbiaknál is nagyobb aktivitást kell mutatnia Európában. Ez annál is inkább indokolt, mivel az európai kontinens hatalmi vetélkedésében az Egyesült Államok mindig is egyensúlyozó szerepet töltött be, s

³⁶⁸ François HEISBOURG, European Security: The Impact of the European Union's Security and Defence Policy, 4th international security forum Geneva Centre for Security Policy Foundation Council, Geneva, 15 November 2000, Online: <http://diplowizard.diplomacy.edu/tara/getxDoc.asp?IDconv=2492> (2004. február 19.)

annak ellenére, hogy az EU-t sokan egységes hatalmi centrumnak titulálják, alkotórészeinek eltérő érdekei, dinamikus koalíció-váltásai számottevő bizonytalanságot hordoznak magukban.³⁶⁹

Az egyesült Európa védelmi képességei kialakításának mikéntje kapcsán a legfontosabb kérdés, hogy melyik az az alternatíva, amely a legkisebb komplikációval és befektetéssel a leginkább járul hozzá az ESDP fejlesztéséhez úgy, hogy eközben érdemben elősegíti a transz-atlanti biztonság erősítését is. Abban az esetben, ha Európa egyfelől építene a haderő-kialakítás terén szerzett amerikai tapasztalatokra, másfelől a mennyiségi és minőségi célkitűzéseit az amerikaiakéhoz közelítené, akkor ezáltal csökkenhetné a fennálló jelentős aszimmetriát, illetve a különbségek ledolgozásával egyenes arányban növelhetné saját maga felelősségvállalásának mértékét is a világban. Washington is minden bizonnyal pozitívan fogadná ezt az opciót, hiszen így nem szorulna ki a térségből, kontroll alatt tarthatná a folyamatokat, valamint tehermentesülhetne a túlzott európai szerepvállalás alól is. Az ESDP fokozódó sikerének záloga tehát, hogy az EU, az Egyesült Államok és így a NATO is mielőbb tisztázza a két szervezet relációjában fennálló nyitott kérdéseket és koncentrálja a védelmi képességek kialakításához szükséges forrásokat.

Megszüntetésre vár a mindkét kontinensen gyakorlattá vált klikkszerű politizálás. Az elmúlt évek példái világosan alátámasztották, hogy az indulatokkal áthatott politikai retorika gyorsan leronthatja a gazdasági és politikai életközösséget, s könnyen erodálhatja a transz-atlanti kapcsolatokat. Az őszinte együttműködést nélkülöző politikai magatartás egyidejűleg rontja a transz-atlanti jövőképet és muníciót ad a hamis és demoralizáló irányzatok térnyeréséhez.³⁷⁰ Ésszerű lenne ezért világosan meghatározni azokat a területeket, amelyek az egyik, a másik, vagy mindkét fél számára aggályosak, s konkrét politikai megoldási alternatívákat ajánlani rájuk.

A transz-atlanti biztonság építésében tarthatatlan az Európa és Amerika, valamint az ESDP és NATO közötti választás kényszere. A vagylagos megközelítést a mindenkori szeparatista erők generálják, amellyel nem csupán a két kontinenst kapcsolják szét, hanem a két, ma még mindig egységet képező biztonsági dimenziót is mállasztják. Minthogy a transz-atlanti biztonság bármely pillérének megingása akár végzetes következményekkel járhat a másikra is, az indokolatlan feszültségkeltés nem csak veszélyes, hanem egyenesen végzetes is lehet.³⁷¹

A hektikusan alakuló ESDP-NATO kapcsolatok amplitúdó-kilengései csökkentésének nélkülözhetetlen előfeltétele ezért a biztonsági képességek kialakításának pragmatikus megközelítése és depolitizálása. Az idealisztikus, távoli politikai célok érdekében mozgósított védelmi képességek ugyanis elmaradnak a mai, reális veszélyhelyzetek orvoslásától, irreális változtatásokat igényelnek, és – ami a transz-atlanti kapcsolatok szempontból mindenképp baljóslatú lenne – a két szervezet eltérő karaktere miatt még jobban konfrontálnának

³⁶⁹ Dan GOURE: Memorandum, Alliance Project Seminar, Lexington Institute, July 3, 2003, Online: <http://www.lexingtoninstitute.org/alliances/030703.asp> (2004. február 21.)

³⁷⁰ Ronald ASMUS, Christoph BERTRAM, Carl BILDT, Richard BURT, Ivo DAALDER, Marta DASSU, Thérèse DELPECH, James DOBBINS, Steven EVERTS, Lawrence FREEDMAN, Philip GORDON, Charles GRANT, Ulrike GUEROT, Karl KAISER, Charles KUPCHAN, Christopher MAKINS, Dominique MOÏSI, Simon SERFATY, James STEINBERG, Fred van STADEN, Declaration On Transatlantic Relations: How To Overcome The Divisions, Online: http://www.cer.org.uk/pdf/Transatlantic_%20Declaration.pdf (2004. február 20.)

³⁷¹ Ibid.

egymással.³⁷² Mindkét szervezet legsürgetőbb feladata tehát a válságkezelő kvalitások, és azon belül is a várható hadműveleti feladatoknak megfelelő reagáló erők alkalmazhatóságának biztosítása.

A védelempolitikai közösségvállalás aspektusából az Uniónak két elvárásnak kell megfelelnie. A védelmi képességek kiépítését egyfelől úgy kell megvalósítani, hogy az EU-tagok önállóan is képesek legyenek a válságok kezelésére, egyúttal pedig hozzájáruljanak a Szövetség stratégiai koncepciójában megfogalmazott együttes kvalitásaihoz is. A másik oldalról viszont az európai haderő reagáló egységeit azzal a kettős rendeltetéssel kell verbuválni, hogy a petersbergi feladatok ellátása mellett, azon túl, akár önvédelemre is képesek legyenek. Ezzel teljesülhetne be az európai biztonság építésének optimalizálása, azaz ezáltal kapcsolódna össze az európai védelmi dimenzió az atlantival, valamint az Unió aktuális védelmi céljai a jövőbeliekével.

Az ESDP erősödésével felvetődik a jelenlegi biztonsági architektúra átalakításának szükségessége. Ez nem jelent mást, mint az ESDP beillesztését a jelenlegi szervezetek közösségébe, valamint magának az európai biztonsági felépítmény feladat- és hatásköreinek újradefiniálását. A konkrét tennivalók között szerepel, hogy az ESDP katonai képességek kialakítását a már meglévő, a NATO-tagok által felajánlott erőkre alapozzák.³⁷³ Ezzel a nemzetek és a NATO-kapcsolatok közé ékelődne be az Unió úgy, hogy összefogná a jelenlegi uniós szövetségesek erőit. Annak ellenére, hogy a NATO ereje ezáltal nem csökkenne, s a konkurencia helyett világos rendszerbe kerülnének a NATO-ESDP közötti kapcsolatok, Európa tekintetében továbbra is kétdimenziós maradna a biztonság. Nem egyenlő biztonsági garanciában részesülnének a nem EU-tag szövetségesek, a nem NATO-tag EU, valamint a kívülálló országok, azonkívül e rendszer természetéből az is adódik, hogy még hosszabb ideig duplikálna és párhuzamosan működne számos alrendszer. Az említett negatív tényezők ellenére mégis e megoldás jelenthetné a kibontakozás lehetőségét az elszigetelődéssel, vagy a biztonság szavatolása érdekében indított szabad versennyel szemben.

Az ESDP-nek tehát az európai katonai képességek erősítését, nem pedig a transzatlanti kapcsolat gyengítését kell szolgálnia. Az Unió biztonsági kezdeményezéseinél ezért célszerű vélelven tekinteni, hogy azok nem rekeszthetik ki a NATO-t, s egyben nem is helyettesíthetik azt. E jelmondat megvalósításával egyszerre juthatna kifejezésre az önállóság és a szövetségi szellem, az európai felelősségvállalás és a transzatlanti elkötelezettség.³⁷⁴

Központi összefüggés az Egyesült Államok és európai szövetségei között fennálló technológiai szakadék csökkentésének szakmai megoldása. A ma fennálló helyzet az alábbi három alapvető irányba haladhat tovább: egyrészt a fejlettségbeli különbségek olyan mértékben növekedhetnek, ami végveszélybe sodorja a Szövetség együttes katonai fellépését. Ez végső soron a katonai képességek oly mértékű tartós eltérését eredményezné, amikor már a hadviselés alapvető doktrinális szétválása is bekövetkezhetne az Atlanti-óceán két partja között. Abban az esetben, ha az Unió nem tesz sürgős lépéseket e lemaradás lefaragására, az hatványozottan nő majd, s a késedelem a belátható időben nem lesz behozható. Másrészt –

³⁷² Bernard JENKIN, *Missile Defense and European Politics*, First Defence, 18 November 2002, p. 4-5, Online: <http://www.iss-eu.org/occasion/occ34.html> (2004. február 20.)

³⁷³ Karsten VOIGT, *A German Perspective on ESDP and NATO*, EuroForum, Volume 3, No. 1, CSIS, January 31 2001, Online: <http://www.csis.org/europe/euroforum/v3n1.pdf> (2004. február 20.)

³⁷⁴ Gareth HARDING, *Analysis: EU defense plans cause stink*, UPI, The Washington Times, Online: <http://washingtontimes.com/upi-breaking/20031202-120729-5479r.htm> (2004. január 22.)

ennek tarthatatlanságát felismerve – az európai szövetségesek fokozhatják hadiipari együttműködésüket és az erőforrások hatékonyabb kihasználását lehetővé tevő egyéb kooperációs kezdeményezéseiket, amelynek segítségével apránként megkísérelhetnek felzárkózni az amerikai szintre. Ez az alternatíva azonban mind forrás, mind valós politikai szándék hiányában szinte kivitelezhetetlen. Az amerikai fejlesztési ráfordítás ugyanis többszöröse az európainak, gazdaságossági mutatói pedig még annál is jobbak. Harmadrészt az ESDP önmegvalósításának fázisaiban először azoknak a kevésbé költségigényes képességeknek a megerősítését tűzné ki célul, amelyekkel az USA nem rendelkezik, vagy hol gyenge, így egészítvén ki az amerikai kapacitásokat. Ezáltal teremtődne meg hosszabb időre a kölcsönös ráutaltság, s erősödne az együttműködés bázisa. Ez utóbbi opció esetén sem mentesülhet ugyanakkor az Unió az önvédelmi képességek minimális kiépítésének terhe alól.

Mindennek egyik megoldási alternatívája lehet, hogy a katonai fejlesztési irányokat mind az ESDP-n belül, mind pedig az EU-USA és ESDP-NATO relációkban harmonizálnák, megosztanák, esetlegesen integrálnák. Ha ugyanis az európai és/vagy az atlanti haderők ugyanazon eszközöket és fegyverzeteket használnák és az egyéb haditechnika is szabványosítva lenne, akkor azok jóval nagyobb mennyiségben és sokkal nagyobb piac számára készülhetnének, ami nagymértékben csökkentené az árakat.³⁷⁵ Ezzel egyidejűleg teljesülhetne az olyannyira áhított hadiipari kompatibilitás, amely nagyban elősegítené a műveletekben résztvevő multinacionális erők együttműködését is, valamint megindulhatna az ESDP felzárkózása.

Elemi fontossággal bír a geostratégiai és funkcionális feladatmegosztás ügye. Meghatározásra szorul, hogy a válságok kapcsán mely szervezet hol, és milyen módon vállaljon felelősséget. A NATO-stratégiában, valamint az EU elnökségek során többször megerősített petersbergi feladatokban kifejezésre jutó válságkezelés ugyan alapvető hatáskörre emelkedett, homályban maradt azonban, hogy mely szervezet mely régiókért vállal felelősséget, és – egy adott válság idején – miképpen oszlanak meg a funkcionális feladatok. E feladatok értelmezése megköveteli a tervezési és műveleti egységek együttműködését és mindenképpen ahhoz járul hozzá, hogy élénküljön a kommunikáció és konzultáció a döntéshozatali mechanizmusokban. A Szövetség tervezési és műveleti eljárásainak adaptálásával az ESDP nagymértékben felgyorsíthatná saját maga fejlődésének ütemét, míg a Szövetség is profitálhatna a kiegyenlítettebb európai tehervállalásból. A jól elhatárolható NATO- és EU-feladatok listájának elkészítésével tehát világossá válnának a katonai együttműködés ismérvei, s így transzparenssé válhatna a két szervezet anélkül, hogy marginális szerepet erőltetne a másik szervezetbe nem tartozók számára.³⁷⁶

A stratégiai partnerség elmélyítését, a cselekvőképesség és az interoperabilitás fenntartását erőteljesen szolgálnák a közösen vezetett missziók. Ennek érdekében közelítésre szorulnak a válságok megítélésének politikai normatívái, valamint hasznos lenne egy közös akcióterv kidolgozása a részvétel mennyiségi és minőségi megosztására, valamint az együttműködésre. Ez ugyancsak elősegítené a félreértések tisztázását és közös irányba terelhetné az erő kifejtést.

³⁷⁵ Roxana TIRON, European Firms Energizing U.S. Defense Market, Industry executives predict EADS will in time win more Pentagon contracts, December 2002, online: <http://www.nationaldefensemagazine.org/article.cfm?Id=997> (2004. február 20.)

³⁷⁶ Ahto LOBJAKAS, NATO: Defense Ministers Meeting Overshadowed by EU Military Plans, Radio Free Europe, Online: <http://www.rferl.org/features/2003/12/02122003172958.asp> (2004. január 22.)

Egymással egyeztetett álláspont szükséges a két szervezet integrációs stratégiáinak kölcsönös elismerésére. Itt külön egyeztetést igényel az aspiráns országok haderőreformjainak eredményorientált támogatása, még akkor is, ha bizonyos ország csak az egyik szervezetbe nyer felvételt.³⁷⁷ Megkülönböztetett, ugyanakkor szorosan koordinált tanácsokat igényelnek a most még meg nem nevezett nemzetek integrációs erőfeszítései is. A következetes, egybehangzó, ugyanakkor az egyes nemzetekre szabott szubvenció és állandó ellenőrzés ugyanis nem csak az egyes szervezet, de a transz-atlanti párbeszéd és egymásrautaltság szempontjából is nélkülözhetetlen.³⁷⁸

Összességében megállapítható, hogy egy stabil Európa elképzelhetetlen kiegyensúlyozott transz-atlanti kapcsolatok nélkül mind a katonai képességek, mind a nemzetközi politika terén. Kívánatos tehát megtalálni a megfelelő arányt, amely lehetővé teszi a folyamat egyes részeinek kiegyensúlyozott fejlődését, a stabilitás fenntartását, valamint a védelmi rendszerek hadrafoghatóságát. Nagy biztonsággal valószínűsíthető mindazonáltal, hogy az EU-USA és az ESDP-NATO-kapcsolatok továbbra is számottevő változásoknak néznek elébe, amelyek az Unió erőközponttá válása és az USA relatív világhatalmi pozícióvesztése által gerjesztődnek. Ami az Uniót illeti, a perspektivikus prosperitást három stratégiai dimenzió, a belső intézményi reform és racionalizálás, a döntéshozatali rend hatékonyabbá tétele és egyszerűsítése, valamint az expanzióra és a bővítésre vonatkozó elgondolások teszik tényszerűvé. Az Unió és az Egyesült Államok, valamint az ESDP és a NATO közötti érdekellentétekkel tehát még hosszú ideig számolni kell e folyamatban. A biztonsági komplikáció intenzitása tehát attól függ, hogy az európai gazdasági és későbbi politikai tényerést az Egyesült Államok miképpen tudja politikailag tolerálni, s az Unió által igényelt "partnerséget" elfogadni akkor, amikor már ma is látszik, hogy az a további amerikai befolyás csökkenéséhez és az európai erőközpont növekedéséhez vezet. Az EU ambíciója emellett az, hogy autonóm módon legyen képes saját érdekérvényesítését gyakorolni, és ne legyen kiszolgáltatva sem az amerikai bel-, sem pedig a külpolitikai események alakulásának. E paradoxon kiküszöbölése a külpolitikai célok közelítése és a szorosabb együttműködés révén valószínűsíthető meg, amelyben kulcsszerepet játszanak a biztonsági, védelmi, katonai elemek.

4.6. Atlanti mérleg

Jóllehet a transz-atlanti kapcsolatok jövőjének prognosztizálása nem lett könnyebb ma sem, az e fejezet elején feltett kérdésekre adott mindenkori válaszok mindenképpen hozzásegítenek a téma egy adott időpillanatban történő megbízhatóbb körülírásához. Ennek megfelelően a transz-atlanti kapcsolatok az alábbiak szerint értékelhetők napjainkban:

Mindenekelőtt megállapítható, hogy egyik fél sem tesz meg sem mindent, sem pedig eleget ahhoz, hogy a transz-atlanti vita alábbhagyjon. Ennek talán legfőbb oka, hogy korunk relatíve kevésbé intenzív biztonsági kihívásai közepette mindkét fél "megengedheti magának", hogy figyelmen kívül hagyva a közös gazdasági érdeket, olyan alternatívák után

³⁷⁷ Three New Books, NATO and Central Europe, Staff-prepared summary of the EES non discussion with Jeffrey SIMON, Senior Research Fellow, Institute for National Strategic Studies, National Defense University, January 14, 2004, Online: http://wwics.si.edu/index.cfm?topic_id=1422&fuseaction=topics.event_summary&event_id=53211 (2004. január 22.)

³⁷⁸ Louis R. GOLINO, For Europeans. A Force Of Their Own, New York University, September 28, 1999, Online: <http://www.nyu.edu/globalbeat/syndicate/Golino092899.html> (2004. január 22.)

kutassanak, amelyek révén még inkább függetleníthetik magukat a másiktól. E folyamatban azonban kiszámíthatatlan, hogy miközben egymástól távolabb kerülnek, kihez kerülnek közelebb, s annak következtében milyen új szövetségek jönnek létre, és azok milyen hosszan maradnak meg. Tekintettel arra, hogy az EU-USA eddigi kapcsolatai bizonyítottan inkább hozzájárultak a transz-atlanti régió biztonságához, semmint instabilitást eredményeztek, az új utak keresésénél mindenképpen fennáll az a veszély, hogy a korábbi biztonsági komfort csökkenhet. Az, hogy az "aki mer, az nyer", illetve a "járt utat a járatlanért el ne hagyj" alternatívák közül melyik győzedelmeskedik, az a jövő kérdése. Az viszont kétségtelen, hogy a potenciálisan bekövetkező, akár végzetes veszélyek és a törékeny biztonsági egyensúly megbontásának kísértése megbosszulja magát.

Arra a kérdésre, hogy egyáltalán kell-e tennie valamit is a két félnek annak érdekében, hogy a transz-atlanti párbeszéd fennmaradjon, a válasz egyértelműen igen. Ennek elsődleges oka, hogy egyáltalán nem biztos, hogy a jövőben is abban a luxusban lesz része mindkét félnek, hogy energiáit az egymástól való függetlenedésbe, semmint a közösségvállalásba fektesse be. Az összekülönbözés kontroll nélkül engedése ugyanis azzal a következménnyel járhat, hogy továbbra is értékes energiák vonódnak el fontos területektől, a mai nézeteltérések ellenségeskedésbe csaphatnak át, aminek következtében később még nehezebb lesz visszaállítani a korábbi egyensúlyt. Mindennek folyományaképpen kezdetét veheti egy olyan ördögi spirál, amely megállíthatatlanul korrodálja az EU-USA kapcsolatokat, mígnem teljesen egymás ellen hangolja.

Tekintettel arra, hogy az EU és az USA biztonsága és ereje együttesen erősebb, mint külön-külön, semmi nem indokolja, hogy a különutas politikák a másik rovására menjenek. Azok ugyanis összességében gyengítik és még sebezhetőbbé teszik a biztonság amúgy is törékeny kondícióját Európában éppúgy, mint az észak-atlanti régióban. A történelem példái bizonyítják, hogy könnyen és bármikor bekövetkehetnek olyan nemzetközi szituációk, amikor a demokratikus világrendet támadás éri, s éppúgy, mint eddig olyan sokszor, ismét csak egymásra lesznek utalva. Az EU és az USA külpolitikájának ezért mindenképpen tolerancia-késznek kell lennie egymás irányába.

Annak érdekében, hogy a jelenlegi ellentétek csökkenjenek, meg kell találni azokat a kapcsolódási pontokat, amelyek előtérbe helyezésével közös irányba fordíthatók a két hatalmi centrum érdekei, s a mai emocionális nézeteltérések is tompíthatók. E közös pontok mindenképpen a gazdasági, kereskedelmi, ipari, kulturális és tradicionális közösségvállalásban találhatók meg.

Ami a transz-atlanti kapcsolatok biztonsági és védelmi dimenzióját illeti megállapítható, hogy az ESDP formálódása ma nem erősíti az EU-USA kapcsolatokat. Ennek elsődleges oka, hogy az ESDP a ma jobb, hatékonyabb és tényleges biztonsági garanciákat nyújtó NATO mellett, sokszor az ellen építkezik, amely összességében az amerikai biztonságot – közvetve ugyan, de – fenyegeti. Nem könnyű választ adni arra az amerikaiak által feltett kérdésre, hogy miért kell akkor egy új biztonsági intézmény kiépítésébe fogni, amikor egyfelől korunk biztonsági kihívásai fokozott veszélyt hordoznak magukban, másfelől – éppen emiatt – a NATO erodálásának megengedése több mint felelőtlenység. Az EU érvelése szerint mivel a transz-atlanti és az európai biztonság erősen Amerika-függő, s mert számolni kell olyan biztonsági kockázatokkal is, amikor az EU-t és az USA-t egyszerre éri támadás, aminek következtében az amerikai védelmi potenciál prioritása nem feltétlenül Európa lesz, az EU-nak gondoskodnia kell saját biztonsági garanciáiról. Ez azonban nem jelenti azt, hogy annak kiépítésének akár az USA, akár a NATO ellen kellene irányulnia. Különösen fontos

ezért, hogy az ESDP formálódása lehetőség szerint soha ne rontsa a transz-atlanti és/vagy európai biztonság mindenkori értékét. Ennek talán legcélravezetőbb eszköze az "elkülöníthető, de nem különálló" elv alkalmazása, ami nem jelent mást, minthogy az ESDP éppúgy erősödjön az EU-ban, mint ahogy az európai pillér erősödik a NATO-ban.

Összességében megállapítható, hogy a transz-atlanti kapcsolat minőségének alakulása ma a "se veled, se nélküled" paradoxon mentén halad folyamatosan, amely egyben számottevő dinamikát is kölcsönöz e viszonyoknak. A pozitív kimenetelű megoldásra való törekvéssel e fejezet a "sokkal több az, ami egyesíti, mint ami szétválasztja Európát és Amerikát" elvet támogatja.³⁷⁹ Tényszerű ugyanis, hogy korunk válságai és biztonsági kihívásai felett az EU és az USA, a két hatalmi mag csakis együttes erővel és közös jövővel arathat sikert. Az egymástól különállóan, esetleg egymás ellen irányuló energiák mindenképpen negatívan befolyásolják a két államközösség sikerességét éppúgy, mint a régió biztonságát. Ha igaz az, hogy ma sokkal több gazdasági és politikai indok tarja össze a két kontinenst, mint ami szétválasztja, akkor az is evidensnek hat, hogy az egymás elutasítása is nagyobb energiákat igényel, mint az egységben maradás.³⁸⁰ A két hatalmi mag ellenségeskedésének szítását tehát nem indokolja semmi. Minden, ami a transz-atlanti kapcsolatok megbontására irányul, az nem csupán indokolatlan és felelőtlen ma, hanem egyben rendkívül veszélyes is, hiszen az nem csak Európa és az atlanti térség, hanem a globális biztonság egyensúlyára is végzetes hatása lehet.

³⁷⁹ Christopher PATTEN, America and Europe: An Essential Partnership, Chicago, Chicago Council on Foreign Relations, European Union in the US, 3 October, 2002, Online: <http://www.eurunion.org/news/speeches/2002/021003cp.htm> (2004. március 7.)

³⁸⁰ Ronald ASMUS, Christoph BERTRAM, Carl BILDT, Richard BURT, Ivo DAALDER, Marta DASSU, Thérèse DELPECH, James DOBBINS, Steven EVERTS, Lawrence FREEDMAN, Philip GORDON, Charles GRANT, Ulrike GUEROT, Karl KAISER, Charles KUPCHAN, Christopher MAKINS, Dominique MOÏSI, Simon SERFATY, James STEINBERG, Fred van STADEN, Declaration On Transatlantic Relations: How To Overcome The Divisions, Online: http://www.cer.org.uk/pdf/Transatlantic_%20Declaration.pdf (2004. február 20.)

5. fejezet

”Eufunkció”³⁸¹: az európai integráció súlypontjai

Viharban születik az új világ.
Conrad Ferdinand Meyer

Európa jelenlegi történelmi korszakát a Szovjetunió, a Varsói Szerződés és a KGST felbomlása, és a német újraegyesítést követő demokratizálódási folyamat, valamint a mindezzel együtt meginduló dinamikus dezintegrációs és integrációs erők konszolidációja jellemzi. Míg a kilencvenes évek első felében a dezintegrációs törekvések messze intenzívebben és katartikusabban jelentkeztek, addig az évtized második felében a dezintegráció integrációba csapott át, s az mind Kelet-, mind Nyugat-Európában, valamint az Egyesült Államokban is sarkalatos kérdéssé nőtte ki magát. Részben elfogadván azt hogy „az integráció egy folyamat, valamint egy végleges állapot is egyben” e fejezet mellett érvel, hogy az európai biztonság alakulásának vizsgálata során az integrációt sokkal inkább egy folyamatnak, semmint végleges stádiumnak célszerű tekinteni.³⁸² Ez nem csak az nemzetközi szervezetek, hanem az egyes államok szintjén is igaz. Az európai integrációt serkentő energiák két központi erőforrásból, egyfelől az EU és a NATO integrációs stratégiái, másfelől az aspiráns országok érdekeinek dialektikájából gerjesztődnek.

A mai európai dezintegrációs és integrációs folyamatok a mesterséges határaitól megszabadult Európában zajlanak, amelynek két alapvető intézménye, vagy inkább dimenziója az Európai Unió, illetve az Észak-atlanti Szerződés Szervezete. Tekintettel arra, hogy az előző egy európai kompetenciájú gazdasági, társadalmi, politikai, biztonsági tömörülés, az utóbbi pedig inkább politikai, biztonsági, katonai, s felelősségét tekintve tulajdonképpen felöleli az egész északi féltekét, a két integrációs mag – természetéből adódóan – nem fuzionálható egymással. Mivel a politika, a gazdaság és a társadalom funkcionális területei ma dominálnak a biztonság és védelem felett, az európai integrációs folyamatban az EU a primer tömörülés. Az Unió elsődlegességét mindazonáltal az is bizonyítja, hogy annak fejlődési folyamatában a szupra- és szupernacionális fejlődési fázisok bekövetkezte nemcsak hogy megváltoztatja az Unió-tagok jogállását a NATO-ban, hanem azzal egyidőben merőben újszerű érdekrendszert és biztonsági körülményeket teremt a kontinensen. Másként fogalmazva: a NATO jövője több szempontból függ az Uniótól, mint fordítva. Az EU szempontjából ezzel együtt a NATO továbbra is fontos de mindenképpen alárendelt tényezővé degradálódik, miközben minden bizonnyal több ponton konfrontálódik az Unióval a funkcionális területeken. E körülmények közepette az eufunkció elemi fontossággal esik latba.

5.1. Az európai integráció hullámai

Az európai integráció a XX. század nemzetközi kapcsolatainak egyik legmeghatározóbb folyamata. Ki gondolta volna akárcsak fél évszázaddal ezelőtt, hogy Európa – és annak szívében a két ősellenség: Franciaország és Németország – annak

³⁸¹ **eufunkció** *lat el., szoc* társadalmi cselekvések v. intézmények jótékony hatása mások működésére, BAKOS Ferenc: *Idegen szavak és kifejezések kéziszótára*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1999, p. 228.

³⁸² Graham EVANS, Jeffrey NEWNHAM, *The Penguin Dictionary of International Relations*, Penguin Books, London, 1998, p. 253.

érdekében mobilizálná erőforrásait, hogy az emberiség történetének legsikeresebb nemzetközi intézményét hozzák létre? 2004 májusáig az Európai Unió 380 millió, azt követően pedig mintegy 20 százalékkal több, 480 millió főt számláló, azaz majd' félmilliárdos egységes és integrált piacot teremtett.³⁸³ A maga 25 tagállamával az EU a világ talán legdominánsabb jogi, gazdasági és szociális intézményévé vált mára. Az Európai Unió tevékenysége a kollektív piaci liberalizációtól és pénzügy stabilizációtól kezdve, a közös környezetvédelmi, kutatás-fejlesztési és technológiai, bevándorlási direktívák érvényre juttatásán át a közös kül- és biztonságpolitika kialakításáig felöleli a társadalmi-politikai és gazdasági élet szinte egészét.³⁸⁴ E sikerek azonban nem egyik napról a másikra jelentek meg, hanem a második világháborút követő hosszú évtizedek folyamán, graduálisan tökéletesedtek integrációs hullámok formájában.

Amíg az ötvenes évek óta a Szovjetuniót és a keleti tömböt a sorozatos válságok jellemezték, addig a nyugat-európai egység és az integráció lendülete sosem látott dinamikát öltött. Az Unió elődje 1957. március 25-én hat alapító tagállam, Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, Németország és Olaszország részvételével aláírta a Római Szerződést, amely életre hívta az Európai Gazdasági Közösséget. Az alapítást követően először 1973-ban az északnyugat-európai térség (az Egyesült Királyság, Írország és Dánia), majd 1981-ben a délkelet-európai régió (Görögország) csatlakozott. Az ibériai országok (Spanyolország és Portugália) 1986-ban bekövetkezett integrációjával a délnyugat-európai, 1995-ben pedig Ausztria és az észak-európai térség (Svédország és Finnország) csatlakozására került sor.³⁸⁵

1998 márciusában az Unió csatlakozási tárgyalásokat kezdett több volt kommunista ország kormányával: Csehországgal, Észtországgal, Lengyelországgal, Magyarországgal, és Szlovéniával és Ciprussal. Két esztendővel később a tárgyalások kibővültek Bulgáriával, Lettországgal, Litvániával, Máltával, Romániával és Szlovákiával.³⁸⁶ Az Európa Tanács 2002 decemberi, koppenhágai döntése értelmében 2004-ben 10 ország, 2007-ben pedig további 2 ország csatlakozhat az Unióhoz.³⁸⁷ E döntést az Unió thessaloniki csúcsertekezlete erősítette meg 2003-ban, amikor a három balti állam, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország, Szlovénia, Málta, és Ciprus konkrét meghívást kapott.

Az Unió két legnagyobb tagjelöltje a belátható jövőben Törökország és Ukrajna. Törökország és az EU között 1999-ben megkezdett csatlakozási megbeszélések máig nem hoztak egyértelmű eredményt. Az ország jogrendszere, s az emberi jogok, különösen Ankara kurd-kisebbségpolitikája terén Brüsszel számos kivetni valót talált, ezért úgy döntöttek, hogy 2004 decemberében újra vizsgálják az ország felkészültségi mutatóit. Ukrajna EU-csatlakozását még több kétely kíséri. Az ország 50 milliós lakosságának alacsony életszínvonala, a kommunista örökség, az orosz befolyás, s a Kucsma elnök által beígért reformok elmaradása mind njobban kitolják az ország reális EU-csatlakozásának reális esélyét. Mindezzel együtt az Unió Ukrajnának folyósítja a legnagyobb anyagi támogatást, ami 1991-1999 között összesen mintegy 3,72 milliárd dollárt tett ki.³⁸⁸

³⁸³ [The European Union Embarks on Expansion](http://edition.cnn.com/SPECIALS/2000/eurounion/story/enlarge/), The Changing Face of Europe, CNN Specials, Online: <http://edition.cnn.com/SPECIALS/2000/eurounion/story/enlarge/> (2004. február 21.)

³⁸⁴ Andrew MORAVCSIK, *European Integration: What Future for Europe and the U.S.?*, New York, Foreign Policy Association, Great Decisions, 1997, p. 47.

³⁸⁵ BABOS Tibor, „EU: körkérdés”, Budapest, Népszabadság, 1998. november 10.

³⁸⁶ [The European Union Embarks on Expansion](http://edition.cnn.com/SPECIALS/2000/eurounion/story/enlarge/), The Changing Face of Europe, CNN Specials, Online: <http://edition.cnn.com/SPECIALS/2000/eurounion/story/enlarge/> (2004. február 21.)

³⁸⁷ Ibid.

³⁸⁸ Ibid.

1988 mérföldkő az "újkori" európai integráció történelmében. Az EC hannoveri csúcstalálkozóján elfogadták a Gazdasági és Pénzügyi Unióra vonatkozó francia-német indítványt, amelyben először esett szó az egységes, közös valuta bevezetésének igényéről.³⁸⁹ Két évvel később, a dublini csúcstalálkozón került napvilágra: kormányközi tárgyalássorozat indítanak az Európai Politikai Unió hatástanulmányozására. Az Európai Unió 1991-ben Maastrichtban látott napvilágot, amely esemény tulajdonképpen záróakkordja volt a bipoláris világrend utáni multipolaritás egyik legerősebb hatalmi centruma létrejöttének. A hidegháború utáni európai politikát a 'felvétel' és 'kizárás' dilemmái dominálták. Kiket és mely régiókat kellene felvenni a legfőképpen Nyugat-Európában kialakult intézményi klubokba? Ennek következményeképpen: kiket kellene kizárni és miképpen legyen az indokolva?³⁹⁰

Az EU azonban nem kifejezetten "csak" gazdasági projekt. Az alapítók felismerték, hogy a modern világban Európa nemzeteinek egyesíteniük kell erőiket annak érdekében, hogy képesek legyenek kezelni azokat a problémákat, amelyek túlmutatnak a nemzeti határokon.³⁹¹ Az Európai Közösség maastrichti csúcstalálkozója az alábbi fő területek köré csoportosította integrációs célkitűzéseit: a politikai, gazdasági és pénzügyi unió megvalósítása, a közös szociális normák kialakítása, a regionális közigazgatás megteremtése, valamint az Európai Unió megalapítása. Az EU felépítményét ugyanakkor kezdetben három pillérré alapozták: az első az EC egész addigi intézményi gyakorlatát, a második a külügyi, biztonságpolitikai és katonai, a harmadik pedig a bel- (kormányközi), és igazságügyi, feladatokat foglalta magába.

5.2. Az euroatlanti integráció hullámai

A NATO-integráció nem csak gazdasági, politikai, de történelmi szempontból sem igazán említendő egy lapon az európaival. A NATO 12 alapító tagállama (Belgium, Dánia, Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia, Izland, Kanada, Luxemburg, Norvégia, Olaszország, Portugália és az USA) által 1949-ben aláírt Washingtoni Szerződés és annak első három bővítési hulláma mögött kifejezetten katonai tényezők játszottak szerepet.³⁹² A hidegháború eszkalálódása folyamatában a NATO először 1952-ben Görögországot és Törökországot, majd 1955-ben a Német Szövetségi Köztársaságot, végül pedig 1982-ben Spanyolországot integrálta magába.³⁹³

A Varsói Szerződés elenyészését követően a NATO politikája jelentős fordulatot vett. A katonai tényezők relatíve háttérbe szorulásával a Szövetség a politikai, azon belül is a demokratikus viszonyok elmélyítése és védelme mellett állt ki. Ennek jegyében 1994-ben meghirdette a Partnerség a Békéért Programot, s az abban való aktív és eredményes tevékenység eredményeképpen 1999-ben, a szervezet ötvenedik évfordulóján – sorrendben a negyedik integrációs hullámot képezve – felvette sorai közé a Cseh Köztársaságot, Lengyelországot és Magyarországot. A 19-ek jövőbeni gyarapodását a Szövetség 2002-es prágai csúcserkeztetének döntése vetítette előre, amely szerint a három balti állam,

³⁸⁹ Erik JONES, The Politics of EMU, Ronald TIERSKY, Europe Today, National Politics, European Integration, and European Security, Oxford, Rowman & Littlefield Publishers, INC., 1999, pp. 285-287.

³⁹⁰ Stuart CROFT, John G. REDMOND, Wyn REES, Mark WEBBER: The Enlargement of Europe, Manchester University Press, Manchester, 1999, p. 1.

³⁹¹ Christopher PATTEN, America and Europe: An Essential Partnership, (Chicago, Chicago Council of Foreign Relations, 2002. október 3.), Online: <http://www.eurunion.org/news/speeches/2002/021003cp.htm> (2003. június 2.)

³⁹² NATO Handbook, (Brussels, NATO Office of Information and Press, 2001), p. 29.

³⁹³ BABOS Tibor, "NATO: körös kérdés", (Budapest, Magyar Hírlap, 1997. július 8.)

Szlovákia, Szlovénia, Románia és Bulgária, azaz mindösszesen 7 kelet-európai volt kommunista állam kapott meghívást.³⁹⁴

Míg az 1999-es NATO-bővítés mögött az alábbi négy indok állt: (1) a NATO erősebbé válik, (2) elmélyíti a kelet-európai demokráciák átalakulását, (3) stabilizálja a térséget, valamint (4) végérvényesen megszünteti a sztálini választóvonalat, a 2004-es expanzió már teljesen új teóriákra épül.³⁹⁵ A 2004-es NATO-bővítés mellett szóló érvrendszer már sokkal jobban leegyszerűsödött: a legfontosabb cél a nemzetközi terrorizmus elleni összefogás, valamint az európai stabilitás elmélyítése lett.³⁹⁶

Tény, hogy a "pozitív" európai integrációs folyamatok nélkül Európa, az Unió, a NATO, illetve a kontinens egyetlen országa sem lenne képes világméreteken prosperálni. Ennek elsődleges oka egyrészt, hogy a jelenlegi európai nemzeti és szövetségi gazdaságok nem képesek önerejükkel megszerezni azokat a többletenergiaikat, amelyek a regionális és szélesebb értelemben vett európai együttműködésből nyilvánvalóan adódnak; másrészt pedig, amennyiben az említett kontinentális együttműködés nem mélyül el kellőképpen – vagy netán megtorpan –, akkor törvényszerűen újabb gazdasági, politikai, társadalmi, kulturális és egyéb instabil területek, töréspontok jönnek létre Európában, amelyek újabb és újabb mesterséges stabilizációs intézkedéseket igényelnek majd. Következésképpen: miután a stabilizációs-és/vagy a válságkezelés jóval több ráfordítást igényel, mint a fejlesztési, vagy a megelőző kiadások, az Európai Uniónak, a NATO-nak, valamint az aspiráns országoknak elsősorban a stabilizációba, a fejlesztésekbe, összességében pedig a jövőbe kell investálnia forrásait. Ez lehet a garancia arra, hogy a kellő ütemű fejlődés elmaradása következtében kialakuló destabilizáló tendenciák csökkenjenek, kiküszöbölődjenek, s a pozitív irányú trendekre való befolyás növekedhessen.

A változó világ változó Európájában mindkét szervezet csak egységesen, egyúttal a tagországok szintjén az egyes érdekek harmonikus egyensúlya révén lehet globálisan versenyképes a jövőben. Az Európai Unió és a NATO 2004-es nagy arányú bővítésének tudatában tehát alapvető és legfontosabb kérdés, hogy mennyiben sikerül az Európai Uniónak és a NATO-nak egy olyan Európát megteremtenie a XXI. században, amely világméreteken versenyképes lesz, s amely mind gazdasági, mind politikai és biztonsági szimbiózist gyakorolva, hosszútávon erősíteni tudja befolyását a világban.

5.3. Az integráció törvényei

Az európai integráció jellemzőinek számbavétele kapcsán talán a legfontosabb megérteni azt, hogy az integráció egyetlen állandó törvényszerűsége, hogy egyik elem sem konstans. Másként fogalmazva: amihez minden érintett tarthatja magát az a változó, illetve a tendencia. Az Európai Unió és a NATO bővülése, illetve az aspiráns országok integrációja egy változó világ változó Európájában történik, amely törvényszerűségeiből számos következtetés adódik mind az EU és a NATO eddigi és jövőbeni tárgyalási stratégiáira, mind

³⁹⁴ Road to Membership, Prague Summit, Brussels, 21-22 November, 2002, Online:

http://www.nato.int/docu/comm/2002/0211-prague/more_info/membership.htm (2003. március 22.)

³⁹⁵ Four Reasons why NATO Enlargement is in the U.S. National Interest, NATO Enlargement In the U.S. National Interest, Online: <http://www.state.gov/www/regions/eur/natoindex.html> (2004. február 11.)

³⁹⁶ Philip H. GORDON, James B. STEINBERG, NATO Enlargement: Moving Forward; Expanding the Alliance and Completing Europe's Integration, The Brookings Institution, Global Politics, November 2001, Online: <http://www.brookings.edu/comm/policybriefs/pb90.htm> (2004. február 23.)

a tagjelölt országok lehetséges mozgásterének meghatározására. Az európai integráció fő sodorvonalát tehát tulajdonképpen e folyamat dialektikus hatásmechanizmusa diktálja, amelynek minőségi mutatói egyben tükrözik a kontinens struktúraváltásának trendjét is.

Az EU és a NATO kronológiájában az eddigi tagfelvételek tulajdonképpen nyugat-európai belügynek számítottak. A korábbi évtizedekben ugyanis a bipoláris Európában a gazdagabb Nyugat-Európa fokozatosan, tudatos következetességgel integrálta azokat a szintén nyugat-, észak- és dél-európai országokat, amelyek a gazdasági, politikai, társadalmi és katonai választóvonal demokrácia és piacgazdaság felőli oldalán álltak. A jelenleg folyó integrációs hullám Európa történetében az első olyan folyamat, amely bár összeurópai, de mégsem csak a kontinentális vonatkozású mechanizmusokra van hatással.

5.4. Hatásta(la)n

Az EU és a NATO eddigi tevékenységének mérlege alapvetően pozitívnak mondható. Az elmúlt évtizedek sikereit támasztja alá, hogy a 2004-es *big bang* után is számos ország kíván csatlakozni az Európai Unióhoz és a NATO-hoz, s a két integrációs mag periferiáján elhelyezkedő országok is inkább orientálódnak Brüsszel irányába, semmint elutasító magatartást követnének.

A két szervezetnek óriási nyomás alatt és különböző hatások közepette kell véghezvinnie stratégiáját, így integrációs céljait is. A presszió és a kihívások igazából egyszerre jelentkeznek globális, regionális és nemzeti síkon, valamint szervezeti szinten egyaránt. Míg az EU elsődleges célkitűzése, hogy lerakja az alapjait egy olyan föderációnak, amely mint Európai Unió, perspektivikusan is képes globális centrumfunkciót betölteni, addig a NATO – egyebek közt – ennek biztonsági és védelmi garanciáit hivatott szavatolni. E folyamatban erős kölcsönös függőség érvényesül a két szervezet között. A szerteágazó kihívások következtében ugyanakkor mindkét szervezet folyamatosan szembesül olyan különböző belső problémákkal, amelyek a politikai, a gazdasági és strukturális elavultságból fakadnak, s amelyek kérdések egyre inkább kerékkötőként jelentkeznek a szervezetek fejlődésében.

A globális kihívásoknak való megfelelés, a centrum szerep erősítésének eltökéltsége, illetve mindezzel egy időben a bővítések mind zökkenőmentesebb megvalósítására való igyekezet, egyfajta paradoxonként jelenik meg a szervezetek jövőképeinek vázolásakor. Mivel az előbbi célok az utóbbi integrációs folyamat a záloga, Brüsszel kénytelen felvállalni a bővítés felelősségét és annak minden következményét. A későbbi kihatásokra felkészülve a jelenlegi elsődleges feladatuk tehát az, hogy nagyobb, erősebb, de dinamikusabb és rugalmasabb szervezetre méretezzék át jelenlegi intézmény-rendszerüket. A további bővítés, s a globális változások következményeinek kezelésére ugyanis a jelenlegi felépítmény már egyértelműen nem felel meg.

Az összetett hatások természetesen nem ismeretlenek a Nyugat előtt, hiszen mindkét szervezet történetében már eddig is fel-felbukkantak különböző intenzitású politikai villongások és gazdasági akadályok, elsősorban a közösségi pénzalapokhoz való hozzájárulás és azok elosztásának gyakorlatát illetően, a biztonságpolitika harmonizációja, a két szervezet együttműködése, vagy a tagfelvételek teóriái kapcsán. Ezek a területek nem csak azért érdemelnek kiemelt figyelmet, mert horderejüknél és természetüknél fogva meglehetősen kényesek, hanem mert gyakran megosztják a szervezetek tagnemzeteit, valamint akár egymás

izolációjához is vezethetnek. A megkülönböztetett figyelem mindazonáltal azért is szükségszerű, mert a bővítés valós pozitív és negatív hatásai csak évekkel később vehetők számba.

A szervezetek belső problémái ugyanakkor nem csak az adott intézmény, hanem a tagországok szintjén is mutatkoznak, tovább bonyolódnak, hatásaikat illetően viszont ismét komolyan jelentkeznek a szervezetek szintjén. Ilyen tényező például a bővítés, valamint az önálló európai biztonságpolitika és védelmi képességek finanszírozásának ügye is, amelyek ugyan alapvetően az egyes nemzetek problémáinak tűnhetnek, mégis mutatkoznak, és főleg összegződnek a szervezetek szintjén, illetve azok belső kapcsolataiban. A nemzeti értékek és érdekek különbözőségéből, a tagállamok eltérő kül- és gazdaságpolitikájából, más-más gazdasági potenciáljából és kultúrájából adódó ellentmondások és megoldatlan kérdések, mint potenciális rizikófaktorok jelennek meg Európa fejlődésében.

5.5. A „*status quo*” változása

Kétségtelen tény, hogy Nyugat-Európa eddig minden komolyabb gond nélkül vette a különböző gazdasági, politikai és társadalmi akadályokat. Az Unió és a NATO bizonyítottan kitűnő tapasztalatokkal és válságkezelési képességekkel rendelkezik e területeken. Csakhogy az is tény, hogy a jelenlegi, megoldásra váró szerteágazó és összetett problémákra, egyben dinamikus kihívásokra ilyen rövid időn belül még nem kellett soha felelnie. A mai körülmények alapján prognosztizálható jövő tehát nem garantálja sem azt, hogy e tendencia töretlen marad, sem azt, hogy nem vesz drasztikus fordulatot.

A keleti kibővítés problematikája mindezt tetézi. Ez a lépés áthatja a szervezetek teljes spektrumát, érinti azok vertikális és horizontális felépítményét, meghatározza az egymással való kapcsolatukat, és jövőképük alakulását. Talán nem túlzás úgy fogalmazni: az Unió és a Szövetség „újkori” bővítése egyfajta betetőzése Európában egy olyan – egyébként globális – folyamatnak, amely a kilencvenes években vette kezdetét, bővítéssel, vagy anélkül, megállíthatatlanul zajlik, és: ki tudja mikor és milyen véget ér? E progresszióban azonban nem csupán Európa belső, de a világ geostratégiai egyensúlya is merőben átalakul.

Európa viszonylatában egyensúly-eltolódások és egyensúlyvesztések az egyes bővítések kapcsán mindig is jelentkeztek és minden bizonnyal jelentkeznek a jövőben is. Az egyensúlyelméletet az EU és a NATO alapító tagállamai közül kezdettől fogva a német-francia, és brit erővonalak definiálták. Imbolygások, eltolódások természetesen mindkét szervezet, minden egyes bővítési hulláma alkalmával jelentkeztek, ezek azonban valójában minden esetben a francia politikai érdekek és az azokat toleráló, vagy finanszírozni hajlandó német gazdaságpolitika kompromisszumán stabilizálódtak. Az EU és a NATO további bővülésével azonban ez a *status quo* is alighanem más értelmezést kap.

Kissé szakítva a hagyományos vizsgálati módszerekkel: az említett bővítésekre egyfajta geometrikus ábrázolásmód is felállítható. Eszerint az eddigi integrációs hullámok a kontinenst átszelő gondolatbeli nyugat-keleti és az észak-déli tengelyek mentén történő egyensúlymozgásokkal és változásokkal modellezhető. Az alapítás idején eredetileg Délnyugat-Németországban elhelyezkedő európai gazdasági súlypont először 1973-ban, az Egyesült Királyság, Írország és Dánia tagságával nyugat, észak-nyugat felé, azután 1981-ben Görögország felvételével dél-kelet felé mozgott. A következő egyensúlyváltozás 1986-ban következett be, amikor Spanyolország és Portugália integrálódásával ismét a földközi-tengeri

régió, ezúttal azonban Délnyugat-Európa felé tolódott a súlypont.³⁹⁷ 1995-ben, Ausztria, Svédország és Finnország belépésével a tengelyek origója ismét észak, és kissé kelet felé áramlott, azaz összességében ismét Európa földrajzi közepe felé mozdult el, az Unió ugyanis kiegészült az északi államokkal.

A 2004-ben bekövetkezett legutóbbi hullám alkalmával az Unió összességében mintegy 20 %-os növekedésen ment keresztül a keleti szárnyon. A geometrikus ábrázolás logikáját követve ez most a következőképpen fest: – Észak-Európában maradván – az EU kiegészült a Balti-tengert övező országokkal (Észtország, Lettország, Litvánia és Lengyelország), egész Közép-Európával a három új NATO tagállammal (Csehország, Magyarország és Szlovákia), valamint Délkelet-Európát illetően a mediterrán térséggel (Ciprus, Málta és Szlovénia). A 2007-es csatlakozási hullám alkalmával pedig minden bizonnyal a Balkánnal (Románia és Bulgária) bővül majd az Unió. Ez a tizenkét aspiráns összességében markáns keleti irányú súlytöbbletet eredményez, amelyet a Nyugatnak mindenképpen ki kell egyenlítenie. Törökország, illetve Horvátország csatlakozási szándéka mindezt tovább tetézi.

Amennyiben az EU eddigi és a közeljövőben potenciálisan bekövetkező bővüléseinek megfelelően összekötjük a Brit-szigeteket a Balkán-, Hellén-félszigettel, valamint az Ibériai-félszigetet a Balti, és skandináv térséggel, a tengelyek Németország nyugati részén metszik egymást. Az előre jelezhető kelet-európai integrációkkal az origó bár kelet felé vándorol, de továbbra is jó ideig Németországban marad. Ezt a talán kissé erőltetettnek tűnő gondolatmenetet a német újraegyesítés helyezte a realitás talajára, amelynek következtében immáron a valóságban is német földre került az Európai Unió geostratégiai magja. További 16 millió új állampolgárral, Németország messze a legnagyobb EC-államává vált.³⁹⁸ E progresszió szimbolikus betetőződése a múlt évezred utolsó esztendejében valósult meg igazán, amikor a nyugati Bonnól a keleti Berlinbe költözött az egyesült Németország fővárosa, amely lépéssel egyben – és már nem csak szimbolikus értelemben – az új német főváros tölti be Európa tényleges gazdasági és politikai centrumának szerepét.

A NATO-t illetően e geometrikus ábrázolásmód némiképp eltér. A NATO először 1952-ben Délkelet-Európa irányába nyitott, amikor Görögországot és Törökországot is felkérte a csatlakozásra. Három esztendővel később, a transz-atlanti szervezethez való kapcsolódással Németország ismét beilleszkedett a Nyugat politikai, és egyben katonai kollektívájába. Az 1966-ban bejelentett francia kihátrálás következtében keletkezett geostratégiai űrt az 1982-es spanyol integráció kompenzálta némiképp az európai hadszíntér délnyugat-európai szárnyán. A hidegháború Európájának délkeleti, majd keleti és délnyugati irányú NATO-térnyerését ezúttal is a német egybeolvadás tetőzte be 1991-ben, amikor Kelet-Németország területével kiegészülve a NATO atlanti súlypontja kelet felé, Európa irányába tolódott.³⁹⁹

Az 1999-ben bekövetkezett, sorrendben az ötödik bővítési kör alkalmával először fordult elő, hogy nyugati mércével mérve, kelet-európai, volt kommunista államok is csatlakoztak a Szövetséghez. A perspektivikus expanziót a prágai csúcson született döntés tényszerűsítette középtávon. A Tagsági Akcióterv 10 államából Észtország, Lettország,

³⁹⁷ HORVÁTH Zoltán, *Kézikönyv az Európai Unióról*, (Budapest, Magyar Országgyűlés, 2002), p.36.

³⁹⁸ Ronald TIERSKY, *Europe Today, National Politics, European Integration, and European Security*, Van John OUDENAREN, *EU Enlargement, The Return to Europe*, Rowman and Littlefield Publishers Inc., Oxford, p. 404.

³⁹⁹ BABOS Tibor, „NATO: körös kérdés”, *Magyar Hírlap*, 1997. július 8.

Litvánia, Szlovákia, Szlovénia, Románia és Bulgária konkrét meghívást kapott a Szövetségtől 2004-re, míg Albánia, Macedónia és Horvátország ígéretet kapott arra, hogy tagsági alkalmasságukat eseti alapon bírálják el.⁴⁰⁰

A NATO súlyközpontja tehát már most is keletebbre van az Unióénál, amely a következő bővítési hullám(ok) során tovább halad. Ez azt jelenti, hogy a Szövetség nyújtotta védelmi zóna ugyan relatíve nagyobb felületet fed le Európában, az Unió gazdasági, politikai és társadalmi szerveződése nem minden esetben fedt le. Míg a Szövetség esetében azonban az Egyesült Államok megfelelő ellenérőt képvisel a nyugati szárnyon, az EU legnyugatibb tagállamai: az Egyesült Királyság, Franciaország, Németország és Spanyolország nem képeznek egybehangzó ellenpólust sem a keleti bővítéssel szemben, sem pedig egymást illetően. A *status quo* tehát nem csupán a keleti bővítés által keltett új erők miatt van megbillenőben, hanem a relatíve különböző gazdasági teljesítményt produkáló új tagok általi fajsúlygyarapodás is új arculatvételre kényszeríti az Uniót.

5.6. Az integráció hatása

A poszthidegháború Európájának integrációs folyamatai, a küszöbön álló további kelet-európai kibővülések összefüggésében az intézmények eddigi integrációinak egyikét sem lehet igazából példának tekinteni. Nem csupán azért, mert "nem lehet kétszer ugyanabba a folyóba lépni" és mert mind Nyugat-Európa, mind a csatlakozásra váró országok teljesen másként festenek ma, mint a hidegháborús konfrontáció alatt, hanem mindenekelőtt azért, mert ezúttal – politikai, gazdasági, társadalmi, katonai, kulturális, földrajzi – és átvitt értelemben is előre láthatóan nem kifejezetten csak európai perifériák kapcsolódnak, orientálódnak a nyugati klubok felé.

A keleti kibővülés folyamata azt jelenti – különösen azért, mert éppúgy, mint eddig, most is több lépcsőben valósul meg –, hogy Európának és minden egyes érintett nemzetállamnak hosszabb távon kell felkészülnie a felmerülő kihívásokra adandó válaszokra. Ez leginkább azt jelenti, hogy az integrációt folyamatként kell kezelni és a tagság elnyerése semmiképpen nem jelent egy olyan végleges állapotot, amely elérését követően a felvett országokra már nem hárul több teendő.

További törvényszerűség, hogy Törökország 1952-es NATO-csatlakozása és EU-integrációs szándékának 1987-ben, majd Máltáénak és Ciprusénak 1990-ben történt elfogadásával a bővítés stratégiája egyértelműen meghaladta Európa földrajzi határait, érdekövezetét tekintve azonban már a nyolcvanas évek végén mélyen belenyúlt az eurázsiai és az észak-afrikai térségbe, amelynek határait rendkívül nehéz definiálni.⁴⁰¹ A Szövetség által 1994-ben meghirdetett Partnerség a Békéért és Mediterrán Dialógus valamint az EU Euromediterrán kezdeményezése szintén egyértelműen jelzik a két szervezet eurázsiai, közel-keleti és észak-afrikai figyelemkoncentrációját.

Ebből mindenekelőtt és félreérthetetlenül az következik, hogy a 2004. májusában csatlakozott országok hosszútávon nem lesznek az európai szervezetek földrajzi végpontjai,

⁴⁰⁰ [Enlarging the Alliance](http://www.nato.int/docu/comm/2002/0211-prague/in_focus/enlargement/index.htm), NATO Homepage, Prague Summit, , 16 September, 2002, Online, http://www.nato.int/docu/comm/2002/0211-prague/in_focus/enlargement/index.htm (2003. május 2.)

⁴⁰¹ John Van OUDENAREN, *EU Enlargement, The Return to Europe*, TIERSKY Ronald, Europe Today, National Politics, European Integration, and European Security, Rowman and Littlefield Publishers Inc., Oxford, p. 409.

így stratégiáik kidolgozásában a "tranzit szerepkörre" kell, hogy koncentráljanak. E teória annak tudatában különösen mérvadó, hogy világosan látszik: az integrációs ütem akár nagymértékben is elhúzódhat, ami azt is előrevetíti, hogy bár a tagországok és az aspiránsok közötti kapcsolatokban a "tagság" mérvadó kategória marad, mégis valószínű, hogy a perspektivikus kapcsolat-, és piacépítési, valamint az érdekeltség-kiterjesztési törekvések miatt a "tagországok" szorosán együttműködnek majd az aspiránsokkal. Ez tehát mindkét oldalon azt a gyakorlatot erősíti, hogy a rövid távú (integrációs) célokat mindig a hosszabbtávú nemzeti és uniós folyamatoknak célszerű alárendelni.

Mind a régi tagok, mind pedig az aspiránsok vonatkozásában ez számos gondolatot ébreszt(het): az erőforrás-hasznosítás és a beszerzések optimális hatékonyságának újra fogalmazását, a külföldi befektetések célországainak ismételt számbavételét, gyökeresen új piacutatási alapelvek kidolgozását, az infrastrukturális beruházások minőségének és eloszlásának megtervezését, vagy az Európai Kül- és Biztonságpolitika aktuális dilemmáinak nemzet- és régió-specifikus értelmezését. A mai tagok és következő hullám(ok)ban csatlakozó országok alapvető érdeke tehát, hogy minden területen a tranzit-feladatokra és a rugalmasságra készüljenek fel, hiszen az objektív körülményeken túl e területen vannak geostratégiai elhelyezkedésükből fakadó előnyei is.

5.7. Integrációellenes körülmények

A kibővítés perspektívája számos olyan akut problémát hozott előtérbe az EU-ban és a NATO-ban, amelyek figyelmen kívül hagyása eddig is jelentős mértékű belső erodációhoz vezetett.⁴⁰² A két szervezet keleti kibővítésének nem csak támogatói, ellenzői is vannak. Az új tagfelvételekkel kapcsolatos dilemmák jelenleg abban az értelemben kapnak új megvilágítást – amellyel egyben meg is határozzák az aggályok mennyiségi és minőségi mutatóit –, hogy a folyamat napjainkban a korábbiakban tapasztaltaktól eltérően sokkal nagyobb nyilvánosság közepette zajlik. Míg azelőtt az integrációk kifejezetten szűk, állami politikai-gazdasági-diplomáciai szférában folytak, ma – mondhatni – az egyes állampolgárig, mindenki foglalkozik e kérdéssel. Természetesen ez a fajta "nyíltság" alapvetően pozitív körülmény, mégis jelentkezik ezáltal egy komolyan figyelmet érdemlő jelenség: a felszínre törő vélemények gyakran laikusak, megalapozatlanok, torzítóak, esetenként pedig akár hisztériakeltők is lehetnek. E problémakör gyökere pedig igazából az eredendő bizalmatlanság és aggodalom, amely a kibővülés kapcsán gyakran jelenik meg mindkét szervezet flórájában, hátráltatván az integráció folyamatát.

A legalapvetőbb aggodalom a "biztonság" összetevő vonatkozásában merül föl. Gyakran hallhatók olyan vélemények, hogy a kelet-európai országok csatlakozásával "felhígul a közösség", csökken majd a nyugati demokráciák biztonsága, közbiztonsága, alacsonyabb lesz a megszokott életszínvonal, vagy bizonytalanná válnak a munkahelyek. E tendenciák megjelenése azonban egyértelműen nem a bővítés, hanem sokkal inkább a kilencvenes évekre liberalizálódott, öntörvényűvé vált világ gazdaság és a globalizáció következményeinek számlájára írható. Ezek a biztonsági kockázati tényezők minden bizonnyal a kibővítéstől függetlenül is léteznének, mitöbb, a kelet-európai országok integrációjának elmaradása esetén – a periféria-centrum ismert hatásmechanizmusai

⁴⁰² James SPERLING, *Two tiers or two speeds? Constructing a stable European security order*, James SPERLING, *Europe in Change, Two tiers or two speeds? The European security order and the enlargement of the European Union and NATO*, Manchester University Press, Manchester, 1999, p. 187.

következményeképpen – a jelenleginél valószínűleg sokkal erőteljesebben és kontrasztosabban kerülnének felszínre Európában.

Nyugtalanság tapasztalható a több éve húzódó intézményi reform(ok) kapcsán is. Noha ez az összetevő eddig is folyamatosan felmerült, egyik szervezet sem alakította át saját maga struktúráját olyan mértékben, mint ahogy azt ígérte. Minthogy a jelenlegi felépítmények nem felelnek meg, pontosabban nem képesek megnyugtatóan kezelni a külső és belső kihívásokat, biztosan előre jelezhető, az intézményi reform keresztülvitele elkerülhetetlen kényszerhelyzet lesz a nagyon közeli jövőben.⁴⁰³ Mindkét szervezet intézményrendszere ugyanis egy rendkívül finom, sokszoros egyensúlyon nyugvó, kölcsönösen kiegyenlített rendszer, amelyet tulajdonképpen a nagyszámú és heterogén fajsúlyú tagságból fakadó eltérő érdekek tartják egyensúlyban. A jelenlegi szimbiózis a gazdaságilag erősebb és gyengébb, az agrár és ipari országok, a turisztikai és pénzügyi központok érdekeinek és más egyéb körülményeknek bonyolult harmóniáján, méginkább barterjén nyugszik. Ez a harmónia a további bővítés(ek) kapcsán egyértelműen megbomlik.

A gazdasági teljesítőképességet alapul véve a keleti kibővítéssel semmilyen szempontból nem homogén országok kerülnek majd be az európai integrációs szervezetekbe. Ez azt jelenti, hogy amennyiben a mai intézményi struktúra és az abból eredő érdekeltégi mechanizmusok megmaradnak, s nem sikerül ezen időben változtatni, akkor egy rendkívül összetett jelenséggel kell szembesülnie Brüsszelnek.⁴⁰⁴ E szerint a jelenlegi "nagy országok" nem lesznek érdekeltek abban, hogy más "nagy országok" csatlakozzanak az adott közösségbe, mert az számukra azt von(hat)ja maga után, hogy elveszít(het)ik azt a relatív befolyásukat és súlyukat, amelyet a kisebb országok kontrollja mellett és a vezető tagállamok között már kiépített és gondosan egyeztetett kompromisszum alapján hosszú időn át megtudtak őrizni. Lengyelország már eddig is számos nehézséget okozott az Uniónak, különösképpen 2003 decemberében, amikor kilátásba helyezte az EU-alkotmány vétóját abban az esetben, ha nem kapja meg az öt megillető szavazati kvótát.⁴⁰⁵ Ez mindenképpen kihatással lesz a Törökországgal kapcsolatos EU-döntésekre is. A kisebb országok tekintetében a helyzet annyiban változik, hogy – mint nettó haszonélvezők – csak addig ellenérdekeltek az újabb kis országok integrációjában, míg az a valóságban nem realizálódik. Miután azonban megtörtént(ek) az új tagfelvétel(ek), abban lesznek érdekeltek, hogy maximálisan támogassák az úja(ka)t és szövetséget kössenek, ezáltal is együttesen nagyobb nyomást és befolyást gyakorolva a gazdasági nagyhatalmakra a további pénzeszközök kiegyensúlyozottabb elosztására.

Aggodalomra ad okot Nyugat-Európában a közös pénzalapok és egyéb javak felhasználásának, illetve újraelosztásának fokozódó nehézsége. Ez a dilemma tulajdonképpen minden egyes tagállamban jelentkezik, ugyanakkor következményei szintén a közösség szintjén összegződnek (vagy inkább osztódnak). Azok a gazdasági nagyhatalmak ugyanis, amelyek "nettó hozzájárulói" a közös költségvetésnek attól tartanak, hogy több tag esetén még többet kell befizetniük a kollektív büdzsébe, míg azok a tagállamok, amelyek "nettó haszonélvezők" az kifogásolják, hogy ezután osztozniuk kell az újonnan felvett, még

⁴⁰³ John van OUDENAREN, EU Enlargement, Ronald TIERSKY, Europe Today, National Politics, European Integration and European Security, Rowman & Littlefield Publishers, INC, Oxford, 1999, pp. 415-417.

⁴⁰⁴ Stuart CROFT, John REDMOND, G. Wyn REES, Mark WEBER, The enlargement of Europe, Manchester University Press, p. 73.

⁴⁰⁵ Poland Threatens Veto in EU Row, London, BBC, 11 December, 2003, Online: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3308917.stm> (2004. február 24.)

szegényebb kelet-európai országokkal. Érdekes módon ezek az aggodalmak – elsősorban a politikai retorikában – még annak tudatában is meg-megjelennek, hogy a bővítéssel a tagországok egyértelműen nem járnak rosszul. E kérdésre mindazonáltal összességében a közösségi pénzalapok elosztásának radikális átalakítása, racionalizálása lehet a gyógyír.

Nem várt eredmény, hogy a közép-európai gazdaságok növekedése messze meghaladta azokat a korábbi elemzéseket és erősen mérsékelte, helyenként demagógiával átírt értékeléseket, amelyek szerint a volt KGST-országok gazdasági struktúra-váltása és a Nyugathoz való felzárkózódása hosszú évtizedeket vesz majd igénybe. Alig több mint egy évtizeddel a KGST megszűnése után ez a tétel egyértelműen megingott. Napjainkban sokkal inkább azt tapasztaljuk, hogy pontosan az Európai Unió az, amely kénytelen védeni piacait a versenyképes közép-európai áruktól, nem pedig fordítva.⁴⁰⁶ A korábbi örökség következményeképpen a közép-európai gazdaságok szinte minden szektora versenyképesen tud termelni, amelyből például az élelmiszeripar, a számítógépipar, a távközlési és kommunikációs szektor, vagy az autógyártás esetenként uniós átlag feletti mutatókat is produkál.⁴⁰⁷

Végül, de nem utolsó sorban az egyik legkényesebb dilemmát a közös európai biztonságpolitika és a védelmi képességek ügye generálja. Az EU evolúciójának azon pontjára jutott el, amikor az Unió biztonságával kapcsolatos problémák tisztázása nem odázható tovább. Az Unió biztonsága azonban nem egyenértékű és nem is azonos sem az európai biztonsággal, sem pedig a transz-atlantiéval. Azoknak csak egy, de mindenképpen számottevő és önálló részét képezi. Ebből az következik, hogy az Európai Unió expanziója mindenképpen súrlódik majd mind a Szövetséggel, mind pedig az egyik szervezetben sem tagok érdekeivel, így Oroszországgal.⁴⁰⁸ Az európai biztonság aktuális körülményei tekintetében a "relativitás" tehát továbbra is mérvadó: az európai biztonsági intézmények, az EU, a NATO, vagy az EBESZ önállósága csak egymáshoz viszonyított helyzete, aktivitása alapján vizsgálható, súlyozható. Ezt bonyolítja, hogy jóllehet az egyes szervezetek tagsága és aspiránsai nagy átfedéseket mutat, jellegzetes szervezet-specifikus, sokszor egymás ellen irányuló érdekérvényesítést képviselnek. Elfogadva azt a tézist, amely szerint az európai biztonság "oszthatatlan", az EU védelmi képességeinek növelése összességében, vagy a transz-atlanti biztonsági architektúrába való integrálással, vagy a másik szervezet "kárára" valósítható meg. Az EU által kidolgozandó és létrehozandó közös biztonságpolitikának, de főleg az abba betagozódó mennyiségi katonai képességeknek tehát e hallatlanul komplex körülmények között kell minőséggé átalakulniuk. Ez a bonyolult és még valószínűleg évekig nem meg oldódó kérdés hosszú távú gondot jelent majd mind az EU és a NATO jövője, mind pedig a további integrációban érdekelt aspiráns országok számára.

Védekezvén az újonnan csatlakozó országok bizonytalan tényezői ellen az integrációs szervezetek egyre inkább a csatlakozási feltételek szigorítására és a jogszabályok nekik kedvező kidolgozására helyezik a fő hangsúlyt, ami az objektív feltételeken túl általában

⁴⁰⁶ Aurora TRIGO, Trade competition in the borders of European Union: An intra -industry trade approach, Universidad Nacional de Educación a Distancia, Madrid, November 2002, Online: <http://www.contropiano.org/Document%20in%20English/2002/Europe%20in%20the%20Global%20Competition.htm> (2004. március 5.)

⁴⁰⁷ Global Economy, 4/23 (12), 29 October 2003, Case, Online: <http://www.case.com.pl/dyn/plik--1438082.pdf> (2004. február 10.)

⁴⁰⁸ Emil J. KIRCHNER, Second Pillar and the Eastern Enlargement, The Prospects for a European Security and Defence Identity, James SPERLING, Europe in Change, Two tiers or two speeds? The European security order and the enlargement of the European Union and NATO, Manchester University Press, Manchester, 1999, p. 54.

nagyban befolyásolja, olykor rontja a következő hullámban csatlakozni szándékozó országok esélyeit. Mindettől függetlenül ugyanakkor kimondható: amennyiben radikális változás nem történik, ezen országok demokratizálódása, piacgazdasága öntörvényűleg tovább erősödik, versenyképességük és belpolitikai kondícióik javulnak, és az új piacokba való bekapcsolódásukkal stabilizálhatják helyüket Európában.

5.8. Integráció-egyenleg

Az említettek tükrében tehát halaszthatatlan, hogy minden egyes érintett ország, tagok és felvételre várók, valamint maga az EU, a továbbiakban is rendelkezzen átfogó és világosan átlátható integrációs-fejlesztési stratégiával. A két terület több ponton szorosan kapcsolódik, átfedi egymást és az is bizonyos, hogy hosszabb távon az utóbbi lesz a meghatározó. Másként fogalmazva: mind uniós, mind nemzeti szinten a fejlesztési stratégiába célszerű beledolgozni az integrációs alapelveket.

Az elkövetkező évtizedben Közép- és Kelet-Európának két alapvető problémával kell szembesülnie. Először, az éppen taggá vált, vagy a felvételre váró országoknak tartalmilag is abszolvániuk kell csatlakozásukat a két integrációs szervezethez. Ezeknek az országoknak egyszerre kell gondoskodniuk a fájdalmas, de elkerülhetetlen gazdasági transzformációról, az ahhoz nélkülözhetetlen belpolitikai támogatásról, valamint az EU- és NATO-tagok közvéleményének és parlamentjeinek szimpátiájáról. Másodszor, a közép-, és kelet-európai államoknak együtt a nyugati szervezetekkel kemény erőfeszítéseket kell tenniük annak érdekében, hogy az egyes bővítési körök alkalmával ne jöjjenek létre belső európai választóvonalak. Fontos továbbá, hogy a kimaradó, és/vagy a később csatlakozó országok ne kerüljenek – ismét – Európán kívüli érdekövezetbe, és ne is maradjanak le annyira, hogy az már behozhatatlan legyen később. Annak ellenére, hogy e negatív faktorok kizárására jelentős erőfeszítéseket tesz a két integrációs szervezet, ma semmiféle garancia nincs arra, hogy az integrációs folyamatot ne zavarja meg valami.⁴⁰⁹

Lényeges megfogalmazni és tudatosítani azt, hogy a csatlakozási tárgyalások továbbra is két, jogilag egyenrangú, gazdasági és politikai befolyás szempontjából azonban alapvetően különböző partnerek között folynak; az EU esetében tehát 25+1, a NATO-éban 26+1. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a tárgyalások során az aspiráns országoknak nincs "mozgástere". Kétségtelen, hogy a vitatott kérdések többségében a felvételre váró országok tárgyalódelegációi minden bizonnyal inkább a "kompromisszum-készséget" fogják gyakorolni, s elfogadják az adott szervezet szabályait, jogrendszerét, semmint ellenszegülnek. Minderre azonban nincsenek kötelezve, s semmiképpen nem kell lemondaniuk bizonyos fontos nemzeti érdekek és értékek képviselőitől. Az eddigi csatlakozási hullámok tárgyalásai ugyanis meggyőzően bizonyították, hogy mindkét szervezet nagyfokú, sokszor nem várt toleranciát gyakorol az egyes országok vonatkozásában.

Az új tagoknak és az aspiránsoknak célszerű szem előtt tartani azt, hogy igényeik felsorolása mellett kellően megjelenítsék azokat a területeket is, amelyek nemzet-specifikusan erősek, s amelyek révén tevőlegesen képesek hozzájárulni a szervezetek közös alapjaihoz és perspektivikus fejlődéséhez. Egyenrangú partneri viszonyt a 25 tagállamot számláló EU és a

⁴⁰⁹ John van OUDENAREN, *EU Enlargement*, Ronald TIERSKY, Europe Today, National Politics, European Integration and European Security, Rowman & Littlefield Publishers, INC, Oxford, 1999, p. 424.

26-tagú NATO intézményeiben ugyanis csak akkor nyerhetnek el, ha azok fejlődésében egyértelműen mutatni tudják aktív, kreatív, s egyben kompromisszum-kész hozzáállásukat.

Döntő fontosságú kiemelni a hátralévő feltételeket, egyéb kihívásokat, valamint ezzel párhuzamosan az éppen taggá vált, vagy adott aspiráns érdekérvényesítési mechanizmusának vázolását. E kérdéskör – leegyszerűsítve – három időszakban ábrázolható: azon területek, amelyeken az illető új tag, vagy aspiráns már teljesítette az EU elvárásait; azok a területek, amelyeken garanciát vállal arra, hogy egy meghatározott időpontig teljesíti a kívánalmakat; valamint azok, amelyeken a teljes jogú tagság után is fenn kívánja tartani a "különleges elbírálást". A három közül ezen utóbbi jelenti a legkényesebb területet, ugyanis míg az új tagok és aspiránsok minél több derogációs területet jelölnek meg, addig az integrációs szervezetek a derogációk minimalizálására törekednek.

Stratégiai szintű döntésként jelenik meg ezért annak pontos meghatározása, hogy melyek azok a részterületek, amelyek a második, illetve melyek azok, amelyek a harmadik csoportba tartoznak. Az integrációs szervezetek ugyanis állandóan és határozottan számon kérik az egyes területek követelmény-teljesítésének ütemezését, következésképpen a megállapodottaktól eltérni nem szerencsés. Amennyiben valamely új tag, vagy aspiráns nem képes a meghatározott időre teljesíteni az adott szerződésben rögzített elvárásokat, annak minden anyagi, jogi és főleg erkölcsi következménye az országot terheli. A másik oldalról viszont, amennyiben olyan terület(ek)et jelölnek ki későbbi végrehajtásra, amely(ek)ről időközben derül ki, hogy előbb teljesíthető(k), akkor egyrészt indokolatlanul elhúzódnak a tárgyalások, azaz olyan témákról folyhatnak az egyeztetések, amelyek már megoldódtak, másrészt az integrációs szervezetek ellen-derogációs igénytámasztásra kényszerülhetnek, és más területen igyekezhetnek ideiglenes kompenzációt kapni. Ez újabb anyagi forrásokat követelhet, és tetemes erőfeszítést róhat az adott országra. A más fontos területekről való forráselvonások pedig az érdemi integrációs folyamat lelassulását vonhatják maguk után.

Ami a derogációk körét és időtartamát illeti, az álláspontok nem csak a tagországok és az aspiránsok között mutatnak jelentős különbséget, hanem az egyes felvételre váró országok belpolitikájában is, amely sok esetben akár polarizálhatja is az adott társadalmat. Bizonyos országokban a nemzeti érdekeket szem előtt tartva gyakran előfordul, hogy – elsősorban a konzervatív erők – arra az álláspontra helyezkednek, hogy minden olyan területen, ahol nemzeti érdek sérül, akkor is védeni kell álláspontjukat, ha emiatt a tárgyalások hosszabb időre elhúzódnak. A másik – progresszív és liberális – álláspont szerint a legfontosabb az, hogy az adott aspiráns minél gyorsabban lépjen be a megcélzott integrációs szervezetbe és ne akadályozza, kockáztassa a tagság megvalósulását azzal, hogy különféle derogációkkal "kísérletezik". A kompromisszumkészséggel és többlet tehervállalással gyorsabb az integráció és a tagság után korrigál(hat)ják majd relatív hátrányukat. Noha a leoptimálisabb stratégia ez esetben is a lehető leggyorsabb tárgyalások, a lehető legjobb nemzeti érdekérvényesítés mellett, a nemzetközi helyzet újabb változásai mégis arra készítették a nemzeteket, hogy a prioritásokat folyamatosan a körülményeknek megfelelően újrafogalmazzák. Tekintettel arra, hogy az integrációs tendenciák dinamizmusa könnyedén leszálló ágba kerülhet, minden egyes jelentkező ország lehető legnagyobb nemzeti érdeke a lehető leggyorsabb csatlakozás lett.

Az eddigiekkel összhangban végül még egy kérdés a most felvételre váró országok számára, hogy milyen előnyök várhatók a tagság konkrét időzítésétől, vagyis a különböző időszakokban bekövetkező tagság mely félnek érdeke?⁴¹⁰ Úgy tűnik a válasz meglehetősen

⁴¹⁰ Stuart CROFT, John REDMOND, G. Wyn REES, Mark WEBER, *The enlargement of Europe*, Manchester University Press, pp. 81-82.

kézenfekvő: egy gyorsan bekövetkező tagságtól természetesen az remélhető, hogy az adott aspiráns előbb hozzáfér a közösségi tagságból fakadó előnyökhöz, a szervezet munkamódszereihez, tapasztalataihoz stb., valamint hamarabb és gyorsabban aknázhatja ki a tagság egyéb előnyeit. Az integrációs szervezetek stabil közösségéhez való mielőbbi tartozás, "annak védőszárnyai" tehát ez esetben messze felülmúlják a megfontolt csatlakozás indokait. Egy hosszabb átmeneti időszak minőségileg jobb harmonizálási lehetőségeket és így megalapozottabb csatlakozási stratégia kidolgozását és megvalósítását tenné lehetővé – amely viszont sokkal inkább a szervezetek érdeke. Annak ellenére, hogy normál körülmények között az utóbbi alternatíva lenne indokolt mindkét fél részéről, napjaink rendkívül dinamikusan és rapszodikusán változó világpolitikája gyorsan megoszthatja a bent és kint lévők érdekeit. Az integrációs szervezetek részéről ez nagyobb óvatosságot, az aspiráns ország részéről pedig gyorsabb integrációs szándékot sürget.

Összességében tehát nem csak az aspiránsok, hanem az újonnan felvettek és a régi tagok, valamint az integrációs szervezetek szintjén is létkérdésként merül fel: képesek lesznek-e olyan gazdasági, politikai és katonai súllyal bekapcsolódni a kontinentális és világpiaci folyamatokba, amely révén meg tudják őrizni értékeiket és erősíteni tudják pozíciójukat a világban; s ezáltal érvényre tudják-e juttatni érdekeiket a globalizáció és a regionalizáció közepette? Az európai integrációs szervezetek, azok tagjai és az aspiránsok előtt álló dilemma tehát Churchill nyomán a következőképpen fogalmazható meg: képesek lesznek-e kézen fogni a változást mielőtt az magával ragad(hat)ná őket. Felismerik-e, hogy mivel náluknál sokkal nagyobb erők határozzák meg sorsukat, az előttük álló két út közül az egyik az együttműködésen alapuló további integráció, a másik pedig járhatatlan. És végül: amit az integráció vámján most minden szereplő – így is, úgy is – elveszít, azt később visszanyer(het)i az eufunkció révén.

Befejezés

*Ez nem a vég.
Még csak nem is a vég kezdete.
Ellenben ez talán a kezdet vége.*
Churchill

Kutatómunkámban három alapvető kérdésre adtam választ: (1) Melyek az európai biztonsági architektúra mai központi pillérei?, (2) Mennyi az európai biztonság megértéséhez minimálisan, viszont okvetlenül szükséges központi összefüggések száma?, és (3) Mi azok tartalma? A szakirodalom széleskörű feldolgozása és az európai biztonság releváns összetevőinek, folyamatainak részletes elemzése, értékelése alapján a kutatómunka céljaként azt tűztem ki, hogy – tudományos igényességgel – megkíséreljem leegyszerűsíteni, ésszerűsíteni és rendszerezni az európai biztonság vizsgálati módszereit, meghatározni annak legfontosabb elemeit, s értelmezni azok tartalmát.

A kutatási cél elérése érdekében tézisként fogalmaztam meg, hogy **az európai biztonság megértéséhez öt központi tényezőt, körülményt, folyamatot és azok korrelációját kell figyelembe venni.** Másként fogalmazva: **az európai biztonság legfontosabb összefüggései az említett öt központi pillér köré csoportosíthatók.** Tekintettel arra, hogy az öt pillér megbízhatóan felöleli az európai biztonság komplexitásának megközelítését, e rendszerelmélet elegendő és egyben elégséges a témakifejtés szempontjából. Újabb összetevő(k) rendszerbe állítása ugyan lehetséges, viszont nem feltétlenül szükséges.

Az egyes részterületek további lebontásával, értelmezésével és részletes elemzésével igazoltam a tézist, s választ adtam arra, hogy miért éppen ez az öt összefüggés és folyamat képezi az európai biztonság központi pilléreit. Rámutattam továbbá arra is, hogy az említett öt terület önálló fejezetekben történő kifejtése ellenére azok nem különállóak, hanem szoros kapcsolatban vannak egymással, mi több jelentős átfedést és kölcsönös függőséget mutatnak.

Az **első fejezet** összegzett következtetéseként megállapítottam, hogy az európai biztonságpolitika formálódásában a mindenkori hatalmi centrumok érdekérvényesítése – a történelem folyamán éppúgy, mint ma – meghatározó és önálló faktor. Az európai erőcentrumok érdekérvényesítését és interakcióit, azon belül az európai impériumok kapcsolatainak kronológiai sarokpontjait; a történelmi-politikai hozományukat és az abból kialakult tradicionálisan kódolt ismertetőjegyeiket; a hidegháború, 2001. szeptember 11-e után és az Irak kapcsán tanúsított bel- és külpolitikai magatartásukat; aktuális katonai potenciáljukat; védelempolitikájuk, valamint a nemzetközi szervezetekhez és a többi hatalomhoz fűződő viszonyukat vizsgálva kimondtam, hogy az európai biztonság mai domináns szereplői: Németország, az Egyesült Királyság, Franciaország, az Amerikai Egyesült Államok és Oroszország. Igazoltam, hogy tekintélyes politikai, gazdasági és katonai potenciáljuknál fogva ezen országok mindegyike ma is vezető világhatalom: Németország kivételével állandó alapító tagjai az ENSZ Biztonsági Tanácsának és atomhatalmak; mind tagja a világ legfejlettebb államait tömörítő G8-nak; részt vesznek a NATO, az EBESZ és más kisebb-nagyobb regionális biztonsági intézmény tevékenységében. Döntő befolyással bírnak regionálisan és a nemzetközi szervezetekre, ezért direkt, vagy indirekt formában a nemzetközi folyamatok alakulásának teljes egészére.

A **második fejezet** összegzett következtetéseként megállapítottam, hogy maguk a biztonsági kihívások, rizikófaktorok, illetve azok változása alapvetően befolyásolja az európai biztonság mindenkori szintjét, ezért önálló pilléreként jelennek meg az öt pillérré épülő európai biztonság felépítményében. E fejezetben rámutattam azokra a globális biztonsági kihívásokra és releváns nemzetközi folyamatokra, amelyek meghatározzák, jellemzik vagy befolyásolják az európai biztonság jelenét és jövőjét. Kifejtve a legfontosabb veszélytényezők és azok változásának aktuális jellemzőit, "az általánostól a szűkebb felé" elvet követve egyfelől elvégeztem a biztonság "globális" és "európai" dimenzióinak vizsgálatát, valamint össze is hasonlítottam azokat egymással.

A **harmadik fejezet** összegzett következtetéseként megállapítottam, hogy a mind tömörebbé váló európai gazdasági, pénzügyi, kulturális központhoz társuló külpolitikai érdekek és a növekvő katonai erő természete elemi hatással van az európai biztonságra. Bizonyítottam, hogy az Európai Unió és az azt oltalmazni hivatott katonai képességek fejlődésének minőségi és mennyiségi mutatói nem csupán az európai biztonság átrendeződését vonják maguk után, hanem jelentősen befolyásolják az EU-USA, EU-NATO, EU-Oroszország kapcsolatokat, s egyben módosítják az Európai Unió fajsúlyát is a globális politikában. A CFSP, az ESDP és az ESDU kibontakozása, kronológiája, fejlődési stádiumai, kilátásai, valamint a keletkezett rezonanciák elemzése révén igazoltam, hogy az európai védelmi képességek – kezdeti szakaszuk ellenére – már ma is mind számottevőbb globális presztízst, befolyást és további expanziós perspektívát kölcsönöznek az Uniónak.

A **negyedik fejezet** összegzett következtetéseként megállapítottam, hogy mivel az EU legfontosabb külkapcsolati partnere az Egyesült Államok, a transz-atlanti kapcsolat dialektikája és minősége alapvetően határozza meg a mai európai biztonságot. A történelmi, kulturális, gazdasági, kereskedelmi, biztonsági köteléken túl az EU-USA kapcsolatok azért is meghatározóak, mert a mai világ két legerősebb politikai-gazdasági erőközpontjáról van szó. A transz-atlanti kapcsolatok törvényszerűségei és vitái éppen ezért nem csupán Európa és Amerika, hanem az egész világ biztonságára is alapvető hatással vannak. A transz-atlanti biztonság három legfontosabb tényezőjének (1) az ESDP fejlődése és az általa keltett törvények, (2) az Egyesült Államok kül- és azon belül Európa-politikája, valamint (3) az ESDP-NATO súrlódások tanulmányozása során megállapítottam, hogy az európai integrációból mindinkább kiteljesedő európai hatalmi erőkoncentráció egyfelől módosítja a korábbi *status quot*, másfelől eltérő értelmezést kap az Egyesült Államokban és Európában. A transzatlantizmus jövőjét illetően előrejeleztem, hogy az EU kiteljesedését, a közös európai biztonság- és védelempolitika fejlődését, valamint az Amerikai Egyesült Államok külpolitikáját ezért továbbra is számos tisztázatlan kérdés, nehezen kiszámítható evolúciós alternatívák, s mind több ellentmondás kíséri.

Az **ötödik fejezet** összegzett következtetéseként megállapítottam, hogy az európai biztonság legmeghatározóbb folyamata az integráció, amelynek két központi integrációs szervezete az EU és a NATO. Az integráció legjellemzőbb törvényszerűségeinek vizsgálata során megállapítottam, hogy míg a kilencvenes évek első felében – elsősorban a kelet-európai – dezintegrációs törekvések messze intenzívebben és katartikusabban jelentkeztek, addig az évtized második felében a dezintegráció integrációba csapott át, s e folyamat Kelet- és Nyugat-Európában, valamint az Egyesült Államokban is sarkalatos kérdéssé nőtte ki magát. Azzal, hogy elemeztem az Unió bővítésének hullámain, az integráció hatásmechanizmusát, tagjai és aspiránsai érdekeit, valamint az integrációban rejlő kényszerhelyzeteket igazoltam, hogy az integráció sokkal inkább egy folyamat, semmint végleges stádium. Végül rámutattam

arra, hogy e progresszió két központi erőforrásból, egyfelől az EU és a NATO integrációs stratégiáiból, másfelől az aspiráns országok érdekeinek dialektikájából gerjesztődik, ahol összességében az eufunkció elemi fontossággal esik latba.

Összességében, az európai biztonság öt központi pillérének meghatározásával és azok értelmezésével rámutattam az európai biztonság megértéséhez minimálisan szükséges öt legfontosabb tényezőre, azok tartalmára. Tekintettel arra, hogy a szakirodalomban mindeközéig nem született az európai biztonság legfontosabb elemeinek összegyűjtésére vállalkozó tudományos igényű mű, leegyszerűsítettem és racionalizáltam az európai biztonság komplexitásának vizsgálatát, valamint új normarendszer ajánlásával kísérletet tettem a biztonsági tanulmányok eddigi iskolái és jövőbeni kutatásai (re)strukturálására.

A kutatómunka új tudományos eredményei

Az európai biztonság öt központi pillérének meghatározásával és az egyes pillérek tartalmának értelmezésével az alábbi **tudományos eredményeket** értem el:

1. **Igazoltam, hogy minimálisan, viszont szükségszerűen öt központi tényezőre lehet felépíteni az európai biztonság tanulmányozásának szempontrendszerét;**
2. **Új struktúrába foglaltam az európai biztonság szövevényes, ok-okozati összefüggéseinek megértését, ezáltal új metodológiát és normarendszert állítottam fel az európai biztonság megközelítésére, vizsgálatára;**
3. Azzal, hogy a racionalitás és a tudományosság igényével öt pillérben minimalizáltam a biztonság európai vonatkozásainak legfontosabb tényezőit, e rendszerelmélet felállításával **egyszerűbbé tettem és ésszerűsítettem** azok megértését és tanulmányozását.

Ajánlás

A kutatási eredmények elfogadása esetén javaslom, hogy a stratégiai, biztonsági és nemzetközi tanulmányokkal foglalkozó **egyetemek**, a kül- és védelempolitikai **kutatóintézetek**, valamint a biztonságpolitika kialakításában illetékes **kormányservek** (Honvédelmi Minisztérium, Külügyminisztérium, Belügyminisztérium, Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal, Magyar Köztársaság Információs Hivatal) **e szempontrendszer és metodológia figyelembevételével vizsgálják az európai biztonság folyamatait, s érvényesítsék a nemzeti érdekeket**. Javaslom továbbá, hogy mint **forrástanulmány** az értekezés – nyomtatott és elektronikus formában – **elérhetővé váljon a stratégiai, biztonsági és nemzetközi tanulmányok kutatói, oktatói és hallgatói számára**.

*Két dolgot soha nem értünk meg egészen: a mindenséget s önmagunkat.
Minden tudománynak elérhető tárgya csak e kettő között fekszik, s éppen
ez az ok, melyért a tudományban teljes megnyugvást nem találhatunk.
Mert miután minden komoly gondolkozás azon kérdéshez vezet, mily
összefüggésben áll azon tárgy, melyről elmélnék, az egészzel s
mindmagunkkal, természetes, hogy minden tudományunk kétellyel
vagy hittel végződik.*
Eötvös